www.nanafghan.com

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه
۱۳۸۸ ژمی

د تاریخ ننداره
د اسدالله غضنفر ژباړه

وري تولنه

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروانباد سید مجیب احمد لمر د شهادت د څلورم تلین په ویاړ

د مقالو ټولګه

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

۱۳۸۸ لمریز لېږدیز

د تاریخ ننداره

ژباړن:	اسدالله غضنفر
ډیزاین:	سید عبدالله ولي زی
خپرندوی:	په نیدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه
مالي ملاتړ:	سادات مرستندویه ټولنه
د چاپ نوبت:	لومړی
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپ ځای:	کابل
چاپچاري:	سهر مطبعه
چاپ کال:	۱۳۸۸ لمریز لېږدیز
ای ایس بی این:	ISBN 978-9936-21-069-1

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندويې ټولنې يـــادښت

د لوی څښتن په نامه

درنو هېوادوالو ! تاسو ته پته ده، چې زموږ هېواد په وروستيو دېرشو کلنو کې د خپلمنځيو جګړو او د بهرني ښکېلاک ډګر ګرځېدلی، چې دغه غميزې تر ټولو زيات زيان د افغان ولس پوهنيزو او کلتوري ارزښتونو ته رسولی او زموږ ځوان نسل يې د نالوستۍ له ګواښ سره مخامخ کړی او د ناپوهي کندې ته يې ورټېل وهلی دی.

د افغانستان د دېرش کلنې غميزې په بهير کې د هېواد ګڼشمېر لوستي خلک يا ووژل شول او يا هم دې ته اړ شول، چې بهرنيو ملکونو ته کډوال شي، د هېواد ټول روزنيز او پوهنيز مرکزونه وران شول، چې د هېواد په ټولنيزه برخه کې يې يوه ستره پوهنيزه تشه رامنځ ته کړه، چې د دغې تشې ډکول به د سلهاوو کلونو په ترڅ کې هم بېرته بشپړ نه شي. د افغان-ولس په ټولنيزې، روزنيزې او پوهنيزې وده کې هر جوت ګام غوره ګڼل کېږي، چې د دغه کتاب د ژباړن او ټولونکي هڅې هم د قدر وړ دي او کېدای شي د ځوان نسل په روزنه کې جوتې ټولنيزې او روزنيزې اغېزې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې پښتو ژبه د هېواد ملي او رسمي ژبه ده او د دې ژبې لپاره هر قدم د ستایلو او تقدیر وړ دی، دا چې استاد اسدالله غضنفر د ډاکټر مبارک علي لیکنې ژباړلي او هغه یې په دغه شان یوه ټولګه کې را ټولې کړې دي د هېواد د ټولنپوهنې او فلسفې په ډګر کې یوه ستره لاسته راوړنه ده او ده ته د دغه لوی خدمت د ترسره کولو له کبله مبارکي وایي.

په نیدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې د یو هېواد پرمختګ د وګړو د لوستو او پوهو خلکو په شمېر او کچې پورې په نېغه تړلې ده. د ماشومانو، ځوانانو او وګړو ښوونه، روزنه او پوهونه د پرمختګ بنسټیزه برخه جوړوي، چې د کتابونو لیکل، ژباړل او خپرول د هېواد پوهنیزه پانګه پیاوړې کوي، نو افغاني کلتوري ټولنه افغاني کارپوهانو، ځانګپوهانو او لیکوالو ته وړاندیز کوي، چې د کتابونو په ژباړه او لیکلو لاس پورې کړي، چې په خپرولو یې د هېواد مرکزي او سیمییز کتابتونونه سمبال شي.

په درنښت
په نیدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه

نیولیک

سرلیک -- مـخـونـه

یادونه .... ط
د ژباړن خبرې .... ل
د هنـد د پخـوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب ۱
د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي ۴
د اکبر پاچا عبادتخانه ۸
مناظره ۱۲
د پیل تر پښو لاندې ۱۶
جرم او جزا ۲۰
د ټولنې دوه کلتورونه ۲۳
د پاچایانو مېلمستیاوې ۲۷
په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه ۳۱
تر ۱۸۵۶ کال د مخه شاه جهان آباد ۳۵
په پرونۍ اروپا کې پاکي ۴۰
د نابرابرۍ اغېز ۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

بغاوت په تاریخ کې ۴۸
د منځنیو پېړیو په هندوستان کې بغاوتونه ۵۲
انتخابات او استازیتوب ۵۶
دوی په شریکه وده وکړه ۶۱
د شیانو تاریخ ۶۵
د ګلونو کلتور ۶۹
لمر نۀ ډوبېږي ۷۳
مذهب او سیاست ۷۷
د فرانسې انقلاب ۸۱
د ډوډۍ خوړلو آداب ۸۵
د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟ ۸۸
بې پرونه دنیا ۹۲
د یوۀ بغاوت خاطرې ۹۶
چنګېزخان ۱۰۰
نظافت ۱۰۴
وصیت ۱۰۸
ګدايي په تاریخ کې ۱۱۱
زوروې وسلې ۱۱۶
د جلاوطنۍ سیاست ۱۲۰
خاین او اتل ۱۲۳
جنت په تاریخ کې ۱۲۷

زور او مذهب ۱۳۲
سیاست د مذهب په مخالفت کې ۱۳۶
ازادي، مساوات ، وروګلوي ۱۴۱
یوازې بدلون پاتېدونی دی ۱۴۴
خیرات او ټولنه ۱۴۸
ترک غلامان ۱۵۲
دوزخ په تاریخ کې ۱۵۶
د کمزورو وسله ۱۶۰
د اکبر پاچا ډوډۍ ۱۶۴
انساني عامل ۱۶۷
د ۱۸۵۷ د واقعې تفسیر ۱۷۲
مفت خوارۀ او غوړه مالان ۱۷۶
غوړه مالي او تاوانونه يې ۱۸۰
انځورونه بدلېږي ۱۸۴
چچنامه ۱۸۸
د احساساتو ځای په تاریخ کې ۱۹۳
د سترګو شهوت ۱۹۸
کمیونالیزم او تاریخ ۲۰۲
بهکتي غورځنګ ۲۰۶
په خوراکي نظام کې تحول ۲۱۰
د محصلانو غورځنګونه ۲۱۴

تاریخ او افسانه ۲۱۸
د مغولو دولت ۲۲۱
د قبرونو ډبرلیکونه ۲۲۵
تنباکو ۲۲۹
غزنوي محمود ۲۳۳
حقونه او مقاومتونه ۲۳۶
په شمالي هند باندې د ترکو غلبه ۲۳۹
د استـعـماري دوران له تاریخ سره د چلند ډولونه ۲۴۲
د مغولو د زوال برطانوي روایت ۲۴۶
قهوه خانې اوس نشته ۲۵۰
ترکان ۲۵۴
د تمدن په نوم ۲۵۸
د تاریخ کشف ۲۶۱
هندوستان داسې ونیول شو ۲۶۶
اورنگزیب عالمگیر ۲۷۰
د وروستیو مغولو مالي مشکلات ۲۷۴
د اتلسمې پېړۍ هندوستان ۲۷۸
د کسات اور ۲۸۲
د زوال د ورځو غمونه ۲۸۵
د یوه مغول شهزاده کیسه ۲۸۸

یادونه

د لوی او بښونکي څښتن په نامه

سادات مرستندویه ټولنه ویاړي چې د دغه شان فرهنگي کړنو د مالي ملاتړ له لارې د خپل هېواد په کلتوري، پوهنیزو او روزنیزو چارو کې برخه اخلي. د سادات مرستندویې ټولنې دا دویم کتاب دی چې د اروابناد سید مجیب احمد لمر په تلین یې چاپوي، لکه څنگه چې نوموړي غوښتل د هېواد د ښوونیزو او روزنیزو چارو په ډگر کې برخه واخلي، خو نیمگړي ژوند د ده دغه هیله پوره نشوای کړی نو اوس سادات مرستندویه ټولنه د دغه شان کتابونو د چاپ مالي ملاتړ د هغه، د ارواح د ښادولو په موخه په غاړه اخلي. دا چې اروابناد لمر څوک دی په لاندو څو کرښو کې به ورسره وپېژنی:

د اروابناد سید مجیب احمد لمـر ژوند لیک

سید مجیب احمد د سید عبدالاحمد زوی، د سید عبدالواحد لمسی، د سید نور محمد کړوسی، د سید شبر محمد کودی او د سید لعل محمد پردی دی، چې د ۱۳۵۹ لمریز لېږدیز کال د سلواغې د میاشتې په شپږویشتمه نېټه د جوزجان ولایت د شبرغان په ښار کې زېږېدلی دی او د ۱۳۸۴ هـ ش کال د کوچني مبارک اختر په لومړۍ ورځ چې د ۱۳۸۴ هـ ش کال د لړم له ۱۲ سره سمون لري د بلخ ولایت د خلم ولسوالۍ د کفترخانې په سیمه کې د گاډي د اوښتلو له کبله په حق ورسېد (انالله و انا الیه راجعون).

اروابناد سید مجیب احمد د افغاني دودونو سره سم لومړۍ د بغدادي قاعدې په زده کړې په کور کې پیل وکړ او په ۱۳۶۵ هـ ش کال د شبرغان ښار د ابن یمین په ښوونځي کې شامل شو، د ژوند د ناخوالو له امله یې د ښوونځي لوستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلته سر ته ونه رسېدل او د زده کړو لپاره د پېښور ښار ته کډه شو، چې په پېښور کې يې د ښوونځي تر څنګ د کمپيوټر او انګرېزي ژبې زده کړو ته هم اوږه ورکړه او په پوره برياليتوب سره يې د ښو پايلو تر لاسه کولو سره ښوونځی او د کمپيوټر مسلکي زده کړې پای ته ورسولې، چې په پای کې د کمپيوټر او انګرېزي ژبې د ښوونکي په توګه وګومارل شو. سيد مجيب احمد همدا ډول د ګڼشمېر ديني کتابونو زده کړه له پلاره ترلاسه کړې ده.

سيد مجيب احمد د ۲۰۰۲ م کال په پيل کې له مهاجرته بېرته هېواد ته راستون شو او په يوه غير دولتي پولندي موسسه کې يې د کمپيوټر، اداري چارو او پلان جوړونې دنده پر غاړه واخيسته، چې په هېواد کې د ښوونځيو جوړولو او د ښوونې او روزنې په نورو برخو کې په کار بوخت ؤ. سيد مجيب احمد د دغو دندو تر څنګ د کانکور د آزموينې د تر سره کولو وروسته د ښوونې او روزنې پوهنتون د ادبياتو په پوهنځي کې پوهنپال هم ؤ.

د پولندي موسسې کارونه د افغانستان په ټولو ولايتونو او لرې پرتو سيمو کې تر سره کېدل او اروابناد سيد مجيب احمد د زړه له تله د هېواد په بيارغاونه کې او د هېواد د بچيانو د خدمت لپاره ملا تړلې وه او د ښوونې او روزنې په بيا رغاونه کې يې هر اړخيز زيار ګاللی دی. د کارونو د ښه سمبالښت لپاره د هېواد بېلابېلو سيمو ته تللی او د ښوونځيو لپاره يې د سيمو حالات خپله څېړل او همدا ډول يې د ښوونې او روزنې د لا ښه والي لپاره د جاپان هېواد په رسمي غوښتنه هغه هېواد ته سفر هم کړی ؤ.

د سيد مجيب احمد په غوښتنه او له پلان سره سم پولندي موسسې د افغانستان په بېلابېلو سيمو کې د ښوونځيو د جوړولو تر څنګ په ښوونځيو کې د څښاک د اوبو د ستونزو د ليرې کولو لپاره د سلهاو ژورو څاګانو په جوړولو لاس پورې کړی، چې افغان ماشومان ترې برخمن شوي دي.

د يادونې وړ ګڼم، چې کله سيد مجيب احمد په ۲۰۰۲م کال کې هېواد ته راستون شو، نو د افغانستان د اداري سيستم د چارواکو لخوا ورته د کمپيوټري

چارو په برخه کې د لوړپوړي چارواکي په توګه وړانديز وشو، خو سيد مجيب احمد دغه دندې و نه منلې او داسې يې ويل:

«په هېواد کې د ډېرو زياتو ناخوالو له کبله ما ونشوای کولی چې ښوونځی په خپل هېواد کې پای ته ورسوم، نو ځکه زه ټولې هلې ځلې د ښوونې او روزنې په برخه کې کوم، چې تر څو د هېواد ټول بچيان په دې وتوانېږي چې ښوونځی په خپل ټاټوبي او خپل هېواد کې پای ته ورسوي او له پوهې برخمن شي.»

درنو هېوادوالو ! سادات مرستندويې ټولنې هڅه کړې چې د دغه کتاب د مالي ملاتړ له لارې، د تکړه ښوونکي سيد مجيب احمد يادون وکړي او د هغه د هيلو يوه وړه برخه پوره کړي. ټولنه ستاسو څخه يوه هيله لري، چې د دغه کتاب په لوستلو سره ښوونکي سيدمجيب احمد لمـر او د نورو وفات شوؤ وګړو روح ته دعا وکړئ !

سادات مرستندويه ټولنه استاد غضنفر او خپروندويې ټولنې ته، د دغه کتاب د چاپېدو له امله مبارکي وايي او د دوی د لا برياوؤ او کړنو په تمه ده.

أمين

و من الله التوفيق

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

دا د ډاکتر مبارک علي د مقالو لومړی کتاب نه دی چې په پښتو ترجمه کېږي. د مبارک علي د مقالو ترجمه شو کاله پخوا ښاغلي محمد نوید پیل کړه. د ښاغلي نوید د ترجمه کړیو مقالو ټولګه په کوټه کې صحاف نشراتي موسسې خپره کړې ده. تېر کال دوبې د صحاف نشراتي موسسې مشر د مبارک علي د پښتو شویو مقالو یوه بله ټولګه راوښوده چې د چاپ انتظار یې کاوۀ.

مبارک علي د هندوستان تر خپلواکۍ شپږ کاله پخوا د راجستان ايالت په ټونک کې دنيا ته راغی. نهه کلن و چې کورنۍ يې پاکستان ته کډه شوه. دۀ د لوړو زده کړو لپاره د تاريخ مضمون خوښ کړ، په همدې علم پسې اروپا ته لاړ او په ۱۹۷۶ کال کې يې د جرمني په Ruhr پوهنتون کې دوکتورا واخيسته. د دوکتورا د رسالې موضوع يې په هندوستان کې د مغولو د زمانې مطالعه ده. دۀ وروسته بيا ډېره موده په پوهنتونونو کې د تاريخ معلمي وکړه او د سند پوهنتون د تاريخ څانګې مشر شو. دۀ په لاهور کې د ګويته انستيتيوت د ډايرکټر په توګه او د (تاريخ) په نوم درې مياشتنۍ مجلې د چلوونکي په توګه هم کار کړی دی.

مبارک علي د هند براعظمګي په اوسنو مورخانو او مفکرانو کې د خورا لوی نوم څښتن دی.

د دۀ په فکر کې اعتدال، په بيان کې وضوح، په ميتود کې علمي بې طرفي او په سبک کې ايجاز وينو. دغو او ځينو نورو ځانګړنو زه هڅولی يم چې د هغه ليکنې ولولم او وژباړم.

زموږ په وطن او شاوخوا وطنونو کې له تاريخه معمولا د قام د ماضي د شانداره کولو يا د ځينو کسانو د ستر ښودلو او يا د مخالفانو د ځپلو لپاره استفاده کېږي. زما په نظر د مبارک علي په ليکنو کې دغسې تمايل نشته. دی د تاريخ د علم لوېې موخې ته چې د نن د غوټو د پرانيستلو لپاره د پرون مطالعه ده، خورا وفاداره ښکاري.

دغه راز په افغانستان او شاوخوا سيمه کې تاريخ ته تر ډېره حده د پاچايانو د ماتو او بريو او داسې نورو لويو پېښو د داستان په سترګه کتل شوي دي خو مبارک علي د دې علم په موضوعاتو کې د ډېرې تنوع او وسعت قايل دی. د دۀ په ليکنو کې د تاريخ د نا اشنا او نا متعارفو ساحو له سپړنې سره دلچسپي وينو. د هغه دې دلچسپي هم هڅولی يم چې د ليکنو په ژباړه کې يې برخه واخلم.

په دې کتاب کې راغونډې شوې مقالې مې د ډان (Dawn) ورځپاڼې د ميګزين (Magazine) د دوه زره دويم او دوه زره نهم تر منځ کلونو په ګڼو کې لوستې او له همدې ځايه په مختلفو وختونو کې را ژباړلې دي. دغه مقالې د موضوع وحدت نه لري خو څرنګه چې ټولې له تېر وخت او ماضي سره تعلق لري نو (د تاريخ ننداره) نوم مې ورته غوره کړ.

که د ځوان ژباړن او مهربان ملګري سيد عبدالله ولي زي هڅه نه واى نو دا ژباړې به خدا يزده چې په کتابي بڼه چاپ شوې او په اوسنې شکل ستاسې لاس ته درغلې واى . ښاغلي ولي زي دا ژباړې ټکي په ټکي ولوستې، چاپ ته يې چمتو کړې او ناشر يې ورته وموند. له دۀ څخه د مننې په وخت مې په زړۀ کې دا دعا راګرځي چې کاشکې په وطن کې د دۀ غوندې د کار و ايثار زلمي لا زيات شي.

والسلام ، اسدالله غضنفر

د ۱۳۸۸ شمسي کال د ليندۍ پنځمه ، کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هنــد د پـخــوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب

په اتلسمه پېړۍ کې چې د هند د مغولو له ګوتو سیاسي قدرت ووت او پخوانۍ دبدبه یې ختمه شوه، سردارخېلو یې هڅه وکړه چې د خپل حیثیت د ساتلو لپاره اجتماعي او کلتوري آداب وپالي او په دې ډول ځان تر نورو بر وښیي. دوی د ډوډۍ د خوړلو په برخه کې هم خپل تشریفات لرل چې پوره پام یې ورته کاوۀ.

د ډوډۍ دغه کلتور د مغولو د څو پېړیو اوږدۀ سلطنت په زمانه کې د شاهانه ژوند د تجربو پیداوار و، چې دوی یې ان د سیاسي قدرت له زواله وروسته هم ودې ته ادامه ورکړه. له ډوډۍ او دسترخوان او مېلمستیا سره اړوند تشریفات او دودونه یوازې د مسلمانو اشرافو په کورنیو کې نه وو بلکې هندو اشرافو هم د ډوډۍ خوړلو خاصې نخرې او سامانې لرلې چې دوی یې له عادي خلکو بېلول.

د (بزم های اخیر) لیکوال منشي فضل الدین په دې باره کې چې د مغولو وروستي پاچا بهادر شاه ظفر به د خپلې کورنۍ له غړیو سره ډوډۍ څنګه خوړه، جالب معلومات راکړي دي. دی وايي، د شاهي کورنۍ غړیو به تر ډوډۍ وړاندې او وروسته لاسونه د چندنو په عطرو وینځل. دسترخوان به په غالۍ باندې اوارېدۀ. د کورنۍ غړي به د دسترخوان چارچاپېره پټه خولۀ ناست وو. سترګې غړول او د یو بل د قابونو څارل پکې نه وو.

اشرافو زرین(د سپینو اوسرو)، ډبرین او کلالي لوښي استعمالول. وروسته یې بیا له مسي لوښو هم ډېره استفاده کوله. ډوډۍ به د دېګونو کې پخېده. دوی غټې، اوږدې ځیمځۍ لرلې چې په دیګ کې یې د ډوډۍ د مزې د څکلو لپاره کار ورنه اخیست. د هغه وخت په هندوستان کې د ډوډۍ د مېزونو، چوکیو، کاچوغو او پنجو رواج نه و.

که به پاچا چا ته وویل چې پلانی خوراک وخوره، هغه به د مننې لپاره سمدستي پاڅېد، ملا به یې کوپه او سربه یې کوز کړ.

د برټش میوزیم په کتابتون کې د میرزا نامې یوه قلمي نسخه موجوده ده. دغه کتاب چې د لیکوال نوم یې نه شته، د هندوستان د اشرافي کورنیو لارښود و. په میرزا نامه کې د اشرافو له شان سره د مناسب چال چلند او لوړ کلتور اصول بیان شوي دي. دلته لولو چې د ډوډۍ لپاره باید په باغ کې د فوارې څنګ ته پاک، ستره، ښکلې، ګلداره دسترخوان اوار شي. نوکرانو ته پاکې جامې او روغ صورت پکار دی. په دې کتاب کې د ټولو مېلمنو لپاره د یوۀ سایز د قابونو او د هر موسم د ډول ډول خوړو لپاره د رنګه کلالي لوښو ذکر راغلی دی. میرزانامه له باکلتورکسه غوښتنه کوي چې اېښېدلې وریجې تر غوړو هغو بهتره وبولي، ځکه غوړې وریجې ګوتې چټلوي. دغه راز له باکلتوره شخصه غوښتنه شوې ده چې پیاز یا سره مولۍ ونه خوري چې د ټېغونو سبب ګرځي او دغه شی ذهن او روح ناکراره کوي. ښۀ خو دا ده چې ډوډۍ د ګوتو په سرونو وخوړل شي. که اشرافي د چا مېلمه شي نو ورته پکار ده چې تر مړېدو دمخه لاس ونیسي چې کوربه وربانديې د وږ سترګي ګومان ونۀ کړي. د میرزانامې په قول، د اصیل او با سلیقه کس لپاره ضروري ده چې له اروا وړو او معمولي وګړیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره چې بدعادتونه لري، او يا له هغو سره چې په غاښونو کې خلال وهي، او د پان له خوړلو وروسته خبرې کوي او د نورو حساسيت ته نه ګوري، يوځای ډوډۍ ونه خوري.

يوې انګرېزي، مېرمن مير حسن علي، چې له يوهٔ هندي مسلمان سره يې وادهٔ کړی و، (د هند د مسلمانانو په اړه مشاهدات) په نوم په زړهٔ پورې کتاب ليکلی دی. دې د لکنهو د اشرافي کورنيو د ښځو د ډوډۍ خوړلو عادتونو ته په دقت کتلي دي. دا ليکي چې د ښځو حويلۍ ته به تياره پخه شوې ډوډۍ په کلالي لوښو کې چې په پتنوسونو به ايښې وو، وروړل کېده. دوی چې له کاچوغو او پنجو استفاده نه کوله، د ډوډۍ په پېلولو کې يې چندان ځنډ نه راتهٔ. خورا خوندورو خوړو او عالي اشپزي نورو کيسو ته ضرورت نه را منځ ته کاوه. د ډوډۍ تر شروع دمخه به هرې مېرمن ته اوبهٔ نيول کېدې چې لاسونه ووينځي او خولهٔ کنګال کړي. که به چا داسې ونهٔ کړل هغه په چټل خورو شمار وه. د مېرمن مير حسن علي دې ته هم ورپام شوی و چې دغو مېرمنو به چپ لاس لکه شل چې وي، هيڅ شي ته نه ورټيټاوهٔ. دوی به ډوډۍ ته د ګوتو سرونه وروړل چې لاسونه يې غوړ او ناولي نهٔ شي. ترډوډۍ وروسته هرې مېرمنې لاسونه د چنو په پوډرو وينځل. دغه خلک له صابون سره بلد وو خو استفاده يې ورنه نهٔ کوله.

دا دودونه تر هغو پورې ژوندي وو چې د ډوډۍ خوړلو اروپايي طرز او کلتور ورو ورو غلبه وکړه. اوس مونږ د ډوډۍ کوټه، مېز، کاچوغې، پنجې او چاړې لرو خو له بده مرغه آداب يې نه لرو.

د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي

بنيادم له ډېر پخوا وخته په ټولنه کې د سولې او نظم د ساتلو لپاره اصول لرلي دي. چې چا به دغه اصول او دودونه تر پښو لاندې کول، ټولنې به له ځانه شاړهٔ چې جزا ووينې. سرغړوونکی به يوازې په دې شرط معاف کېدهٔ چې ژمنه به يې وکړه چې بيا داسې نه کوي. که به يې ژمنه ونه کړه او يا به يې سرغړاوی د بخښولو نه و نو مجبور به و چې د يوازې ژوند سختې وګالي. خو له ټولنې بېل په تنهايي کې اوسېدل او پايېدل ممکن نه وو، همدا وجه وه چې ډېرو لږو کسانو د سرغړاوي جرات کاوهٔ.

تاريخ راته وايي چې ټولنې ځينې ډلې يا کسان په دې وجه له ځانه بېل کړي او شړلي دي چې سياسي، کلتوري يا اجتماعي نظريات يې د ټولنې له منل شويو اصولو سره په ټکر کې وو. په شړل شويو کې سياسي ډلې، ناراضيان، مجرمان، روښاندان، لېوني او کله کله خو ان لاعلاجه ناروغان شامل وو. د واکمنو سلوک له هغو کسانو سره د دښمنۍ سلوک و چې د دوی سياسي اقتدار ته يې خطره پېښوله او د حکومت د نسکورېدو هڅه يې کوله. دغه سياسي سرکښان نه يوازې د پاچا خپل غليمان حسابېدل بلکې د سلطنت د ثبات لپاره خورا خطرناک عناصر بلل کېدل. نو، سمدستي به جزا ورکول کېدله. يا به د ټاکلي وخت په مخه بنديخانې ته لاړل چې په خپلو کړو د پښيمانۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا ته د وفادارۍ د څرګندولو وخت ومومي اويا به د خيانت په تور اعدام شول.

يو بل ډول سرکښان هغه کسان وو چې د ټولنې له اخلاقي اصولو، کلتوري ارزښتونو او دودونو يې انکار کاوۀ. د غسې وګړي هم غليمان ګڼل کېدل او يوه جزا يې دا وه چې خلکو به ورسره رابطه نه ساتله. د اکثرو په نظر دوی سم کسان نه وو، دوی بې لارې او ښويېدلي وو.

يوناني فيلسوف سقراط د دارنګه خلکو يو مثال دی چې د زلمو د ذهنونو په خرابولو تورن او اعدام شو.

يوه بله ډله د مفرورانو وه، چې غلۀ او قطاع الطريق وو. داسې هم شوي دي چې دوی د واکمنې طبقې د بې انصافۍ له لاسه د حکومت پر خلاف بغاوت کړی، ځنګلونو ته تښتېدلي، هلته يې پناه اخيستې، له هغه ځايه يې د شتمنو شتۀ لوټ کړي او د لوټ مالونه يې کله کله په خوارانو چې د دوی ملاتړي او ساتندوی وو، وېشلي دي.

په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې د جذام ناروغان له اجتماعي ژونده په بشپړه توګه محرومېدل. له جذاميانو سره به تبعيض کېدۀ او کليسا به ناولي بلل. د عيسوي دين عالمانو ته جذام د روح ناروغي ښکارېدله. له همدې کبله جذاميانو اجازه نه لرله چې بازار ته لاړ شي، سودا واخلي، کليسا ته تګ راتګ وکړي اويا داسې بل ځای ته چې خلک ورځي، ورشي. د قانون حکم و چې جذامي د ميراث حق نه لري.

د دې لپاره چې خلک جذامي وپېژني، هغه مجبور و چې خاصې جامې واغوندي. وروسته بيا د جذاميانو بېلې کالونۍ جوړې شوې. له نورو خلکو سره به د دې کالونيو د اوسېدونکو رابطه غوڅه وه. د خپلو

کورنيو غړيو به هم لکه هغوی چې بېخي ژوندي نه وي، هيڅ تعلق ورسره نه ساتۀ.

يو بل هغه ګروپ چې له ټولنې بېل و، د لېونيانو و. البته، ټولنې لېوني زغمل، ځکه ضرر يې نه رسېدۀ. لېوني چې د راتلونکي وخت په باره کې په غيرواضحه ژبه غږېږي، په هند براغظمګي کې ورته د بزرګانو او غيبګويانو په سترګه کتل شوي دي. عام خلک به تر لېوني راتاو وو، ډول ډول پوښتنې به يې ورڅخه کولې چې د خپل تقدير په اړه څۀ ورنه واوري. په اوسنۍ زمانه کې لېوني په لېونتونونو، روغتونونو او دارالمساکينونو کې ساتل کېږي.

د مجرمانو په باره کې بايد ووايو چې دوی ته د جرم د نوعيت مطابق ډول ډول سزاګانې ورکول کېدې. لکه اعدام، مريتوب، جلا وطني او شکنجه. اروپايانو د استعمار په زمانه کې مجرمان مستعمرو ته استول او هلته يې په جزايي ډول په کانونو او کروندو کې بې معاشه کارونه ورباندې کول. په دې سلسله کې استراليا ډېره مشهوره وه. د انګلستان حکومت به د ورو جرمونو مرتکبان په بېړيو کې استراالیا ته استول، هورې به يې د ارزانه مزدورانو کار ورنه اخيست.

په اوسنۍ زمانه کې په هغو ځايونو کې چې د صنعت او ديموکراسي رېښې ښې غځېدلي دي، خلکو له خپلو سرکښو غړيو سره سلوک بدل کړی دی. په دغو ټولنو کې د سرکښو کسانو دود- مخالف نظرونه زغمل کېږي او د دوی د فکرونو په بيان باندې بنديزونه نه لګېږي. خو په هغو ټولنو کې چې لا د منځنيو پېړيو سياسي نظام حاکم دی، له سياسي او اجتماعي مخالفانو سره د پخوا زمانو غوندې وحشيانه رويه روانه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنايت کارو په اړه بايد ووايو چې په اروپا کې په ۱۸۳۰کې د جرمونو د کمولو او د ټولنې په سم غړي د جنايت کار د بدلولو لپاره د بنديخانو عصري نظام تشکيل شو. د بند يخانو د نوي سيستم لومړی مقصد دا دی چې مجرم د زندان د پنجرو شاته واچوي او په دې ډول د بل جنايت د کولو صلاحيت ورنه واخلي. د مجرم د بندي کولو يو مقصد دا هم د ی چې هغهٔ ته جزا بايد حکومت ورکړي، نه د هغهٔ مدعي.

له بده مرغه په دريمه نړۍ کې د محبسونو حال دومره ناوړه دی او له بنديانو سره دومره نا انساني چلند کېږي چې مجرم په سم وګړي نه بلکې په لا بې لارې او بې رحمه وګړي بدلېږي. له بلې خوا په دريمه نړۍ کې ټولنه هم دې ته تياره نه ده چې بندي شوی کس د توبه کړي او سم شوي غړي په حيث ومني. دلته که يو څوک يو ځل مجرم وپېژندل شو، بيا بل هر وخت د مجرم او بې لارې کس په سترګه ورته کتل کېږي.

دا د ټولنې په تاوان ده چې ګڼ کسان او ګڼ ګروپونه له ځانه وشړي او له ټولنيز حيثيته يې محروم کړي. دغسې ټولنه ځان ژوبلوي، ټوټې ټوټې کېږي، په اجتماعي و سياسي لحاظ شړېږي او کلتوري، اجتماعي نظم يې له منځه ځي. د سرکښو، ناراضو، او مخالفو ډلو د شړلو په ځای پکار ده چې هغوی ته د ټولنې په غېږکې ځای ورکړ شي. دا کار به د ټولنې اجتماعي جوړښت او سټرکچر مظبوط کړي.

د اکبر پاچا عبادتخانه

په منځنيو پېړيو کې مذهبي تعصب د تقوا اوفضيلت نخښه وه. که به چا په دين کې زغم او نرمي کوله، دا کار يې د تقوا کمی بلل کېدهٔ. بوسويه چې د منځنيو پېړيو مشهور ديني عالم وو، په فخر ويلي دي چې په کاتوليک مذهب کې تر بل هر دين ومذهب زغم وتحمل کم دی. په هغه زمانه کې د زغم نشتوالی او تعصب، له هر ډول بدعت او ارتداده د مومنانو د راګرځولو تر ګردو ښه وسيله او د دين د ساتلو تر ګردو ښه طريقه ګڼل کېدله.

دغه حال يوازې هغه وخت بدل شو چې د عقلانيت (رنشنليزم) دوران راغی او نويو فکرونو او نظريو د اروپايانو په ايمان کې شکونه پيدا کړل او عقل ته يې د ژوند په هر اړخ باندې د قضاوت کولو صلاحيت ورکړ. د افکارو تنوير، رنسا نس، د صنعت ودې او د سکيولر نظريو خپرېدا، په شريکه، مذهبي عقايد وګواښل.

ديني عقيدې ته تر ګردو لوی خطر کمونيستي ايديالوژي پېښ کړ. د کمونيزم خطر د ټولو اديانو علما په دې فکر کې واچول چې د خپلو عقيدو د ساتنې لارې چارې ولټوي. دوی وروسته بيا ، له الحاد سره د مقابلې او د ديني عقيدو د حفاظت په نيت د اديانو تر منځ مذاکرات پيل کړل څو په دې ډول د بيلو بېلو دينونو د پيروانو روابط سره نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، د ادیانو تر منځ مشترک ټکي راټول شي او د یو بل د زغملو او د یو بل د پوهېدلو امکان زیات شي.

په هغه زمانه کې چې اروپایان د مذهبي تعصب او نه زغم په لاره روان وو، په هند کې اکبر پاچا د صلح کل (له ټولو سره سوله) لار خپله کړه او په خپل نوي پایتخت فتحپورسیکري کې یې په ۱۵۷۵میلادي کال د اسلام په بېلو بېلو اړخونو د بحث لپاره د عبادتخانې په نوم یوه موسسه جوړه کړه.

اکبر پاچا هره پنجشنبه سادات، مشایخ او اشراف په مذهبي بحث کې د ګډون لپاره عبادتخانې ته دعوتول. مورخ بدایوني په منتخب التواریخ کې لیکي چې: (د پاچا له هدایت سره سم د لمرخاتۀ خوا ته امرا، د قبلې خوا ته سادات، سویل ته علما او شمال ته مشایخ کېناستل. پخپله پاچا به کله په یوه او کله په بله ډله کې ناست و، د دوی خبرې به یې اورېدلې او د دوی د نظریاتو په اړه به یې پوښتنې ګروېږنې کولې.) که به ریفرینس ته اړتیا پېښه شوه د سلطنتي کتابتون کتابونه د دوی په خدمت کې وو.

په عبادتخانه کې به د اسلام د تاریخ، فقهې او احادیثو په باب تونډ وتېز بحثونه روان وو. علماوو به پر یو بل تور لګاوۀ او پر یوبل به یې د کفر ټاپې لګولې. دوه کسه لوی علما، ملا عبدالله سلطانپوري او عبدالنبي صدر چې یو وخت یې په اکبر پاچا ډېر اثر پروت و، له ابوالفضل سره په مناظره کې پاتې راغلل. ابوالفضل چې د عبادتخانې د جوړېدو په کال دربار ته راغلی و، په بحثونو کې ډېر تکړه و. دۀ به په بحث کې خپل مخالفان لاجوابه کول. دۀ دا خبره د ملنډو او تحقیر په نیت لیکلې ده چې: متعصب علما او معمولي فقها وشرمول شول.)

وروسته بیا د حکیم ابوالفتح ګیلاني او میر شریف آملي په څېر شیعه علماوو په راتلو سره په عبادتخانه کې د اسلام یو بل ډول تعبیر وړاندې شو. د علماوو تر منځ په وړو وړو خبرو شورماشوراو های وهوی که څه

هم د اکبر پاچا طبیعت ورځته کړی و مګر په خپله دا د بحث موضوعاتو ډېر خوند ورکاوۀ.

د بدایوني په قول: دۀ به د پوهانو او مشایخو په ملګرتیا ډېر وخت په عبادتخانه کې تېراوۀ او په تېره بیا د جمعې شپه خو یې تر سهاره پورې د دین د اصلي یا فرعي موضوعاتو په اړه په بحثونو او پوښتنو روڼوله.)

اکبر پاچا که دغو متفاوتو تعبیرونو ته حیرانۍ وړی و، دا بلکل طبیعي وه، دۀ ویلي دي: کاشکې مې د نقلي علومو له ښوونکو د نظریو دومره اختلاف نه وای اورېدلی، او کاشکې د آیتونو او حدیثونو دومره متفاوت تعبیر وتفسیر نه وای حیران کړی.)

دی چې د اسلامي علماوو تر منځ بحثونو قانع نه کړ، نو د نورو دینونو د تعلیماتو په اړه د معلوماتو د حصول لپاره یې عبادتخانې ته د نورو ادیانو لوی علما راوبلل چې په بحثونو کې برخه واخلي.

دلته د هندو دین علما راغلل. دوی د برهمن ایزم اصول او عقاید شرح کړل. ورپسې د جین (دا هم په هند کې یو دین دی چې د ژوندو موجوداتو نه وژلو ته خورا اهمیت ورکوي. له یوې احصاییې سره سم د هند دوه فیصده خلک د جین دین پیروان دي. ژباړن) علما راغلل چې د هغو تر اغېز لاندې اکبر په خاصو ورځو کې د مال حلاله منع کړه. د زردشتي دین عالم، دستور مهرجي رانا هم د خپل دین غوټې پرانیستلې او لکه څنګه چې بدایوني لیکلي دي، په اکبر پاچا باندې زردشتي عقیدې دومره اثر وشیندۀ چې: پر ابوالفضل یې امروکړ چې د زردشتیانو له رواج سره سم باید د ورځې په ټولو ساعتونو کې په دربار کې د مقدس اور د بل ساتلو بندوبست وشي.)

اکبر د لټون د شوق په حکم په ګوا کې استوګن پادریان دربار ته وروبلل چې د عیسایت په باره کې معلومات ورنه واخلي. د مسیحي تبلیغیانو لومړۍ ډله د پادري اکواویوا په مشرۍ فتحپورسیکري ته په ۱۵۸۰ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاړه. د دې ډلې يوه غړي پادري مونسرت د اکبر دربارته د سفر ډېر په زړه پورې راپور ليکلی دی. ده ليکلي دي چې: پادريانو او د مسلمانانو ديني مشرانو په ګڼو مسايلو لکه تثليث، خدای، د خدای زوی، د هغه مرګ... د حساب ورځ، مرګ، بيا ژوند او نورو مختلفو سياسي او فلسفي موضوعاتو پرله پسې بحثونه کول. البته، بې له مبالغې يا کلانکارۍ وايم چې د خدای په مرسته، پادريانو په بحث کې خپل مخالفان داسې غلي کړل چې هردم به يې ويل چې که عيسايت حق وي نو معجزه مو کومه ده.)

که څه هم پادريانو د بحث په وخت خورا ترخه ژبه کاروله خو اکبرپاچا او درباريانو يې حوصله نه بايلله او اجازه يې ورکوله چې خپلې خبرې په ازادۍ سره وکړي.

د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د عبادتخانې تجربه ساری نه لري. دغه تجربه له يوې خوا د ديني علماوو وچ تعصب رابڼيي چې د نورو عقيدې به يې ردولې او په خپلو عقيدو به يې ټينګار کاوه. له بلې خوا دغو بحثونو داسې چاپېريال رامنځ ته کړ چې ديني پوهانو به خپل نظريات په ازادۍ سره پرته له ممانعته بيانول. د دينونو تر منځ دغو خبرو زغم او تحمل پيدا کړ او له اکبر سره يې مرسته وکړه چې په هندوستان باندې د حکومت کولو لپاره د صلح کل پاليسي خپله کړي.

دا يو عام سو تفاهم دی چې وايي اکبر پاچا نوی دين جوړ کړ. د (دين الهي) کلمه محسن فاني په(دبستان مذاهب) کې له ځانه جوړه کړې ده. دغه کتاب د جهانګير په زمانه کې ليکل شوی دی. ابولفضل د دين الهي په ځای د (آيين رهنموني) اصطلاح راوړې ده چې د لارښوونې مقررات يې معنا ده. د اکبر د مذهبي زغم پاليسي د هند لپاره چې د بېلو بېلو دينونو خلک پکې اوسېدل، مناسبه وه. اکبر وغوښتل د ټولو خلکو پاچا واوسي، که د هرې عقيدې او هر توکم خلک وي.

مناظره

دينونه دوه ډوله دي: يو هغه چې په نړۍ کې د خپلې عقيدې په خپرولو او د نورو اديانو د پيروانو په ماتولو باور لري او دې مقصد ته د رسېدو لپاره خبرې اترې او تبليغ کوي. بل هغه اديان دي چې له نورو سره د خبرو ضرورت نه ويني، له خپلو پيروانو بس دا غواړي چې په خپله عقيده کې کلک واوسي. اول ډول اديان چې تبليغي ډلې لري، له يو بل سره يې رقابت وي. دوی د پيروانو د شمېرد ډېرولو لپاره، د تبليغ مختلفې لارې او ستراتېژۍ خپلوي چې هم د کشمکشونو او ټکرونو او هم د فکري ودې او تحرک سبب ګرځي.

اسلام چې هند براعظمګي ته راورسېد، له هندوايزم سره يې ټکر رانغی، ځکه په هندوايزم کې د خبرواترو او بحث مفکوره نه وه. خو کله چې د شرقي هند کمپنۍ د ملاتړ په سيوري کې د عيسوي دين تبليغي ډلې هند ته راورسېدلې نو فعاليتونو يې اسلام ته خطره پېښه کړه چې په نتيجه کې يې د بېلو بېلو دينونو د علماوو تر منځ بحثونه دود شول. دې دود ته مناظره وايي. په مناظره کې چې يا به د خاصو کسانو اويا د عامو خلکو په حضور کې وه، د دين پوهانو په بېلو بېلو ديني مسايلو باندې د خپلې عقيدې په رڼا کې بحث کاوه. چې چا به خپل مقابل لوری بې ځوابه کړ، هغه د مناظرې ګټونکی و. د دې لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مقابل لوری په خپله عقیده کې راګیر شي نو مناظره کوونکي ته پکار و چې د حریف له دینه خبر واوسي.

په هندوستان کې د داسې مذهبي مناظرو پیل د اکبر پاچا له درباره هغه وخت وشو چې دۀ په ۱۵۸۰-۱۵۷۹کې عیسوي مبلغانو ته د ورتلو بلنه ورکړه. په دربار کې په هیڅ ژبه د بایبل (د عیسویانو مقدس کتاب) نسخه نه وه خو دغو مبلغانو د بایبل عبري، لاتیني او یوناني نسخې له ځان سره لرلې. مسلمانو علماوو چې بایبل نه وو لوستی نو سم ورنه خبر نه وو، حال دا چې قران کریم په ۱۱۴۳ میلادي کال کې لادکیتون رابرت (رابرت اف کېټون) په لاتیني ژباړلی وو. عیسایي مبلغانو چې د قران ژباړه ښه لوستې وه، له مسلمانو علماووسره په بحث کې یې ورنه استفاده کوله. د مسلمانو علماوو د معلوماتو کمی د دې سبب شو چې هغوی د عیسایي مبلغانو سوالونو ته په ځواب ورکولو کې پاتې راشي. یو ځل په یوه مباحثه کې دیني عالم شیخ قطب الدین عیسوي مبلغانو ته وویل چې راځئ اور ته ودانګو، که هر څوک ورنه روغ راووتل، معنا یې دا ده چې په حقه لار روان دی. خو اکبر پاچا دوی له دې چارې په دې دلیل راوګرځول چې د اور کار سوځول وي، نه د حق و باطل معلومول.

عیسایي ډلو د د اکبر د زوی، جهانګیر په زمانه کې دربار ته تګ راتګ جاري وساتۀ. دوی جهانګیر پاچا ته په ۱۶۰۹ کې د بایبل فارسي ژباړه ورکړه.

دغه مذهبي بحثونه ښيي چې که څه هم د مغولو امپراطوري په سیاسي لحاظ د خپل عظمت په اوج کې وه مګر د معلوماتو په لحاظ د هغه وخت د مسلمانو علماوو مزه نه وه او له تاریخ، فلسفې، منطق

او نورو دینونو ډېر خبر نه وو. دوی د استدلال په نسبت په پټو سترګو منلې عقیده باندې ډېره تکیه کوله.

کله چې شرقي هند کمپنۍ په سیاسي قدرت بدله شوه، نو د هندوستانیانو د احساساتو د پارېدو له وېرې یې د عیسوي مبلغانو په راتلو بندیز ولګاوۀ. خو وروسته په ۱۸۱۳ کې د عیسایانو تبلیغي ډلو بیا اجازه وموندله چې هندوستان ته راشي او عیسایت خپور کړي.

سرسیداحمدخان د ۱۸۵۷کال د بغاوت د علتونو په باب په خپله مشهوره رساله کې لیکي چې د دې بغاوت یوه وجه په هند کې د عیسایي مبلغانو تبلیغ و ځکه د هند خلک یې د خپلې عقیدې د ساتلو په برخه کې اندېښمن کړي وو.

هندوستان ته تلونکو تبلیغیانو به عربي، فارسي، اردو او د هند نورې ژبې زده وې او د اسلام او هندوایزم په اړه به یې مطالعه لرله. دوی د عیسایت د خپرولو لپاره د نورو دینونو له علماووسره د عامو خلکو مخې ته مناظرې پیل کړې. په ۱۸۳۹کال کې یو جرمنی مبلغ چې کارل پفاندر نومېدۀ، د مسلمانانو او هندوانو د عیسایي کولو په شوق هندوستان ته راغی. دۀ د مسلمانانو په اړه فکر کاوۀ چې اوس یې د زوال وخت دی او نور نو شیمه پکې نه ده پاتې. مېرمن اورل پاول په خپل کتاب (تر بغاوت دمخه هندوستان کې د مسلمانانو او د عیسایانو تبلیغي ډلې) کې لیکي: کارل پفاندر چې د اسلامي نړۍ بدې ورځې او د اروپایانو سیاسي- اقتصادي قدرت ته وکتل نو دا نتیجه یې واخیسته چې مذهبي ارزښتونه به هم د اروپایانو زورور وي.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پفاندر ګومان کاوۀ چې د مسلمانانو اشراف، ملایان او عادي خلک چې د زوال په حالت کې دي، په خپل دین به یې باور کم شوی او په اسانه به عیسایت ته واوړي.

دغه وخت چې په هندوستان کې سیاسي قدرت د عیسوي مبلغانو پرخوا وو، د دوی ګواښ تر پخوا پیاوړی وو. خو له بلې خوا مسلمان علما په دې پوه شوي وو چې باید د خپل دین دفاع د دلیل په مټ وکړي نه د احساساتو په زور. نو دوی د بایبل له هغو ژباړو چې عیسوي مبلغانو د خپل دین د خپرولو په نیت کړې وې، پوره ګټه واخیسته. هغه څوک چې په دې زمانه کې د مناظرو د میدان اتل شو، هغه یو ملا نه بلکې یو ډاکتر وو چې وزیر خان نومېدۀ. وزیر خان له عیسوي مبلغانو سره د مقابلې لپاره په اروپا کې چاپ شوي کتابونه چې د عیسایت په اصولو یې نیوکې کړې وې، لوستي وو. دی چې په نوې پوهه پوره سمبال و، کارل پفاندر ته یې په څو بحثونو کې ماته ورکړه. په اخر کې مات شوی پفاندر له هندوستانه ووت.

د نولسمې پېړۍ د مذهبي مناظرو یو اهمیت په دې کې دی چې د دغو بحثونو په نتیجه کې ځینو مسلمانو علماوو په تېره سرسید احمد خان او مولوي چراغ علي، له نویو ارزښتونو سره د اسلام د تعلیماتو د تطابق لپاره د اسلام نوی تفسیراو تعبیروړاندې کړ. سرسید احمد خان او مولوي چراغ علي د عیسوي مبلغانو په وړاندې د خپل دین د دفاع په څنګ کې، اسلام ته له مترقي لید لوري وکتل. خو د دوی نظریاتو د مسلمانانو د اکثریت توجه جلب نه کړه او د دیوبند علماوو له خپلو دودیزو او رواجي مفکورو سره ډېر ژر د هند په مسلمانه ټولنه کې نفوذ وکاوۀ، چې په نتیجه کې زموږ دیني علما یو ځل بیا د اکبر پاچا په زمانه کې خپل دریځ ته ستانۀ شول. د نړۍ په باره کې د دوی لید محدود شو او دلید محدودیت دوی د نوې زمانې د غوښتنو له درکه عاجز کړل.

د پیل تر پښنو لاندې

د براعظمګي په تېر تاریخ کې د اعدام جزاګانې له لویه سره په دوه ډوله وې: یو د قتل، غلا، زبرزما (د جبر زنا)او یا اختطاف په څېر اجتماعي جرمونو لپاره او بل د بغاوت لپاره د اعدام جزا وه.

هر هغه چا ته چې د واکمن پرخلاف به یې اقدام کاوۀ، د واکمن د وژلو هڅه به یې کوله او یا به یې د حکومت د نسکورولو دسیسه جوړوله، سخته جزا ورکول کېده. د اجتماعي جرم د جزا ټاکل د قاضي کار و. قاضي به په محکمه کې په دوسیه باندې له غوره وروسته یوه فیصله وکړه. خو د واکمن پر خلاف د جرم دوسیه به واکمن پخپله څارله، ځکه دغسې کس د واکمن شخصي دښمن ګڼل کېدۀ. د بغاوت جزا معمولا اعدام وه. البته کله کله به د درباریانو یا لویو اشرافو شفاعت د باغي د بخښلو سبب شو.

د سلطنت د زمانې (د ۱۲۰۶ او ۱۵۲۶ تر منځ) او د هند د مغولو د زمانې(له ۱۵۲۶ څخه تر ۱۸۵۷ پورې) تاریخي شواهد راښیي چې باغیانو او مجرمانو ته جزا څنګه ورکول کېده. د اعدام حکم به د سر غوڅولو، په دار کولو، حلالولو، سا تربتولو، ژوندي ښخولو، د کلا له بامه د راخطا کولو او یا د هاتي تر پښنو لاندې اچولو په بڼه اجرا کېدۀ. دا دود هم وو چې د محکوم د بدن غړي دې په ژوندوني غوڅ او تر هغه وروسته دې ووژل شي. که به محکوم د سلطنتي کورنۍ غړی و نو ممکنه وه چې په زهرجنو خوړو باندې په اسانه ختم شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت یا پاچا پرضد باغیانو یا دسیسه جوړوونکو ته خورا سختې جزاوې ورکول کېدلې. د داسې کسانو خپلوانو به د اعدام شوي د ښخولو ا جازه نه لرله. د محکوم مړی به په ورځو ورځو د ښار په چوک یا داسې بل معلوم ځای کې تر هغو ځړېدلی وو چې غوښې به یې وشړېدې اویا به ځناورو او مرغانو وخوړې. په ځینو مواردو کې د محکوم مړی په ښار کې ګرځول شوی دی.

سیاسي بندیان د واکمن مخې ته اعدامېدل. په پاچهي ماڼۍ کې به هاتیانو ته روزنه ورکول کېده چې د واکمن په یوه اشاره باندې محکوم چخنې کړي. محکوم به میدان ته لاس و پښې تړلی راوستل شو. هالئ به روزل شوی پیل محکوم ته مخامخ ودرېد او د واکمن په اشاره به یې پر محکوم باندې پښه کېښوده. دا دردوونکې جزا وه خو د هند براعظمګي په تېر تاریخ کې ډېره تکرار شوې ده.

همدا جزا د جلال الدین خلجي په دورکې(له ۱۲۹۰ تر ۱۲۹۶ پورې) سیدي مولا ته ورکړه شوه چې د واکمن پرخلاف یوه دسیسه کې د لاس لرلو شک ورباندې و. علاوالدین چې په جلال الدین پسې له ۱۲۶۹ تر ۱۳۱۶پورې پاچهي وکړه، د چنګېزي مغولو د یرغل له تمبولو وروسته ټول جنګي اسیران د پیلانو تر پښو لاندې چخنې کړل. د دې پېښې په اړه د دغه سلطان د زماني مورخ ضیاالدین برني لیکلي دي چې سلطنتي تخت د وینو په دریاب کې ډوب شو. چنګېزي لښکرې چې له دا رنګه جزا وېرېدلي وې، پر هند باندې له حملې منصرفې شوې.

جلال الدین محمد اکبر(۱۵۵۸-۱۶۰۶) د خپل رضاعي ورور ادهم خان په اړه چې په قتل متهم وو، حکم وکړ چې د ماڼۍ د دیوال له سره دې

لاندې راګوزار شي او دا عمل دې تر هغو تکرار شي چې سا یې په تن کې وي.

کله چې د جهانګیر پاچا زوی، خسرو، ناکام بغاوت وکړنو جهانګیر خپل زوی اوټولو هغوکسانو ته جزا ورکړه چې ملګرتوب یې ورسره کړی وو.

د لاهورد ټکسلي دروازې د باندې د دارونو یو قطار جوړ شو او ټول باغیان د خلکو مخې ته په دار شول. د شهزاده خسرو دوه ملاتړي، حسین بېګ او عبدالرحیم د خرۀ او غویي په پوستکو کې وګنډل شول او د لاهورښار په بازارونو کې په خرو سپاره وګرځول شول. د خرۀ د پوستکي د ژر وچېدو په وجه د حسین بېګ سا تربت شوه، ومړ، خو هغه بل چې د غوایي په پوستکي کې و، د خپلو ملګرو په مرسته وژغورل شو.

د حیوان په پوستکي کې د محکوم ګنډل، د چنګېزي مغولو دود و. د بابر اولادې (هندي مغول) دا جزا له هغوی زده کړې وه. البته له همدې خاص مورده وروسته موږ بل داسې سند نه لرو چې د بابر د اولادې بل پاچا دې د دا رنګه جزا حکم کړی وي.

اورنګزېب پاچا د خپل ورور داراشکوه او د داراشکوه د زوی د حلالولو حکم وکړ. د حکم له اجرا وروسته د داراشکوه مړی د پیل په شا د ډیلي په بازارونو کې وګرځول شو. د هغۀ وخت د مورخ خافي خان په قول د ډیلي خلکو د داراشکوه د مړي په لیدو ژړل او د هغۀ پر قاتلانو یې لعنت وایۀ.

د بابر د کورنۍ د وروستیو پاچاهانو په زمانه کې واکمنو د اعدام عصري طریقې خپلې کړې. مثلا په ځینو مواردو کې به محکومان د توپ خولې ته تړلي ودرول شول او توپ به ډز وکړ. دا طریقه انګرېزانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خوښه کړه او په هند کې يې د خپل حاکميت په دوران کې ډېرځله ورنه کار واخيست.

د هند په تاريخ کې دا هم وينو چې مجرمانو ته د اعدام نه بلکې د يوې قلعې په زېرزمينۍ کې د بندي کېدو او تدريجي مرګ سزا ورکول شوې ده. بنديان به په دغو زېرزمينيو کې د ناوړې تغذيې، د تازه هوا د نشتوالي او د بدو صحي شرايطو په علت ورو ورو په زجر مړۀ کېدل.

يو ايټاليايي سيلاني، منوچي، چې د ۱۶۵۸ او ۱۷۰۳کلونو تر منځ هند ته تللی و، ليکي چې د هند د مغولو پاچايانو دا عادت دی چې سياسي بندي ته داسې زهر ورکوي چې صحت يې ورو ورو خراب شي او په اخر کې ومري.

جرم او جزا

د قانون غوښتنه دا ده چې که څوک له قانوني مقرراتو يا د ټولنې له اصولو غاړه غړوي، جزا يې پکار ده. جرم په هره ټولنه کې له جزا سره غوټه وي.

جزا له وهلو ټکولو، جريمې، جلا وطنۍ او د محکوم له مريي کولو رانيولې تر اعدام او عمري قيده پورې بېلابېلې بڼې لري. په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې منظمې بنديخانې نه وې. مجرمان به يا په کورونو کې حبس وو، يا به په داسې ودانيو کې ساتل کېدل چې د سرکار پيرې به پې ولاړې وې او دا امکان به ډېر کم و چې بنديا ن وتښتي يا د باندې ووځي.

په پخواني يونان کې موږ د دا رنګه قيدوبند يو مثال د سقراط په قضيه کې وينو چې د اعدام د فيصلې له اعلانېدو وروسته بندي شو. که څۀ هم د سقراط ملګرو د هغۀ د تېښتې پلان جوړ کړ خو دۀ تېښته ونه منله، دا يې غوره وبلله چې قانون ته د وفادار تبعه په توګه ومري.

مورخانو په لرغوني مصر کې هم د بنديخانې د يوډول سيستم نخښې ليدلې دي. په دې هېواد کې د بنديانو د چارو د بندوبست لپاره مديران، کاتبان او پيره داران مقرر وو. بنديانو به کار کاوۀ. د بندي تېښته لوی جرم و او تښتېدلي ته سخته سزا ورکول کېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني روم کې پورورکوونکي حق درلود چې پوروړی بندي کړي، ويې وژني يا يې د مريي غوندې په بل چا وپلوري. د روم د وطن مالکانو کورنۍ بنديخانې لرلې. دوی به خپل نوکران اوغلامان بنديانول چې سم وچلېږي.

په انګلستان کې پاچا ويليم (۱۰۶۰ – ۱۰۸۶) د لندن برج د سلطنتي کورنۍ د قيدي غړيو لپاره جوړ کړ. دغه برج څو پېړۍ د سلطنتي کورنۍ د غړيو، د لويو باغيانو او مشهورو شخصيتونو د قيدېدو ځای و. دلته مثلا والټر رالي او ملکې ان بولين د بند ورځې شپې تېرې کړې دي. له دې برج سره متعلقه يوه جالبه کيسه د دورهام د بيشپ (اسقف) ده. دغه سړی د مالي فساد په تور دلته بندي و. د دۀ وخت په برج کې ښۀ تېرېدۀ ځکه د پيرې کسانو ته يې رشوت ورکاوۀ او هغوی په مقابل کې ورته هر ډول اسا نتياوې برابرولې. يوه ورځ بيشپ (اسقف، عالي رتبه روحاني) پيره داران مېلمانۀ کړل، ښۀ خوندوره ډوډۍ يې ورکړه او بېتوله مشروب يې ورباندې وڅښل. چې دوی سم نشه شول، بيشپ د رسۍ په ذريعه له برجه راکښته شو، وتښتېد.

دويم هانري د خپل قلمرو په ګوټ ګوټ کې بنديخانې جوړې کړې. له مقرراتو سره سم، بندي مکلف و چې د ځای، ډوډۍ او سونګ پيسې ورکړي. که به بندي بېوزلي و، خيريه اداري يې د محبس لګښت ورکاوۀ. ويل کېږي چې اتلسمه پېړۍ په اروپا کې د عصري محبسونو د نظام د زېږېدو زمانه ده.

د منځنيو پېړيو په هند کې د بنديخانې نظام نه و. مجرمان به وهل کېدل، جريمه به يې ورکوله، اعدامېدل به او يا به په کوتوالۍ کې د لنډ وخت لپاره توقيف کېدل. د هند د مغولو په دور کې د شاهي

کورنۍ غړي او امرا په ګواليار قلعه کې حبس کېدل. جهانګير په تزک کې ليکلي دي چې دۀ، مذهبي عالم او صوفي احمد سرهندي ګواليار قلعې ته واستاوۀ چې په خپلو نظرياتو کې تغيير راولي. اورنګزېب هم شهزاده مراد په ګواليار کې بندي کړ. په هند کې څو نورې قلعې هم د اشرافو د حبس او قيد لپاره پکارېدلې.

داسې ښکاري چې د بغاوت په قضيه يا د لويو اشرافو په مورد کې، له کورونو څخه د محبس کار اخيستل کېدۀ. شهزاده دارا شکوه په يوۀ کور کې قيد و او په همدې کور کې د اورنګزېب په حکم ووژل شو. شيوا جي له اورنګزېب سره له ملاقاته وروسته په کور کې نظربند و چې وروسته بيا په يوۀ لوی زنبيل کې پټ شو او ځان يې وايست.

يو بل دود دا و چې بنديان به ځينو اعتباري اشرافو ته وسپارل شول چې ويې ساتي. د سپارل شوي کس د تښتېدو مسووليت د نوموړي اشرافي په غاړه و. پاچا ته به ځواب دۀ ورکاوۀ.

شهزاده خسرو د خپل پلار جهانګير پر خلاف د بغاوت په جرم په قصر کې بندي شو. چې جهانګير به چېرته سفر کاوۀ، دی به هم ورسره و. وروسته بيا شهزاده خسرو شهزاده خرم ته وسپارل شو. هغه ته چې خسرو د تخت په نيولو کې خپل سيال ښکارېدۀ نو دکن ته د لښکر لېږد په وخت يې په پټه زهر ورکړل. په هند کې د بنديخانو او محبسونو نوی نظام انګرېزانو رواج کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنې دوه کلتورونه

بکهتي او دليت غورځنګونه که څۀ هم په بېخي بېلو وختونو کې وو، خو په دواړو کې له مسلط او لاسبري کلتور سره د سيال او حريف کلتور د مبارزې او مقابلې زور او شور وينو.

د ولسونو په عام پسنده کلچر کې د مسلطو طبقو د بې رحميو، استثمار او بې انصافيو د افشا کولو لپاره د کيسو د مجلسونو غوندې جالبې وسيلې پيدا کولای شو. د دې کيسو اصلي اتلان باچهان، جنرالان او يا نور لوی مقامات نه وو، بلکې هغه کسان وو چې له حاکم نظام سره يې مخالفت او د هغۀ په مقابل کې يې بغاوت کاوۀ. د د غو کيسو اتلان به د عوامو زامن وو او د عوامو په ګټه به له ظالمانو سره جنګېدل چې عدالت راولي. دغه راز په ولسي کلچر کې ټوکيان، ټګماران او خندوونکي ممثلان وينو چې د خپلو چلونو او هنرونو په مرسته به يې د عادي خلکو د ژوند په تيارو کې د څو شېبو خوشحالي او رڼايي راوسته.

ډاکوان او مسلح غلۀ چې د حکومت د قدرت پروا يې نه لرله، د عوامو په کلچر کې سمدستي په اتلانو بدل شول.

دغه کسان د خلکو د ځواک او د دوی د ارزوګانو سمبولونه وو. له سيا سي اقتدار سره د د دغو کسانو مقابله او مبارزه نه يوازې په کيسو کې بيان شوې بلکې په سندرو کې راغلې او په خورا شوق و

جذبه ويل شوې ده. د هند په شمال کې سلطانه ډاکو عادي خلکو ته د روحيې ورکولو الهه شوه. په پنجاب کې نظام لوهار تر اوسه پورې په فولکوريک ادب کې د هيرو غوندې ستايل کېږي. په سند کې چې قطاع الطريق پرو چانديو ووژل شو، ګڼ خلک يې جنازې ته ورغلل او ډېر وستايل شو، ځکه دۀ د مظبوط مرکز او دولتي ادارو پر خلاف بغاوت کړی و. دغه ادارې او موسسې د سند عوامو ته ظالمې ښکارېدې. موږ دا رنګه مثالونه، لږ يا ډېر، د هند براعظمګي په بل هر ځای کې موندلی شو.

په يو بل مثال کې وينو چې خلکو د اوازو په وسيله د حاکمې طبقې د شرمولو هڅه کړې ده. د اوازو او ګونګوسو کلچر يوه ډېره زوروره وسله ده چې اوس هم د پخوا په څېر په پراخه پيمانه استعمالېږي. په سرکاري رسنۍ او رسمي تبليغاتو کې واکمن، جنرالان او مقامات شريف، سخي او ديندار معرفي کېدل خو د خلکو په اوازو کې به دا معرفي سرچپه شوه. د عوامو اوازو، ګونګسو او پسپسي به دوی مستبد، زنا کار، بد اخلاق او بې رحمه انځورول.

ايټاليايي سيلاني منوسي، چې د شاه جهان پاچا په زمانه کې هند ته تللی و، په خپل کتاب سټوريا ډو مګور کې داسې ګڼې اوازې ثبت کړې دي چې په هغو کې شاه جهان ډېر عياش او بد لمنی راپېژندل کېږي او سلطنتي حرم د فساد ځاله انځورېږي. دغو اوازو او ګنګوسو د سلطنت حيثيت له خاورو سره خاورې کاوۀ.

په ولسي نکلونو لکه هير رانجها، سسي پنو، سوهني ماهيوال او ميرزا صاحبان کې اصلي خبره د ټولنې له منل شويو دودونو او رسمونو سرغړاوی دی. چې نکلچيانو به دغه نکلونه په مجلسونو کې ويل او يا به د سندرو په بڼه اورول کېدل خلکو به ورنه الهامونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخيستل او د هغو نارينه وو او مېرمنو مېړانه او زړۀ ورتيا به يې ستايله چې د سر په بيه يې د ټولنې له مسلطو ارزښتونو سره مبارزه کړې وه.

شاعري هم د عوامو د کلچر يوه اثرناکه وسله وه چې مذهبي تعصبات يې کمول او په خلکو کې يې زغم پيدا کاوۀ. د شاعرۍ په کاٰبو ټولو ډولونو کې په ملايانو ، برهمنانو ، شېخانو او زاهدانو ټکونه شوي او ريا کار او دنيا پرسته معرفي شوي دي. د ولس د کلچر ټولو دغو عناصرو د ټولنې ورځني ژوند ته لاره کوله او په پټه خولۀ يې د ټولنې نړۍ ليد بدلاوۀ.

مورِ مېلې، لمانځنې او قسم قسم مذهبي و کلتوري غونډې او اجتماعات هم د عوامو د کلچر برخه بللای شو. د دغو غونډو او اجتماعاتو يو مهم اړخ دا و چې طبقاتي توپيرونه يې نه پېژندل. برخه والو به يې له ا جتماعي خنډونو پرته په جوش او جذبه سندرې ويلې او نڅاوې کولې. د لته دخان وغريب يا زورور و کمزوري فرق نه و. ټول به سره يو ځای وو او د جشن خوشحالۍ به يې له يو بل سره شريکولې.

سيال او حريف کلچر د بې وسو او بې واکو پرګنو کلچر و. د خلکو پرګنې د موزيک، ادب، تياتر، داستانونو او فستيوالونو د عام پسنده ډولونو د خپلولو له لارې په ټولنه کې د خپل ځای د پيدا کولو او د زورورو د زور د اوبۀ کولو لپاره له حريف کلتوره استفاده کوي. دغه کلتور دوی ته شعور ورکوي او د ژوند د ربړو د زغملو حوصله وربخښي.

کلتوري ارزښتونه او دودونه ټولنه کنټرولوي او د اجتماع د چلند ، آدابو ، لرليد او رويې په جوړېدو او دغه راز د سياسي و اقتصادي

غورځنګونو په زېږېدو او جوړېدو کې برخه اخلي. ټولنه، مادي کلچر چې له ټکنالوژي سره کلک تړلی دی، د معنوي کلچر په نسبت چې له سلوک او آدابو سره تړاو لري، په آسانۍ مني. ځکه معنوي کلچر د ټولنې له اخلاقي يا ملي پېژندګلوۍ سره غوټه دی.

د تاريخ په بهير کې سياسي، اقتصادي او اجتماعي ځواکونه د ټولنې جوړښت بدلوي چې ورپسې نوي کلتوري ارزښتونه او دودونه زېږي. د ټولنې لوړې طبقې د خپلې برلاسۍ د ادامې لپاره د کلتور په دغه نوي حالت کې هغه څۀ خپلوي چې دوی له عادي خلکو بر او بېل کړي. د ټولنې نتلي او ځپلي خلک عوامي کلتور ته مخه کوي چې په ټولنه کې بهتري راولي، البته دوی د لاندېرو خلکو خير په نظر کې ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاچايانو مېلمستياوې

خلکو ته ډوډۍ ورکولو همېشه سياسي او اجتماعي مقصدونه لرلي دي. واکمنو او اشرافو له مېلمستياوو څخه د وسيلې کار اخيستی او په دې ډول يې نورو ته خپل سخاوت ورښکاره کړی دی. د دې لپاره هم مېلمستياوې شوې دي چې نور د دربار له بې مثاله آشپزۍ خبر شي. په مېلمستياوو کې به په ډوډۍ سربېره ساتېري اوتفريح هم وه. نه يوازې نڅا او موسيقي بلکې شعرويل، د مداريانو لوبې او علمي بحثونه په دغو محفلونو کې دود وو.

اشرافي به خپل مېلمه ته پوره بندوبست کاوۀ، د ډول ډول خوړو په برابرولو به يې ډېرې پيسې لګولې. که به مېلمه پاچا و، نو کوربه به قيمتي سوغاتونه ورکول، چې د دۀ بلنه يې منلې او د دۀ سر يې لوړ کړی دی. کله کله نورو مېلمنو ته هم سوغاتو ورکول کېدل.

د پاچايانو له خوا پرله پسې مېلمستياوې د هغوی لپاره ضروري وې. نظام الملک په خپل کلاسيک اثر(سياست نامه) کې ليکي چې اشرافو ته ضيافت د پاچايانو دستور و. په تېره بيا د سلطان طغرل (۱۰۳۶-۱۰۶۳) عادت و چې هر سهار به يې په درباريانو او ملازمانو خوندوره ډوډۍ خوړوله. دۀ به د سفر په وخت او يا که به په ښکار وتی و، هم، دغه مېلمستياوې ورکولې. د دې ډوډۍ به دومره ښه انتظام شوی و او دومره به پريمانه وه چې په درباريانو سربېره، له پاچا سره د لارې ملو عادي خلکو ته هم رسېده. د نظام الملک په قول د ترکستان

واکمن په دې پوهېدل چې خلکو ته د ښې مېلمستيا د ورکولو په ذريعه څنګه پر هغوی حکومت وکړي.

په هندوستان کې د سلطنت په زمانه اود مغولو په دور کې،واکمنو خپلو درباريانو اوپردو مېلمنو ته تل مېلمستياوې ورکولې. د تاريخ فيروز شاهي ليکوال ضيا الدين برني ليکي چې دا د ډيلي د سلاطينو رواج و چې له علماوو سره به يې ډوډۍ خوړه. اشراف هم په دغو مېلمستياوو سرلوړي کېدل. برني د اشرافو ترمنځ د ډوډۍ کولو په سر سيالي ياده کړې او کښلي يې دي چې دا د دوی لپاره د حيثيت او پرستيژ خبره وه. دغه مورخ ليکلي دي چې که به يوۀ اشرافي واورېدل چې سيال يې پنځۀ سووه کسه مېلمانۀ کړي نو دۀ به زرو کسانو ته مېلمستيا وکړه چې تر هغۀ يې واړوي. د اشرافو ډېرې پيسې په مېلمستياوو لګېدې او د مصارفو د پوره کولو لپاره يې له سودخورو او ملتاني سوداګرو په ډېره ګټه پيسې پورولې. د بدخرڅيو نتيجه به د دوی بېوسه کېدل او هغه د چا خبره د پولۍ ټک ته کېناستل وو.

تاريخ د هغې مېلمستيا جزييات ثبت کړي چې کيقباد(۱۲۸۷-۱۲۹۰) خپل پلار بغرا خان ته کړې وه. په دې مېلمستيا کې زر ډوله خوارۀ پاخۀ شوي وو. په دې سربېره قسم قسم وچې ډوډۍ، کلچې او ميټهاياني هم د مېلمنو مخې ته ايښې وې.

ابن بطوطه چې د محمد تغلق (۱۳۲۵-۱۳۵۱) په وخت کې هند ته راغلی و، ليکي چې په دربار کې دوه ډوله ډوډۍ وه. يوه د اشرافو او بل د عامو خلکو لپاره. سلطان به له خپلو نژدې امراوو، اشرافو او لوړرتبه مقاماتو سره ډوډۍ خوړه. کله کله به دۀ د خپلې خوښې اشرافي ته د خاص قسم ډوډۍ ست وکړ چې دا هغۀ ته لوی وياړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزت و. له یوۀ اټکل سره سم، د محمد تغلق د پخلنځي ډوډۍ کابو شل زره کسانو ته رسېده.. هره ورځ لږ تر لږ دوه زره غوايي او دوه نیم زره اوزې او پسونه حلالېدل، چې خلکو ته ډوډۍ ورسېږي. غواگانې نه حلالېدلې.

نورو سلاطینو هم د مېلمستیاوو دود پاللی دی. سکندر لودي(۱۴۸۹-۱۵۱۷) دیني علما او پوهان مېلمانۀ کول، خو دغو مېلمنو د سلطان مخې ته د ډوډۍ خوړلو اجازه نه لرله. دوی به خپله برخه کورونو ته ورسره وړه. سلطان به د دوی مخې ته یوازې په ډوډۍ ناست وو.

د مغولو په زمانه کې چې سلطنت په امپراطورۍ بدل شو، سلاطین او اشراف لا شتمن شول او مهمانۍ یې لا شانداره شوې. د ډوډۍ د ډولونو په لست کې هغه خوارۀ هم راغلل چې مغول ورسره په منځنۍ اسیا کې بلد وو. وروسته بیا له ایراني خوړو سره بلدتیا دسترخوان لا رنگین کړ. د ډوډۍ د پخولو او برابرولو نظافت ته به خاصه توجه کېدله. د چاپېریال د جذابیت لپاره به عطرونه پاشل کېدل. لا ډېرو خوندورو خوړو اشتهاوې لا زیاتې پارولې او ځینې اشراف د ډېرې اشتها په لرلو مشهور شول. ویل شوي دي چې د اکبر پاچا نژدې ملگری او مورخ ابوالفضل، په متنوع خوراکونو عادت و. ابوالفضل چې به ډوډۍ خوړه، زوی به یې چې د دۀ د پخلنځي د چارو مسوول و، د پلار څنگ ته ناست و، ځار به یې کاوۀ چې پلار یې کوم ډول خوارۀ خوښ نه کړل. هغه خوارۀ به بیا نه پخېدل. له ابوالفضله پاتې شوې ډوډۍ به د رتبې په لحاظ راټیټو اشرافو خوړه. عادي خلکو ته په حضر او سفر دواړو کې کېچړې ورکول کېدۀ. د نورجهان ورور اصف خان هم د ډېرې اشتها په لرلو مشهور و.

د مغولو د امپراطورۍ له زواله وروسته د لکنهو او دکن حکومتونو د مېلمستیاوو دغه دود وپالۀ او د ډوډۍ د کلچر د غوړولو لپاره یې پوره پوره هڅه وکړه.عبدالکریم شرر په خپل اثر(گذشته لکنهو)او نصیرالدین هاشمي په خپل اثر (دکني کلچر) کې د دکن او لکنهو د دربارونو د ډوډۍ د خاصو او بې نظېرو ډولونو ذکر کړی دی.

مېلمستیاوې یوازې د مېلمنو د خوشحالولو لپاره نه وې، بلکې له مېلمنو څخه د ځان د خلاصولو لپاره هم وې. واکمنو به کله کله خپل مخالفان مېلمانۀ کړل او په ډوډۍ کې به یې زهر ورکړل. نظام الملک په سیاست نامه کې لیکلي دي چې انوشېروان د مزدک لارویانو ته مېلمستیا وکړه. کله چې دوی د ډوډۍ او شرابو له څښلو وروسته پوره بې حاله شول، ټول یې تر تېغ تېر کړل. اورنگزېب(۱۷۰۷-۱۶۵۸) هم د خپل ورور شهزاده مراد د وژلو لپاره همدا کار وکړ. مراد یې د ماښام ډوډۍ ته مېلمه کړ. کله چې مراد په مېلمستیا کې د ډېرو شرابو له څښلو وروسته پوره نشه شو، اورنگ زېب یې د نیولو حکم وکړ او گوالیار قلعې ته یې واستاوۀ. مراد هلته د قتل په تور محاکمه او اعدام شو. د بنگال واکمن علي وردي خان، مرهټه لیډر بهاشکر او د هغۀ ملگري مېلمانۀ کړل او ووژل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه

جنايت کارو، باغيانو، ناراضيانو او مرتدانو ته د دې لپاره سخته سزا ورکول چې نورو ته عبرت شي، په منځنيو پېړيو کې عام وو. ډېره بورږنده جزا د اعدام وه. په هغه زمانه کې حتی د اعدام په سزا کې هم طبقاتي توپير ته پام کېدۀ. د منځنيو پېړيو اروپايانو په سرغوڅېدا کې عزت او په دار کېدا کې بې عزتي ليده. ځکه خو اشراف د سرغوڅولو او عادي خلک د په دار کولو لايق بلل کېدل. ښځې نۀ په دار کېدلې. د هغوی به يې ساه ورترېتوله.

په اعدام کې دغه تبعيض د فرانسې انقلاب په زمانه کې چې ډاکتر جوزوف ګيولتين د اعدام نوې وسيله اختراع کړه، ختم شو. دا وسيله چې د خپل مخترع په نوم ده، د هرې طبقې د محکوم لپاره وکارېدله. په فرانسه کې انقلابي حکومت د انقلاب د برابرۍ د اصل په اساس په ۱۷۹۱ کې اعلان وکړ چې د هر چا د اعدام جزا به د سر غوڅولو په بڼه عملي کېږي.

د اروپا په منځنيو پېړيو کې د اعدام لپاره داسې بندوبست کېدۀ لکه تماشه چې وي او خلک يې بايد سمه ننداره وکړي.

پتر پيرنبرګ په خپله ليکنه کې چې (د معاصرې اروپا په اوايلو کې وګړي او دولت) نومېږي او په ۱۹۹۸ کې چاپ شوې ده، په پخوانۍ اروپا کې د اعدام د مراسمو او د دغو مراسمو په مقابل کې د خلکو د غبرګون په اړه په تفصيل غږېدلی دی.

دۀ په دې باره کې چې په اعدام محکوم به څنګه د خلکو په جلوس کې د اعدام ځای ته بيول کېدۀ، بشپړ جزييات بيان کړي دي. د اعدام په ورځ به په ټول ښار کې د کليسا زنګونه ووهل شول. د سړک دواړو غاړو ته به خلک ولاړ وو چې د اعدام ځای ته د مجرم د وړلو ننداره وکړي. کله کله به خلکو د مجرم په خلاف خپل قهر ښکاره کاوۀ، کنځلې به يې ورته کولې او په تېږو به يې ويشتۀ. خو يو نيم ځل به د غم چوپتيا خپره وه.

د اعدام په ځای کې به دار ولاړ و، قاضيانو او څارنوالانو به رسمي چپنې اغوستې، په خپلو چوکيو ناست وو. خلکو معمولا د اعدام د حکم له اعلانېدو سره سم د خوشحالۍ چيغې سورې او چکچې شروع کولې. له مجرمه توقع کېده چې حکم ومني او ندامت څرګند کړي. خو کله کله به مجرم د اعدام حکم غير عادلانه بالۀ، قاضيانو او دا نورو خلکو ته به يې سپکې سپورې ويلې او د ځان د بې ګناهي دلايل به يې راوړل. دغسې کس سرکښ او نافرمانه بلل کېدۀ.

د اعدام د مراسمو په وخت روحانيونو مذهبي مراسم تر سره کول چې محکوم د خپل روح ژغورنې ته چمتو کړي او قاضيان له چوکيو د م په دم راولاړېدل چې خلک د اعدام دايرې ته له ننوتو منع کړي.

د اعدام ځای په هر ملک کې فرق کاوۀ. په فرانسه کې مجرم معمولا ټيک په هماغه ځای کې په دار ځوړندېدۀ چې جنايت يې کړی و. په نورو ملکونو کې بيا د اعدام خاص ځايونه وو. مثلا په انګلستان کې د لندن ټايبورن غونډۍ د اعدامونو ځای و.

ميشل فوکو په خپل کتاب (انظباط او مجازات) کې ليکي چې: د خلکو مخې ته اعدامونه يوازې قضايي نه بلکې سياسي معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې اعدامونه، حتی په ورو قضيو کې، له داسې مراسمو سره غوټه وي چې د حاکميت مخ روښې ورباندې کېږي.

البته، په ځينو مواردوکې د خلکو مخې ته اعدامونو جنجالونه جوړ کړي دي. خلکو ته که محکوم بې ګناه ښکاره شوی او د هغهٔ د اعدام فيصله يې ناسمه بللې نو توند غبرګون يې ښودلی دی.دوی هڅه کړې چې محکوم د اعدام کوونکو له لاسه راوباسي. فوکو د دغسې پېښو يوڅو مثالونه ورکړي چې د خلکو بهير د اعدام په مامورينو ورمات شوی او محکوم يې ورنه ژغورلی دی.په دغسې پېښو کې خلکو نه يوازې له قانونه سرغړونه کړې بلکې په عدالت او حاکميت پورې يې هم ملنډې وهلې دي.

ځينې وختونه داسې شوي چې د اعدام شوي مړی د دې لپاره چې خلک ووېربږي او په اينده کې قانون مات نه کړي او د حکومت له اطاعته غاړه ونه غړوي، د څو شپو لپاره د دار په سر ځوړند پاتې شوی دی. په انګلستان کې جراحانو د انسان د بدن د سپړلو او د خپلو معلوماتو د زياتولو په نيت د اعدام شوي د مړي غوښتنه کوله، خو د اعدام شوي خپلوانو او دوستانو د مړي په عزت سره خښول غوښتل او د جراحانو تقاضا يې غندله.

د ښکاره اعدامونو په مقابل کې د خلکو رويه وار په وار بدله شوه. ښکاره اعدام که په منځنيو پېړيو کې خلکو ته تفريح او ننداره وه نو د قانون د قوت د څرګندولو وسيله او ذريعه هم وه.

خو ، په اتلسمه پېړۍ کې خلکو په اعدام محکوم شوي ته رسېدل، هغهٔ ته د احترام د څرګندولو لپاره ملا لينديٖ کول او د مرګ د منلو په خاطر د هغهٔ د زړهٔ ورتيا ستايل، پيل کړل. په همدې پېړۍ کې د خلکو مخې ته په درو وهل او اعدامول پای ته ورسېدل. اوس اعدامونه د

بنديخانې د ديوالونو په منځ کې د محبس د مامورينو مخې ته د خلکو له نظره چپ تر سره کېږي. ځينو ملکونو خو ان د اعدام سزا منعه کړې ده. په ځينو نورو کې لا د اعدام جزا موجوده ده.

د منځنيو پېړيو خلکو ښکاره اعدامونو ته ولې د تفريح په سترګه کتل؟ دا ځکه چې د هغې زمانې د هر وګړي په روح کې د خشونت ښامار پروت و. دوی له دا رنګه هرې پېښې خوند اخيستلای شوی. لکه روميانو چې د ګلاډياتورانو د خونړۍ مقابلې ننداره په خوند خوند کوله.

او شايد هم دا به د جنايت او جنايت کارو په مقابل کې د دوی د کرکې د څرګندولو او قانون ته د دوی د اطاعت د اظهار لاره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۸۵۶ کال دمخه شاه جهان آباد

کله چې شاه جهان پاچا په ۱۶۳۹کې دیوۀ نوي ښار بنسټونه اېښودل، د مغولو امپراطوري په خپل اوج کې وه. سلطنتي خزانې تر خولې ډکې وې او په خارج یا داخل کې داسې څه لویه خطره نه وه چې حکومت دې ورته اندېښمن وي. د مغولو دربار چې تر ګردو لایق کسان راغونډ کړي وو، کلچر یې په مهارت او نزاکت کې تر نورو بر و. موږ دا ټولې ځانګړنې د شاه جهان د عصر په معمارۍ کې له ورایه وینو. د اکبر د زمانې د ودانیو جلال او عظمت خپل ځای د دې زمانې د ودانیو ښکلا، نزاکت او ظرافت ته ورکړ او دا د کلچر د بلوغ یوه نخښه وه.

شاه جهان پاچا د داسې ښار د جوړولو په فکر کې و چې د مغولو د امپراطورۍ د قوت او ښکلا، دواړو، نماینده ګي وکړي او د دې ستر واکۍ له غوړېدلي کلتور او د دې کلتور له آدابو او دودونو سره سمون وخوري.

نوی ښار شاه جهان آباد ونومول شو. د سلطنتي کورنۍ د استوګنې لپاره په شاه جهان آباد کې لال قلعه (سره کلا) جوړه شوه چې په رسمي اسنادو کې یې نوم (قلعۀ مبارک) و. په سره کلا کې د امپراطورمخې ته هم د عوامو او هم د خواصو د حاضرېدو لپاره ځایونه ودان شول. دلته د عوامو د شرفیابۍ لپاره څو هالونه وو. د سلاکارو لپاره بېل هال جوړ شوی وو. جهاروکا درشن (د عامو حضارو لپاره کړکۍ)،

نقارخانه(د موسیقۍ خونه)، برجونه، موتي مسجد (د ملغلرو جومات) ، او د حرم لپاره کوټې د کلا مهم ځایونه دي. سره کلا چې د شاهي ځواک و اقتدار سمبول وه، د د یوالونو په منځ کې ژوند یې له خلکو پټ و. خلک ډېر نه پوهېدل چې دلته څۀ کېږي. دوی چې د کلا له منځه نۀ خبرېدل نو د سلطنتي کورنۍ په باره کې یې اوازو ته مخه کړه. ځینو اروپایي سیلانیانو ته دا اوازې رشتیانۍ تاریخي پېښې ښکاره شوې او په خپلو سفرنامو کې یې په دې نیت راواخیستې چې لوستونکو ته په زړۀ پورې رسواکوونکي مطالب برابر کړي.

د جامع جومات عظیم الشانه ودانۍ چې له کلا د باندې ولاړه وه، دین ته د وفادارۍ او د زهد و دینداریۍ څرګندہ نخښه وه. راوروسته بیا مختلفو مغولو امراوو او شهزاده ګانو د خپلې تقوا د یادګار به توګه جوماتونه ودان کړل. لکه فتحپوري جومات، اکبرآبادي جومات، اورنګ آبادي جومات او سنهري مسجد. سربېره پر دې په بېلو بېلو بازارونو او ځایونو کې د خلکو د جماعت د لمانځۀ د اسانتیا لپاره جوماتونه جوړ شول.

په منځنیو پېړیو کې بازار یوازې د سودا اخیستلو ځای نه و، بلکې د تفریح ځای هم و. په شاهجهان آباد کې فیض بازار، اردو بازار، خانم بازاراو خاص بازار مشهور بازارونه وو. په دې ښار کې د ځینو خاصو مالونو لکه د جواهرو، بوټانو او یا مثلا د بنګړیو لپاره هم خاصې راستې وې. په ټولو کې ښکلی بازار، چاندني چوک و. هغوی چې چاندني چوک یې د برم او پرتم په زمانه کې لیدلی، ډېر یې ستایلی دی.

د چاندني چوک په زړۀ کې یو جنتي نهر بهېدۀ. د دغه بازار دواړو غاړو ته ونې قطار ولاړې وې چې چاپېریال یې سوړ او پر سکون ساتۀ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرسيد په خپل کتاب آثار السناديد کې ليکي چې د چاندني چوک د ښکلا له بيانه ژبه عاجزه ده. مازديګرو ماښام به اشراف او شهزادګان دغه بازار ته راتلل چې وګرځي او تفريح وکړي.
د وخت په تېرېدو سره شاه جهان آباد بشپړ او نفوس يې زيات شو. د دې ښار واټونه، کوڅې او محلې د خپلې خاصې جاذبې په وجه مشهور شول. هنرمنو، سازنده وو، شاعرانو، خطاطانو، نڅاګرو، نکلچيانو، صنعتګرو، دوی ټولو، شاه جهان آباد ته نوی ژوند او نوی کلچر ورکړ.
ډېره موده نه وه تېره چې شاه جهان آباد د کلچر او ادب مرکز شو. په رسمياتو کې شاه جهان آباد پاتې شو خو عامو خلکو ډيلي بالۀ.
کله چې د مغولو امپراطورۍ زوال وموند، نو خارجي يرغلګرو لکه نادرشاه افشار په ډيلي باندې حملې وکړې چې د مغولو راټول کړي ثروتونه وتروړي. دوی په دې حملو کې وينې وبهولې او پيسې يې يوووړې.
خو دغو حملو د ډيلي اوسيدونکي نه يوازې له پښنو ونه غورځول بلکې په پياوړې روحيه او قوي جذبه يې د ښار د ماضي مخ په زوال جلال بيا راژوندی کړ. دې ښار د مرهټه وو استيلا هم وليده. مرهټه وو په ښار باندې له غلبې او حکومت کولو سره سره، د سرې کلا د څښتن درناوی کاوۀ.
کله چې په ۱۸۰۳ کال کې لرډ لېک ډيلی ونيو، نو امپراطور د شرقي هند کمپنۍ په ګوډاګي بدل شو. امپراطور سياسي واک او اقتدار له لاسه ورکړ او په مالي لحاظ کمپنۍ ته محتاج شو. دغه نوي حالت د سرې کلا په اړه د خلکو په نظر کې تغيير راووست. نور نو سره کلا د

سياسي واک سمبول او علامه نه بلکې د کلتوري فعاليتونو مرکز او منځۍ شوه.
د ښار د اوسېدونکو لپاره کلا د ماضي ميراث، پخوانۍ مېنه او زړه خزانه وه. ستړواکۍ د سياسي تحولاتو په وجه زوال کړی و خو کلچر يې له ټولو رنګونو او جلوو سره ژوندی پاتې و. دغه کلچر د خپلې غنا او ځلا په برکت د سياسي بايلات خلا ډکوله.
بهادر شاه ظفر هم د مالي امکاناتو له لږوالي سره سره، چې د شرقي هند کمپنۍ ورکول، د دربار آداب او تشريفات وساتل. درباريان مکلف وو د ټولو هغو دودونو اوآدابو خيال وساتي چې د اکبر پاچا په زمانه کې پيل شوي وو. امپراطور ته هم پکار وه چې خپل وظايف په منظم ډول اجرا کړي. دۀ بايد د خپلې فوق العاده لويې کورنۍ د غړيو خرڅ ورکړی وای چې شمېر يې له يوۀ اټکل سره سم، درې زره کسانو ته رسېدۀ. البته د امپراطورۍ د زوال په ورځو کې به د شاهي کورنيو غړي مجبورېدل چې په بېوزلۍ کې واوسي ځکه د دوی خرڅ به شاهي خزانې په منظم ډول نه شو ورکولای. له بلې خوا د سلطنت د کورنۍ کسانو اجازه نه لرله چې له کلا د باندې ژوند وکړي. نو دوی به خپل وخت په بې فايدې تفريحي چارو او شوقي کارونو تېراوۀ.
د سياسي واک له لاسه ورکولو وروسته، د امپراطور ډېر وخت په مختلفو فيستوالونو لکه نوروز، ديوالي، هولي، محرم، اخترونو، دسهرا او د ګلونو په خورا محبوب جشن تېرېدۀ. د (داستان غدر) د ليکوال ظهير دهلوي په قول، دۀ داسې جشنونه بيا په ټول ژوند کې ونه ليدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرې کلا ژبه د اهل ادب لپاره د معیارژبه شوه. په کلا کې به همیشه مشاعرې کېدلې. په دغو مشاعرو کې به غالب، مومن او ذوق هم ناست وو.

له کلا د باندې هم کلتوري فعالیتونه روان وو. لوړې او غورې طبقې په دغو فعالیتونو کې د ګډون لپاره په کافي اندازه امکانات لرل. د ښار کلتوري ژوند متحرک و. ښار حتی د سیاسي زوال په ورځو کې لوی شاعران، قصه ویونکي، خطاطان، طبیبان، نڅاګر او سازیان وزېږول. ډیلی د براعظمګي د نورو ښاورنو لپاره یو ماډل او اعلی مثال و.

په هاغو وختونو کې دا د فخر خبره وه چې څوک ځان د ډیلي وبولي. ژوند په کراره روان و. وروسته بیا یوه حادثه پېښه شوه. داسې حادثه چې د ښار هیڅ اوسېدونکي یې توقع نه لرله خو ورسره د هندوستان د تاریخ لوری بدل شو.

(په وروستیو کرښو کې لیکوال له سرې کلا څخه د مغولو د وروستي پاچا بهادر شاه ظفر ایستلو او د بریتانیا امپراطورۍ د یوې برخې په توګه د هند اعلانېدلو ته اشاره کوي. ژباړن)

په پرونۍ اروپا کې پاکي

کله چې د روم امپراطور کنستانتین مسیحیت ومانهٔ نو د کلیسا موسسه د امپراطورۍ یوه برخه وګرځېده او عیسوي روحانیونو د تېرې زمانې له اثراتو څخه د ټولنې د را ایستلو په نیت، په پوره شوق او ولوله، د ټولو هغو دودونو، رواجونو او آدابو د ختمولو کوښښ وکړ چې دوی ته د کفر د زمانې یادګارونه ښکارېدل.

په دې سلسله کې د عمومي حمامونو دود ته هم صدمه ورسېده، ځکه دا شی د کافرو رومیانو یادګار ګڼل کېدهٔ، د هغو خلکوچې د عیسویت مخالف وو او روحانیونو د هغوی د کلتور د نهٔ ادامې لپاره تبلیغات کول.

عیسوي روحانیونو د انسان بدن د ګناهونو کور او فنا کېدونکی شی بالهٔ. دوی د بدن په پاکېدو بې باوره خو د روح په تطهیر او تذکیې باورمن وو. دوی به تبلیغ کاوهٔ چې بنیادم باید د بلې دنیا سفر ته ځان چمتو او د سفر توښه یې برابره کړي.

ورو ورو داسې فکر عام شو چې که څوک ځان خیرن ساتي نو ګویا د تقوا څښتن دی او په دې توګه د وخت په تېرېدو سره ، د ځان وینځلو او حمام کولو ته د ایمان خاوندانو په ښه سترګه ونهٔ کتل. د کلیسا مقاماتو به په هغو کسانو بد ویل چې په حمام کې یې ډېر وخت تېراوهٔ خو په کلیسا کې لږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کليسا د غندنو او مخالفتونو نتيجه دا راووته چې پاکي د ګناه او د شهواني شوق يوه نخښه وګرځېده. ناپاک او خيرن حالت وقدرول شو، ارزښت وبلل شو او نۀ يوازې د معنويت منبع بلکې د جراثيمو په مقابل کې د ډال او سپر په سترګه ورته وکتل شو.

د اروپا په ډېرو سړو وطنونو کې عادي خلکو ته دا سخته او په اقتصادي لحاظ مشکله وه چې د ځان د وينځلو لپاره اوبه تودې کړي. نو کله چې به د يوې کورنۍ غړيو د ځانونو د وينځلو پروګرام جوړ کړ، په ټب کې به يې تودې اوبۀ واچولې او اول کس به د کورنۍ مشر و چې ټب ته به ورغی. بيا به د کورنۍ د نورو غړيو نوبت و. وروستی کس به د کورنۍ ماشوم و چې په هماغه اوبو کې وينځل کېدۀ. تر دې وخته به دغه اوبۀ بې حده ناولې شوې وې. د ټولنې تر ګردو بېوزلې طبقه د بزګرانو وه. د دوی لپاره حمام کول د هوس او تجمل کار و او په ژوند کې يې ډېر لږ دا وس او امکان پيدا کاوۀ چې حمام وکړي.

ځينو مورخانو ليکلي دي چې بزګرانو په کال کې دوه ځله ځان وينځۀ. ځينو نورو ليکلي دي چې د بزګرو مخ د باران له څاڅکو پرته نور په عمر کې اوبۀ نۀ ليدلې. يو شمېر نورو ويلي دي چې د بزګر بدن په عمر کې درې ځله اوبۀ ليدلې. يو د زوکړې په وخت، بل د وادۀ په ورځ او دريم چې وبه مړ. د دغو دريو وينځنو مقصد هم تر ډېره حده د رواجونو او شعايرو تر سره کول وو، نه د ځان پاکول.

د پاکۍ او نظافت په اړه نظر په هره طبقه کې بېل و. د اشرافو دا عادت و چې تر ډوډۍ وروسته او وړاندې لاسونه وينځي. خو جالبه دا ده چې انګرېزانو دا کار نۀ کاوۀ. دوی به د لاس له وينځلو پرته په ډوډۍ کېناستل. څرنګه چې د هغه وخت په اروپا کې د ځان وينځل عام

عادت نۀ و نو شتمنو به زېرجامې اغوستې او عطرونه به يې استعمالول چې د بدن د بد بويي مخه ونيسي.

کله چې صليبيان د بيت المقدس د نيولو لپاره فلسطين ته لاړل او عرب يې وليدل چې پاکۍ او ځان وينځلو ته يې خاصه توجه کوله، نو په اروپايانو کې هم د نظافت په اړه نوي فکرونه پيدا شول. په ختيځ کې صليبي فاتحانو د ګرمو، ارام بخښونکو، معطرو حمامونو مزه وليده او د غه کلچر يې اروپا ته ورسره يووړ.

تاودۀ، معطر حمامونه وار په وار د اروپا د شواليه وو په طبعه ولګېدل او استحمام ورته د مود او فيشن حيثيت پيدا کړ. شواليه وو د لومړي ځل لپاره لرګين ټبونه جوړ کړل. دغه ټبونه به له تودو اوبو ډک وو. داسې هم کېدل چې شواليه به په ټب کې و چې مېلمه به يې راغی. دۀ به مېلمه ومانۀ خو له ټبه ورته نۀ پاڅېدۀ، د پردې له شا به يې خبرې ورسره کولې.

د وخت په تېرېدو سره استحمام د شواليه توب په آدابو او دودونو کې مهم ځای پيدا کړ. کله چې به يوۀ ځوان ته د شواليه رتبه ورکول کېده، دی له څو پړاوونو تېرېدۀ او د تېر ژوند له شرارتونو د پاکېدو لپاره به يې تشريفاتي غسل کاوۀ.

خو له دې سره سره، د ځان وينځلو په خلاف د کليسا مخالفت ادامه ومونده، ځکه د عيسوي روحانيونو په نظر، ځان وينځل د مسلمانانو او غير مسيحي خلکو رواج و. کله چې مسلمانه اسپانيا عيسايي ځواکونو ونيوله نو فاتحانو له مسلمانانو او يهودو وغوښتل چې يا عيسايت ومني او يا اسپانيا پرېږدي. دغه وخت ځينې مسلمانان د ځان د ژغورلو په نيت په ظاهره مسيحيان شول. د کليسا مقاماتو د داسې کسانو د حقيقت د معلومولو لپاره د هغوی څار پيل کړ او هره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعه به یې کتل چې ایا ځان خو یې نه دی وینځلی. که به ولیدل شول چې ځان وینځي یا یې ځان وینځلی دی، جزا ورکول کېده.
البته د وخت تېرېدو او د وبا او طاعون بیا بیا خپرېدو د نظافت او استحمام په اړه نظر بدل کړ.
له بلې خوا د طب علم ثابته کړه چې اوبهٔ مضرې نهٔ دي بلکې د ډېرو ناروغیو شفا ورسره کېږي. د نظافت او روغتیا په اړه نوي شعور خلک وپوهول چې نظافت د وباوو او ساري ناروغیو په مخنیوي کې مرسته کوي. نو خلکو د بدن د پاک ساتلو لپاره له صابون او نورو شیانو استفاده پیل کړه او ځینې چینې د خپلو اوبو د روغتیایي خاصیت په خاطر مشهورې شوې.

د نابرابرۍ اغېز

تمدنونه له هماغه پیله د تغییر او بدلانهٔ په حال کې وو. په هغو ډېرو تغییراتو کې چې دوی یې اوسني حال ته راوستي دي، یوه هم دا خبره ده چې متمدنو ټولنو څنګه ځانونه په لوړو او ټیټو طبقو باندې ووېشل.
اجتماعي مقام د ثروت، قدرت، او وینې په اساس ټاکل کېدهٔ. خلکو کله کله خپل قدرت او ثروت د خپلو کورنیو لپاره د روښانه تاریخ د جوړولو لپاره پکاراوهٔ او له اشرافو او درنو ټبرونو سره به یې د تعلق لرلو خبرې په دروغو جوړولې.
د اجتماع له اغېزمنې طبقې سره تعلق نه یوازې د ویاړ او عزت سبب و، بلکې د دې طبقې غړیو ته یې حق ورکاوهٔ چې د ټولنې په بې وسه او بې مقامه عادي خلکو باندې باداري وکړي او حکم ورباندې وچلوي.
دلته همېشه داسې لاره وه چې یو څوک له ټیټې څخه لوړې طبقې ته لاړ شي. که څه هم دې شي به وخت اخیست چې لوړه طبقه یو څوک په خپله غیږ کې ومني خو بیا هم ځینې کسان له ټیټې طبقې لوړې طبقې ته ختل او ځینو بیا قدرت له لاسه ورکاوهٔ.
هغه کورنۍ چې له غوریزو سره یوځای کېدلې هڅه یې کوله چې د نوي طبقاتي موقف د ساتلو لپاره شجرې جوړې او په دې ډول خپل اصیل والی ثابت کړي. که به اصیلې کورنۍ بې وسه او بې شتو هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي، دغه شجرې د دوی د اجتماعي حیثیت د ساتلو لپاره وروستۍ وسله وه.

کله چې د نادرشاه افشار زوی له یوې مغولې شهزادګۍ سره واده وکړ، د واده په مراسمو کې قاضي د مغولو له دود سره سم، له زومه د شجرې پوښتنه وکړه. نادرشاه افشار خپله توره راوایستله او ویې ویل: نادرشاه، د تورې زوی، د تورې لمسی او د تورې کړوسی.

د دې خبرې له کولو وروسته نادرشاه افشار خپلو مېلمنو ته وکتل، ورته ویې ویل چې د کورنۍ په باب مې نور معلومات هم غواړئ؟ خو چا د بلې پوښتنې جرءات ونکړ.

لوړو طبقو له عادي خلکو ځان په کلتوري بنیادونو بېل ساتۀ. د دوی د ژبې، جامو، د معاشرت د آدابو، د ژوند د طریقې او د دودونو سویه تر معمولي خلکو دومره لوړه وه چې هغوی یې پیروي نه شوای کولی. دغو کلتوري توپیرونو د ټیټې طبقې خلک نالوستي، ناخبره، لټ او بې اهمیته ساتل. یوه مشهوره خبره ده چې پاچا باید خلک په نس ماړۀ کړي خو د ذهني ودې اجازه دې هیڅ وخت نۀ ورکوي. دی باید د هغوی بدن پیاوړی خو د هغوی شخصیت کمزوری وساتي.

د هندو مذهب د عالمانو په نظر د عادي خلکو تر منځ ډول ډول شخړې چې په ټولنه کې یې ګډوډي او انارشي راوسته، د سلطنت د پیدا کېدو اصلي وجه ده. خدایانو فیصله وکړه چې د زور په وسیله د سولې د ساتلو او د پرګنو د کنټرولولو لپاره پاچایان راواستوي. څرنګه چې هر کاسټ په ټولنه کې له خپل موقفه خبر و او په دی موقف یې ایمان درلود، نو د کاسټ د بدلولو ضرورت نه احساسېدۀ. ځکه خو د هند په تاریخ کې د ټیټې طبقې هیڅ غړي د لوړې طبقې په خلاف قیام نه دی کړی. د هرچا طبقه د تولد له ورځې معلومه وه او دغه شي

چې طبقاتي نظام مظبوط ساتۀ، له یوې طبقې یې بلې ته تګ ناممکن ګرځاوۀ.

د ارتشاسترا مولف واکمنو ته نصیحت کوي چې عالي رتبه مقامات باید همېشه له اشرافي کورنیو او لوړو طبقو انتخاب کړي. که ساري ناروغي، یا وچکالي یا کاختي عادي خلک مړۀ کړي، د دوی په مړینه ویر نه دی پکار ځکه دوی د مځکې په اوږو د یو بار حیثیت لري، خو اشراف او با کلتوره کسان دې نۀ مري ځکه د دوی مړینه ملک و نظام ته لوی تاوان دی. د ارتشاسترا د مولف په نظر اشراف باارزشه دي ځکه پوهه یې حاصله کړې او دا نورخلک بې ارزښه دي ځکه نالوستي دي او کلتوري و اجتماعي شعور نه لري.

په میسوپوتامیا (بین النهرین) کې ټولنه په دریو طبقو وېشل شوې وه: روحاني، پاچا او عام ولس. له روحاني سره خدایي قدرت مل و. دغه شي د دۀ اهمیت تر پاچا زیات کړی و. دعا کول د روحاني امتیاز و. دۀ له خدایانو څخه د خلکو د خیر غوښتنه کوله خو د ځان لپاره یې د بل چا دعا ته ضرورت نۀ درلود. عادي خلکو ته دا اجازه نۀ وه چې دعا وکړي یا د روحاني له لارې پرته نېغ په نېغه خدایانو ته ورنږدې شي.

مسلمانه ټولنه هم په بېلو، بېلو طبقو وېشل شوې وه. د عباسي دوران د یوۀ برمکي وزیر په قول، تر ګردو لوړ مقام خلیفه و چې د قدرت، شان وشوکت، ذکاوت او پوهې سمبول ګڼل کېدۀ. ورپسې د وزیر مقام و چې د حکومت او پوهې نماینده ګي یې کوله. په دریمه طبقه کې شتمن اشراف وو. د منځنۍ طبقې تعلیم یافته کسان په ورپسې پوړۍ کې ولاړ وو او تر دوی را لاندې د ټولنې عادي وګړي وو، چې تر ګردو ټیټه طبقه یې تشکیلوله. په نهۀ سووه دریم میلادي کال کې ابن

(c) ketabton.com: The Digital Library

الفقه اسلامي ټولنه په څلورو طبقو وېشله: پاچا، د هغهٔ وزیران او اشراف چې قدرت او ثروت ورسره و، لومړۍ درې پوړۍ وې او دا نور خلک چې وروستۍ طبقه یې جوړوله، بې اهمیته وو ځکه بې فایدې ګڼل کېدل.

په راوروسته زمانو کې سیدانو ته چې د پیغبر اولاد وو، درناوی پیل شو. د عثماني سلطنت په زمانه کې د هر ښار او ولایت د سیدانو نومونه ثبتیدل او دوی ته په نورو خلکو ترجیح ورکول کېدله. دغه راز په هندوستان کې واکمنو، سیدانو ته قیمتي سوغاتونه، مځکې او جایدادونه بخښل او دوی یې په لوړو چوکیو مقررول.

بغاوت په تاریخ کې

د تاریخ مطالعه راښیي چې شورش او بغاوت په منځنیو پېړیو کې، په شرق او غرب دواړو کې، د استثمار او بې عدالتۍ پر خلاف د مبارزې او غرېو اوچتولو لپاره د ناراضو کسانو خورا اغېزمنه ذریعه وه. خو د شورش ماهیت او سببونو وخت په وخت او له ځایه تر ځایه توپیر لرلی دی. مثلا د سلطنتي کورنۍ غړیو د قدرت د نیولو لپاره د حکومت نسکورولو ته متې رانغښتې دي او یا اشرافو او نجباوو د لا ډېرو طبقاتي امتیازونو د تر لاسه کولو په نیت شورش کړی دی. په دې منځ کې تر ګردو ګواښونکي بغاوتونه د بزګرو وو چې سیاسي اقتدار ته یې ګواښ پېښاوهٔ او د دولت په جوړښت کې یې د خپلې طبقې په ګټه د ریفورم غوښتنه کوله. ځکه خو واکمنو په دغسې بغاوتونو کې لوی خطر لید او سمدستي یې د هغو د ځپلو اقدام کاوهٔ.

مورخانو د شلمې پېړۍ په سر کې د بزګري شورشونو له مطالعې سره ډېره دلچسپي پیدا کړه او د رسمي اسنادو، د ادارو د مدارکو، د قضایي جریانونو او ولسي ادب په مرسته یې د دوی غورځنګونه د تاریخ له پټو ګوټونو څخه رڼا ته راو ایستل. دغو مورخانو د بزګرانو په اړه، چې د بېسوادو او په سیاسي مسایلو کې بې تجربې کسانو په حیث معرفي شوي وو، ډېرې اسطورې ناسمې ثابتې کړې. اسنادو وښودله چې بزګرانو د لیکو د منظم کولو، د خپل منځي اختلافونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوځولو، خبرواترو ته د کېنا ستلو، او مبارزې ته د خپلو ملګرو د هڅولو ورتیا لرلرلې ده.

په رسمي تاریخونو کې کله کله د بزګرو د شورشونو هیڅ ذکر نه وي، لکه دوی چې پرته له مقاومته په اسانۍ سره ځپل شوي وي، خو ژور مطالعات ښیي چې د دوی د شورشونو په نتیجه کې واکمن طبقات او سیاسي قدرتونه مجبور شوي چې خپلې ستراتیژۍ بدلې کړي او په ځینو مواردو کې خو بغاوت د ټول نظام او د هغه د موسسو د بیا جوړېد و سبب ګرځېدلی دی. دا څېړنې مو په دې هم پوهوي چې دا یو ناسم تاثر دی چې عادي خلکو د تاریخ په جوړولو کې برخه نه ده اخیستې. برعکس، د دوی برخه لویه ده. دوی هسې پسیف نندارچیان نه وو، بلکې د تاریخ د بهیر فعال برخه وال وو.

مورخ وېن ټې، بریک په خپل کتاب کې چې (د تاریخ جوړېدا: له ۱۵۰۰ تر ۱۷۰۰ کال پورې د اروپا په سیاست کې عادي خلک) نومېږي، د بزګرانو بغاوتونه او په دولت او ټولنه کې د دغو بغاوتونو غبرګونونه، څېړلي دي. دۀ په خپل کتاب کې هغه بغاوتونه ځیرلي چې په شپاړلسمه او اوولسمه پېړۍ کې د اروپا په بېلو بېلو هېوادونو کې د پاچایانو او لویو فیوډالانو پرخلاف شوي دي. دغه بغاوتونه ښۀ تنظیم شوي وو او برخه والو ته یې پیاوړې انګېزه ورکړ شوې وه.

پاڅون کوونکو بزګرانو به د ځان لپاره داسې لیډران ټاکل چې لښکرې جوړې کړي، لام وتړي او له سلطنتي پوځ سره مقابله وکاندي. دغو مشرانو به بزګرانو ته چې اکثرو یې حربي تجربه نلرله، د جګړې د مهارتونو روزنه ورکوله او د بې عدالتۍ پرخلاف مبارزې ته یې هڅول. دغه راز مشرانو به د شورشیانو د مختلفو ګروپونو د متحد ساتلو هڅه کوله. د بغاوتونو په دوران کې د بزګرو اعلامیې او

مانیفستونه د هغوی د سیاسي بصیرت او له خپل مقصد سره د هغوی د ژمنتیا او تعهد ښووندوی دي. په دغو مانیفستونو کې چې د واکمنو د اقتدار د کمیدا او د دولت د ادارې د ریفورم غوښتنه شوې، د داسې ایندې انځور وینو چې هر څوک پکې خپل حق او سهم لري. په دغو اعلامیو کې تر ګردو جذابه مفکوره په ټولنه کې د برابرۍ مفکوره وه او دا یوه داسې رویا وه چې ټولو محرمو طبقو یې ارزو کوله.

د دغو شورشونو یو خصوصیت دا و چې له مذهبه دواړو غاړو په خپله ګټه کار اخیست. د واک خاوندانو بزګران هڅول چې پاچا ته وفاداره واوسي او د پاچا د اقتدار له انکاره لاس واخلي. دوی به د مقدس کتاب خبره کوله چې عیسی له خلکو مینه، صبر او تسلیم غواړي. له بلې خوا دهقانانو هم مذهب په خپله ګټه کاراوۀ. په ۱۵۲۶ کې د جرمني په سوابیا کې بزګرو د بغاوت په وخت د خپلو غوښتنو په څنګ کې دا هم وویل چې: د مالکانو دا عادت دی چې دوی ته د خپل مال په سترګه وګوري او دا بده خبره ده. ځکه عیسی په خپلو قیمتي وینو زموږ د ګناهونو کفاره ورکړه او موږ یې ټول، که هغه خورا بېوزله شپون دی یا لوی ملاک، پرته له استثنا ازاد کړو. نو مقدس کتاب دا ثابتوي چې موږ ازاد یو او موږ غواړو چې ازاد واوسو.

کله چې لوتر د پاپ او کلیسا پر خلاف بغاوت وکړ، دې شي کلیسا په دوو څانګو ووېشله: پروتستانت او کاتولیک. د دې وېش او بغاوت په نتیجه کې دواړو فرقو د خپلو سازمانونو اصلاح ته توجه وکړه څو په دې توګه د وړپېښو ستونزو او خطرونو مقابله وکړای شي. کاتولیکې کلیسا چې اقتدار یې کم شوی او پیروان یې له ګوتو وتي وو، له ریفورماسیون سره په مخالفت کې ځان دوباره سمبال او ترمیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. د کليسا پر خلاف دغه بغاوت بزګرانو ته په ګرده اروپا کې الهام ورکړ چې د خپلو حقونو لپاره پاڅون وکوي. دوی ته دا فکر پيدا شو چې که کليسا د پاڅون په نتيجه کې اصلاح کيدای شي نو دولت ولې اصلاح نه شي؟ دغه استدلال په ټوله اروپا کې د بزګرانو شورشونو ته لارپرانيستله. په جرمني کې لوتر چې مذهبي بغاوت يې د محلي واکمنو په مټ کامياب شوی و، د واکمنو په ګټه د بزګرو پاڅون وغاندهٔ. دهٔ له واکمنو وغوښتل چې دغه پاڅونونه په شدت سره وځپي. لوتر اعلام وکړ چې د دولت اقتدار ډېر مهم دی. که دولت د شورشونو په وجه کمزوری او له خطر سره مخامخ شي نو ټولنه به وشړېږي.
شورشونو په تاريخ کې ډېر مهم رول لوبولی دی. شورشونو د ټولنې ولاړ حالت ختم کړی او ځينې اقشار يې منظم کړي چې د تاريختېرو استبدادي دودونو او اجتماعي سياسي موسسو د بدلولو لپاره متې راونغاړي.
که څه هم اکثره دغه بغاوتونه وځپل شول خو په ټولنه کې بې تاثيره نه وو. واکمنو ان د شورشونو له ناکامولو وروسته هم ځانونه مجبور وليدل چې ريفورم راولي. که د ټولنې واکداران ځان ونه خوځوي او د تغيير له راوستلو انکار وکړي، نو ټولنه خو يا له بيا بيا بغاوتونو او اختلافونو سره مخامخ کېږي او يا راکده او له پرمختګه محرومه پاتېږي.

د منځنيو پېړيو په هندوستان کې بغاوتونه

د هندوستان د منځنيو پېړيو په تاريخ کې چې د ډيلي د سلطنت دور او د مغولو دور پکې شامل دی، د واکمنو کورنيو پر خلاف څو ډوله بغاوتونه وينو. دلته هم د بزګرو پاڅونونه وو او هم د ځينو افرادو او ګروپونو د سياسي جاه طلبيو بغاوتونه. دغه زمانه له شورشونو مالامال ده. د دا دومره ډېرو شورشونو تر ګردو لوی سبب دا و چې دولت هيڅ ډول اپوزيسيون نهٔ زغامهٔ او هيچا ته يې اجازه نه ورکوله چې د واکمنو له غوښتنو سرغړاوی وکړي.
د شورشونو يو بل عامل چې البته د سلطنت د وخت له هند سره تعلق لري، دا و چې د سلطنت د دور په هندوستان کې (له ۱۲۰۶ تر ۱۵۲۶ پورې) کابو ټولو واکمنو لړيو له پوځي قدرته پرته بل مشروعيت نه درلود. د قدرت د استعمال پرنسيپ، ټولو په سياسي لحاظ جاه طلبو کسانو ته الهام ورکاوهٔ چې د واکمن پاچا په پل، پل کېږدي او د هغه لرې کېدل او د قدرت غصب کېدل وغواړي. د داسې هڅو کاميابو مثالونو به دوی هڅول چې ريسک ومني او د حکومت نسکورولو ته متې راونغاړي. موږ د سلطنت د زمانې په تاريخ کې دا رنګه ګڼ مثالونه موندلی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلال الدين خلجي (۱۲۹۶-۱۲۹۰) د بلبن له کورنۍ څخه واک وتروړۀ. له بلې خوا د جلال الدين ورارۀ علاوالدين (۱۳۱۶-۱۲۹۶) د ترۀ پر خلاف بغاوت وکاوۀ او د هغۀ له تروره وروسته يې سلطنت تر لاسه کړ. دی هم له يوشمېر بغاوتونو سره مخامخ شو او دغو بغاوتونو مجبور کړ چې ځينې سياسي او اجتماعي تغييرات راولي. مثلا په شرابو يې بنديز ولګاوۀ، د پاچا له اجازې پرته يې د اشرافي کورنيو تر منځ ودونه منع کړل، د اشرافو د ژوند ځارنه يې لازمه وبلله او د يو شمېر کسانو جايدادونه يې ضبط کړل.

د مغولو په دور کې (۱۸۵۷-۱۵۲۶) د بغاوتونو ماهيت بدل شو. دا ځکه چې د مغولو لړۍ خپل اقتدار ته د خپل سياسي واک د ټينګولو له لارې قانونيت ورکړ. د دې دور شورشونه دوه ډوله وو: يو ډول يې محلي او ځايي بغاوتونه وو چې مځکه والو يا مغولو اشرافو به په اداره کې د تغييراتو د راوستلو لپاره کول او بل ډول يې د سلطنتي کورنۍ په منځ کې د سياسي قدرت د تر لاسه کولو لپاره بغاوتونه وو. لکه جهانګير، خسرو، شاه جهان او د شاه جهان زامنو چې د سلطنت مقام ته د رسېدو لپاره شورشونه وکړل.

د هند د منځنې پېر د بغاوتونو يو جالب اړخ دا و چې د لښکر د پيدا کولو او د وګړيو د جذبولو کار يې مشکل نه و. چې څنګه به باغي ليډر د بغاوت اعلان وکړ، خلکو په تېره بيا بزګرو به د هغه په خوا کې جنګېدلو ته تياری وښود. ليډرانو د جنګ لپاره مقصد درلود خو جګړه مارو بزګرو مقصد نه درلود. کليوال د کار د نشتوالي او بې روزګارۍ په خاطر او د لوټ په هيله له بغاوت کوونکو سره ملګري کېدل. دغو جګړه مارو ته د منظم معاش ورکولو سيستم نه و. باغي ليډرانو به کله کله د لښکرلېږد او لام ترلو په وخت لښکريانو ته

معاش ورکاوۀ خو چې معاش به نه و نو ليډر ته تعهد او ژمنتيا به هم نه وه. همدا علت دی چې دغه عسکر د ټينګې نه وو، چې څنګه به يې د جنګ په ميدان کې د ماتې نخښې وليدې، سمدستي به تېښتې ته تيار شول. د باغيانو لښکرو به نه د سلطنتي عسکرو هومره ښې وسلې لرلې او نه به يې د هغو په اندازه حربي مهارتونه لرل، ځکه خو يې اکثره وخت ماتې په نصيب کېدله.

دغو بغاوتونو چې سلطنتي کورنۍ ګواښله، د نظام په استحکام باندې ګوزارونه کول. مثلا محمد تغلق (۱۳۲۵- ۱۳۵۱) له دومره ګڼو شورشونو سره مخامخ شو چې ستومان يې کړاو په ځپلو کې يې پاتې راغی. ځکه خو مورخ ضيا الدين برني د دۀ په مړينه وليکل چې: (دی له خلکو خلاص شو او خلک له دۀ خلاص شول.)

که به واکمن نظام د بغاوتونو په ځپلو کې کامياب شو او وبه يې ځپل نو دا به ثابته شوه چې نظام د دا رنګه زلزلو تاب لري.

جلال الدين اکبر چې ځان خوندي احساساوۀ، ډېر ځله يې باغيانو ته د جزا ورکولو په ځای هغوی معاف کړي دي. دغه مثال راښيي چې د مغولو امپراطوري دومره مظبوطه وه چې شورشونو يې موجوديت ته خطر نه پېښاوۀ. ان په وروستيو وختونو کې د فرخ سير په زمانه کې (۱۷۱۹-۱۷۱۳) مغول په داسې موقف کې وو چې د سيک باغي، باندۀ بهادر بغاوت وځپي. خو، نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي، مغول دومره بې سېکه او قدرت يې دومره ورکم کړ چې د مرهټه وو او د شرقي هند کمپنۍ په لاسونو کې په مازې ګوډاګيانو بدل شول.

څرنګه چې واکمنو ټول قدرت په خپل لاس کې راغونډ کړی و، نو دوی ته باغيان خپل شخصي دښمنان ښکاريدل. له ماتې وروسته به باغيان چټ وپټ اعدام او يا به د دربار د بانفوذو کسانو د شفاعت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عذرونو په برکت وبخښل شول. خو پالیسي دا وه چې باغیانو ته باید مثالي جزا ورکړه شي چې بیا بل داسې ونکړي. مثلا کله چې په ۱۲۷۹ میلادي کال کې په بنګال کې طغرل د بلبن پر خلاف بغاوت وکاوهٔ نو بلبن له زړبودن سره سره پخپله پسې ورغی او ویې ځاپهٔ. دهٔ د باغیانو د سپکاوي په منظور د لکناوتي بازار په دواړو غاړو کې د دارونو د درولو امر وکړ او د طغرل ملګري یې ورباندې له یو مخه وځړول. دهٔ د دوی ټولو له اعدامولو وروسته خپل زوی بغرا خان ته چې د بنګال والي یې مقرر کړ، وویل چې که هر شیطان صفت او دسیسه بازه سړي لمسولې او ډیلي ته یې ستا وفاداري کموله نو په بازار کې په خپلو سترګو لیدلی انتقام دریاد کړه.

په ۱۶۰۶ میلادي کال د جهانګیر په خلاف د هغه د زوی شهزاده خسرو په بغاوت کې شاملو کسانو ته په بې رحمۍ سره جزا ورکړه شوه. د شهزاده دوه ملاتړي حسین بېګ د غوییي او عبدالرحیم د خرهٔ په تازه پوستونو کې وګنډل شول. حسین بېګ د ساه د ډوبېدو په وجه ومړ خو عبدالرحیم د ځینو مقتدرو اشرافو خواستونو او زاریو له مرګه وژغورهٔ. په دې سربېره کابو پنځه سوه عسکر ونیول شول او په ښکاره اعدام شول. خسرو ته امر وشو چې د دارونو د لړۍ په منځ کې تېر شي او د خپلو ملګرو د انجام ننداره وکړي.

دا د تاریخ یو درس دی چې واکمنان او حکومتونه باید د خلکو شکایات واوري، ریفورم راولي او د دولت جوړښت د وخت له غوښتنو سره سم بیا ورغوي. دا شی دولت با ثباته ساتي.کنه نو د واک څښتنان مجبورېږي چې خپل امکانات د مخالفو قوتونو د ځپلو لپاره ولګوي چې په نتیجه کې به ځانونه کمزوري کړي.

انتخابات او استازیتوب

په دیموکراتو ټولنو کې انتخابات معمولا د دې لپاره کېږي چې رایه ورکوونکي د حکومت د کار د ادامې یا د بل حکومت د لرلو په باب د نظر د څرګندولو فرصت ومومي.

که د واکمنې ډلې یا ډلو کار و چلند د خپل حکومت په موده کې ښهٔ وي نو دوی د خپلې واکمنۍ د عمر د اوږدېدو لپاره د خلکو ملاتړ تر لاسه کوي او که دوی په خپلو پروګرامونو کې ناکام وي نو خلک حق لري چې واکمنه ډله له واکه لرې کړي. دغه بهیر د خلکو حاکمیت، اقتدار او برلاسي زېږوي چې د دموکراسي بنیادي اصل دی.

د انتخاباتو سیستم د تمدن په تاریخ کې له ډېرو پړاوونو تېر شوی او د انتخاباتو په سټرکچر او میتودونو کې د وخت شرایطو ته په پام سره بدلون راغلی دی. مثلا په ابتدا کې د رایې اظهار یا په خولهٔ کېدهٔ او یا د لاس د جګولو له لارې و. په دواړو ډولونو کې رایه ورکوونکو ته مشکلات پېښېدای شوی. په تېره بیا د انګلستان د اتلسمې پېړۍ د فیوډالي ټولنې په څېر ټولنه کې چې ملاکانو به بزګران ویرول او تر اغېز لاندې راوستل چې دوی ته رایه ورکړي. له بلې خوا د رایه ورکولو په سیستم کې درغلي ډېره وه. هغه وخت په انتخاباتو کې د خپلې رایې د استعمالولو لپاره د نوم راجستر کول مفته نه وو.رایه ورکوونکي مجبور و چې د نوم د ثبولو په خاطر یو شلینګ ورکړي. کاندیدانو معمولا له دې فرصته د ځان په ګټه استفاده کوله او رایه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوونکو ته يې د نوم د ثبتولو پيسې ورکولې. د درغلۍ بل ميتود دا و چې کانديد شوي به له رايه ورکوونکي سره ژمنه وکړه چې د رايې په بدل کې به دۀ ته کار پيدا کړي، يا به يې په حکومت کې مامور کړي، يا به د کومې ټېکې امتياز ورته وګټي او که به نور څه نۀ وو نو د انتخاباتو په ورځ خو به يې د يو ګيلاس بيرو وعده ورسره وکړه. دغه راز په پيسو باندې د رايې اخيستلو رواج هم و. له اسنادو سره سم، په ۱۸۳۰ کال کې په ليورپول کې د يوې رايې بيه پنځلس پونډه وه چې وروسته بيا يو سلو پنځوس پونډو ته وخته.

همدا علت و چې په انګلستان کې د انتخاباتو د سيستم د اصلاح غوښتنه وشوه. د يوټليټيريانيزم د فلسفې ملاتړي جرمي بنتهام په ۱۸۱۷ کې يو پامفليټ خپور کړ او په هغه کې يې د پټې رايې، کال په کال انتخاباتو او د رايه ورکولو لپاره د لږ تر لږه يو ويشت کلونو عمر غوښتنه وکړه. په هاغه وخت کې دا غوښتنې خورا راديکالې او افراطي ښکارېدې مګر دا رنګه وړانديزونو د پارلماني اصلاحاتو لپاره مبارزه پياوړې او غښتلې کړه. له کالنيو انتخاباتو څخه مقصد دا و چې د حکومت د بدلولو په چاره کې د رايه ورکوونکو دريځ پياوړی شي او دوی د واکمن ګوند کار په اغيزمن ډول وڅاري.

د انتخاباتو په چاره کې کاغذي رايه په لومړي ځل په ۱۶۲۹ کې په شمالي امريکا کې وکارېده خو په عمومي نه بلکې د يوې کليسا په انتخاباتو کې. وروسته بيا په نورو انتخاباتو کې هم د کاغذي رايې استعمال ته توجه وشوه.

د رايو د صندوق ايډيه په لومړي ځل د لندن له يوې کافي څخه واخيستل شوه. داسې چې کافي والا يو صندوق کېښود او له خپلو

مشتريانو يې وغوښتل چې د سياسي او اجتماعي مسايلو په باب خپل نظرونه په کاغذ وليکي او کاغذ صندوق ته واچوي.

د پټو رايو دود په ۱۸۵۰ کال په استراليا کې پيل شو او په دې ډول د رايه ورکوونکو لسټ، کاغدي رايې، پټې رايې او د رايو صندوقونه ورو ورو د انتخاباتو لپاره په معياري ميتودونو بدل شول. دغه راز د درغليو او په بيه باندې د رايو د رانيولو د مخنيوي لپاره د کانديدانو د مصارفو لپاره هم اصول او مقررات جوړ شول.

په اوله کې د انتخاباتو د عموميت مفکوره نه وه. په کابو ټولو ديموکراتو هېوادونو کې د رايو حق محدودو خلکو ته ورکړ شوی و. ښځې، کارګران او بزګران د رايه ورکولو له حقه بې برخې وو. څرنګه چې د قوانينو د پاس کولو واک د پارلمان او شورا په لاس کې و، نو نتيجه دا وه چې د بې برخې شويو له استازو خالي شورا کې به ټول قوانين د شتمنو او ممتازو طبقو په ګټه تصويب کېدل. دغو څنډې ته پورې وهل شويو او ځپ وهل شويو ګروپونو د استازيتوب د لرلو لپاره د مبارزې اړتيا احساس کړه او دا مبارزه د امريکا له مستعمرو پيل شوه. د مستعمرو اوسېدونکو د بريتانيا د پارلمان له خوا د ټکسونو د لګولو سره مخالفت وکاوه او دا شعار يې وچت کړ چې: له استازيتوبه پرته ټکس نه شته. د امريکايانو د دې غوښتنې ملاتړ د انګلستان سوداګرو، کسبګرو، صنعت کارو او نورو ټولو هغو اقشارو وکاوۀ چې د رايې حق يې نه و او غوښتل يې چې د بريتانيا په پارلمان کې خپل استازي ولري. دغو انګرېزانو د امريکايانو شعار د خپلو غوښتنو لپاره خورا مناسب وباله.

په نولسمه پېړۍ کې په بريتانيا کې د استازيتوب د لرلو غورځنګ لا پياوړی شو. ښځو د رايو د لرلو لپاره خپل کمپاين وچلاوۀ ځکه دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوره پوهیدلې وې چې له استازیتوبه پرته به سیاسي او اجتماعي حقونه تر لاسه نه کړي. دوی په دې لاره کې شکنجې ولیدې، بندیانې شوې او مظاهرې یې وکړې.

دغه وخت د لومړۍ نړیوالې جګړې اورونه بل شول. دې ښځو ته د خپل هویت د څرګندولو لازم فرصت برابر کړ. کله چې اکثره نارینه د جګړې محاذونو ته لاړل، ښځې فابریکو ته لاړې، په عمومي فعالیتونو کې یې برخه واخیسته او د ژوند په هر ډګر کې یې خپله وړتیا ثابته کړه. د دې نوي حالت نتیجه دا راووته چې له جګړې وروسته ښځو په امریکا، انګلستان او نورو اروپایي هېوادونو کې بالاخره د رایې حق تر لاسه کړ.

د صنعتي کېدو په نتیجه کې په انګلستان کې د کارګرو شمېر زیات شو. په اوله کې دوی په کارګري اتحادیو کې تنظیم شول او د معاشونو د زیاتېدو، د کار د ساعتونو د کمېدو، د رخصتیو او نورو اسانتیاوو لپاره یې سخته مبارزه وکړه. خو څرنګه چې په پارلمان کې یې استازي نهٔ لرل نو خپلو حقونو ته په رسېدو کې ناکام شول. نو دوی د خپلې سیاسي ډلې د جوړولو فیصله وکړه او له دې لارې یې پارلمان ته د خپلو استازو د استولو هڅه وکوله. په دې ډول په انګلستان کې د اوسني کارګر ګوند اساس کېښودل شو.

په هند براعظمګي کې د انتخاباتو سیستم په اول ځل د انګرېزانو د اقتدار په زمانه کې مخې ته راغی او د استازیتوب د ادارو د جوړولو لپاره بېل بېل قانوني ریفورمونه وشول. مثلا په ۱۹۰۹ کال کې د مورلي- مینټو ریفورم، په ۱۹۱۹ کې د مونټاګ- چلمسفورډ ریفورم او په ۱۹۳۵ کې د هند د حکومت قانون، هندیانو ته د رایه ورکولو محدود حق ورکړ. حتی د ۱۹۴۶ کال انتخابات چې وروسته یې بیا د

براعظمګي د وېش په ګټه فیصله وکړه، د عمومي رایو د حق په اساس نهٔ وو. په دغو انتخاباتو کې د خلکو یوازې یوهٔ محدود ګروپ ته، هغوی ته چې جایداد یې درلود او یا یې ټکس ورکاوهٔ د رایې حق ورکړ شوی و. په هند او پاکستان دواړو کې د عمومي رایو حق له استقلاله وروسته خلکو ته ورکړ شو.

که موږ په پاکستان کې سیاسي وضعیت او د تر اوسه شویو انتخاباتو نتایج تحلیل کړو نو دې نتیجې ته رسېږو چې ملي او صوبایي شوراګانې د فیوډالانو او ملاکانو تر سلطې لاندې دي. د دې ملک په شوراګانو کې د کارګرو او بزګرو استازي نه شته او چې د دوی استازي نشته نو قوانین هم د دوی په ګټه نه تصویب کېږي. که په استازیتوب کې کوم تغییر رانهٔ شي نو دا تمه نه کېږي چې ځنډې ته پورې وهل شوې ګروپونه او اقشار به خپل بنیادي حقونه تر لاسه کړي. دغه ډول انتخابات دوی یوازې د رایه ورکوونکو په توګه ساتي خو دا وس نهٔ ورکوي چې قانون جوړوونکي شي او خپل وضعیت بدل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی په شریکه وده وکړه

د تاريخ د انل مکتب (دا د تاريخ ليکنې د يوه مشهور مکتب نوم دی چې په شلمه پېړۍ کې په فرانسه کې وغوړېد. د دغه مکتب پيروانو د تاريخ د سياسي او نظامي اړخونو په ځای د تېر ژوند اجتماعي اړخونو ته ډېر اهميت ورکړ. د ليډرانو په نسبت يې عادي خلکو ته ډېر پام واړاوۀ او د زراعت، تجارت، ترانسپورت، آب وهوا او دا رنګه نورو مسايلو بيان ته يې توجه وکړه. دوی همدا راز د ټول تاريخ په ځای د يوې ورې سيمې مثلا د څو کليو د تاريخ ليکلو ته متې راونغښتلې. ژباړن) نامتو مورخ برادل استدلال کوي چې د اروپا د بخت لمر هله راوخوت چې دغه لويه وچه د هونانو، مغولو او عربو په څېر پردو يرغلګرو له حملو څخه خوندي پاتې شوه.

د برادل په نظر د صليبي جګړو په دوران کې چې اروپايانو ته د امنيت احساس ورپيدا شو او د مديترانې سمندرګي له منابعو څخه يې استفاده وکړه نو دوی وتوانېدل چې خپلې ټولنيزې موسسې په پښو ودروي او د خپلو اصلي تاسيساتو جوړولو ته متې راونغاړي.

له اتمې تر لسمې پېړۍ پورې چې وايکنګانو (د سکاندنېويا سوداګر او سمندري غلۀ) په لويديځې اروپا يرغلونه وکړل، د اروپا د تاريخ لوری ورسره بدل شو.

وايکنګان نۀ يوازې لويديځې اروپا ته ورغلل بلکې نوې دنيا (د امريکا لويې وچې) ته هم ورسېدل. د بلجيمي مورخ پرن په قول،

اروپا په هاغه وخت کې نوې دنيا ته چندان اهميت ورنه کړ او د هغې کشف يې ژر له حافظې وايست. وايکنګانو په لويديځې اروپا باندې د بلوسو په موده کې شوکې وکولې، قتلونه يې وکول، او په کليسا ګانو کې په پېړيو پېړيو زېرمه شوې شتمنې يې ولوټله.دوی دغه ثروت بازار ته وايست چې په نتيجه کې يې په اروپا کې اقتصادي تحرک راغی.

د برادل په نظر په نهمۀ او لسمه پېړۍ کې په اروپا کې د تاريخ توره شپه وه. د دې وخت اروپا په اقتصادي لحاظ دومره کمزورې وه چې د لويو امپراطوريو د درنو مصارفو د پوره کولو وس ورسره نۀ و. شارلمان لويه امپراطوري جوړه کړه خو لنډه موده وروسته په ۸۱۴ کې وشړېده او په ورو ورو حکومتونو ووېشل شوه. دې شي په اروپا کې فيوډالي کلچر وزېږاوۀ چې تر معاصرې زمانې پورې يې عمر وکړ.

د اروپا په تاريخ کې دوو عنصرو مهم رول لوبولی دی. لومړی عنصر د يووالي روح دی چې دغه لويه وچه يې له کورنيو شخړو سره سره متحده وساتله. دوی هنر، معماري، ادب، نڅا، موزيک او فلسفې ته په شريکه وده ورکوله او له دې لارې د هر هېواد خپل بېل هويت، بېله ژبه او بېل کلتور هم غوړېدل. مثلا که به په ايټاليا کې يو فلسفي حرکت پيل شو او يا به په جرمني کې په موزيک يا معماري کې څۀ نوښت راغی، دغه نوښت او حرکت به نورو اروپايي هېوادونو د خپل ګډ کلچر په توګه سمدستي ومانۀ. دې ګډون يو مشترک اروپايي تمدن رامنځ ته کړ چې د دې لويې وچې هېوادونه يې له يوبل سره وتړل، اروپا يې د چيلنجونو په وړاندې له دننه مظبوطه کړه او دا وړتيا يې ورکړه چې د ټولو خارجي مداخلو مقابله وکاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فردي ازاديو ته اهميت ورکول د اروپايي تمدن بل خاص عنصر و. فردي ازادي ان د مطلقه سلطنت په وخت کې، د کليسا د غلبې په زمانه کې او د فيوډاليزم د استبداد په مهال، د اروپايي ژوند يوه مهمه ځانګړنه وه. د اروپا خلکو د ذکر شويو موسسو په خلاف په پېړيو پېړيو مبارزه وکړه. فردي ازادۍ ته د اهميت ورکولو د يو شاخص او ښووندوی په توګه د بزګرانو پاڅون يادولی شو چې د ځپلو لپاره يې ډېرې هڅې وشوې مګر ادامه يې ومونده څو بالاخره د فرانسې په انقلاب کې د فردي حقونو اعلاميه خپره شوه او پاڅون نتيجه ورکړه. دې اعلاميې د فرد ازادي په رسميت وپېژندله او وګړي يې د قانون په مقابل کې برابر وبلل.

د اروپا د تاريخ په اول دور کې ډلو او ټولنو کله کله او په وړه پيمانه د ازادۍ لپاره مبارزه کوله خو ورو ورو او وار په وار د ازادۍ غوښتنه د مبارزې اصلي خبره شوه. د فکر دې بهير د يوه کس يا يوې ادارې په لاس کې د قدرت تمرکز له سوال سره مخ کړ او قضاييه او مقننه موسسې يې پياوړې کړې چې په نتيجه کې د ليبرالو اساسي قوانينو تدوين ته لار پرانيستل شوه. دغو قوانينو د وګړو اساسي حقونه تضمين کړل. براډل په خپل کتاب (د تمدنونو تاريخ) کې ليکي چې:

خو څوک به دا ثابته کړي چې ليبرليزم، چې له روان سياسته ايستل شوی او ارزښت يې کم شوی، نن واقعا مړ دی؟ ليبراليزم په کوم ځانګړي سياسي دور پورې محدود نهٔ دی او نهٔ د کومې خاصې طبقې وسيله و دسيسه او د تېر ايستلو ذريعه ده. د لويديځ تمدن لپاره ليبراليزم يو لوړ ايډيال دی. له دې ايډيال سره به خيانت شوی وي، دا ايډيال به کمزوری شوی وي، خو تر اوسه لا زموږ د ميراث برخه ده او

زموږ دويم فطرت دی. په فردي ازاديو هر ګوزار د ځان لپاره سپکاوی احساسوو او په غصه کوي‌مو.)

د ازادۍ روح اروپا فعاله او له نورو تمدنونو ځانګړې وساتله. په داسې حال کې چې د اروپا خلکو د ازادۍ لپاره مبارزه کوله د اسيا خلکو د مستبدو رژيمونو تر تېغ لاندې سلګۍ وهلې او د ابتکار و نوښت اراده يې وژل کېدله. ان په لرغونو زمانو کې د لرغوني يونان مورخ، هيرودوتس، د يونان او فارس تر منځ جګړه د ازادۍ او استبداد تر منځ مقابله بللې وه.

براډل وايي چې سياسي حقونه وګړي هڅوي چې خپله شخصيت و هويت ولري او همدا وجه ده چې خلک د استبدادي ادارو په خلاف مبارزې ته دانګي.

ځينو نورو مورخانو ويلي دي چې د قانون په جوړېدو او په تطبيق کې تفاوت د لويديځ او ختيځ د تمدنونو د انکشاف د توپير سبب شوی دی. په ختيځ کې کابو ټول قوانين له حامورابي او جوديزمه رانيولې تر مسيحيت او اسلامه پورې په خدايي لارښوونه ولاړ دي. خو برعکس په لويديځ کې کابو ټول قوانين بشري دي. د ليکرګوس، سولون او د روم د قانون سيستم د هغه وخت د ضرورت مطابق وضع شوي و. ځکه نو شرقي او غربي ټولنو په بېلو ډولونو وده وکړه. خدايي قانون بدلېدلای نه شي، حال دا چې بشري قوانين نه يوازې بدلېږي بلکې چې ضرورت يې نهٔ وي، الغا کېږي. دې شي لويديځ تمدن د زمانې له پرمختګ سره سم، په خپلو اقدارو او دودونو کې بيا کتنې ته تيار کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شيانو تاريخ

د تاريخ د علم يو نوی ژانر چې د شيانو د تاريخ نوم ورکړ شوی دی، د ټولنې د هغو اړخونو د سپړلو هڅه کوي چې معمولا ورته پام نهٔ کېږي. موږ له ځان سره مختلف شيان ساتو او په ورځني ژوند کې ورنه کار اخلو خو په دې به شايد نه يو خبر چې دا هر يو، خپله بېله ماضي و مخينه لري. موږ ته دا شيان بې روحه، بې تاثيره ښکاري مګر دا سې نهٔ ده. د دې هر يوهٔ تر شا، اوږده او په زړهٔ پورې ماضي پرته ده چې سپړنه، پلټنه او شننه غواړي څو په دې ډول د ټولنې په کلتوري، سياسي، اقتصادي او اجتماعي اړخونو باندې د دې ماضي په اثر او اغېز پوه شو.

ارکيالوجي په پخوانو کنډوالو، لرغونو ځايونو او نسکورو ډېريو کې د لټون په برکت، د تېرو زمانو د خلکو په لاس د جوړو شويو شيانو اهميت او فايده رابرسېره کړه. چې ليکلي اسناد نهٔ وي نو د ليکنو ځای هم په لاس جوړ کړي اشيا نيسي چې د حال په ژبه د تېر وخت کيسه راته تېره کړي. له تېرو تمدنونو راپاتې جواهر، کلالي لوښي، کار افزار، وسلې او د لوبو سامانونه په هغو زمانو کې د ژوند کيسې راته کوي. دغه شيان د تاريخ د يوې منبع په توګه ماضي له حال سره وصلوي، له موږ سره مرسته کوي چې د بشر د تحول بهير و پېژنو او بل، په دې مو پوهوي چې يو تمدن له کومو کومو پړاوونو تېر شوی دی.

شيان موږ د پخوانو خلکو له مهارتونو، د ابتکار له وړتياوو او د ښکلا له ذوقه خبروي، ځکه خو له پخوانو راپاتې شيان په موزيمونو کې ساتو.

په دې سربېره، شيان او وسايل له يوې سيمې بلې ته د کلتوري ارزښتونو په خپرېدو او د ولسونو په نږدې کېدو کې لويه ونډه لري. په تېرو پېړيو کې ارتباطات کم او انتقالات ورو و. خو کله چې به د دنيا له يوهٔ کونجه بل ته يو نوی شی ورسېد، نو دې واقعې به د خلکو د ژوند طرز بدل کړ. په مثال کې به اور او ارابه راواخلو چې په ټوله دنيا کې خپارهٔ شول او د ژوند په عادي بهير کې يې انقلاب راوست.

د تاريخ معرفت مو د شيانو په هغه اهميت خبروي چې زموږ په ژوند کې يې لري.

تر هر څه ړومبی شايد په دې باندې خبرېدل پکار وي چې شيانو څنګه د بشر په چلند او سلوک باندې اثر کړی دی. د مثال لپاره به ووايو چې د ختيځ خلک تر دې وروستيو وختونو پورې د کورنۍ له غړيو يا مېلمنو سره په فرش باندې کېناستل. څرنګه چې په غالۍ يا ګېلم باندې د کوچ و چوکۍ په نسبت ډېر کسان ځايېدلی شي نو ويلی شو چې له فرشونو سره، د ګډ اوسېدلو عادت پياوړی کېدهٔ. زموږ مشران چې په فرش کېناستل، په ازادو جامو کې به خوشحاله وو خو نن سبا دغسې جامې له موده وتلې دي. اوس په چوکيو او کوچونو باندې له دربېشې او پطلون سره ناسته غوره بولو. د وسايلو دې بدلېدا زموږ په سلوک او د بدن په حرکاتو باندې اثر کړی دی.

په دې وروستيو کې يوه سروې ښيي چې په هندوستان کې ځوانې نجونې د پخوانو په اندازه ساړۍ نهٔ خوښوي، دوی کميس و پرتوګ ورباندې ښهٔ بولي ځکه حرکت پکې اسانه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نويو اختراعاتو او د خلکو د اړتياوو د بدلېدو له کبله زاړهٔ شيان په نويو هغو بدلېږي. د اوسنو ښارونو اوسېدونکو د کليو د پخلنځيو پخواني وسايل بېخي هېر کړي دي. د عصري پخلنځيو وسايلو د پخلي په طريقو کې پوره بدلون راوستی دی.

له بلې خوا، شيان او وسايل د ماهرو کسبګرو يوهٔ ګروپ ته هويت وربخښي او يا د يوهٔ ښار و سيمې د پېژندګلوۍ په سمبول بدلېدلی شي. په ډاکه کې توليد شوي مازلين ټوکر د لطافت و ظرافت په خاطر مشهور و او په بنارس کې د وريښمينو ساړيواوبدونکي د خپل مهارت په برکت په ټول هندوستان کې نوم لري. په اوسني پاکستان کې د سند صوبې هاله او د پنجاب صوبې چينيوټ ښارونو د فرنيچر جوړولو په کاروبار کې د ماهرو کسانو د لرلو په وجه بېل اهميت موندلی دی.

شيان د يوهٔ کس د حال په بيان کې هم مرسته راسره کوي. شتمن ممکن قيمتي زېورات ولري او خواران شايد په ارزان بيه مصنوعي پسول قناعت وکړي. جامې هم، همداسې درواخله. په لرغوني چين کې يوازې شتمنو ته اجازه وه چې وريښمينې جامې واغوندي. د اروپا په منځنيو پېړيو کې وسله ګرځول او په لوکسو بګيو کې سپرېدل، د اشرافو د امتياز په ذريعو کې حساب وو. د نن سبا خلک ممکن په دې باندې وويارې او وغتېږي چې وروستی ماډل موټر لري، يا يې د وروستني مود بوټونه په پښو دي يا مثلا تر ګردو نوی ډول ساعت يې په لاس کړی دی.

دغه راز په تېره زمانه کې د تخت، تاج او امسا په څېر وسيلې د پاچايانو د څواک نخښې وې او په پوځي دفترونو کې د ډنډې ساتل د اقتدار سمبول و. په اوسني وخت کې د دا رنګه سمبولونو ځای د

مهمو شخصيتونو په موټرو باندې بيرغ لګولو، په غونډو کې د مهمو کسانو خاصو چوکيو او داسې نورو علايمو نيولی دی.

څرنګه چې شيان، اجتماعي تفاوتونه زېږوي او خلک د امتياز په خاوندانو او عادي کسانو وېشي نو ځينو راديکالو حرکتونو او ځينو انقلابونو چې د مثال لپاره د فرانسې، روسيې او چين انقلابونه يادولای شو، له دې سره مخالفت کړی دی چې شيان دې د اقتدار او برلاسۍ د سمبولونو په توګه وکاورل شي، خو دا مخالفتونه بې اثره وو. د زور او ثروت خاوندان لا تر ننه پورې په عادي خلکو باندې د برلاسۍ او د ځان د ممتاز ګرځولو لپاره له خاصو شيانو استفاده کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګلونو کلتور

په هر ځای او هرې خوا کې د ګلفروشیو له غرفو او دوکانونو رامعلومیږي چې نن سبا د ګلونو کلچر ډېر عام شوی دی. دا اوس یو دود ګرځېدلی چې د مینې یا احترام د ځرګندولو په خاطر یو چاته د ګلو ګېډۍ ورکړو یا په غاړه کې د ګلو امېل ورواچوو.

خو په تېرو زمانو کې هم له درې لویو سامي ادیانو، یهودیت، عیسویت او اسلامه پرته، نور نو په کابو ټولو تمدنونو کې، ګل د مینې د سمبول په توګه کارېدلی دی. ګل له خورا لرغوني وختونه بیا تر ننه پورې د محبت علامت و. روڼاندي، شاعران او هنرمندان د ګلونو رنګونو، لطافت او ښکلا دومره ورجذب کړي چې ډېر ځله د خپلو باطني عواطفو او احساساتو بیان د طبیعت د دې نازکې لوربینې په ذریعه کوي.

د ګلونو د کلتور د تاریخ په لټون کې موږ ان لرغوني مصر ته رسېږو. لرغونو مصریانو نېلوفرګل مقدس بالهٔ او مذهبي جشنونو ته به یې د خپل ایمان او درناوي د نخښې په توګه نیلوفر او نور ګلونه راوړل.

مګر په روم او یونان کې د ګلونو استعمال تر ډېره حده دنیایي او غیر دیني مقاصد لرل. د دغو خلکو د خوښې ګل، ګلاب و چې په هر مناسبت کې به یې وړاندې کاوهٔ. د روم او یونان د خلکو په ورځنیو خبرو او عباراتو کې دې ګل ته زیاته اشاره کېدله (مثلا د ګلابو د بستر عبارت) او وجه یې دا وه چې دغه ګل د دوی ژوند ته ډېره لاره

کړې وه. په لرغوني روم او یونان کې د ګلابو د مینه والو ورځ په ورځ زیاتېدا، سوداګر او کاروباریان وهڅول چې د ګلابو باغونه کېږدي. د ښارونو په هره څنډه او ګوښه کې د ګلانو دوکانونه پرانیستل شول او ګرځنده پلورونکو په لارو، کوڅو او مارکېټونو کې د ګلونو خرڅلاو پیل کړ. په دې منځ کې یو بل لوی تغییر دا راغی چې خدایانو ته د انسان د قربانۍ ځای د ګلونو نذرانې ونیو. دا پېښه د انسان په خونکار خوی کې د بدلانهٔ نخښه بللی شو.

چې د روم امپراطوري زوال وکړ، د ګلونو کلچر هم زوال وموند. چې د روم اختیار مسیحیانو ته په ګوتو ورغی، په روم کې د ګلونو له کلچر سره مخالفت وشو. د کلیسا پلرونو د ګلونو کلچر د کفر دود وبالهٔ، ویې غاندهٔ. رومیانو به پخوا خپلو خدایانو ته د ګلونو تاجونه جوړول، خو د کلیسا پلرونو وویل چې د دوی د دین پېشوایانو نهٔ د ګلونو تاجونه په سرونو ایښي وو، نهٔ یې په ګلونو باندې محرابونه ښکللي وو او نهٔ یې په مذهبي مراسمو کې ګلونه کارولي وو. په روم کې د مسیحیت د اقتدار په اول پړاو کې مذهبي مقاماتو نه یوازې د طبیعت د دې رنګینو پاڼو استعمال منع کړ بلکې د عطرو غندنه یې هم په دې دلیل وکړه چې د کافرانو عادت دی.

خو ورو ورو له عطرونو او ګلونو سره تعصب کم شو او په نهمهٔ میلادي پېړۍ کې ګلونو کلیساګانو او صومعو ته د ورتلو اجازه وموندهٔ. مختلف ګلونه د مختلفو ایډیو سمبولونه شول. مثلا زیتون د سولې او ګلاب د شهید د وینې سمبول او ښووندوی شو.

د رنسانس په زمانه کې د ګلونو کلچر په زیاته پیمانه وغوړېد. ګل د قلم د خاوندانو او د انځورګرو د خوښې مضمون شو. په دې زمانه کې د ګلونو شوق دومره ډېر و چې نندارتونونه به یې په سیالۍ جوړېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ښهٔ کیفیت ګلونو د تولید او تکثیر لپاره قوريې او نرسرۍ جوړې شوې. د ګلونو د تولید په زیاتېدو سره د ګلبازۍ کلچر د اشرافو له انحصاره راووت، عوامو هم د ګلبازۍ وس وموند. نور نو هغه وخت رارسېدلی و چې دعام سړي د کور په تراس و بالکون و برنډه کې یا د دوکان مخې ته ګلبوټي لیدل کېدل.

په ۱۵۵۴ کال کې د اسټریا سفیر په عثماني دربار کې غاټول ګلونه ولیدل. سفیر ته غاټول ډېر ښکلي ښکاره شول، ویانا ته یې ورسره یوووړل. په ۱۵۶۰ کې غاټول په جرمني، هالنډ او بلجیم کې وکرل شول. په ۱۷۷۸ کال کې په هالنډ کې غاټول ګلونه دومره عام وو چې د دغه هېواد په ملي سمبول بدل شول.

په انګلستان کې د ګلونو کلتور هغه وخت صدمه ولیده چې د کرامول تر اثر لاندې پارلمان د قدرت واګې په لاس کې واخیستې. د مسیحیت پیوریټن فرقې په کلیساګانو کې د ګلونو او عطرو استعمال منع کړ. په ۱۶۶۰ کې د پارلمان له خوا یوهٔ تصویب شوي قانون ښځې د عطرو او ګلونو له کارولو منع کړې. خو د سلطنت له اعادې او د دین او سیاست له بېلوالي سره په انګلستان کې د ګلونو کلچر یو ځل بیا وغوړېد. وروسته بیا صنعتي انقلاب له دغه کلچر سره نوره مرسته هم وکړه او دغه دود یې د عصري ټولنې د ورځني ژوند په یوې مهمې برخې بدل کړ.

جک ګوډي په خپل کتاب کې چې (د ګلونو کلتور) نومېږي، په هندي کلچر کې د ګلونو په اهمیت غږېدلی دی. دی لیکي چې: د یوې جذابې ښځې سینګار له شګوفو، له غونچو، له ګلونو او د ګلونو له تاج او پېچکه پرته نیمګړی و. د هندو مذهب په مشهوره حماسه رامایانا کې لولو چې سیتا (د رامایانا د کیسو د اصلي اتل راما مېرمن ده. د دې

مېړهٔ د هندو خدای ویشنو مظهر دی. ژباړن) د ګلونو د ټولولو شوقي او د نیلوفرو لېواله وه. دې به نیلوفر ګلان په خپلو زلفو کې ټومبل.

په هند کې نارینه هم ګلبازه وو، په تېره بیا د خوب د وخت لپاره د ګلونو سینګار خورا خوند ورکاوه. دوی نه یوازې ځانونه بلکې خپلې بګۍ، لارې، کورونه، ځایونه او ان ښارونه په ګلونو سینګارول. د ګلونو د ګېډۍ ډالۍ له مینې او واده سره رابطه لرله.)

نیلوفر د مصر په څېر په هندو ټولنه کې مقدس ګڼل کېږي. دا د ویشنو، کریشنا او لاکشمي د خوښې ګل و. (اوس هم د بي، جي، پي ګوندي سمبول دی.)

د هند مسلمانان د هندوانو د ګلونو د کلچر تر اغېز لاندې راغلل. مغولو له ګلونو سره ډېره دلچسپي لرله او لکه څنګه چې جهانګیر په خپل تزک کې لیکلي، د ګلابو عطر په اول ځل د نورجهان مور تولید کړل. په نولسمه پېړۍ کې د مسلمانانو او هندوانو ګډ کلچر د مغولو په دربار کې د ګلونو جشن (پهولون والون کي سیر) پیل کړ چې د ډهلي د دربار په ملاتړ هر کال جوړېدهٔ. (میرزا فتح الله بیګ په دې اړه خورا عالي لیکنه کړې ده.) خو په همدې وخت کې مذهبي افراطیونو د روم د کلیسا د پلرونو په شان هم د دین او هم د دنیا په چارو کې ګلبازي وغندله. سیداسماعیل شهید په خپلو اثارو تقویة الایمان او صراط المستقیم کې د وادهٔ په وخت د زوم په غاړه کې د ګلونو د امېلونو اچول ناروا وبلل. جالبه دا ده چې د صوفي بزرګانو په قبرونو باندې مریدانو او مخلصانو په خلاص مټ ګلونه اېښودل او په زیارتونو کې په لویه پیمانه ګلبازي روانه وه. تاریخ راته وایي چې مذهبي افراط د ګلونو د کلتور مخالفت کړی خو سکیولر مفکورو دا دود غوړولی دی. نن هم کیسه همدا شان ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر نهٔ ډوبېږي

د مختلفو تمدنونو د طلوع و غروب مطالعې مورخان پوهولي دي چې د هر تمدن د زېږېدو، ودې او زوال لاره بېله ده. د يوهٔ تمدن د ظهور و زوال يون د خاص قانون پيروي نهٔ کوي. مورخانو ته، چې د ټولنې د پېژندلو او د هغې د پټو رازونو د معلومولو په لټه کې دي، د دغو غوټو د سپړلو کار ورپه غاړه دی.

هغه مورخان چې د لويديځ تمدن د ظهور په مطالعه بوخت دي، په دې اړه يې بېل بېل نظريات وړاندې کړې دي. په دغو کې يوه نظريه د ايروسنټريزم ده چې دغه تمدن له نورو هغو بلکل بېل بولي. د دې نظريې پلويانو ته لويديځ تمدن يوه داسې معجزه ښکاري چې د اروپايانو له توکميزو ځانګړنو سره رابطه لري. د ايرو سنټريزم له نظريې سره سم ، لويديځ تمدن د اروپا د اقليم، جغرافيايي موقعيت او د اروپايانو د توکميزو ځانګړنو په وجه وده وکړه اوبلکل بېل هويت يې پيدا کړ. د دې نظريې يو شارح او مفسر ډېويد لينډيز دی چې همدا ليد يې په خپل کتاب (د ملتونو ثروت او فقر) کې په تفصيل بيان کړی دی.

لينډيز په سر کې د اروپا د اقليم په امتياز غږېږي. دی وايي د لويديځې اروپا په خورا سړه هوا کې ميکروب و جراثيم يخ وهي او ناروغۍ په اسانه نهٔ خپرېږي. خو د مديترانې د سواحلو په پسته هوا کې چې اروپايان په جسماني لحاظ کمزوري او د ناروغيو په مقابل

کې ډېر خوندي نه وو، ساري مرضونو ډېره تباهي راوسته. نو دغو خلکو د طب علم ته انکشاف ورکړ چې د وبا چاره وکړي او روغتونونه يې ودان کړل چې د ناروغانو علاج وکاندي. دغو هڅو له دوی سره د ناروغيو په کنټرول کې او د ساري مرضونو په مخنيوي کې مرسته وکوله.

د لويديځ او ختيځ تر منځ بل توپير دا و چې په ختيځ کې اوبهٔ حکومتونو کنټرولولې او دې شي د داسې حکومتونو جوړېدو ته لاره اواره کړه چې د قدرت تږي وو. په مقابل کې په لويديځ کې اوبهٔ پريمانه وې، خلک اړ نه وو چې د اوبو لګولو د نظام د جوړولو لپاره په حکومتي بيروکراسي تکيه وکړي.

د مورخانو په نظر خواړهٔ يو بل هغه عامل دی چې په پرمختګ کې برخه لري. اروپايانو کوچ، شيدې او غوښه خوړله چې دوی يې روغ او پياوړي ساتل او د سختو کارونو د تر سره کولو وس يې ورکاوهٔ.

په دې سربېره په اروپا کې د ناوخته وادهٔ رواج د نفوسو له کنټرول سره مرسته کوله. دلته ماشوم نعمت نهٔ بلکې پېټی حسابېدهٔ.

لېنډيز وايي چې شرق او غرب له ابتدا لا ، له کابو هر پلوه بېل قطبونه وو. کله چې يونان مستقل ښار_ دولتونه جوړ کړل، د يونان رقيب يعنې فارس د استبداد په منګولو کې و. په لويديځ کې شخصي ملکيت خوندي و خو په ختيځ کې ټوله مځکه د واکمنو په واک کې وه.

د لويديځ تمدن په پېژندلو کې دا هم د يادولو ده چې اروپايانو له کليسا سره څنګه چلند وکړ. لينډيز د کليسا د هڅموني او برلاسي په خلاف د يو شمېر نهضتونو يادونه کوي، لکه لولارډانو چې په ۱۳۷۶ کې او مارتين لوتر چې په ۱۵۱۴ کې د کليسا د تعليماتو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي استثمار په خلاف ناره اوچته کړه. د دې اعتراض يوه نتيجه دا راووته چې مقدس کتاب په ځايي ژبو ترجمه او عادي خلکو ته د فهم وړ شو. دې شي د کليسا نفوذ کم کړ. د دين له نوي تفسير سره سم، خدای مطلق قدرت او پاپ په ځمکه باندې د هغه خليفه او په مذهبي مسايلو کې د واک څښتن و خو سياسي قدرت د پاچا په لاس کې و. په دې ډول وينو چې قدرت نۀ په يوۀ لاس کې پاتې شو اونۀ په يوې اداري کې راټول شو بلکې وو بشل شو.

د غرب تمدن بله ډالۍ د داسې ښارونو ظهور و چې صنفي اتحاديو يې کاروبار اداره کاوۀ. د دغو ټولنو او اصنافو يو مهم مسووليت د سوداګرو او کسبګرو د حقونو تحفظ و. ښارونو خپلو ښاريځو (ښهروندانو) ته ازادي ورکوله او واکمنو، سوداګر وکسبګر په شا ټپول چې عوايد يې زيات شي او د فيوډالانو په مقابل کې يې پياوړي کړي. واکمنو د فيوډالانو د زور د کمولو لپاره ښارونو ته امتيازات ورکړل او د سوداګرو ملاتړ يې وکاوۀ.

په ۱۰۹۶ کال کې د صليبي جګړو پيل داخلي جنګونه ختم او اروپايان يې د خپل مشترک غليم په مقابل کې متحد کړل. خو چې صليبي جګړې ختمې شوې نو له پوځونو څخه د استفادې سوال راولاړ شو او په دې ډول اروپايانو د اسيا او افريقا د خاورو لاندې کولو ته توجه واړوله. اروپايانو د خپل ثروت د زياتولو لپاره د سرو زرو، ورېښمو او مساله جاتو سوداګري پيل کړه. دوی د ځان لپاره د ازادو زميني و بحري لارو د لرلو په منظور د مسلمانانو د کنټرول د ختمولو هڅه وکړه. په نتيجه کې پرتګال او اسپانيا د لويو قدرتونو په توګه راڅرګند شول. د نويو سمندري لارو په لټون کې نوې دنيا کشف شوه. اسپانيا او پرتګال دواړو، د فتوحاتو لپاره له دين څخه پوره پوره

استفاده وکړه او د مفتوحه ملکونو منابع او شتمنۍ يې لوټ کړې. دوی نه يوازې د مفتوحه ملکونو خلک د عيسايت منلو ته اړ ايستل بلکې د هغوی د شتمنۍ د ترلاسه کولو لپاره يې د هغوی سرونه ورېبل او د کليسا روحانيونو د دوی دغسې کارونو ته دليلونه اختراع کړل.

بريتانيا او فرانسې د استعمار په لاره کې د اسپانيا او پرتګال په پل، پل کېښود. دوی کارابيين ټاپوګانو ته افريقايي غلامان وروستل چې هلته په کروندو کې کار وکړي. دغو ټاپوګانو ته په دريو پېړيو کې کابو لس ميليونه غلامان وروستل شول. هغه ثروت چې د غلامانو د کار په برکت راغونډ شو په انګلستان کې يې صنعتي انقلاب راوست چې په تکنالوجي کې يې نوی پېر پرانيست.

نورو اروپايي هېوادونو هم په همدې لاره مزل وکاوۀ او خپلې ټولنې يې له فيوډالي پړاوه صنعتي مرحلې ته وروسولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب او سیاست

مذهب او سیاست دواړه یو مشترک مقصد لري. دواړه غواړي چې قدرت یې په لاس کې وي او خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره استفاده ورنه وکړي. البته، مرام ته په رسېدو کې د دوی میتودونه بېل دي. مذهب د ځان د حمایت لپاره د خپلو پیروانو مذهبي احساسات پاروي خو سیاستوال له چل، سازباز او دیپلوماسي کار اخلي. سیاستوال په دیموکرات سیستم کې د خلکو د رایو په خپلولو پسې ګرځي او که ټولنه وروسته پاتې وي نو د لښکرو په زور واک ته رسېدا هم نا مناسبه نهٔ ګڼي.

د قدرت د حصول په کشمکش کې سیاست و مذهب د یو بل د تخریب هڅه کوي. مذهب چې سیاسي اقتدار یې ملګری وي، اسره یې دا وي چې دغه اقتدار د اسماني او غیردنیایي مقصد لپاره وکاروي. مذهب وایي چې اقتدار یې له خدایه منشا اخلي او په همدې وجه یې د روحاني لارښوونې په رڼا کې د ټولنې د سمون مقصد مقدس دی. خو، سیاست برعکس، له هر ډول ارزښته بېل، د ټولنې د اړتیاوو مطابق خپلې پالیسۍ جوړوي او د اړتیاوو په اساس د دولت سیستم او قوانین بدلوي.

د مذهب او سیاست په طریقو کې یو بنیادي فرق په دې کې دی چې د مذهب واک او اقتدار د خدایي قوانینو په حدودو کې وي چې بشر پکې لاس نه شي وهلی خو د سیاست په پراګماتیکه او عملي طریقه

کې ټولنه باید وخوځي، په مخ لاړه شي او د وخت له نویو چلینجونو سره په ځان کې بدلون راولي. په سکیولر او غیر مذهبي لاره او روده کې بنیادم پخپله د خپل تقدیر د ټاکلو مسوول دی. دی د اسماني قدرت په کنټرول کې نهٔ دی چې مطیع واوسي. بلکه برعکس، له دهٔ تقاضا کېږي چې د خپل لید او ارزو مطابق د ټولنې د جوړولو لپاره پلان ولري او نوښت وکاندي.

د مذهب او سیاست په اړه په تاریخ کې درې ماډله وینو: په دا یوهٔ کې مذهب او سیاست د قدرت د انحصار لپاره یو بل ته لاسونه ورکړي دي. په بل ماډل کې سیاست په مذهب باندې له برلاسه کېدو وروسته هغه د ځان دګټو لپاره استعمالوي. په دریم ماډل کې سیاست او مذهب په ټکر کې وي چې په پای کې سره بېلېږي.

د ادیانو د ابتدا او خپرېدا مطالعه راښیي چې هر دین په خاص چاپېریال او خاصه زمانه کې ظهور کوي او په همدې وجه یې لارښوونې تر ډېره حده د هاغه وخت او چاپېریال موجودو پرابلمونو ته متوجه وي. خو چې زمانه واوړي او پرابلمونه بدل شي نو دین د خپلې بقا لپاره د دغو نویو پرابلمونو د اوارولو هڅه هم کوي. په دې بهیر کې دین له نویو حالاتو سره د خپلو تعلیماتو د برابرولو ضرورت محسوسوي. د وخت په تېرېدو سره داسې مرحله راځي چې دین د عصر پرابلمونو ته په ځواب موندلو کې له مشکلاتو سره مخ شي او له نویو شرایطو سره ځان عیارول ورته ګرانه واېسي. د مثال لپاره به اسلام راواخلو. د اسلام د مطابقت بهیر کابو دوه نیمې پېړۍ واخیستې خو کله چې د ودې دا بهیر بشپړ شو نو راسخ العقیده خلکو ته دا بیا ناممکنه واېسېده چې نویو او نورو افکارو او نظریو ته لار پرانیزي. د دوی دا باور راغی چې د اسلام په اډانه کې هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلون به د هغهٔ اساس ورکمزوری کړي او په همدې پلمه د هر ډول نوي څهٔ له اضافه کولو پرته د پخوانی اډانې په ساتنه باندې ټینګار وشو.

د خپل ژوند په بهیر کې هر دین له دریو انتخابونو سره مخ کېږي: یو انتخاب خو دا دی چې د دین په اډانه کې له هر ډول بدلانهٔ سره مخالفت وشي او د دیني تعلیماتو دهر نوي تعبیر او تفسیر هڅه د حکومت په زور او یا د مذهبي حکم په مټ(چې په اسلام کې یې فتوا بولي) شنډه شي. په دغسې حالت کې هغه کسان چې د مذهبي افکارو د بیا رغېدو ادعا کوي د دین غلیمان ګڼل کېږي او د ایمان له خاوندانو غوښتنه کېږي چې له داسې کسانو سره باید اړیکې غوڅې کړي.

په دویم انتخاب کې د مذهب غېږه نویو نظریاتو ته پرانیستې وي او دا ورته د منلو وي چې تعلیمات یې د وخت له غوښتنو سره سم له سره تفسیر او تعبیر شي.

کله چې مذهب د نویو مشکلاتو په اوارولو کې پاتې راشي او ځان نا امنه ووینې نو دغه وخت د مذهب لپاره دریم انتخاب هم شته او هغه دا چې له فعال ژونده څنډې ته شي او خپل فعالیت یوازې په روحاني مسایلو پورې محدود کاندې.

په اوسنو شرایطو کې چې ساینسي او تخنیکي ایجادات په سرعت سره دنیا بدلوي او په تېره بیا د پوهې او سیاسي و اقتصادي علومو په خپرېدو سره ټولنه ورځ په ورځ پېچلې او ماشیني کېږي نو مذهب نهیلی وینو. ساینس او د معرفت نورې څانګې اوس د یوې بېلې هستۍ فکر کوي چې د تخصص په ذریعه اداره کېدای او کارېدلی شي. مذهبي علما په دې دریځ کې نهٔ دي چې د دې مهارتونو پېچلتیاوې وپېژني او له مذهبي لارښوونو سره سمون ورکړي. همدا

علت دی چې په ځینو ټولنو کې مذهب له سیاسته بېل شوی دی او په ټولنه باندې نور هاغسې غلبه نه لري لکه په منځنیو پېړیو کې یې چې لرله.

په هره ټولنه کې داسې کسان شته چې په خپل عملي ژوند کې د بدلون پلویان دي خو له دینه بېلېدل هم نهٔ غواړي. دغه ډله کسان د دین د نوي تعبیرو تفسیر تقاضا کوي، داسې چې د دوی د ژوند له طریقې سره سمون وخوري. دغه شی د نویو مذهبي فرقو او نظریو د پیدا کېدو سبب ګرځي. موږ په هر دین کې د خلکو د یوې ډلې د غوښتنو د ځواب لپاره نوې فرقې مومو چې یو وخت وي او بیا ختمې شي. خو ځینې فرقې په پایېدو ټینګار کوي او پایېدونې وي. مثلاً کله چې په مسیحي ټولنه کې بورژوازي د سود لپاره د مذهب اجازه وغوښته نو مذهبي ریفورمیست و سمونپال کالوین(د ۱۵۹۴ مړ) د مذهب په اساس د سود اجازه ورکړه. دغه شي تجارتي خنډونه لرې کړل او د صنعت کارو او سوداګرو کاروبار ورسره وغوړېد. آر، ایچ تاوني (۱۸۸۰-۱۹۶۲) په خپل کلاسیک اثر(مذهب او د کاپیټالیزم ظهور) کې سم ویلي دي چې: کالوین د شپاړلسمې پېړۍ د بورژوازۍ لپاره هغه څهٔ وکړل چې مارکس د نولسمې پېړۍ د پرولتاریا لپاره وکول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرانسې انقلاب

اتلس سوه اتۀ څلوېښت میلادي کال په اروپا کې د انقلاب کال و. د انقلاب لمبې نۀ یوازې په فرانسه کې بلکې په جرمني او استریا کې هم بلې وې او په هر ځای کې یې برلاسي مخور پرېشانه کړل. دوی ته ویره ورولوېده چې د ټیټو طبقو رادیکالیزم یې هسې نۀ د قدرت او امتیازونو ختمېدو ته لاره اواره کړي.

یو جرمن مورخ کارل وان روټیک چې د بدلانۀ څپو په شوق راوستی و، د فرانسې د ۱۷۸۹ کال د انقلاب په باره کې ولیکل چې د اروپا تاریخ دري لویې پېښې لیدلي دي: عیسویت، مطبعه او د فرانسې انقلاب. په دغو دریو کې عیسایت او مطبعې په اروپا او نوره دنیا کې په پټه خولۀ او ورو ورو بدلون راوست خو د فرانسې انقلاب هرڅۀ په توندی، په چټکی او نابېره بدل کړل. ځکه خو دغه انقلاب د هغو کسانو لپاره یو مثال او ماډل شو چې د خپلو ټولنو د چټک بدلون غوښتنه یې کوله.

د اي. ایل. هابسباوم په قول، د فرانسې انقلاب، هغو کسانو ته چې په ټولنه کې یې بدلون غوښت، الهام ورکړ، ادبیات یې ورکړل، اصطلاحات یې ورکړل، د هغوی مخې ته یې یو ماډل کېښود او د هغوی په لاس یې د پرتلنې یو مقیاس ورکړ. دی د دې انقلاب د سیاسي اغېزو په اړه لیکي چې: د اروپا د نولسمې پېړۍ د ټولو هېوادونو د سیاسي اصطلاحاتو یوه لویه برخه له همدې انقلابه

راوتلې او دغه اصطلاحات یا له فرانسوي ژبې پور شوي یا د فرانسوي په تقلید جوړ شوی دی.

هغه څۀ چې په ۱۷۸۹ کې په فرانسه کې واقع شول، د انقلاب کلمه یې په زړۀ پورې او قدرمنه وګرځوله. اوس دا معمول ده چې د ټولنیز ژوند په بېلو بېلو اړخونو کې مثبتو تحولاتو ته د اشارې په وخت د انقلاب کلمه وکاروو.

یو جالب ټکی دا دی چې د بېلو بېلو انقلابونو له ماهیت سره بېل بېل رنګونه غوټه شوي دي. مثلاً د روسانو انقلاب سور دی. زراعتي انقلاب زرغون دی. د ایران پاچا خپل انقلاب سپین وبالۀ. پاچا په دې ډول دې ته اشاره کوله چې د دۀ انقلاب د نورو انقلابونو برخلاف چې کسات یې اخیست او خونړي وو، سوله ایز ماهیت لري. خو له دې نومونې سره سره د هغۀ ریفورمونو د ایران خلک قانع نۀ کړل او د دۀ ملاتړ یې ونۀ کاوۀ. امریکایان که څۀ هم له هر انقلاب سره مخالفت کوي خو د خپلې ازادۍ جګړه یې د انقلاب په نوم پېیل کړه چې دا نومونه به شاید د خپل محافظه کار ماهیت د پټولو او مترقي ګروپ ته د ورنژدې کېدلو په خاطر وه.

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۰ انقلابونو ته لار پرانیستله. دغو انقلابونو د اروپا برلاسي طبقې وګوابنلې او مجبورې یې کړې چې د خلکو د پرګنو په ګټه په تغییراتو فکر وکړي. د دوی سرونه په دې خلاص شول چې د پخوانو رژیمونو ورځې نورې تېرې دي او دوی ته پکار ده چې په نویو تغییراتو او د دولتي نظام په نوي جوړښت باندې غور وکوي.

مور، دغه ډول فکر د جرمني د صدراعظم بسمارک په خبرو کې لولو. هغۀ په ۱۸۶۶ کال کې ویلي وو: که انقلاب خامخا راځي نو تر دې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور یې قربانیان واوسو، بهتره ده پخپله یې راولو. د بدلون د راتلو فشار په اروپا کې سیاسي، اجتماعي او اقتصادي تحولاتو ته لاراواره کړه څو په دې توګه د انقلاب څپې له کنټروله ونهٔ وځي. دا یو تاریخي حقیقت دی چې د فرانسې انقلاب د نړۍ سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند ته ډېر څهٔ ورکړي دي او په تاریخ، ژبه او سمبولونو یې ژور اثر پروت دی. دغه انقلاب د دولت موسسې ته ځینې آلې او وسیلې لکه تور، سپین اوشین درې رنګه بیرغ او د مارسي سرود په طرزملي سرود ورکړل. دغه انقلاب د اساسي قانون یو ماډل چې د بشري حقونو اعلامیه، د خلکو حاکمیت او د قانون په مقابل کې مساوات پکې شامل وو، وړاندې کړ.

د دې انقلاب په پېرزوینو کې قانوني نظام، متریک سیستم، په سیاسي فعالیتونو کې د ښځو ګډون، مذهبي زغم او د بندیانو او غلامانو په ګټه انساني ریفورمونه هم یادولی شو. په دې سربېره دې انقلاب د ځان د دفاع لپاره د یرغلګرو لښکرو په خلاف د ولسي پوځ ایډیه مطرح کړه. دغه راز په سیاسي ژبه کې د ښي او چپ اصطلاحات چې سیاسي تمایلاتو ته اشاره کوي، د همدې بدلون پیداوار دي.

دې انقلاب له پیل پیله د اجتماعي حیثیت د برابرۍ لپاره د د ځپل شویو خلکو د هیلو پوره کولو ته متې راونغښتې. د انقلاب معروف شعار یعنې ازادي، برابري او مساوات، په ټولنه کې د تفاوتونو د ختمیدا ارزو بیانوي. د خلکو اجتماعي موقف ته له پامه پرته د هېواد هر وګړی د ستېزن (وطندار) په نوم یادول سمدستي دود شول. وروسته بیا د روسیې په انقلاب کې د همدې دود پیروي وشوه او یو بل ته (ملګری) ویل پکې رواج شول. د فرانسې د انقلاب بله ځانګړنه دا وه چې د نورو ورپسې انقلابونو په شان یې اتلان تولید نکړل. د

انقلاب ټول مخکښان او سرلاري د انقلاب په بهیر کې بې اعتباره او د انقلاب تر تېغ تېر شول او په پای کې داسې څوک پاتې نه شو چې د انقلاب د اتل په توګه راڅرګند شي.

فرانسویان وایي چې دوی د انقلاب د کامیابۍ په لار کې ډېرې قربانۍ ورکړې دي او څرنګه چې د ې انقلاب د نړۍ د خلکو د سیاسي شعور په بیدارۍ کې لویه برخه اخیستې ده او په نړۍ یې نورې ډېرې پېرزوینې کړې دي نو نړیوال باید د فرانسویانو احسان ومني. خو د زوړ پالو او تندروو کسانو د فکرونو د تفاوت په اساس د انقلاب متفاوت تعبیرونه کېږي. د انقلاب د راتلو مخالفان وایي چې انقلابونه د انارکي او ګډوډي د مخنیوي لپاره جوړې شوې پولې او پیدا شوي رواجونه له منځه وړي چې په نتیجه کې دیکتاتوري ته لاره پرانستل کېږي، لکه د فرانسې په انقلاب کې چې همداسې وشول او په اخر کې قدرت ناپلیون ته په ګوتو ورغی چې د زور حکومت یې وچلاوهٔ. خو د دې استدلال مخالفان وایي چې د یوهٔ انقلاب لپاره دا ضروري چاره ده چې له ماضي سره رابطه غوڅه کړي او په ټولو ماضي دودونو چلیپا وباسي.

دریم نظر دا دی چې هره ټولنه په خپله ماضي کې ژورې ریښې لري او د نوي پیل لپاره د ټولو پخوانو اړیکو غوڅېدا اسانه خبره نهٔ ده. ماضي په هر ډول شرایطو کې پایېدونې ده او په هر ډول حالاتو کې د ټولنې د یوې برخې په توګه ژوندۍ پاتېږي.

د انقلابونو تجربې سیاستوال او روڼاندي له دې سوال سره مخامخ کړي دي چې ټولنه باید د انقلاب په ذریعه بدله شي که د ریفورمونو په ذریعه؟ دا یوه مهمه پوښتنه ده. موږ باید په دې پوښتنه غور وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډوډۍ خوړلو آداب

د ډوډۍ خوړلو آداب د تمدن له بهیر سره نژدې تعلق لري. د خلکو د خوراک په طریقه کې د دوی د کلتوري سلوک انعکاس وینو.

د انساني تمدن په ابتدا کې چې د آدابو مفهوم نهٔ و او د حفظ الصحې ضرورت نهٔ احساسېدهٔ، خلکو د ډوډۍ پخولو یا خوړلو په وخت پاکۍ او نظافت ته پام نهٔ کاوهٔ خو چې تمدن مخ په وړاندې ګام واخیست، په دې سلسله کې هم بهتري راغله.

په اروپا کې د لرغوني وخت او منځنیو پېړیو د خوړلو آداب تر شپاړلسمې پېړۍ پورې په خپل قوت پاتې وو. رنسانس د خلکو د فکر لوری بدل کړ او د دوی په دود بایدهٔ کې یې تبدیلي راوسته. هالنډي عالم اراسموس په ۱۵۳۰ کال کې د آدابو په باب یو جالب کتاب ولیکهٔ. دغه اثر سمدستي د اروپا تر ګردو ډېر خرڅېدونکی کتاب شو او مطبعو په خورا کمه موده کې یوسلو دېرش ځله له سره چاپ کړ. د دې کتاب د محبوبیت یوه وجه دا وه چې اراسموس اروپایانو ته د دوی هغه آداب وروپېژندل چې یو وخت په نادودو کې حساب وو او نامناسب ګڼل کېدل. اراسموس په داسې وخت کې دغه کتاب ولیکهٔ چې د اشرافو په څنګ کې له بورژوا طبقې سره اړوندو خلکو هم په ټولنه کې د حیثیت لرلو احساس پیدا کاوهٔ او غوښتل یې چې ظاهري بڼهٔ او خویونه یې د باکلتوره او مهذبو کسانو په شان وي.

اراسموس د خوړو نامناسبو طریقو ته په ژور نظر وکتل او دا یې وښودله چې دا طریقې باید د نویو ارزښتونو په رڼا کې څنګه بدلې شي. مثلا دهٔ وویل چې ډوډۍ باید په لاس ماته نه شي بلکې (تاسې یې په مناسب ډول په چاړه ټوټه ټوټه کړئ.) دهٔ دا نصیحت هم وکړ: په ډوډۍ باندې د وږ سترګو غوندې یرغل مهٔ کوئ.

د اراسموس په زمانه کې له کاچوغو، پنجو او چاړو څخه د استفادې عادت نهٔ وو. په دسترخوان به معمولا ګوته په شمار کاچوغې ایښې وې چې ټولو مېلمنو په شریکه کارولې. اراسموس د دې ستونزې د اوارولو لپاره وویل چې له هر ځل استفادې وروسته دې اول کاچوغه پاکه شي، بیا دې ورنه بل استفاده وکړي. څرنګه چې د ډوډۍ پر مېز باندې به د خوړو ایکې یو لوښی ایښی و، نو هر مېلمه به لوښي ته لاس ټېټاوهٔ او د غوښې ښه ټوټه به یې ور اخیسته. ځینو مېلمنو به لوښی خپلې خوا ته ورکش کړ چې ډېر څه ورنه واخلي. د ځینو نورو عادت و چې د خوړو د لوښي منځ ته به یې کتل. اراسموس له دوی وغوښتل چې له دا رنګه غیرمهذبو، عجیبو، غریبو عادتونو لاس په سر شي. دهٔ یادونه وکړه چې: تر غوښې دمخه وچه ډوډۍ مهٔ خورئ چې اروا وږي به ښکاره شئ. یاد ولرئ چې ترڅښلو دمخه خولهٔ پاکه او تشه کړئ. ځینې کسان دومره غټه ګوله کوي چې بغور یې د پښ د بنۍ غوندې باد وکړي او ځینې نور بیا د خوړلو په وخت شونډې له یوبله بېلې ساتي، له خولې یې د سرکوزي غوندې غږ راوځي. په ډکه خولهٔ څښل او خوړل نهٔ کېدونې ده او نهٔ خوندي طریقه.)

په هغو وختونو کې د بشقابونو استعمال هم عام نهٔ و. د مېز په سر به څو دانې کاچوغې او چاړې، د سوپ لوښی او د اوبو جګونه ایښي وو. تر خوړلو دمخه د لاسونو وینځل ځکه ضروري وو چې خلکو ډوډۍ په لاسونو خوړه. اراسموس نصیحت کوي چې د ډوډۍ د خوړلو لپاره باید

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوازې له ګوتو استفاده وشي. احتياط پکار دی چې ګوتې ونهٔ ښتل شي او نهٔ په جامو پاکې شي. دهٔ ليکلي دي چې دا د ادب تقاضا نهٔ ده چې ډوډۍ په غاښونو راماته او بيا په کتغ پورې شي.

د اراسموس په نظر د ډوډۍ په وخت خبرې اترې پکار دي، ځکه دا کار د ژر ژر خوړلو مخه نيسي او ورو ورو خوړل د هاضمې لپاره ښهٔ دي. دی وايي په ژر ژر او بې بريکه ډوډۍ خوړلو کې خوند هم نشته.

د اراسموس د کتاب محبوبيت ثابتوي چې د هغه وخت غوره طبقو د خوړلو په برخه کې او د ژوند په نورو برخو کې د مهذب اوسېدلو احساس پيدا کړی و. له اراسموسه وروسته ځينو نورو ليکوالو هم د ډوډۍ په آدابو او طريقو کتابونه وليکل. دوی په دې اړه ځينې داسې جالبو نتيجو ته رسېدلي دي:

١- د خوړلو په وخت د نورو مخې ته په کاچوغو ټک وټوک او چړپ و چړوپ جوړول نامناسب کار دی.

٢- هغوی چې د خوړو په لوښو غوټې کوي، خوراک يې د خوکانو په شان دی.

٣- ځينې کسان هډوکي چيچي او بيا يې بېرته لوښي ته اچوي چې بې ادبي ده.

٤- د ځښلو لپاره به جګ په سر نهٔ اړوې.

٥- هغه څوک چې د ډوډې د مېز د سر په ټوکر باندې پوزه پاکوي يا د ډوډۍ د خوړلو په وخت غاړه صافوي، سمه تربيه نهٔ لري.

د منځنيو پېړيو په اروپا کې د دستمال رواج نهٔ و، خلکو به خولهٔ او لاسونه د مېز د سر په ټوکر پاکول. په اتلسمه پېړۍ کې د روميال استعمال اول په ايټاليا او بيا په نورو اروپايي هېوادونو کې دود شو. د څورلسم لويي په زمانه کې د فرانسې اشراف د دستمال د لرلو ليوال شول او دستمال د ښه کلتور يو علامت شو. تر ١٧٠٠ پورې خلکو په لاس ډوډۍ خوړه. کله چې پنجې راپيدا شوې، نو سخت دريځو مسيحيانو ورسره په دې پلمه مخالفت وکړ چې خدای خو د ډوډۍ لپاره ګوتې راکړې دي، دا د ډوډۍ بې حرمتي ده چې په پنجه وخوړه شي. خو پنجه ژر عامه شوه.

د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟

په ابتدا کې د امريکا مورخانو او سياستوالو خپله مبارزه د ازادۍ جګړه بلله خو وروسته يې خپله خبره بدله کړه ، هغې ته يې د امريکا د انقلاب نوم ورکړ. په دغو دوو اصطلاحاتو کې ښکاره توپير دی: د ازادۍ جنګ د يوهٔ خارجي استعماري قدرت په خلاف مقابله وي. داسې چې د مستعمرې خلک د استعماري طاقت په ضد راولاړېږي او د ښکېلاک له منګولو د ځان د ازادولو هڅه کوي. خو، انقلاب د يوهٔ هېواد داخلي موضوع ده چې د شتمن او خوار تر منځ د توپير په نتيجه کې پېښېږي او يا داسې وي چې د ټولنې ځينې ډلې او برخې د مسلح مبارزې له لارې نظام نسکوروي. انقلاب معمولا سوله ايز نهٔ وي، خونړی وي.

د مستعمرې له خپلواکۍ وروسته هم شايد د استعماري قدرت ميراث هورې پاتې شي خو په انقلاب کې په ماضي ميراث چليپا ايستل کېږي او ځای يې له انقلابي ايډيالونو سره سم نوي جوړښتونه نيسي.

د انقلاب او استقلال تر منځ دغو توپيرونو ته په پام سره دا څرګنده ده چې د انګلستان په خلاف د امريکا د مستعمرو پاڅون، انقلاب نه بلکې د ازادۍ لپاره مبارزه وه. خو د نوم دا بدلېدا د فرانسې د انقلاب په وجه وه چې نتيجو يې د اروپا او امريکا خلکو ته الهامونه ورکړل او په دې ډول د انقلاب کلمه نه يوازې محترمه بلکې رومانتيکه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه او په ټولنه کې یې د چټکو تغییراتو راتلو ته د چمتو کېدو معناورکړه. امریکایي مورخان چې د وطنپالنې ژور احساس لري، د امریکا د استقلال د مبارزې د لا مهم ښودلو کوښښونه کوي او خپل برې په بې عدالتۍ او استبداد باندې برې بولي. د امریکا نامتو مورخ بنکروفت، د امریکا ازادي د دیموکراسۍ او ازادۍ کامیابي یادوي او د خدای له لوري د الهام شوي پرمختګ د اوږد مزل د اوج ټکی یې ګڼي. مګر مترقي مورخان دې نظر ته د شک په سترګه ګوري او د امریکا د استقلال جنګ د مور وطن په خلاف یو اجتماعي غورځنګ او د خواصو په مقابل کې د دیموکراتو یو اعتراض ګڼي.

عام خلک چې د ازادۍ په غورځنګ کې شریک وو او د انګلستان په خلاف مبارزه کې یې برخه لرله، له ازادۍ وروسته پوه شول چې هغه څۀ چې دوی له ازادۍ غوښتل هغه د دوی په ګټه نه وو. د یوۀ نوي ازاد شوي هېواد د اساسي قانون د لیکلو په مقصد راغونډ شوي لیډران ، د خلکو دوستان نۀ بلکې د ممتازو او شتمنو طبقو اړوندان وو چې یوازې د خپلو شتو او جایدادونو له ساتلو او ژغورلو سره یې دلچسپي وه.

موږ دغه حقیقت د توماس پین له غیابه معلوموولی شو، د هغه چا چې کامن سینس یې ولیکۀ او لیکنو یې د انګلستان په خلاف مبارزه کې لوی سیاسي شعور پیدا کړ. دغه راز د لوی انقلابي لیډر جان هن کوک او مبلغ سمویل ادام له غیابه پوهېږو چې کیسه څۀ وه. دغه کسان د اساسي قانون جوړولو ته دعوت نۀ شول. دلته د ټولنې د خوارو او محرومو طبقو استازي نۀ وو. د استازو لوی اکثریت د ملاکانو، قانون پوهانو، سوداګرو ، بانکرانو او د لویو کاروباریانو

وو. دغو ممتازو او شتمنو خلکو داسې اساسي قانون غوښت چې د دوی خوبونه رشتیا کړي.

هغه څۀ چې دغو استازو د اساسي قانون په غونډه کې وویل د امریکا د آیندې لپاره یې د دوی طرحه منعکسه کړه. مثلا لوی ملاک چارلس پینکني وړاندیز وکړ چې یوازې هغه څوک د ولسمشرۍ د مقام مستحق دی چې یو لک ډالره ولري. یوۀ قانونپوه جیمز موري میسون وویل چې موږ تر حد زیات دیموکرا ت شوي یو ... راځئ دې ته متوجه واوسو چې افراط رانه ونۀ شي

دغو کسانو ته عوام مازې چټل للو و پنجو ښکارېدل. دوی له عوامو وېرېدل او ویل یې: عوام د فکر او دلیل خلک نۀ دي. د حشرو غونډې دي، یو ساعت لمر ته ځانونه تودوي بل ساعت چیچل کوي.

دلته داسې عقیده هم وه چې عوام یې د دیموکراسۍ لایق نۀ بلل. د نیوانګلینډ یوۀ روحاني جرمي بکناپ خپل ملګري ته ولیکل: موږ باید د یوۀ اصل په حیث دا حقیقت ومنو او ملاتړ یې وکړو چې حکومت له خلکو سرچینه اخلي خو خلک باید په دې وپوهوو چې دوی په ځان باندې حکومت کولو ته جوړ نۀ دي.

د دغسې افکارو نتیجه دا راووته چې د امریکا نوی اساسي قانون د ممتازو طبقو له ګټو سره سم ترتیب او تنظیم شو. دا د محافظه کارو یو بری و، ځکه خو لیبرالو او مترقي عناصرو دغه قانون زرین دام وبالۀ. د قانون په لومړنۍ مسوده کې د حقونو لایحه (بیل اف رایټس) نه وه. په وروسته دوه کلنه موده کې په قانون کې لس ترمیمه وشول چې د عبادت، بیان، چاپ، غونډې، ډله ایزې غوښتنلیکنې او وسله ګرځولو په شمول ځینې حقونه پکې شامل وو. فرانسوي مورخ فرناند براډل لیکي چې: په ټولنه کې د امتیازونو په تېره بیا د شخصي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنۍ چې واجب الحرمته وه، د ختمېدو سوال نۀ پیدا کېدۀ او بلکې هځه کېده چې ثروت ته د رسېدو لاره ټولو ته پرانیستې وي. د امریکا په څېر یوۀ لوی او کرار ملک کې دا په یقین سره اسانه چاره وه.
په نتیجه کې خوارو او بې برخې طبقو غبرګون وښود. په ۷-۱۷۸۶ کلونو کې کې شېز بغاوت د دغه غبرګون یو مثال دی چې یو شمېر بزګرو د ماساچوست حکومت د بې عدالتیو په خلاف وسلې ته لاس وغځاوۀ. په بزګرو باندې د جنګ د ټکس لګول د شورش وجه وه. بزګرو استدلال کاوۀ چې تاوان به دوی کوي خو ګټه به یې شتمنو ته رسېږي ځکه شتمنو چې حکومت ته پور ورکړی دی، اوس به د نوي ټکس پیسې د خپل پور په بدل کې ترلاسه کوي.
شېز بغاوت وځپل شو او ممتازو طبقو په حکومت او دولتي موسسو باندې خپل کنټرول لا مضبوط کړ.
د امریکا د ازادۍ جنګ شتمنو طبقو ته ګټه ورسوله، نۀ عوامو ته. سیاسي تغییر یوازې د خارجي واکمنې طبقې ځای داخلي واکمنې طبقې ته ورکړ. د ازادۍ ګټه د هغو په نصیب شوه چې پخوا یې لا قدرت او ثروت په برخه وو او له عادي خلکو سره یې د دغو امتیازونو شریکول نۀ غوښتل.

بې پرونه دنیا

اروپایانو چې امریکا پیدا کړه دغه موندلې لویه وچه یې نوې دنیا وبلله. د نوې دنیا په کلمه کې یوۀ نوي عصر او د بشر یوۀ نوي ژوند او نوي پیل ته هم اشاره وینو.
دا لویه وچه له پخوانۍ دنیا چې له فساد، کرکې، ګناه، جرم او تعصبه مالاماله وه، بېله تصور شوه. نوې دنیا ته لېږدېدلې او مهاجر شوي کسان لکه د انګلستان کاتولیک او د فرانسې پروتستانت هغه کسان وو چې په پخوانۍ دنیا کې ځورېدلي او په سپکه سترګه ورته کتل شوي وو. په دغو دوو فرقو سربېره نورو هغو ډلو او فرقو ته هم چې په خپلو وطنونو کې نۀ زغمل کېدلې، نوې دنیا د خدای لورېینه ښکاره شوه. دوی هم د سپکاوي و بې عدالتۍ د ژغورنې په تمه په هغه لور وکوچېدلې. دغه راز ځینې داسې وګړو د امریکا مخه وکړه چې د ښۀ او سوکاله ژوند د موندلو لپاره د خطر منلو ته تیار وو. دغه ټول کسان چې د یوۀ نوي ژوند د پیلولو په نیت امریکا ته راغلي وو، ماضي ته یې په بده سترګه کتل.
دوی خپل پرون ته د مخ اړولو لېوال نۀ وو، دوی غوره بلله چې خپلې سبا ته وګوري دا ځکه چې په تېر ژوند کې د خپلو نظریاتو یا اجتماعي حیثیت په وجه ځورول شوي وو او تېرې خاطرې یې ترخې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نوې دنيا کې يو وخت د دوی ذهن په دې ډېر بوخت و چې له بې خونده پرونه څنګه ځانونه وژغوري او خپل نن و سبا څنګه د پرون له شره خوندي وساتي. موږ د مهاجرو دا اندېښني او نظرونه د هغوی د سياستوالو او ليکوالو په ويناوو او ليکنو کې ليدلای شو.

مورخ آر. ډبليو. بي ليويز ليکي چې: زموږ ملي تولد د يوهٔ نوي دوران پيل دی... داسې دوران چې له ماضي مو را بېلوي او له سبا سره مو وصلوي.

نو، د نويو راغليو کسانو لويه ارزو دا وه چې ځانونه د تېرو کسانو د فکرونو له منګولو ازاد کړي.

توماس جفرسن چې د امريکا د ولسمشر په توګه يې هم کار کړی دی، يو ځل ويلي وو چې د امريکا نن بايد له پرونه داسې بېله شي لکه امريکا چې له اروپا بېله شوې ده. موږ بايد هر نسل يو بېل ملت وګڼو او مړهٔ بايد په ژونديو باندې د حکومت کولو اجازه ونهٔ لري.

سوال دا دی چې نوې دنيا ته راغلي خلک ولې له پرون سره وران وو او ولې يې له دې سره دلچسپي نه لرله چې ماضي د خپل ژوند يوه برخه وګرځوي؟ د دې شي يو دليل دا و چې امريکا ته راغلي اکثره کسان د لوړو طبقو د استبدادي حکومت په لاس ځوربدلي او ځپل شوي غريب خلک وو. د دوی په ماضي کې نه ښې خاطرې وې او نهٔ الهام بخښونکې پېښې. نو دوی وهڅېدل چې ماضي هيسته وغورځوي او د هغې ځای روښانه آيندې ته ورکړي چې دوی فکر کاوهٔ چې د دوی لارې څاري.

ماضي يوازې د اشرافو او لاسبرو طبقو پکار راتله چې د اصل و نسب په اساس يې د خپل اقتدار اجازه ترلاسه کوله. اصل ونسب ممتازو طبقو ته د نصيب او رسالت احساس ورکاوهٔ او دغه احساس د ځان په

ګټه د کمزورو طبقو استثمارولو ته وربلل. د ماضي په اړه دا رنګه تجربو تر لاس لاندې طبقې د ماضي په غليمانو بدلولې. څرنګه چې په نوې دنيا کې د خپل ژوند د ښهٔ کولو يا د اجتماعي دريځ د لوړولو لپاره د پرون تصديق ته اړتيا نهٔ وه نو نويو راغليو د کاميابۍ لپاره په خپل لياقت و زحمت تکيه وکړه. دلته نور په کورنۍ او اصل ونسب باندې وياړکولو ته ضرورت نهٔ و. د دغو خلکو د حيثيت درجه د دوی د کار و ابتکار په ذريعه ټاکل کېدله ځکه خو دوی ته ماضي بې ګټې وه.

ماضي مخالف احساس يو تاريخ ضد تمايل رامنځ ته کړ. هغه څهٔ چې انګرېز مورخ جې. ايچ. پلمب(۱۹۱۱-۲۰۰۱) د اروپا په باره کې کښلي د امريکا له حال سره ښهٔ سمون خوري: ماضي د کنجکاوي، د نستهلجيا، د عواطفو په موضوع بدله شوې ده. د تېر نسل په نسبت اوس د ماضي قوت د ژوند په هر اړخ کې خورا کم شوی دی. په حقيقت کې ډېرو لږو ټولنو د ماضي دومره چټکه تباهي لرلې ده.

نو، لومړنيو امريکايانو چې پرون د ځان لپاره بې فايدې وليد نو خپل نوی ژوند يې په يوه سپينه دړه، بې له دې چې شاته وګوري، پيل کړ.

له ماضي سره د ميرڅې بله وجه له اروپا سره د پرېکون تقاضا وه. څرنګه چې کابو ټول مهاجر له اروپا راغلي وو، دوی له ځانونو سره اروپايي کلچر او ارزښتونه راوړي وو او دغه شی د امريکايانو د خپل هويت په جوړولو کې لوی خنډ و. بانفوذو طبقو به خپل اولادونه اروپا ته استول چې زده کړې وکړي او باکلتوره شي. د اروپا اثر ډېر پياوړی و او د امريکا سياستوال و روشنفکران ژر پوه شول چې د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپايي رېښو له غوڅولو پرته ورته د امريکايي ملت جوړول ډېر مشکل دي.

همدا علتونه وو چې د امريکايي وطنپالنې د يو نوي احساس پيدا کېدو ته يې لاره پرانيستله او د يوۀ بېل امريکايي کلتور د جوړولو لپاره شعوري هڅې وشوې. په امريکا کې د مورخانو يوۀ نوي ټولي د دغه هېواد د سياسي او اجتماعي موسسو په جوړولو کې د اروپايانو له اغېزه انکار وکاوۀ.

اف. جې. ټورنر وويل چې: د امريکا ديموکراسي د چا مفکر پيداوار نۀ ده بلکې د امريکا له ځنګلونو رابوټېدلې ده.

ويل کېږي چې د کومو ملتونو په اوږو باندې د ماضي بار پروت نۀ وي، هغوی مخ په وړاندې ګوري او په چټکۍ سره وده کوي ځکه دوی نسبت هغو قامونو ته چې شانداره ماضي لري، په روښانه سبا پورې په اسانه زړونه تړي. د وياړمنې ماضي لرونکي ملتونه ممکن د پرون خوبونه ويني او نن يې په لټيې تېر شي. دغسې ملتونه د اختراع او نوښت او د نوي څۀ د ايجاد لپاره نۀ بلکې د احيا او د پرون د راګرځېدو په اړه فکر کوي.

د امريکا د تاريخ په لومړي پړاو کې د نوښتونو او زړو دودونو تر منځ ټکر نۀ وينو ځکه چې هلته ورغليو خلکو جذابه ماضي نۀ لرله. دوی چې په خپل پروني ژوند پسې ګوتې نۀ مروړلې نو په سياسي او اجتماعي ژوند کې يې په ازادۍ سره نوې تجربې وکړې او خپلې موسسې يې له خپلو اړتياوو سره سمې جوړې کړې.

خو اوس د دې بهير لوری بدل شوی دی. اوس امريکا د ماضي څښتنه ده. يوه داسې ماضي چې د دوی په ژوند يې لوی اغېز پروت دی او دوی ته خبرداری ورکوي چې نوې دنيا نوره نوې نۀ ده. نوې دنيا زړېږي او بوډۍ کېږي.

د يوۀ بغاوت خاطرې

تاسې شايد د سرې کلا د مغولو د کلچر په اړه وواياست چې مخ په زوال و، د فيوډالې طبقې کلچر و او له وخت سره بې ارتباطه و. مګر دا به منئ چې د تېرو نسلونو په وسيله رامنځ ته شوي دودونه او ارزښتونه يې له ځان سره لرل.

که څۀ هم په دې کلچرکې د خلاقيت سبکه نه وه پاتې او ټولنه يې راکده ساتله خو له کمزوريو سره سره يې فرهنګ او ظرافت درلود، د زغم يوه روحيه او نورو ته د درناوي يو احساس او شعور پکې و. په حقيقت کې دا يو مشترک کلچر و چې د بېلو بېلو قامونو او ولسونو د شريکو هڅو په نتيجه کې ورزل شو او وغوړېدۀ. دې کلتور د ډېلي ټول استوګن د يوې ټولنې د غړيو په شان متحد وګرځول او دا کمال پکې و چې ممتاز طبقات او اشراف له سياسي بې ثباتيو سره سره د ښار له موجود کلتوري او اجتماعي چاپېرياله پوره راضي وو. ځينو يې له خپلو جاګيرونو کافي عايدات تر لاسه کول، ځينو نورو يې په سره کلا کې د خپل کار مواجب و معاشات اخيستل. يو شمېر نورو يې د شرقي هند د کمپنۍ خدمت په صداقت سره کاوۀ او په ټولنه کې يې عزت کېدۀ.

کله چې ښار انګرېزانو ونيو، په نيواکګرو باندې اعتراض ونه شو. خلکو د نوي نيواک په منلو کې مشکل ونه ليد. د انګرېزانو هم ښار په طبعه ولګېد او د دې ځای د کلچر په خپلولو پسې شول. دوی له هندي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمنو سره ودونه وکول، د هندي اشرافو غونډې يې حرمونه جوړ کړل، فارسي او اردو ژبې يې زده کړې او ځينو خو يې ان په دغو ژبو کې شعرونه وويل. دوی د ځايي خلکو غونډې جامې واغوستې او چلم يې وڅکاوۀ. دا د يوۀ نوي انګرېز- هندي کلچر پيلامه وه.

کله چې له ميرټ څخه د ۱۸۵۷ په مي کې باغي سپاهيان ډيلي ته راورسېدل چې د انګرېزانو په خلاف د مغول امپراطور په څنګ کې ودرېږي، د ښار اوسېدونکو دغه ګډوډې خوښه نۀ شوه. د ښار باکلتوره خلکو ته دا سپاهيان غير مدني او غير مهذب کسان واېښېدل. د مغولو د څو پېړيو له زاړۀ کلچره ناخبره توپکيانو ډيلي ته له راتلو سره سم، د سرې کلا شاهي آداب او دودونه تر پښو لاندې کړل. دوی اشرافو يا امپراطور ته لازم درناوی نۀ و زده. دوی په لنډ وخت کې هغه ټول ارزښتونه برباد کړل چې د اشرافيت په طبعه برابر وو.

د بزګرو د دغه لښکر په موجوديت کې هغه سوچه اردو بې اهميته شوه چې په سرې کلا او درباري کورنيو کې خبرې ورباندې کېدلې. د مغولو اشرافو په فرهنګ او دود باندې دا ګوزار، په دوی باندې د دوی تر سياسي ماتې هم لوی ګوزار و، ځکه چې د امتياز او هويت وروستۍ نخښه يې ختمېدله. دې پېښې دوی په روحي مړاويتوب مبتلا کړل او د خپلو اقدارو او کلتور په ساتلو کې يې خپله بې وسي د سر په سترګو وليده.

د باغي پوځ له ماتې وروسته چې ښار بالاخره انګرېزانو ونيو، ښار له بلې تباهي سره مخ شو. برطانوي عسکرو يو مخيزې وژنې وکړې، په ښځو يې تېري وکول او د ښاريانو شتهٔ يې لوټ کړل. دا د بغاوت جزا وه.

برطانوي مقاماتو يوازې د خلکو په اعدامولو او لوټلو اکتفا ونه کړه بلکې د ښار د تخلييې حکم يې وکاوۀ. دوی د ښار ودانۍ په سيستماتيک ډول ونړولې. سره کلا يې په عسکري قشلې بدله کړه چې د هغې کلتوري او اجتماعي اهميت ورسره ختم شو. په جامع جومات کې عسکرو واړول. د ډيلي جوماتونه له لمونځ ګزارو تش شول. تاوده بازارونه ساړۀ شول او په تاندو باغونو د بې پامۍ دوړې پرېوتې.

ظهير دهلوي په خپل کتاب (داستان غدر) کې کاږي چې له کابل دروازې رانيولې تر سرې کلا او له جامع جوماته تر ډيلي دروازې پورې، د بيلاقي بېګم د کوڅې، د خانم کا بازار، د خاص بازار، او د خان دوران د حويلۍ په شمول په زرګونو کورونه وران او له خاورو سره خاورې شول. ښار او اوسېدونکو يې دواړو د بغاوت بيه پرې کړه. هغوی چې له ښاره ووتل، په ټول هند کې خوارۀ وارۀ شول. د ښار ليکوال، شاعران، خطاطان، هنرمندان، قصه ويونکي، نڅاګر او سازنده ګان د تاريخ په غبار کې ورک شول.

بغاوت پای ته ورسېد خو هغوی چې ربړېدلي وو خپل ټپونه پټ وساتل او په سکوت کې يې د خپلو خاطرو ساتلو ته ادامه ورکړه. دوی خپل غمونه او خپل زخمونه لکه څنګه چې وو هغسې نه شوای بيانولی. له هيچا سره دا جرات نه وو چې د ليدلي ناورين حال تېر کړي يا يې وليکي خو وروسته بيا دا دردونه د حالي، داغ، ازرده او مير مهدي مجروح په مرثيو او ويرنو کې له ټولو جزيياتو سره منعکس شول.

تاريخ راته وايي چې له هرې لويې واقعې، له هرې داخلي جګړې، بغاوت يا بلوا وروسته، نه يوازې کلتوري او اجتماعي ارزښتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې سوله او نيکمرغي هم بربادېږي او د نظم و قانون لاسبري ختمېږي چې ورسره ګډوډي راځي. د کور شتمني نوره د ويار ذريعه نه وي او د هستمن او نېستمن تر منځ توپير کمېږي. د کلتور د ظرافت او نزاکت نخښې له منځه ځي او د پيسو د ټولولو او د نفوذ د موندلو لپاره په کمزورو تالان ګډېږي. خو په داسې حالاتو کې داسې کسان هم وي چې له قربانيانو سره مرسته کوي. په ۱۸۵۷ کې هم همداسې وشول.

له ماتې وروسته چې مغول شهزاده ګان او د کورنۍ غړي يې له سرې کلا راووتل، ځانونه يې بې وسه او بدمرغه وليدل. دوی په کلا کې خوندي ژوند کړی و خو د واقعي ژوند تجربه يې نه لرله.

له ۱۸۵۷ څخه وروسته د مغولو د کورنۍ غړيتوب د شرم خبره شوه.

خواجه حسن نظامي چې له بغاوته دوه ويشت کاله وروسته په ۱۸۷۹ کې دنيا ته راغی، له هغو کسانو څخه چې لا ژوندي پاتې وو، د ځينو مغولو شهزاده ګانو او شهزاده ګيو په اړه معلومات او کيسې راټولې کړې، د هغو شهزاده ګانو او شهزاده ګيو په اړه چې پاتې ژوند يې په بدلو نومونو په ګمنامۍ کې تېراوهٔ. د حسن نظامي په ليکنو کې يوه انساني تراژيدي او دغه راز د يوهٔ کلچر د مړينې مرثيه لولو. د ۱۸۵۷ پاڅون د يوهٔ ښار ځانګړنې او کلتور له منځه يووړل.

چنګېزخان

دا د تاريخ د بهير يو ه برخه ده چې اتلان پکې راڅرګندېږي، په تاريخ کې خپلې نخښې پرېږدي او د زمانې له حافظې وځي. دوی يا ښخې هېرېږي او يا که کوم ملت يا اجتماعي ګروپ د خپلو سياسي يا اجتماعي ارزوګانو د پوره کولو لپاره اړتيا ورته پيدا کړه نو يو ځل بيا حافظو ته لاره مومي. په دغسې حالت کې د اتلانو يوه نوې څېره چې په نوي چاپېريال کې د منلو وړ وي، وړاندې کېږي.

مغول واکمن چنګېز خان چې د کابو د پرشو ملکونو په لاندې کولو سره يې خپل قام د ګمنامۍ له تيارو راوايست او د شهرت و افتخار منارو ته يې ورساوهٔ، همداسې يو اتل دی. مغولو چې خپل مخالفان ماتول، د هغوی خاورې يې نيولې، د هغوی ښارونه يې ورانول، کتابتونونه يې سوځول او ولسونه يې تر تېغ تېرول، نو د دوی مشر چنګېز چې په خپلو مغلوبو غليمانو يې د وحشت او تباهي بلا نازوله، د خدای د بلا په نوم ياد شو.

د منځنۍ اسيا مسلمانو مورخانو د ماتو ملتونو غمونه او دردونه ثبت کړل او د خپلو کلتوري مرکزونو او پېړيو پېړيو ټول کړي معرفت په تباه کېدو يې ساندې وويلې. د دې وطنونو اکثرو پوهانو نورو مسلمانو هېوادونو ته هجرت وکاوهٔ او له ځانونو سره يې د مغولو د بې رحميو کيسې يووړې. د سلطنت په پېر کې د د غو سيمو ځينې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهان هندوستان ته هم راغلل او خلک يې د مغولو په لاس له يو مخيزو وژنو او ورانيو خبر کړل. دغه شي د خلکو په ذهنونو کې له چنگېزه يو داسې بې رحمه، وحشي او وينو ته تږی بنيادم جوړ کړ چې د مسلمانانو تمدن ته يې نۀ جبرانېدونکی تاوان اړولی دی. د چنگېز خان په اړه دغه تصور تر څورلسمه ميلادي پېړۍ پورې په اسلامي نړۍ کې په خپل حال پاتې و.

خو له بلې خوا د مغولو په منځ کې چنگېز يو خدای گڼل کېده?

خو له بلې خوا د مغولو په منځ کې چنگېز يو خدای گوتهی، يو فوق العاده انسان او يو لاربنود شو چې دوی يې نه يوازې شتمن بلکې په تاريخ کې د نوم و نشان څښتنان کړل. د چنگېز نوم او شهرت تر هغو پورې چې د دۀ اولادې د دۀ په لويه امپراطورۍ باندې واکمني کوله، په خپل حال پاتې و . دې امپراطورۍ يو سلو پنځوس کاله عمر وکړ، وروسته بيا وشړېده، په وړو وړو سلطنتونو بدله شوه، او د چنگېز د شهرت زوال هم پيل شو.

په څورلسمه پېړۍ کې په منځنۍ اسيا کې نوي سياسي تغييرات راغلل او امير تيمور (۱۳۳۶ـ ۱۴۰۵) قدرت ته ورسېد. له دې پېښې سره د چنگيز نوم او کارنامې يو ځل بيا په ځلېدو شول ځکه امير تيمور د خپل نوي اقتدار مشروعيت ته اړتيا لرله او دۀ د چنگېز په کورنۍ کې د وادۀ په کولو او ځان ته د گورگان (زوم) په ويلو سره دغه مشروعيت تر لاسه کړ. دې کار د چنگېز خان انځور چې لا تر دې دمه پورې د مرکزي اسيا د خلکو په ذهنونو کې د يوۀ فاتح په توگه پاتې و، د يوۀ لوی اتل او اثرناک ستورې په حيث را ژوندی کړ. د هند مغولو واکمنو هم چنگېز خان ته د تيمور د وفادارۍ دود جاري وساتۀ. دغه هندي واکمن په دې وياړېدل چې د چنگېزخان د قوانينو ساتندوی دي او ادعا يې کوله چې د هغۀ ميراث دوی ته پاتې دی.

د وخت په تېرېدو سره چنگېز خان جوړه کړې امپراطورۍ ټوټې ټوک او د دۀ اولاده د هغو ملکونو شوه چې حکومتونه يې ورباندې کول. د چنگېز خپل وطن يو ځل بيا په يوۀ غير مهم ځای بدل شو. اول تزاري روسيې او ورپسې شوروي اتحاد ته په گوتو ورغی.

د شوروي له شړېدو وروسته منگوليا د يوۀ خپلواک هېواد په توگه راڅرگند او د خپل ورک تاريخ د موندلو په لټه کې شوه. دغه وخت چنگېزخان ته ضرورت پېښ شو چې د منگوليا خلکو ته د يو پياوړي تاريخي او ملي هويت الهام ورکړي. اوس عالمان لگيا دي د څۀ نا څۀ انساني څېرې د لرونکي لايق او ماهر چنگېزخان د تصور په جوړولو کې له منگوليا والو سره لاس کوي.

په دې وروستيو کې جک ويدرفورډ په چنگېز خان باندې خپل خورا عالي تحقيق خپور کړ چې، چنگېز خان او د نوې دنيا جوړېدا ، نومېږي. د دغه مورخ په قول، خان په مغلوبو ملکونو کې فيوډاليزم تارومار کړ. د اصل ونسب په اساس د مقررولو تر دود يې د لياقت په اساس مقررولو ته اهميت ورکړ، په خپل رعيت يې تر وسه وسه کمه ماليه ولگوله او طبيبان، روحانيون او عالمان خو يې د ماليې له ورکولو بښخي معاف کړل. شکنجه يې منع کړه. د مذهبي ازادۍ اجازه يې ورکړه. د پوستې او احصايې د يوۀ نظام بندوبست يې وکاوۀ. پلونه يې ورغول چې لښکر لېږد اسانه شي، ښارونه يې سره وصل کړل چې سوداگري وغوړېږي، او د ياسا په نوم قانون يې نافذ کړ چې خپل ملت مطيع او د اصولو پابند وساتي.

جالبه دا ده چې چنگېز خان راتلونکو نسلونو ته خپل داسې انځور نه دی پرې اېښی چې د سر په سترگو وليدل شي. دۀ نۀ انځورگرو ته اجازه ورکړه چې انځور يې وباسي او نۀ يې مجسمه جوړوونکي پرېښودل چې مجسمه يې سازه کړي. چنگېزپه کومې سکې، ډبرې يا يادگاري څلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې هم د خپل نوم د کيندلو اجازه ورنه کړه. کله چې په ۱۲۲۷ کې ومړ، په يوه پټ ځای کې خښ شو. ويل شوي دي چې د ده د ښخېدو د ميدان د پوره اوارولو او د قبر د نخښو د ختمولو لپاره اته سوه اسونه په ځلونو ځلونو وځغلول شول.

څرنګه چې د چنګېز انځور نشته نو مختلفو ملتونو د هغه په باره کې له خپل تصورسره سم، هغه په بېلو بېلو بڼو انځور کړی دی. ويدرفورد ليکي چې: چينيانو هغه د ستومانو سترګو د يوه مهربان بابا په بڼه چې نرۍ قبضه ږيره لري، ترسيم کړ. دا د يوه قهرجن، بې رحمه، مغول جګړه مار تر انځور د يوه چورتي، چيني حکيم تصويرته ورته دی. په يوه ايراني مينياتور کې چنګېز خان د تخت د پاسه ناست ترک سلطان په شان انځور شوی دی. اروپايانو بيا هغه د يوه بشپړ وحشي بنيادم په څېر چې بې رحمه وحشي، پوره بدرنګې څېره او تېزې خونکارې سترګې لري، انځورکړی دی.

خو د منګوليا د خلکو لپاره چنګېز يو ملي اتل دی. څرنګه چې د ده تصوير نشته نو په منګوليا کې دا خبره د متل غوندې مشهوره ده چې: موږ دې څېره په تصور کې جوړوو خو زموږ ذهنونه کاواکه دي.

شايد د دوی ذهنونه نور تش پاتې نه شي. ځکه د چنګېز په اړه يو نوی تاريخي انځور چې د اسنادو په اساس يې يو ملي اتل ښيي، د جوړېدو په حال کې دی.

په دې وروستيو کې لرغونپوهانو د چنګېز په اړه د لازياتو معلوماتو د لرلو لپاره د هغه د قبر د موندلو هڅه پيل کړې ده. که داسې وشول نو د منګوليا ملت به په هغه ځای د يادګار ځلې ودروي.

نظافت

په کابو ټولو تمدنونو کې شخصي نظافت د روح له پاکۍ سره غوټه و. ځکه خو روحانيونو ته پکار وه چې تر مذهبي مراسمو دمخه ځانونه ووينځي. عادي خلک هم مجبوربېدل چې معبد ته تر ننوتو، يا لرغونو خدايانو ته تر سوغات ورکولو او يا مقدسو شيانو ته تر لاس وروړلو دمخه بايد ځانونه پاک کړي.

په لرغوني مصر کې روحانيونو ته پکار وه چې دوه ځله د ورځې او دوه ځله د شپې ځانونه ووينځي. البته، د برونز د زمانې په تمدنونو کې تر بل هر ځای د انډوس وادي د خلکو د نظافت او حفظ الصحې شعور پياوړی و. د دوی د ښارونو په خاورو کې کيندنې را ښيي چې د خپلو کورونو او ښارونو پاک ساتلو ته يې خورا توجه کوله.

په موهنجوديرو کې د هر کور يو حمام و او يو يې کوهی و چې اوبه ورنه راوباسي. ښار يو (لوی حمام) هم درلود. د ماهرانو اټکل دی چې دغه حمام به د مذهبي مراسمو او شعايرو لپاره و.

لرغونپوهانو د يونان په کريټ جزيره کې د پاچا مينوس په ماڼۍ کې د تخت له تالار سره څنګ ته يو حمام موندلی چې تر ميلاد درې زره کاله پخوا جوړ شوی و.

په ويدي عصر کې هنديانو د ختې يا طبقې په اساس باندې کاست نظام ته وده ورکړه. د دې مظبوط طبقاتي نظام يوه پايله دا وه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړې طبقې خلکو په تېره بیا برهمنانو نظافت ته خورا اهمیت ورکړ او ان تر هر ځل ډوډۍ خوړلو دمخه به یې ځان وینځۀ او که به داسې پېښه شوه چې بدن به یې د ټیټې طبقې د یو کس له بدن سره ولګېد نو سمدستي به یې غسل کاوۀ چې پاک شي. دوی به پخلنځي ته تر داخلېدو دمخه هم د ځان وینځل ضروري بلل. پخلنځي ته د کور د تر ګردو سپېڅلي ځای په سترګه کتل کېدل.

ځرنګه چې اکثره پخواني تمدنونه د سیندونو په غاړه ودان وو نو اوبۀ سپېڅلې شوې. د هندوانو په اند د ګنګا اوبۀ د رحمت لویه منبع وه. دغه عقیده تر اوسه ژوندۍ ده. له هندو اساطیرو سره سم، په ګنګا کې غسل اویا هسې یوه غوپه بنیادم له ټولو کړیو ګناهونو پاکوي.

لرغونو یونانیانو هم د بدن د نظافت چارې ته ډېر پام اړولی و. دوی به خپلو خدایانو ته تر قرباني کولو دمخه همېشه خپل لاسونه وینځل. البته، ځینو یونانیانو په تودو اوبو ځان وینځلو سره په دې پلمه مخالفت کاوۀ چې له سړي نرښځوکی جوړوي او کمزوری کوي یې. سپارټانو ته چې له هلکوانې به لا په سختو نظامي مشقونو بوخت وو، په سړو اوبو ځان وینځل د نارینتوب علامه ښکارېده. ځرنګه چې سپارټانو د ژوند د لومړۍ برخې ډېره موده د نظامي مشق په کمپونو کې تېروله نو حکومت یې عمومي حمامونه ودان او رواج کړل چې ټول خلک ورنه استفاده وکولای شي.

په منځي ختیځ کې دود و چې ښار یا قبیلې ته د را رسېدلي مېلمه پښې به یې ورووینځلې ځکه په څپلیو کې د راغلي مسافر پښې به له دوړو او چټلیو خوندي نۀ وې. په دې سیمه کې د مېلمه د پښو وینځل د مېلمه پالنې نخښه شوه. دغه دود ته عیسی علیه سلام او وروسته

بیا مسیحي بزرګانو ادامه ورکړه. پا پانو به د همدې سنت په پېروۍ د خوارانو پښې وینځلې چې خپله تواضع ثابته کړي.

د یهودو په ټولنه کې تر خوړو دمخه د لاسونو وینځل ضروري وو، ځکه دوی په ناوینځلیو لاسونو ډوډۍ خوړل ګناه بلل. خو وروسته بیا د لاسونو وینځل په یهودي ټولنه کې له یوۀ کار او پروګرامه د تېرېدلو او لاس اخیستلو سمبول شو. موږ تر ننه پورې له یوۀ چا یا یوه پروګرامه د مخ اړولو او زړۀ صبرولو لپاره د لاس وینځلو عبارت کاروو.

د لوکسو حمامونو په لرلو کې د رومیانو ساری نه و. که څه هم ایرانیانو لوکس او شانداره حمامونه ودان کړي وو خو په دې اړه د دوی په تاریخونو کې ډېر څه نه شو موندلای. رومیانو د درې سوه دولس میلاد مخکې کال شاوخوا د لامبو حوضونه ساز کړل او په همدې لسیزه کې یې د عمومي حمامونو جوړولو ته هم مخه کړه. کله چې په دوه اتیا میلاد مخکې کال کې امپراطور کلاودیوس اوبلارې (کانالونه) جوړې کړې نو ښارونو ته پریمانه اوبه ورسېدې. کابو ټولو رومي امپراطورانو په ټولنه کې د خپل محبوبیت د زیاتولو لپاره عمومي حمامونه ودان کړل. امپراطور دایکلشن (۲۰۵-۲۸۴) په قیمتي مرمرو ښکلی شانداره حمام ودان کړ. د دې حمام په هالونو کې د نامتو هنرمندانو او آرټیسټانو مجسمې او انځورونه ایښې وو. د دې حمام د اوبو ګڼو فوارو هغه د روم په یوې بې سارې ودانۍ او د تجمل په سمبول بدل کړی و.

په روم کې عمومي حمامونه د خلکو د راټولېدو ځایونه شول. دلته خلکو غسل کاوۀ، ملګري یې لیدل، شعرونه یې اورېدل، له

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلیسوفانو سره یې خبرې کولې، ډرامې یې لید لې، او له موزیکه یې خوند اخیست.

د رومیانو به هیڅوخت بیړه نه وه چې ژر حمام وکړي. دا یو پوره اوږد پروسیجر و. دروازه وان ته تر غران ورکولو وروسته ، د روم د هر تبعه دا حق و چې د حمام له ټولو اسانتیاوو او خوندونو استفاده وکړي. دی باید په سړو او تودو اوبو باندې د ځان د وینځلو لپاره له بېلو بېلو خونو تېر شوی وای. په اخر کې به دهٔ خپل بدن غوړاوهٔ. شتمنو رومیانو له ځانونو سره عطرونه او مالشونه راوړل چې نوکران یا غلامان یې د دوی په بدنونو وموښي.

حمام د غرمې په یوه بجه پرانیستل کېدهٔ او د ماښام تر تیارې پورې به پرانیستی و. ځینو رومیانو به کری ورځ په حمام کې تېروله او ځانونه به یې په مختلفو لوبو یا له ملګرو سره په خبرو اترو مشغول ساتل.

رومیانو دغه مزې چړچې د هغې شتمنۍ په زور کولې چې په نیول شویو ملکونو کې یې لوټلې. دغه راز د غلامۍ نظام دوی ته اجازه ورکوله چې ډېر وخت ولري او په مزو کې ژوند وکړي، ځکه د کور او نور ډېر کارونه به د دوی د غلامانو په غاړه وو. بالاخره داسې وخت راغی چې له رومیانو سره نور د عمومي حمامونو د لرلو امکانات نهٔ وو. دا هغه وخت و چې رومیانو د نیول شویو ملکونو په غلامانو او شتمنیو باندې اتکا له لاسه ورکړه او دې شي د روم د امپراطورۍ وار په وار زوال ته لاره اواره کړه.

وصیت

د شخصي ملکیت له رواجېدو سره د وصیت لیکلو دود پیدا شو. ورپسې بیا په پلارواکو ټولنو کې د ښځو لپاره لازمي شوه چې زوی وزېږوي چې د کورنۍ نوم ورسره ژوندی او ملکیت ورسره خوندي پاتې شي.

څرنګه چې د کورنۍ یا سلطنت بې وارثه پرېښودل لوی تاوان حسابېدهٔ نو کله کله به د نارینه ځای ناستي د لرلو لپاره پاچایانو او اشرافو څو ښځې کولې. خو که به تر یوهٔ ډېر وارثان وو نو ټکرونه او کله کله به کورني جنګونه پېښېدل چې وروستۍ ګټه به د هغه یوه په نصیب وه چې زور به یې ډېر و.

اروپایانو د کورنیو جګړو او لانجو د مخنیوي لپاره داسې قانون جوړ کړ چې میراث یوازې مشر زوی ته رسېدهٔ، نور زامن ورنه محروم پاتېدل. اروپایي سلطنتي کورنیو د دې قانون پیروي وکړه چې په نتیجه کې یې د پلار د ځای ناستۍ موضوع په دوستانه ډول اوارېده. خو په شرقي سلطنتونو کې چې د میراث داسې قانون نهٔ و د متوفی پاچا وصیت ته ځیني وخت توجه کېده او ځیني وخت بیا سترګې ورباندې پټېدې. نو د سلطنت د ځای ناستۍ موضوع یا د کورنۍ جګړې له لارې اوارېده او یا د تخت وتاج د ټولو مدعیانو د ختمېدو او یوې خواته کېد و په بڼه.

د هند د منځنیو پېړیو په تاریخ کې د پاچا د وصیت د نه منلو ډېر مثالونه پیدا کولای شو. مثلا التمش (۱۲۲۶-۱۲۱۱) وغوښتل چې د دهٔ لور

(c) ketabton.com: The Digital Library

رضيه دې د دۀ ځای ناستې شي خو ترکو اشرافو يې وصيت ونۀ مانۀ او د هغې د ورور ملاتړ يې وکاوۀ. په دې خو موږ ټول خبر يو چې سلطنت ته د رسېدو لپاره اورنګزېب (۱۷۰۷-۱۶۵۸) څنګه خپل پلار بندي کړ او خپل ورونه له مخې لرې کړل. په هند کې سياسي وصيت يا د تورې په زور او يا د سازباز په مرسته عملي کېدۀ.

د صوفي بزرګانو د وصيت کيسه بيا يو څۀ بېله وه. په اوله کې د دوی ځای ناستي د کورنۍ له خوا نۀ نومول کېدل خو وروسته بيا د سجاده نشينو طبقه پيدا شوه چې د پير يا شيخ د وراثت دعوه يې کوله. دا دعوه په دې استدلال ولاړه وه چې د بزرګ روحي قوتونه يوازې د دۀ کورنۍ ته لېږدول کېږي نو دا د بزرګ د اولادې حق دی چې د دۀ په مسند کښېني او معنوي لارې ته يې ادامه ورکړي. خو که د پير وارثان به زيات وو نو د ځای ناستۍ پروسه همېشه سوله ييزه نۀ وه.

د واکمنو د وصيت يو بل ډول هغه لارښوونې وې چې دوی به خپلو ځای ناستو ته کولې چې څنګه حکومت وچلوي او د حکومت د بقا لپاره کومې کومې لارې خپلې کړي. مثلا بابر (۱۵۳۰-۱۵۲۶) خپل ځای ناستي همايون ته وصيت وکړ چې په هند کې معبدونه مۀ ورانوه او غويي مۀ حلالوه چې د هندوانو مذهبي احساسات ژوبل نه شي. دۀ همايون ته د مذهبي زغم د پاليسي توصيه کړې وه.

ناليکلې او ژبنۍ توصيې د وصيت څلورم ډول بللای شو. مرګ ته نژدې کس به معمولا د کورنۍ له غړيو او يا خپلو ملګرو غوښتنه کوله چې د دۀ ځينې ارزوګانې د دۀ له مړينې وروسته پوره کړي. مثلا بابر له خپل زوی همايونه وغوښتل چې له خپل ورور سره نرم او ښۀ چلند وکړي. همايون د پلار ومنل او تاوان يې وکړ.

د مذهبي مقاصدو لپاره د جايداد د بېلولو وصيت هم کېدۀ. شتمنو به د دې لپاره چې خدای ورباندې ورحمېږي او په بله دنيا کې د خپل خير

خيرات اجر ووينې ، د خپل جايداد يوه برخه جوماتونو ، کليسا ګانو ، معبدونو ، يتيم خانو يا د تصوف د کومې طريقې د مرستې لپاره بېلوله. وصيت په ټولنه کې د بدلېدونکې تمايل ښوونډوی هم دی. د فرانسې يوۀ مورخ په فرانسوي ټولنه کې د مذهبي يا غير مذهبي او سکيولر تمايلاتو د معلومولو لپاره د بېلو بېلو زمانو کابو درې زره وصيتونه لوستي دي. دۀ د دغو اسنادو له مطالعې وروسته نتيجه واخيسته چې په منځنيو پېړيو کې شتمنو د مذهب تر اغېز لاندې د خپلې ايمانداری د ثرګندولو لپاره د جايداد لويه برخه مذهبي ادارو ته ورکوله . خو د صنعتي کېدو او سکيولريزم په خپرېدو سره تمايل بدل شو او شتمنو اجتماعي، تعليمي ادارو او خيريه موسسو ته د خپل جايداد يا پيسو ورکړه پيل کړه.

په دين باندې بې ايمانه کېدل د دې سبب شول چې د بلې دنيا له اجره تمه وشلېږي او دې شي د دې دنيا د چارو د بهترۍ لپاره د جايداد د وقفولو له رواج سره مرسته وکړه. موږ اوس په غربي ټولنه کې د دې تمايل لوی اغېز وينو. په دې ټولنه کې لوی شتمن او صنعت کاران خپل ګڼ امکانات د دنيايي مقاصدو لپاره وقفوي. نن ورځ تقريبا اکثره روغتونونه، پوهنتونونه، د څېړنې ادارې او اجتماعي مرکزونه د دغه ډول پيسو مرسته حاصلوي. په اسلامي ټولنه کې لا تر اوسه د منځنيو پېړيو تمايل وينو او تر دنيايي موسسو مذهبي موسسو ته ورکړه زياته ده.

د يادولو وړ ده چې د پاکستان د موسس محمد علي جناح وصيت له ټولنې سره د هغۀ دلچسپي ښيي. دی پخپل وصيت کې د خپلې کورنۍ په غړيو سربېره، يوه ټاکلې اندازه پيسې د بمبۍ او عليګړه پوهنتونونو ته بېلوي چې متاسفانه دغو موسسو ته دا پيسې ورنه کړای شوې. د دۀ په وصيت سترګې پټې شوې او دا پيسې نورو ادارو ته ورکړ شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګدايي په تاريخ کې

زمونږ کوڅې او بازارونه له ګدایانو ډک دي چې د خیرات او صدقې لپاره له هر چله کار اخلي او پوزې ته يې را رسولي يو. خو ګدايي نوې ښکارنده او پدیده نۀ ده. مونږ په ټول تاریخ کې او ټولو ټولنو کې چې د ثروت وېش پکې نابرابر او د شتمن و غریب تر منځ واټن پکې زیات و، ګدايي وينو.

هغوی چې شتمني لرله، نه يې غوښتل چې نور پکې شریک کړي او هغوی چې بېوزلي وو، د نورو په اضافي شتمنۍ کې يې خپله برخه غوښته. نو په حقيقت کې ګدايي نه بلکې د برخې غوښتنه وه. دا غوښتنه به د وچکالۍ په وخت، د بې روزګارۍ په وخت، په داسې سیاسي او اجتماعي بحرانونو کې چې خلک يې د روزې له ګټلو محرومول، را څرګندېده. محتاجو کسانو چې به بله لاره نه لیدله نو یا به يې بل ته لاس ونیو او ګدايي ته به يې مخه کړه او یا يې له شتمنو خپله برخه وغوښته.

مورخانو ته معمولاً په بېلو بېلو زمانو کې د ګدایانو فعالیتونه او په دغو فعالیتونو کې د بېوزلۍ له پرابلم سره د ټولنې د چال چلند د انعکاس موضوع دومره جالبه نه ده ښکاره شوې چې څه ورباندې

ولیکي. خو د خورو ورو معلوماتو په اساس اوس هڅه روانه ده چې په تاریخ کې د ګدايي بدلېدونکی حالت انځور شي.

په منځنيو پېړيو کې هم په لویدیځ او هم په ختیځ کې ګدایان، مقدس کسان ګڼل کېدل او ټولنې يې درناوی کاوۀ. سوالګرو ته د ډوډۍ یا پیسې ورکړه د دیانت او تقوا نخښه وه او دا چاره خورا ستایل کېدله. عقیده دا وه چې خیرات ورکوونکی به په بله دنیا کې د خپلې سخا په خاطر اجر مومي. سوالګر چې د خلکو په مذهبي حساسیت پوهېدل نو د صدقې د تر لاسه کولو لپاره به يې د دين لمن نيوله. سوالګر به کور په کور ګرځېدل چې خير ټول کړي. د کور مېرمنو به دوی ته ډوډۍ ورکوله او د کورنۍ د نېکمرغۍ لپاره به يې ورته ويل چې دعا ورته وکړي. په سوالګرو باندې د ټولنې لورېينه په اخترونو، جشنونو او مېلو کې چې له يو بل سره د پيوستون او ګډون احساس پیاوړی کېږي، لا زیاته وه.

په هندوستان کې سوالګرو ته د صدقې د ورکړې دود له پېړيو پېړيو راهیسې را راوان دی. لويو سوداګرو او اشرافو د ښه نوم او شهرت د ګټلو لپاره له بېوزلو سره مرسته کوله او په خاصو مناسبتونو کې به يې د لنګر (د مفتې ډوډۍ) بندوبست کاوۀ. پاچايانو او امپراطورانو هم د صدقې ورکړه ضروري بلله.

ابو الفضل په آيين اکبري کې د اکبر پاچا په اړه لیکي چې: په دربار کې د سوالګرو لپاره همېشه پيسې موجودې وي او چې اعلیحضرت هر ګدا ووینې نو خامخا مرسته ورسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې سوالګر بې شتو و او د دنیا د ګټلو لپاره یې منډې نه وهلې نو دوی خدای ته نژدې کسان ګڼل کېدل او دا باور موجود و چې د سوالګرو ښېرا او دعا منل کېږي. په هندي ټولنه کې به یې سوالګر ته د احترام له مخې فقیر (هغه څوک چې د ځان او خپلې کورنۍ د یوازې یوې ورځې خواړۀ لري)، بابا (پلار یا بوډا)، او ساین (ښاغلی) ویل شوي دي. ځرنګه چې دوی له ټولو دنیایي مسولیتونو او مشکلاتو ازاد ژوند کاوۀ نو ډېرو کسانو یې د ژوند حسرت کړی دی. رابرت کراولي په ۱۵۵۰ کې یو شعر ویلی چې زمونږ له چاپېریال سره اوس هم سمون خوري. دی وایي:

ما د بوټو د دېوال بېخ ته د ناستو دوو ګدایانو اوږدې خبرې واورېدې. د دوی د لېنګیو د زخمونو په لیدو سترګې ځورېدلې. په هغۀ سارۀ ژمي کې دا یوۀ وویل چې خدای عادل دی چې داسې یې پیدا کړي یو کنه نو چا به ولې صدقه راکوله.

په عادي ګدایانو سربېره ځینو مذهبي ډلو هم د ګېډې د مړولو لپاره ګدایي کوله. په مسیحیت کې د فرانسیسکن او دومینیکن د مذهبي فرقو پیروان همداسې وو. دوی به ګدایي کوله چې تکیه یې په ټولنه وي او له حکومت او کلیسا مستقل پاتې شي. په بودایانو کې بهکشو داسې ملنګ دی چې دروازه په دروازه ګرځي، ګدایي کوي. ان د تایلنډ د بودایي ملک پاچا په کال کې یو ځل د بهکشو لباس اغوندي او خیرات غواړي.

د دې کار دوه دلیله دي. یو خو ملنګي په انسان کې خاکساري پیدا کوي، کبر ته یې نه پرېږدي، بله دا چې د دنیا مال و مزو چړچو ته په شا اړولو سره بنیادم فرصت مومي چې ټول عمر عبادت و مراقبې ته ورکړي. دا هغه چاره ده چې ټولنه ورته په درنه سترګه ګوري او ملنګان د ټولنې په معنوي مشرانو بدلوي. دغه راز ګدایي د دې سبب کېږي چې ملنګان له دولتي ادارو ازاد واوسي. له دولتي موسسو د ملنګانو ازادي له دولته دا امکان اخلي چې دوی د خپلو سیاسي مقصدونو لپاره استعمال کړي.

په اروپا کې په اوولسمه پېړۍ کې د سکیولریزم د زیاتېدونکي اغېز او د مذهب د کمزورۍ په وجه چې له مړینې وروسته ژوند او ژغورنې باندې باور ورسره درې وړې شو، د ګدایي په وړاندې د ټولنې په چال چلند کې تغییر راغی. د مذهبي عقایدو په سموالي باندې شکونو د ګدایانو په باره کې ټول تصور بدل کړ.

که به څوک په سوال کولو ولیدل شول، نو د جزا لپاره به سر ورخرېیل کېدۀ او کله نا کله خو به یې وهل خوړل. د ځینو سیمو خلکو خپلو ښارونو ته د ګدایانو په ورتلو بندیز ولګاوۀ. ځینو نورو ښارونو د ګدایي خلاف قوانین وضع کړل. د اروپا په ځینو برخو کې د ګدایي مستحقو کسانو ته لایسنسونه ورکړای شول چې په دې ډول د خیرات غوښتلو اجازه هر چا ته نۀ وي.

په صنعتي دوران کې چې د کار کولو ضرورت تر بل هر وخت ډېر احساس او د روغ بنیادم لپاره کار لازمي وګڼل شو، ګدایان د ټولنې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوړو پېټيي وګرځېدل. دوی يا بنديخانو ته واستول شول او يا په کار ځايونو کې ايسار شول. دغه وخت د خير او صدقې ټول مفهوم بدل شو او يوه سوالګر ته د صدقې ورکولو معنا دا شوه چې په لوی لاس يو څوک لټ او تيار خوره اموخته کوي. د خلکو زړونو ته دا خبره پرېوته چې بېوزلو ته د خيرات ورکولو په ځای دا بهتره ده چې کار ورته پيدا کړای شي. صدقه نوره غير مذهبي چاره شوه، نه مذهبي.

زمونږ په ټولنه کې لا تر اوسه ګدايي ته د مذهبي عقايدو په رڼا کې ليدل کېږي. دلته سوالګر د صدقې د موندلو لپاره د دين لمن نيسي او د خيرات غوښتلو لپاره هغه کلمې کاروي چې د خلکو مذهبي احساساتو ته مخاطبې وي. په دې سيمه کې ګدايان د صدقې لپاره او واکمن د قدرت لپاره لا تر اوسه پورې د مذهب استثمار ته ادامه ورکوي.

زورورې وسلې

خلکو د دې لپاره چې ستونزو ته يې د واک د خاوندانو پام ورواوړي او په اوارولو کې يې مرسته ورسره وکړي، له بېلو بېلو طريقو او رودو استفاده کړې ده.

دهرما په هند براعظمګي کې د خپلو غوښتنو د پوره کولو لپاره په لاسبرې طبقه باندې د فشار اچولو يوه خورا پخوانۍ او اغېزمنه لاره او ذريعه وه. د دهرما دود داسې و چې زيانمن شوي به د زيان رسوونکي کور محاصره کړ، څوک به يې نه پرېښودل چې دې کور ته ورشي او يا ترې راووځي. محاصره به د زيانمن شوي د غوښتنو تر پوره کېدو پورې روانه وه. دا يو سوله ايز او د عدم تشدد ميتود و. کلابند لوري به د کلابندۍ د ماتولو لپاره معمولا له زوره کار نه اخيست، بلکې خبرې اترې به يې کولې چې ستونزه اواره شي. دغه دود په تېره بيا په پوځيانو کې عام و ځکه عسکرو ته منظم معاش نه ورکول کېدۀ او دوی چې به د معاش د تر لاسه کولو لپاره بله لاره ونه ليده د دهرما لاره به يې خپله کړه.

د دهرما دود په نوې زمانه کې بڼه بدله کړې ده او د ګيراو په نوم په نوي شکل راڅرګند شوی دی. د نن سبا سياسي ګوندونه په حکومت باندې د خپلو غوښتنو د منلو په غرض له دې طريقې کار اخلي. خو په اوسني وخت کې د قدرت خاوندان د محاصره کوونکو د خوړولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره ډېر ځله له زوره استفاده کوي. همدا وجه ده چې ګېراو نور د سیاسي حقونو د ځرګندولو خامخا سوله ییزه لاره نه ده.

د هندوستان په تاریخ کې ستونزو ته د واک د خاوندانو د پام اړولو بله طریقه د هرتال وه. ځرنګه چې په براعظمګي کې کاروبار تر ډېره حده د هندو سوداګرو او دوکاندارانو په لاسونو کې وو، نو د هرتال (اعتصاب) غوښتنه به یې په ټول ملک کې منل کېدله او ان د کلیو دوکاندارانو به په هرتال کې برخه اخیسته او دوکانونه به یې بندول. حکومت چې به دا حال ولید نو مجبور به شو چې د اعتصاب کوونکو غوښتنو ته غاړه کېږدي او د هرتال د بس کېدو خواست وکړي. نن سبا سیاسي ګوندونه او نور بېلابېل ګروپونه د هرتال دودیزه او پخوانۍ طریقه په حکومت باندې د فشار اچولو او خپلو غوښتنو منلو ته د حکومت د رابللو لپاره استعمالوي.

البته، د وخت په تېرېدو سره دلته یو تغییر راغی. اوس د سیاسي ګوندونو فعالین د دوکانونو او د موټرو د تګ راتګ د بندولو لپاره له ګواښ او فشاره کار اخلي چې اعتصاب کامیاب کړي او د خپلې ډلې زور وښیي. کله کله وینو چې دوکانداران او کاروباریان نه غواړي اعتصاب وکړي خو د یوه ګوند د امر منلو ته مجبورېږي، اعتصاب کوي.

کارګري اتحادیې او سنډیکېټونه د فابریکو د مالکانو په خلاف د اعتصاب له طریقې کار اخلي. د کارګرو اعتصاب د فابریکې په ساحه پورې محدود وي. دوی کار بس کوي او چا ته اجازه نه ورکوي چې فابریکې ته داخل شي. په اوله کې د فابریکو د کارګرو کاربندي غیر قانوني وبلل شوه او صنعت کارو یې په مقابل کې غبرګون وښود. خو

ورو ورو د کارګرو د اعتصاب حق ومنل شو او کارګر وتوانېدل چې خپل اکثره حقونه د اعتصابونو په ذریعه تر لاسه کړي.

په اوسني وخت کې زده کوونکي، محصلان او د کسبګرو اتحادیې خپلو غوښتنو او حقونو ته د رسېدو لپاره اعتصاب ته مخه کوي. محصلانو په اروپا او امریکا کې د شلمې پېړۍ په شپېتمو او اویایمو کلونو کې د پوهنتونونو ټول جوړښت بدل کړ. په فرانسه کې د محصلانو د ۱۹۶۸ کال اعتصاب د فرانسې دویم انقلاب بلل کېږي.

په پاکستان کې چې د محصلانو په اتحادیو باندې د بندیز لګېدو په وجه د محصلانو ټولنه غیر سیاسي شوې ده نو د محصلانو ځینې خاص ګروپونه د اعتصاب له وسلې د تعلیمي نظام د ریفورم او بهترۍ په ځای تر ډېره حده د یو ډول باج په توګه د خپلو ګروپي ګټو لپاره استفاده کوي.

د واک د خاوندانو په خلاف د اعتراض د ځرګندولو یوه بله ذریعه بایکاټ ده. د دې کلمې په تاریخچې باندې خبرېدا جالبه ده. په نولسمه پېړۍ کې آیرلنډي بزګرانو او د ځمکې اجاره دارانو د پروټستانټ مذهبو انګرېز ملاکانو په خلاف مبارزه کوله. ځمکه والو د باغي بزګرانو او اجاره دارانو د شړلو اراده وکړه. آیرلنډیانو له دې اقدام سره په مخالفت کې (د ځمکې اتحادیه) جوړه کړه او ویې پتېیله چې هر ځمکه وال که بزګر یا اجاره دار وشاړۀ نو په مقابل کې به دوی ټول له نوموړي ملاک سره رابطه غوځوي. له دې فیصلې ورسته هغه لومړنی انګرېز ملاک چې د خپلې ځمکې کرونکي یې وشړل، کپټین بایکاټ و. بزګرو له دغه ملاک سره رابطه غوځه کړه او اوس د بایکاټ کلمه د همکارۍ د نه کولو لپاره په پراخه پیمانه استعمالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسي ګوندونه د خلکو د خپلولو او په خلکو کې د سياسي شعور دپيدا کولو لپاره د پامفلېټونو، اعلاميو او بروشورونو د ليکلو او وېشلو له لارې هم فعاليت کوي. له دې ميتوده د امريکا د ازادۍ په جګړه کې چې د سياسي پامفليټونو د وېشلو لپاره (کارسپانډنټ ټولنه) جوړه شوه خورا اغېزمنه استفاده وشوه. دغو پامفلېټونو د امريکا په خلکو کې د ملت پالنې روحيه پيدا کړه.

په انګلستان کې د توماس هارډي په نوم يو کس همداسې ټولنه جوړه کړه او د حکومت په خلاف يې د پامفلېټونو د خورولو لپاره له پوستي نظامه کار واخيست. حکومت چې د دهٔ د کار په اغېزمنتوب پوه شو نو د دهٔ په کور يې حمله وکړه او د ۱۷۹۴ کال د مي په دولسمه نېټه يې ونيو. په دهٔ باندې د خيانت تور ولګېدهٔ خو محکمې خوشې کړ او خلکو يې تود هر کلی وکاوهٔ. د بريتانيا حکومت له دې ذريعې سره د مقابلې لپاره د سانسور پاليسۍ ته مخه کړه. خو دې پاليسي د پامفلېټ ليکلو حرکت ونه دراوهٔ او بې له دې چې ورو شي ادامه يې وموندهٔ.

د خلکو د سياسي او اجتماعي تحرک لپاره يوه بله ذريعه پوستر دی. که د واک خاوندان پوسترونه وشلوي نو سياسي فعالين د خپلو رايو د بيانولو لپاره په دېوالونو باندې شعارونه ليکي. او بالاخره خلک په سړکونو باندې د خپل زور د ښودلو او خپلو غوښتنو اورېدلو ته د حکومت د اړباسلو لپاره مظاهرې کوي.

د جلاوطنۍ سياست

د لرغوني يونان ښار- دولتونو چې د ديموکراسي، اوليګارشي او مونارکي نظامونو لومړۍ تجربې کولې نو له سياسي ګډوډيو، د بشپړ واک له ناسمې استفادې او په لويه پيمانه مالي فساد سره هم مخامخ شول.

د سياستوالو او واکمنې طبقې د دغسې نادودو د کنټرول لپاره د ښار- دولتونو اتباعو دا رواج کېښود چې په درغلۍ لړلي سياستوال به لس کاله په جلاوطنۍ کې تېروي. دا تېره ځکه کېښودل شوه چې سياست له ناپاکۍ خوندي شي او هم نور هغه کسان چې په قدرت کې پاتېدهٔ غواړي، درغلۍ ته زړهٔ ښه نکړي.

موږ داسې مثالونه په کابو هر تمدن کې موندلی شو. د جلا وطنۍ سزا نهٔ يوازې بدنامو او بې اعتباره شويو سياستوالو ته ورکول کېده بلکې هغو کسانو هم ليدله چې د ټولنې اجتماعي، کلتوري او مذهبي اقدارو ته يې خطر پېښاوهٔ.

په روم امپراطورۍ کې اګوستوس، چې د کلکو اخلاقي اصولو په اساس يې د رومي ټولنې اصلاح غوښته، خپله لور جوليا جلا وطنه کړه. د جوليا ليبرال او په جنسي لحاظ بې باک چلند د امپراطور اګوستوس د خجالت سبب ګرځېدهٔ.

يو بل مثال د نامتو شاعر اويد دی چې په رومي ټولنه کې ډېر منلی کس و خو له شاعرۍ سره د اويد مينې له هغو اخلاقي پولو تېرې کاوهٔ چې د روم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري ټاکلي وو. اګوستوس له لمسوونکې شاعرۍ څخه د اوید د راګرځولو بله لاره ونه لیده، جلا وطنه یې کړ.

د اګوستوس دغه پیل کړي دود ادامه وموند او د دۀ ځای ناستو، نامتو فیلسوف سنیکا، چې د بشپړ قدرت په خاوندانو یې نیوکې کولې، له رومه وشاړۀ. سنیکا د نرون په زمانه کې روم ته د تلو اجازه وموند خو بیا هم مجبور شو چې دغه ښار پرېږدي او پاتې ژوند په جلاوطنۍ کې تېر کړي. دۀ په جلاوطنۍ کې خودکشي وکړه.

د مسلمانانو په تاریخ کې هم د جلاوطنۍ ډېر مثالونه موندلی شو. حضرت ابوذرغفاري ته وویل شول چې له وطنه ووځي. دۀ په شتمنو باندې د ډېر ثروت د غونډولو په خاطر نیوکه کوله.

جلا وطني دوه ډوله ده. یو دا چې واکمن او لاسبرې طبقه ځینې کسان ځانونو ته خطر وګڼي او له وطنه یې وشړي. دې ته اجباري جلاوطني وایو، خو بل ډول یې اختیاري ده. داسې چې ځینې کسان په خپل وطن کې ځان په امن کې نه ویني او یا د مستبد حکومت په خلاف ازادې څرګندونې نه شي کولای، نو په خپله خوښه له ملکه ووځي.

په اوسنۍ زمانه کې د دواړو ډولونو جلاوطنیو ګڼ مثالونه مومو. کارل مارکس د خپلو سیاسي نظریو او انقلابي فعالیتونو په خاطر نه یوازې له پلارني هېواده بلکې له فرانسې او بلجیمه هم وشړل شو. په اخر کې یې په انګلستان کې سیاسي پناه ترلاسه کړه او پاتې ژوند یې هورې تېر کړ. د نولسمې پېړۍ یو بل مهم کس د استریا صدراعظم میترنیخ و چې له خپل وطنه وتښتېد او په انګلستان کې یې پناه واخیسته. په معاصره زمانه کې انګلستان، هم هغو کسانو ته سیاسي پناه ورکړه چې خپلو حکومتونو له وطنونو وشړل او هم یې هغه کسان په خپله غېږه کې ومنل چې د سیاسي دلایلو په وجه په خپله خوښه له وطنه ووتل.

د روسیې د تزارانو په استبدادي دور کې ځینې سیاستوال په خپله خوښه له هېواده ووتل چې سیاسي فعالیتونو ته ادامه ورکړای شي. لینین او په سلګونو نور کسان په تزاري دور کې په خپله خوښه له روسیې ووتل او تر هغو پورې کله په یوۀ او کله په بل اروپایي هېواد کې سرګردانه وو چې لومړي نړیوال جنګ وطن ته د ستنېدو او د خپل انقلابي دوران د پیلېدو فرصت په ګوتو ورکړ.

کله چې په جرمني کې هیټلر قدرت ته ورسېد او د نازي ایدیالوژي په اساس اداره یې جوړه کړه نو یو شمېر ساینسپوهانو، مفکرانو، لیکوالو او هنرمندانو د خپلې خوښې جلاوطني غوره کړه. د جرمني پوهنتونونه تش شول ځکه لویو پروفیسرانو ملک پرېښود او د پوهنتونونو رونهاندی ژوند مړاوي شو. ځینې جلا وطنه جرمنیان له جګړې وروسته خپل هېواد ته ستانۀ شول خو متحدانو نامتو لیکوال برتولت برشت ته اجازه ورنکړه چې لویدیځ جرمني ته ورشي ځکه نو هغه په ختیځ جرمني کې دیره شو.

په هندوستان کې د انګرېزانو د استعمار په وخت ګڼو هغو انقلابي او رادیکالو کسانو چې په هېواد کې یې د خپلو سیاسي فعالیتونو د ادامې په مخ کې خنډونه لیدل، په خپله خوښه جلاوطني غوره کړه. دا جلاوطنه لیډران اروپا، اسیا او امریکا ته لاړل او د استعماري حکومت خلاف یې خبرې وکولې.

په اوس وخت کې د اسیا، افریقا او لاتیني امریکا هغه سیاستوال، رونهاندي او فعالان چې مستبد رژیمونه ګواښي، یا خو له خپلو وطنونو په زور شړل شوي او یا په خپله خوښه وتلي دي چې خپلو هڅو ته ادامه ورکړي. د جلاوطنۍ د بهیر مخه یوازې په دیموکراتو ټولنو کې نیول کېدای شي ځکه دیکتاتوران او مستبدان هیڅ ډول اپوزیسیون نه زغمي او له مخالفانو څخه د ځانونو د خلاصولو په لارو چارو پسې ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاين او اتل

تاريخ اکثره وخت د نشنليزم تر اغېز لاندې ليکل کېږي. تاريخ د اتلانو او خاينانو له کيسو ډک دی. نشنلستې تحريکونه خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره اعلی مثالونو ته اړتيا لري چې نوی کهول هغوی ته وګوري او په پل يې پل کېږدي.

هغه وګړي چې د ملت له مقصد او ګټو سره جفا کوي د خاين نوم ورکول کېږي او د ملت د غليم په توګه يې غندنه کېږي. موږ دغه شی د سند د تاريخ په ناسيونالستي تعبير کې وينو. د سند د تاريخ ناسيونالستي شرحه راجا داهر (د سند د سيمې وروستی هندو مذهبه پاچا چې اموي جنرال، محمد بن قاسم يې سلطنت ورختم کړ. ژباړن) د خپل هېواد او ملت د مدافع په توګه ستايي او محمد بن قاسم د تيريګر او يرغلګر په توګه معرفي کوي.

موږ دغه راز په دې تاريخ کې هشو شيدي (چې نوم يې هوش محمد شهيد شو) د يوه اتل په څېره کې وينو چې د ډبې په جګړه کې يې له انګرېزانو سره په مېړانه مقابله وکړه او سيت نوامل يو خاين راښکاري چې له انګرېزانو سره د سند په نيولو کې همکارو.

په حقيقت کې د تاريخ دغسې تعبير د اوسني سياسي حالت انعکاس دی چې سندهي نشنلستې د مرکزي حکومت د غلبې مخالفت کوي او هر هغه سياستوال خاين بولي چې د مرکزي حکومت د پاليسيو ملاتړی دی.

کميونالیزم (د مذهب او توکم په بنياد سکتاريزم، فرقه ګرايي) يو تيوريکي چوکاټ دی چې د قومي يا مذهبي هويت د نوي تعبير لپاره، تاريخ د خاين او اتل په اساس جوړوي. کله چې د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې په هند براعظمګي کې کميونالیزم راڅرګند شو نو هندو او مسلمانو ټولنو خپل خاينان او اتلان د تاريخ له پاڼو راو ايستل. د مسلمانانو لپاره محمد بن قاسم، محمود غزنوي او محمد غوري هغه اتلان شول چې هندوانو ته يې ماته ورکړه او په هند کې يې د مسلمانانو د حکومت اساس کېښود. دوی فاتحان او ننګيالي وبلل شول او د دوی په پوځي برياوو هندي مسلمانان وياړېدل او ونازېدل. له مسلمانو اتلانو سره د مقابلې لپاره د هندوستان هندو مذهبه ټولنې رانا پره تاب او شيوا جي د زړه ورو کسانو په توګه وړاندې کړل چې د مسلمانانو د سلطې په مقابل کې را پاڅېدل او هندوانو ته يې له لاسه وتلی وياړ بيا ور په نصيب کړ.

وروسته بيا د انګرېزانو د استعمار د دورې په تاريخونو کې موږ برطانوي فاتحان او د امپراطورۍ جوړونکي لکه رابرټ کلايف، ورن هسټنګز او کارنواليز وينو چې د اتلانو مقام ته خېژي او سراج الدوله، ټيپو سلطان، واجد علي شاه او بهادر شاه د فاسدو، عياشو، متعصبو، او نالايقو واکمنو مقام ته، چې د ختمېدو وړ دي، راکوزېږي. د دغو واکمنو دا ډول انځورېدا راته وايي چې د دوی نسکورېدل او قدرت ته د انګرېزانو رسېدل يو منطقي او معقول کار و چې وشو.

وروسته له ۱۸۵۷ کاله چې د بغاوت تاريخ وليکل شو، انګرېزانو نوي اتلان هم راوړاندې کړل چې له باغيانو سره وجنګېدل او هغوی ته يې ماته ورکړه. نيکلسون، هنري لاورنس، او هوډسن د استعماري حکومت ژغورونکي او اتلان شول خو هغوی چې د دوی د واک په خلاف وجنګېدل د جنايت کارو او خاينانو په توګه وغندل شول. د جانسي راني

(c) ketabton.com: The Digital Library

(د جانسي سيمې واكمنه)، بېګم حضرت محل، نا نا صاحب، تانتيا توپ، منګل پنډې او عظيم الله د انګرېزانو په خوښه ليکل شوي. دې تاريخ کې د خاينانو ځای وموند. خو د نشنلستې غورځنګ په دوران کې او د براعظمګي له ازادی وروسته، کيسه سرچپه شوه، د ۱۸۵۷ د پېښې خاينانو او اتلانو خپل ځايونه يو بل ته ورکړل.

د تاريخ په نوي تعبير کې باغيان او شورشيان اتلان شول او د استعمار د زمانې اتلان هغه بد زړي کسان وبلل شول چې د هند د ازادۍ جګړه يې په بې رحمۍ سره وځپله.

مورخ قاسم قريشي د ډيلي د محاصرې په ورځو کې برطانوي افسرانو ته د هندي جاسوسانو استولي ليکونه چې د باغيانو د کمزورۍ په اړه معلومات پکې شته، خپارهٔ کړي دي. دغو معلوماتو له انګرېزانو سره د بغاوت په ځپلو کې مرسته وکړه. حکيم احسان الله خان، الهي بخش، جيون لال، او د نورو جاسوسانو يوهٔ کوربه چې په منظم ډول به يې انګرېزانو ته معلومات ورکول، د باغيانو له مقصد سره جفا کړې او ان(د وروستي مغول پاچا بهادر شاه مېرمن) زينت محل په دې تورنه شوې ده چې له انګرېزانو سره يې مرسته کوله چې ګوندې د دې زوی په تخت کښېنوي.

دا رنګه پېښې يو مهم سوال را ولاړوي: وګړي ولې له خپل ملت يا هېواد سره خيانت ته زړهٔ ښه کوي؟

يو علت خو حرص او د ډېرو پيسو د لرلو اسره ده چې پاتې ژوند په مزو او اسوده ګۍ کې تېر شي. خو دلته داسې مثالونه هم شته چې شتمنو کسانو له خپل ملک يا واکمن سره خيانت کړی دی. مير جعفر همداسې يو څوک و چې د سراج الدوله په خلاف يې دسيسه وکړه او د شرقي هند د کمپنۍ په لور ودرېد. دی د کمپنۍ د دې خدمت په بدل کې د بنګال نواب شو. د مير جعفر خيانت د سياسي قدرت د حصول او د اقتدار لپاره و.

البته، دی ژر له کمپنۍ مايوسه شو ځکه انګرېزانو يې د اقتدار درناوی ونهٔ کاوهٔ او چې بې فايدې يې وليد د دهٔ ځای يې مير قاسم ته ورکړ.

له ټيپو سلطان سره بيا مير صادق خيانت وکاوهٔ. ميرصادق په دې تمه و چې انګرېزان به ښه انعام ورکړي. په مير صادق سربېره ځينې نورې مسلمانې اشرافي کورنۍ هم وې چې ټيپو سلطان او د دهٔ کورنۍ ورته تر ځان ټيټې ښکارېدل او د ټيپو سلطان د حکومت د رنګولو لپاره يې د دهٔ له غليمانو سره مرسته وکړه.

ځينې کسان د کسات اخيستلو لپاره هم خيانت کوي. مثلا د سيټ ناومل پلار چې په سند کې د تالپور کورنۍ د واکمنۍ په وخت بندي او په زور مسلمان او سنت شو، نو زوی يې د پلار بې عزتي هيڅوخت هېره نه کړه او چې فرصت په ګوتو ورغی، له انګرېزانو سره يې همکاري وکړه چې سند ونيسي.

په اوسني وخت کې مورږ د خيانت لپاره نور علتونه هم مومو. اوس په تېره بيا په هغو هېوادونو کې د خيانت مثالونه زيات موندلای شو چې هلته ديکتاتوري وي او له خلکو سره ستم کېږي. نو له داسې حالته د تېښتې لپاره ځينې کسان غوره ګڼي چې له خپل هېواد سره خيانت وکړي او پيسې وګټي او په هغو پيسو پاتې ژوند په بل هېواد کې په کراره تېر کړي. د دې ډول خيانت يو مثال هغه عراقي پېلوټ دی چې د ۱۹۶۷ د جګړې تر پيلېدو دمخه يې ميګ الوتکه اسراييل ته وتښتوله او اسراييلو ته يې د شوروي ساخت مېګ الوتکو د تخنيک په اړه پوره معلومات ورکړل. اسراييلو له دغو معلوماتو په جګړه کې استفاده وکړه. پيلوټ په بدل کې يو ميليون ډالره انعام واخيست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنت په تاريخ کې

په پهلوي ژبه کې فردوس داسې باغ ته وايي چې ديوالونه ورنه تاو دي، د ميوو له ونو، ګلونو، فوارو او مرغانو ډک دی. ښځې او نارينه پکې له يو بل سره خوشحاله ژوند تېروي.

په عربي کې هم جنت د ونو باغ ته وايي، او يا داسې وړه ساحه چې کجورې پکې ولاړې وي.

د يونانيانو ، يهودو او عيسايانو په ټولنو کې د جنت په اړه درې بېل تصوره موجود دي. يو ګومان دا دی چې وو نه وو يو وخت په همدې خاورينه ځمکه باندې زرينه زمانه وه. په زرينه زمانه کې وګړيو له يو بل سره نه جنجال کاوه، نه رقابت، او نه يې له يو بله کرکه کېدله. د ټولو ښځو او نارينه وو بې کړپه ، خوشحاله ژوند و. د خوړو پريماني وه. راچاپېره طبيعت له رنګونو او ښايستونو مالامال و. د انسانانو په ټوليزه او شريکه حافظه کې د طلايي عصر خاطرې خوندي دي، ځکه خو بشر په هغه وخت پسې چې بې کشمکشه، کرار ژوند يې کاوه، سړې ساوې باسي.

د جنت په اړه بل تصوردا دی چې دلته په ځمکه باندې داسې ټاپوګان وو چې بشر پکې بې خاره، بې جنجاله، ارام ژوند تېراوه.

دريم تصور جنت د اليزې د ميدانونو (اليزين فيلډز) په بڼه انځوروي. په دې ځای کې دنيايي پرابلمونه نشته او د تلپاتې کرارۍ پلوشې خپرې دي.

د زرينې زمانې په اړه رومي شاعر هيسيود وايي چې په هغه وخت کې انسان: د خدايانو غوندې په بې غمه زړه ، بې زياره او بې کړاوه ورځې شپې تېرولې.

افلاطون په خپل کتاب (سياست) کې زرينه زمانه د کرونوز (په يوناني اساطيرو کې د وخت رب النوع چې انسانان د ده په وخت کې پيدا شول. ژباړن) د واکمنۍ زمانه ياده کړې ده چې هلته: د مېوو پريماني وه او خلکو ډېروخت په ازاده هوا کې، بې جامو، بې بسترې او بې برېستنې ژوند کاوه.

راوروسته بيا د مسيحي دين عالمانو د ځمکې په سر چېرته لرې، نا معلومه سيمه کې د يو داسې خاورين جنت په وجود تاکيد وکاوه چې د بشر له ګوتو وتلی دی. دې جنت ته يوازې ځينو کسانو له خاصې اجازې وروسته لاره موندلې ده. له يوه بل ليد لوري سره سم، خدای پاک خاورين جنت اسمان ته خېژولی او انسان يوازې له مړينې وروسته دا چانس لرلای شي چې ورشي.

په منځنيو پېړيو کې مسيحي علماوو عقيده لرله چې ځمکنی جنت د عدن باغ دی چې په خاورينه کره باندې چرته پروت دی. په ۱۱۶۵ ميلادي کال دا عقيده عامه وه چې د عدن باغ په اسيا کې د پرسټر جون(دا د اروپايانو يو افسانوي شخصيت دی چې ويل کېدل په اسيا کې د مسلمانانو او غير مسيحيانو په منځ کې پټ يوه عيسوي قام باندې واکمني کوي. ژباړن) په قلمرو کې او يا په يوه نامعلوم ټاپو کې دی. دغو باورونو او ګومانونو د خاورين جنت د لټون او په بحر و بر کې د اکتشافاتو شوق پيدا کړ.

کله چې امريکا وموندل شوه ځينو کسانو خاورين جنت په برازيل کې وليد او ځينو نورو په کپ هرموسو کې. امريګو وسپوشي(د فلورانس

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګر او سمندر ګرځی و. په ۱۴۵۱ کې دنیا ته راغی. یو شپېتۀ کاله يې عمر وکړ. دۀ د پرتګال د پاچا په خدمت کې څو ځله نوې دنیا ته سفرونه وکړل. ځینې کسان وایي چې د امریکا نوم د دۀ له نومه اخیستل شوی دی، خو اکثره کسان دا نظر نه مني. ژباړن) په خپل یوۀ لیک کې کاږي چې: مهربانه خاوره، په خورا دنګو بې شمېرو ونو پوښلې، داسې ونې چې پاڼې يې کال دولس میاشتې شنې دي، خوږ و معطر بوی ورنه خپرېږي، او مزه ناکې مېوې يې په څانګو زانګي چې صحت ورسره ښه کېږي. د ګڼو وښو یو شین میدان چې له ګلونو مالامال دی او په زړۀ پورې خوشبویي يې سپړمې نازوي. د ډول ډول مرغانو لوی لوی سیلونه چې د ښکو، رنګونو او غږونو د بیان قدرت يې له چا سره نشته. زما په نظر، زۀ د خاورین جنت په څنګ کې وم.)

په منځنیو پېړیو کې برابرې شوې نقشې، د خاورین جنت احتمالي ځایونه راښیي. له دغو نقشو سره سم، خاورین جنت په ایتوپیا کې، یا په عراق، ارمنستان، فلسطین یا جنوبي امریکا کې دی.

مسیحي عالمانو په دې هم بحثونه کړي دي چې خدای پاک جنت کله خلق کړ او ادم و حوا يې څۀ وخت ورنه وایستل. دوی د ادم وحوا د قد په اړه او د خلقت په وخت کې د عمر په اړه نظرونه څرګند کړي دي او په دې يې غور کړی دی چې ایا په جنت کې ناورغي وه؟ او ایا ادم و حوا په جنت کې څۀ کار کاوۀ که وزګاره وو؟

مارتین لوتر(د شپاړلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمایي عیسوي عالم چې د پروتستانت مذهب اساس يې کېښود) استدلال وکړ چې که ادم وحوا ګناه نه وای کړې نو انسانانو به په مځکه باندې زحمتونه نۀ ګالل، کتاب ته به يې اړتیا نه وه، د ابدي حکمت خاوندان به وو.

دغه وخت یو بل سوال پیدا شو چې د جنت ژبه کومه وه؟ ځینو وویل چې عبري تر ګردو پخوانۍ ژبه ده او په همدې دلیل خدای پاک له ادم سره په عبري خبرې کړې دي. خو دې ځواب د بېلوبېلو ملکونو نشنلستهان خوشحاله نکړل. دوی هڅه وکړه چې دا ثابته کړي چې په جنت کې سویډني، دنمارکي او فنلنډي ژبې چلېدلې.

په جنت کې د نر او ښځې د برابرۍ پوښتنه هم راپورته شوه. ځواب دا و چې که حوا بي بي، ادم علیه سلام ګناه ته نه وای لمسولی نو بیا به د دواړو حیثیت مساوي و. خو د حوا رول د ښځو درجه راټیټه کړه. البته د ښځو د دویم درجه ګڼلو لپاره دا استدلال هم وشو چې دا د فطرت تقاضا ده چې حوا باید د ادم اطاعت کړی وای.

څرنګه چې په فیوډالي اروپا کې شخصي جایداد مقدس تصور شوی و نو دا سوال راپیدا شو چې ایا په جنت کې شخصي ملکیت و؟ د دې پوښتنې په ځواب کې سنټ امبروس (د څلورمې پېړۍ مسیحي عالم، ژباړن) ویلي وو چې په جنت کې شخصي جایداد ته اړتیا نه وه. خو په اوولسمه پېړۍ کې په دې نظر کې اصلاح راغله او وویل شول چې که به چا له یوې ونې د مېوې د ټولولو حق درلود نو د دې ونې د ملکیت حق هم ورسره و او چې خبره داسې وه نو که له دۀ بل چا دا مېوه تروړلې وای، هغه ګناه کوله.

دغه نظرونه راښیي چې د خصوصي ملکیت موسسه په ټولنه کې پوره پیاوړې شوې وه او کلیسا يې ملاتړ کاوۀ.

په اوولسمه پېړۍ کې اروپایي عالمانو په بایبل(مقدس کتاب ، تورات و انجیل) او د خلقت په اړه د بایبل په نظریې نیوکې وکړې چې په خاورین جنت باندې باور ورسره کمزوری شو او د ورک جنت د موندلو په ځای په مځکه باندې په خپل لاس جنت جوړولو ته پام

(c) ketabton.com: The Digital Library

واوښت، نو داسي باغونه ودان شول چې د جنت په اړه د بشر تر پخوانو تصوراتو ښکلي وو.

په اروپا کې، په ۱۵۳۳ کې په ونیز کې، په ۱۵۴۵ کې په پداوو کې، په ۱۵۴۶ کې په پیزا کې او په ۱۵۷۵ کې په پاریس کې د ونو، بوټو باغونه کېښودل شول.

په هند براعظمګي کې مغولو یو شمېر جنت نظیره باغونه کېښودل چې ونې، فوارې، ویالې او ګلونه یې لرل او دوی به په فخر سره دعوه کوله چې که د مځکې په مخ جنت وي نو همدا ځای دی، همدا ځای دی، همدا ځای دی.

زور او مذهب

په سیاست باندې مذهب معمولاً هغه وخت غلبه کوي چې دولت او موسسې یې کمزورې وي. کله چې حکومت د خلکو د اړتیاوو په پوره کولو کې پاتې راشي او د خارجي و داخلي خطرونو په مقابل کې د خلکو د ساتلو وس ونه لري نو دغه وخت مذهبي عناصر چې له فاسد سیاسي نظامه د ټولنې د ژغورلو او د عدالت د راوستلو خبره کوي، د قدرت د حصول په لور ګام اخلي. په دغسې حالت کې مذهب په سیاست لاسبری کېږي او د خپلو شعایرو د عملي کولو ذریعه ورنه جوړوي.

مذهب په سیاست باندې له دوو لارو غلبه کوي: یوه لاره دا ده چې واکمن د ځان په ګټه او د خپلې کورنۍ د قدرت د ټینګېدا لپاره شریعت نافذوي او دیني علماوو ته اجازه ورکوي چې د دولت په چارو کې لویه برخه ولري. دویمه لاره دا ده چې دیني عالمان د سیاسي قدرت له ترلاسه کولو وروسته مذهبي حکومت جوړوي او خلک اړباسي چې د دوی مذهبي اجنډا ومني.

دغسې مذهبي حکومتونه که په شرق کې جوړ شوي دي یا په غرب کې، د جوړوونکو یې باور و چې بنیادم یوازې د زور له لارې او د عملونو د څارنې له لارې اصلاح کېدای شي. ځکه خو دغو حکومتونو د سوچه ټولنې د جوړولو لپاره په وړو وړو جرمونو هم سختې سزاګانې ورکړې دي چې خلک عبرت واخلي. دا باور هم و چې دنیایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

واکمنان فاسد او شرير دي، له همدې کبله يوازې مذهبي علما په صداقت سره حکومت کولای او خلکو ته خير رسولای شي.

د اروپا د جينوا ښار- دولت چې موسس يې مسيحي اصلاح غوښتونکی او ريفورميست کالوين (په ۱۵۹۹ کې مړ) و، د هغو نظامونو يو مثال بللی شو چې سياست ورکې د مذهب مربی وي. کالوين د سياسي قدرت له حصوله وروسته د خپلو مذهبي نظريو د عملي کولو په درېغ کې و. د دهٔ لومړنی کار د ښار اوسېدونکو ته دا اعلان و چې که هر څوک يې د نظريو پلوی نه دی، له ښاره دې ووځي. هغوی چې په ښار کې پاتې شول، په لويو يا وړو ګناهونو او خطاوو يې خورا سختې جزاوې وليدلې. په دغو جزاوو کې تکفير، له ښاره شړل، قيد او اعدام شامل وو.

د کالوين په امر د ښار ټول هغه هوټلونه او مېلمستونونه چې مېلمنو ته يې د سکس اسانتياوې برابرولې، بند شول. هر سوداګر او دوکاندار ته چې تقلب يې کاوهٔ يا يې په تله کې ډنډې وهلې، سخته جزا ورکول کېدله. په بې باکو بازاري سندرو او قطعه بازۍ بنديز ولګېد. امر وشو چې مقدس کتاب بايد په هر مهم ځای کې ايښی وي. که به څوک وليدل شو چې د وعظ په وخت کې خاندي، توبيخ کېدهٔ. د ډوډۍ تر خوړلو دمخه د شکر کول اجباري شول. د کالوين د خورا سختو قوانينو په زور د جينوا اوسېدونکي د هغهٔ د مذهبي پوليسو تر پوره کنټرول او څارنې لاندې راغلل. جزاوې خورا سختې وې او د هيچا لحاظ و خاطر نهٔ کېدهٔ. مثلا يو ځل يوهٔ ماشوم ته چې خپل پلار يې وهلی و، د سر غوڅولو جزا ورکړه شوه.

ويل کېږي چې په شپږ کلنه موده کې د بدعت او ارتداد په تور يوسلوپنځوس کسه اور ته ژوندي واچول شول او ايرې شول. د دې

توندۍ او تېزۍ نتيجه دا وه چې د جينوا خلک د کالوين له نظامه ژر پوزې ته ورسېدل او چې کالوين له ښاره وايستل شو، نظام يې هم ختم شو.

په اسلامي دنيا کې په اتلسمه پېړۍ کې په نجد او حجاز کې يو مذهبي نهضت پيل شو چې ژر يې ګرده سيمه لاندې کړه. د دې نهضت مشر محمد ابن عبدالوهاب (په ۱۷۹۲ کې مړ) له غير مذهبي رواجونو د مذهب د بېلولو مبارزه پيل کړه. د سعودي سلطنتي کورنۍ موسس محمد ابن سعود د محمد ابن وهاب د تعليماتو تر اثر لاندې راغی او بيا د دواړو کورنيو تر منځ خپلوي هم وشوه. کله چې د ابن سعود زوی، سعود (په ۱۸۱۴ کې مړ) قدرت تر لاسه کړ، وهابيت يې د حکومت مذهب کړ. څرنګه چې وهابيانو د مذهب د احيا او سوچه توب خبره کوله نو مقبرې يې ورانې کړې، په مقبرو کې ساتل شوي مذهبي يادګارونه يې لرې کړل او په زيارت کولو يې بنديز ولګاوهٔ.

له يوې خوا خو وهابيانو غوښتل چې د اسلام د لومړيو وختونو ايډياله ټولنه احيا کړي خو له بلې خوا يې د اسلام د تاريخ د لومړيو وختونو ټول تاريخي يادګارونه يوازې په دې وجه له منځه يوړل چې د خلکو ورسره ډېره مينه وه او مقدس يې ګڼل.

وهابيانو د مذهبي شعايرو د څارنې لپاره سخت اصول او مقررات اجرا کړل. مثلا که به چا پنځه وخته لمونځ په جماعت نه کاوهٔ نو پوليس پسې ورتلل، په زوره يې جومات ته استاوهٔ.

وهابي ماډل په نورو اسلامي هېوادونو کې هم مذهبي ريفورميستانو ته الهام ورکړ او د قدرت د حصول او د ټولنې د اصلاح لپاره ځينې نهضتونه راڅرګند شول چې مذهبي اجنډا يې لرله.

په هندوستان کې د سيداحمدشهيد (په ۱۸۳۱ کې مړ) جهاد غورځنګ همدا لاره خپله کړه. سيد احمد له شمالي هندوستانه شمال مغربي سرحد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لاړ چې هلته خپل اسلامي دولت جوړ کړي. دۀ په ۱۸۲۷ کې ځان خليفه او امام وبالۀ. دۀ او ملګرو يې د زور او فشار ټولې ذريعې وکارولې چې د سرحد په سيمه کې د تقوا په اساس ولاړه، سوچه ټولنه جوړه کړي.
ميرزا حيرت دهلوي په خپل کتاب (حيات طيبه) کې ليکي چې سيدصاحب خپلو ګڼو ملګرو ته مهم مقامونه ورکړل او امر يې ورته وکاوۀ چې په خلکو باندې به شريعت په زور عملي کوي. خو دغو مقاماتو له خپل اقتداره ناوړه استفاده وکړه او کله کله خو يې پېغلې اړايستلې چې له دوی سره ودونه وکړي. داسې هم وليدل شول چې ځينو زلمو مجاهدينو په زور او جبر ځوانې نجونې له بازارونو او سړکونو جوماتونو ته يووړې او د هغوی له رضا پرته يې ودونه ورسره وکړل. هغو افسرانو هم چې د بزګرانو او کليوالو د چارو لپاره مقرر شوي وو، خپل اختيار په غلطه وکاراوۀ او له عامو خلکو سره په کبر وچلېدل. د دوی د کړو نتيجه دا راووته چې خوار او ساده کليوال ورنه په لنډ وخت کې زړۀ توري شول.
دغو افسرانو د دې لپاره چې خلکو ته خپل زور وروښيي په هر هغه چا د کفر ټاپه ولګوله چې د دوی د تعليماتو پيروي ته يې غاړه نه ايښوده. که به د چا ډېره تر ټاکلې اندازې اوږده وليدل شوه نو په جزا کې يې شونډې غوڅېدلې. که به څوک وليدل شول چې جامې يې د پښو تر بجلکو اوږدې دي، نو جزا يې دا وه چې د بجلکو هډوکي يې ورمات شي.
په افغانستان کې د طالبانو په وخت کې او د پاچا د حکومت له ړنګېدو وروسته په ايران کې، البته په څۀ نا څۀ بله بڼه، همداسې چارې وشوې او د دې لپاره چې د واکمنو د خوښې مطابق شريعت تطبيق شي د زور له ټولو طريقو استفاده وشوه.

سياست د مذهب په مخالفت کې

کله چې ټول قدرت د سياسي اکثريت په لاسونو کې راغونډ شي نو مذهب د سياست خدمتګار او د سياستوالو د ګټو ساتندوی شي.
د مثال لپاره به اسلامي تاريخ ياد کړو. له هغه وروسته چې ايرانيانو د عباسيانو انقلاب (۷۵۰ ميلادي) کامياب کړ او په نوې اداره کې د چارو واګې په ګوتو ورغلې او د حکومت پاليسي يې جوړه کړه، نو د سياست او مذهب تر منځ ټکر او کشمکش پای ته ورسېد.
ايراني بيروکراسي وغوښتل چې عباسي خليفه د بشپړ سياسي واک په څنګ کې مذهبي واک هم ولري.
که څۀ هم ديني علماوو له دې کار سره مخالفت وکاوۀ او د شريعت په رڼا کې يې د خليفه د قدرت د محدودولو هڅه وکړه مګر ايرانيانو په خپل سياسي او پوځي زور ديني علما له ميدانه وايستل، د ايران د ساساني دوران درباري آداب يې دود او خلفا يې د ايراني شاهانو په څېر کړل.
البته دا خبره سپينه شوې وه چې که څه هم خليفه به بشپړ سياسي او اداري اختيار لري خو نه به د شريعت په چارو کې ګوتې وهي او نۀ به د شريعت د بدلولو لپاره هڅه کوي. په دې ډول شريعت د ديني علماوو په قلمرو کې پاتې شو او د ا سلام د تاريخ په لومړي پړاو کې دين و سياست له يو بله بېل شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سياست او مذهب تر منځ د دې ډول معاملې په نتيجه کې يو داسې سيستم راڅرګند شو چې واکمن پکې نامحدود واک درلود او ديني علما د دولت په چوکاټ کې د قاضيانو، مفتيانو (د شرعي احکامو شارحان او تعبيروونکي)، محتسبانو او امامانو (ملايانو) په توګه داخل شول.

دوی په دغو پوستونو کې د دولت همکاران شول اوپه دغو مقامانو کې د دوی يو مسوولیت دا و چې د واکمن او دولت اطاعت وکړي او شريعت د خليفه له ګټو سره سم تعبير و تفسير کړي. څرنګه چې علماوو له دولته مواجب (مياشتنۍ يا کالنۍ تنخواه ګانې) يا جاګيرونه (د خدمت په مقابل کې ورکړه شوې ځمکه) اخيستل او اقتصادي ګټې يې له دولت سره تړلې وې نو دې ته يې ډېر پام کاوۀ چې واکمن خوشحاله وساتي.

له بلې خوا واکمنو هم له ديني علماوو سره د توافق پاليسي خپله کړې وه. واکمنو به په ظاهر کې د علماوو درناوی کاوۀ، دربار ته به يې وربلل چې وعظ وکړي او په مهمو مسايلو کې مشوره ورنه وغواړي. خو هر وخت چې به يې د خپلو سياسي ګټو لپاره د علماوو استعمالول وغوښتل نو د فتوا ورکولو تقاضا به يې ورنه وکړه او علماوو به فتوا جاري کړه.

دغو ديني علماوو د واکمن په حضور کې د اطاعت و تسليم، د واکمن د پښو يا لاسونو د مچه کولو او د بې حده احترام په الفاظو باندې واکمن ته د خطاب کولو ټول هغه آداب سم وبلل چې په ايراني دربارونو کې رواج وو.

دغه راز که به د پنځه وخته لمانځۀ يا د روژې په مياشت کې د روژه نيولو په څېر ضروري عبادتونو ته د واکمن ډېره نه لګېده نو دغو

علماوو د خلاصون لاره ورته جوړوله. واکمنو دا اجازه هم تر لاسه کړه چې څومره يې خوښه وي هغومره ښځې واده کړي او طلاقونه ورکړي او په حرم سرای کې هغومره وينځې وساتي چې څومره يې زړۀ غواړي.

په عباسي دوران کې د خلفاوو د قدرت له زياتېدا سره د ديني علماوو قدرت کم شو او بالاخره علما د واکمنو د هوسونو په خادمانو بدل شول.

د عباسيانو له زوال او کمزورۍ سره په بېلو بېلو سيمو کې د مستقل قدرت لرونکې کورنۍ راڅرګندې شوې چې د سلطنت موسسه يې معرفي کړه. مسلمانو فقهاوو دغه کار په دې دليل سم وبالۀ چې د انارکي مخه نيسي او په ټولنه کې نظم و دسپلين وساتي.

فقهاوو د زورورو نظاميانو په لاس د قدرت غصب هم په دې دليل روا وبالۀ چې که روا ونۀ بلل شي نو سياسي ناکراري ته به لار پرانيزي او د کورنۍ جګړې اور به بل شي. نامتو ديني عالم الموردي (په ۱۰۵۸ کې مړ) چې سياسي مفکر و، په خپل کتاب الحکام السلطانيه کې وايي چې د غاصب قدرت بايد د خونريزۍ د مخنيوي په خاطر مشروع وبلل شي.

د سلطنت او غصب مسلو ته له لار جوړولو وروسته بل سوال دا و چې ايا سلطان بايد د مذهبي اقتدار تابع وي او که دا اختيار ولري چې مذهب د خپلو سياسي غوښتنو لپاره استعمال کړي؟ د دې سوال او نورو مسايلو په اړه چې پاچا بايد څنګه چلند وکړي، د ليکنو يو ژانر دود شو چې د اميرانو هينداره نومېږي. د دې ژانر په ځينو مهمو کتابونو کې د کيکاوس (په ۱۰۸۲ ميلادي کال کې مړ) قابوس نامه، د نظام الملک (په ۱۰۹۱ ميلادي کال کې مړ) سياستنامه، د غزالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په ۱۱۱۱ میلادي کال کې مړ) نصیحت الملوک، او د ضیاالدین برني اثر، فتاوای جهانداري یادولای شو.

د دغه ژانر په کتابونو کې سلطنت د یوې ارثي موسسې په توګه پېژندل شوی او واکمن ته د (ظل الهي) یعنې د خدای د سیوري خطاب شوی دی. د ماکیاولي په نظر واکمن باید د دین له واجباتو او قیدونو ازاد وي او د قدرت ټولې واکې یې په لاسونو کې وي. د واکمنو د هیندارې په کتابونو کې هم، دې ته ورته افکار وینو. په دغو کتابونو کې واکمن ته د ایران د ساساني پاچایانو په څېر د دیني او دنیایي چارو ټول واک ورکړ شوی دی.

په هندوستان کې د ډیلي سلاطینو (۱۵۲۶-۱۲۰۶) د واکمنو د واک همدا ماډل خپل کړ خو مغول پاچا اکبر د سلطنت یوه بله تیوري وړاندې کړه چې د هند له چاپېریال سره یې سمون خوړ. د اکبر پاچا د دربار مورخ، د دهٔ نژدې دوست او سلاکار ابوالفضل (په ۱۶۰۲ میلادي کال کې مړ) د سلطنت په اهمیت باندې د تاکید او د دې مقام د لوړاوي او ستاینې له لارې د مغولو سلطنت ته فلسفي بنیادونه جوړ کړل. د ابوالفضل په اند سلطنت د خدای په نزد تر ګردو لوړ عزت دی چې دی ورته الهي رڼا وایي، داسې رڼا چې له خدایه سرچینه اخلي او د پاچا په زړهٔ کې له رعیت سره پلارنۍ مینه پیدا کوي او په خدای باندې د پاچا باور و تکیه زیاتوي.

له سلطنته د هغې معنا او مفهوم په باره کې چې د هند مغولو اخیسته، وانینا لیکي چې دا ظاهرا د سلطنت له اسلامي تیوري او هندو تیوري توپیر نه لري.

خو که ځیر شو پوهېږو چې دا د هغو غوندې نه ده بلکې بېخي ورنه بېله ده. د ابوالفضل په نظر، پاچا د خپل رعیت د خیر لپاره واکمني

کوي او دې مقصد ته د رسېدو په لاره کې حق لري چې په پخوانو دودونو او اجتماعي موسسو کې تغییر راولي. څرنګه چې سلطنت د خدای له لوري دی نو پاچا د مذهبي علماوو د مشورو په منلو مجبور نه دی. دهٔ ته الهي قدرت دا واک ورسپارلی چې د وخت له ضرورتونو سره سم، په ټولنیز جوړښت کې تغییرات راولي.

اکبر همداسې وکړل. دهٔ د ماشومانو ودونه او دغه راز د نژدې خپلوانو تر منځ ودونه منع کړل. دهٔ د ستي په دود هم بندیز ولګاوهٔ چې البته پوره ختم نه شو. له دې اړخه که ورته وګورو نو اکبر د هندوستان لومړنی واکمن و چې د کورنۍ، کاسټ او ټولنې په چارو کې یې هم مداخله وکړه. پخوا به واکمنو په دې ساحو کې د مداخلې او د بدلونونو د راوستلو حق ځان ته نه ورکاوهٔ.

اکبر پاچا چې د علماوو په موافقه د (مجتهد) اختیارات هم په خپل لاس کې واخیستل نو قدرت یې لا زیات شو. اکبر دا کار د ابوالفضل د پلار شیخ مبارک په مشوره وکړ. مبارک ورته وویل چې له دیني علماوو دې وغواړي چې یو (محضر) دستخط کړي چې دهٔ ته د مذهب د تفسیر و تعبیر د اختیار وکالت ورکوي. په دې ډول اکبر پاچا هم د مذهبي او هم د سیاسي چارو واګې تر لاسه کړې او له دیني علماوو سره نور د پاچا د فیصلو د چلینجولو واک پاتې نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازادي، مساوات ، ورورګلوي

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د سياسي بدلون په نتيجه کې يو نوی کلتور وزېږاوۀ چې د اروپا د ټولنې پخوانی استبدادي نظام يې ورو ورو په ديموکراسي بدل کړ. ازادي، مساوات او اخوت د انقلاب شعار و چې د اريستوکراسي او د هغې د کلچر غلبه يې ختمه کړه. په ټولنه کې هرارشي او د مراتبو سلسله هم ختمه شوه. انقلاب د ژوند په هر اړخ باندې اثر وکاوۀ. د سلطنت او اشرافيت د امتياز ټول سمبولونه بې اهميته شول. خلکو د عالي جناب يا عاليقدر په څېر لقبونه له خولو وغورځول او يو بل ته يې د وطنوال (ستيزن) ويل پيل کړل.

د مساوات د مفهوم تر اغېز لاندې خلکو د (تاسې) د کلمې په ځای چې د لوړو طبقو د درناوي لپاره وه، د (تهٔ) کلمه خوښه کړه. خلکو له اشرافيته خپله کرکه د بې ادبه او شډلې ژبې په ذريعه چې اشرافو ته سپکې سپورې او کترې کنايې پکې وې، څرګنده کړه. د انقلاب په زمانه کې د بېوزلو او شتمنو طبقو تر منځ د توپير د ختمولو لپاره هڅې وشوې. په دې دوران کې له دولته د کليسا بېلېدا د سکيولريزم اساس کېښود چې د مذهبي زغم سبب شو. کله چې په فرانسې باندې انقلاب مخالفو هېوادونو يرغل وکړ، په فرانسه کې د نشنليزم يو پياوړی احساس وغوړېد او له يرغل سره د مقابلې لپاره خلکو لښکر وکړ چې د خپل ملک دفاع وکاندې.

د انقلابي کلچر يو بل اوڅار اړخ په اجتماعي، سياسي او کلتوري فعاليتونو کې د ښځو ګډون و. په انقلاب کې ښځو فعاله برخه واخيسته. د شلمې پېړۍ د نامتو جرمنۍ فيمنستې ټولنپوهې ماريا مايس په ژبه: دوی د پاريس په کوڅو کې له روانې مبارزې سره د يو ځای کېدو په ذريعه او دغه راز د بحثونو په ګڼو ګروپونو او ګڼو جمهوري کلبونو کې چې په ټوله فرانسه کې جوړ شوي وو ، د شامليدو په ذريعه ارزو لرله چې د لوی انقلاب په منځ کې خپل انقلاب هم وکوي. د فيوډالزم په خلاف جګړه کې د پاريس د بېوزلو پرګنو ګڼو مېرمنو پوره برخه لرله.

د فرانسې د انقلاب خورا مهمه ځانګړنه دا وه چې خلکو د ژوند په هر ډګر کې حضور پيدا کړ. د ملي اسمبلې هره ناسته له خلکو ډکه وه. د اسمبلې غړيو به چې خبرې کولې نو عوامو به يې په دقت سره څار کاوۀ. انقلاب عام خلک وروزل چې د خپلو حقونو لپاره د پوځ په مقابل کې وجنګېږي. د فرانسې د انقلاب په دوران کې چې عوامو کومه تجربه ترلاسه کړه، دغه تجربه يې د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۸ کال په انقلابونو کې چې کوڅې يې په کاميابۍ سره بندې او مورچې يې ورکې جوړې کړې. پکار راغله. د پاريس خلکو د اروپا د نورو هېوادونو او سېدونکو ته چې هلته خلکو د خپلو استبدادي حکومتونو په خلاف مبارزه کوله، يو ماډل وړاندې کړ.

يو بل بدلون د ا راغی چې اشرافو د عوامو د کلچر تر اغېز لاندې خپل د ښکو دوديز لباس پرېښود او په ټولنه کې يې د عادي خلکو غوندې لباس واغوست.

د انقلاب په دوران کې د شتمنو او ممتازو طبقو په خلاف د عادي کس قهر د خشونت په بڼه را څرګند شو. اشرافيت برالا توهين شو او ګېوتن په پرله پسې ډول د انقلاب د مخالفانو سرونه غوڅ کړل چې په نتيجه کې، ښکاره اعدامونه د عوامو د ساتېرې په يوې ذريعې بدل شول. خلک به د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعدام د ځای شاوخوا راټولېدل او چې د مقتول پرې کړی سر به يې ولید چکچکې به يې کولې. د روبسپیر د ترور دوران د تشدد په ذریعه د انقلابي اخلاقو د دودېدا د هڅې دوران و.

په ۱۷۹۴ کې د عام مصونیت د کمېټې ویاند انقلابي اخلاق د پخواني رژیم په وخت کې له فسق و شرارت سره د مقایسې له لارې توضیح کړل ، دۀ وویل : موږ غواړو په خپل هیواد کې د ایګوایزم و انانیت په ځای صداقت اود امتیاز غوښتنې په ځای اصول حاکم کړو، د دودونو په ځای خپلو مکلفیتونو ته پام وکړو ، د مال او شتو په ځای د استدلال او منطق قوت پیدا کړو ، د جابرانه چلند په ځای نرمه لهجه غوره کړو، د حقارت په ځای عزت او د تشدد په ځای پراخه سینه ولرو، د تنبلۍ په ځای سترو ارمانونو ته د رسېدو تکل ولرو ، له پیسو سره د مینې په ځای له ښو خلکو سره مینه وکړو، په ښو ادارو کې لیاقت معیار وګرځوو، د توطیو او دسیسو په ځای له خپل استعداده کار واخلو، د ټوکو په ځای حقیقت ته پام ولرو، د ظاهري شان و شوکت په ځای په ځان کې واقعي خوشحالي پیدا کړو، د ستومانه کوونکو شهوت پرستیو په ځای د انسان د مقام عظمت ته پام واړوو او بالاخره د وړو شیانو په ځای د سترو هدفونو په لور ګامونه واخلو.

د فرانسې انقلاب یو ملي او سیاسي کلچر خلق کړ. څرنګه چې دولت ملي شو نو د هغه ټولې موسسې ملي ونومول شوې. لکه ملي پوهنتون، ملي تعلیم، ملي بېرغ او ملي سرود.

نورو هېوادونو د فرانسې د ماډل پیروي وکړه. نورو هم ملي بېرغ ته درې رنګه غوره کړل او د ملي هویت د بیان لپاره يې ملي سرود وموند. د سیاسي او اجتماعي بدلونونو لپاره د خلکو د پارولو او پاڅولو لپاره په ګرده دنیا کې د فرانسې د انقلاب ژبه او ادب وکارول شول.

هغه کلچر چې د فرانسې انقلاب رامنځ ته کړ په ټوله اروپا کې خپور شو او د اروپا سیاسي او اجتماعي جوړښت يې بدل کړ.

یوازې بدلون پاتېدونی دی

څرنګه چې خلکو ته تاریخي پېښې له اوسنو حالاتو سره بې ارتباطه، مازې پخوانۍ کیسې ښکاري نو ډېر ځله يې په دې خبره چندان باور نه راځي چې د تاریخ مطالعه به ګټه ولري.

په حقیقت کې له تېرو پېښو د استفادې کولو مفکوره خورا پېچلې ده. معمولا خلک غوره ګڼي چې تغییرات ژر، ژر او محسوس ووینې. که تغییرات محسوس او څرګند نۀ وي، لکه په تاریخ کې چې خبره همداسې ده، نو دغسې نظم په خلکو بوج شي.

خو تاریخ په عمل کې د ټولنې د لیدلوري د بدلولو او د خلکو د خبرولو یو لوی کار په غاړه لري. البته، د اثر د غورځولو او تاثیر اچولو بهیر ډېر وخت غواړي. تاریخ نه یوازې د پخوا په اړه پوهه راکوي بلکې زموږ د اوسنو پرابلمونو په باب هم خبرې را ته لري. مثلا که موږ د خپلې ټولنې د اوسني مخ په ځوړ حال په باب غور کوو نو د راغلې حالت علتونه به هم چې په تېر وخت کې ځېلي لري، ځیرو.

د یوۀ تمدن د ظهور او زوال پدیده د بدلېدونکو حالاتو د بهیر پدیده ده او مورخان د دې بهیر په بېلو بېلو پړاوونو بحث کوي او بیانوي يې.

درې مفکرانو د ځینو قوانینو په رڼا کې چې د دوی په فکر د تاریخ د حرکت لوری ټاکي، د تمدنونو د ظهور و زوال د ټول بهیر د موندلو هڅه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن خلدون (په ۱۴۰۶ ميلادي کال کې مړ) دغه بهير د وګړي د ژوند غوندې بولي چې په زوکړه پيلېږي، له ماشومتوب، زلما او زړبودنه تېرېږي او مرګ ته رسېږي. د ابن خلدون په نظر يو ملت يا تمدن دې ته ورته پړاوونه کچوي او په اخر کې مري. د دهٔ په عقيده دا بهير نه بدلېږي او برخليک يې نه نورېږي.

جرمن مفکر شپنګلر (په ۱۹۳۶ کې مړ) د خپل کتاب (د غرب زوال) تر ليکلو د مخه د نړۍ اتهٔ لوی تمدنونه مطالعه کړل. شپنګلر په خپل کتاب کې هغه پړاوونه راښيي چې د دهٔ په نظر هر تمدن ورسره مخ کېږي. دی وايي چې هر تمدن په ابتدا کې دين او هنر خلقوي او له همدې ځايه د تمدن د پسرلي موسم پيلېږي. فيوډاليزم او فيوډالي کلچر د تمدن د دې موسم لويه ځانګړنه ده. تمدن د خپل ژوند د دوبي په موسم کې د خپلو ښارونو په وده مشهورېږي. ورپسې بيا د عقيدې ځای تعقل او رشنليزم نيسي او په ژمي کې د ماتريالزم سيوری خپرېږي چې زوال او بې تاريخه دوران يې په مخ کې دی.

د شپنګلر په اند ، مرګ خامخا راځي او يو تمدن بايد د يوناني اتل په څېر مړينې ته تيار وي. دغه جرمن مفکر د تاريخ د بهير لپاره د دا رنګه قوانينو په جوړولو سره د لويديځ تمدن د زوال اټکل وکاوهٔ. د دهٔ په نظر، نولسمه پېړۍ د لويديځ تمدن تر ګردو غوره دوران و. په دې دوران کې لويديځ تمدن خپل کلاسيک هنر، معماري، موسيقي او ادبيات وزېږول. په شلمه پېړۍ کې د لويديځ تمدن زوال پيل شو. په دې پېړۍ کې يې موزيک، معماري، هنر او ادبيات بازاري او برسېرن شول، عمق او ابتکار ورپاتې نه شول.

له بلې خوا ټاين بي (په ۱۹۷۴ کې مړ) وينو چې يوې بلې پايلې ته رسېدلی دی. دهٔ په خپل کتاب (د تاريخ مطالعه) کې د شپږوېشتو لويو او وړو تمدنونو په لوړ و ځوړ بحث کړی دی.

دهٔ په ټولو تمدنونو کې يو مشترک عامل چې دی يې (چلينجونه او ځواب) بولي، وموند. ټاين بي وايي چې يو تمدن تر هغو پورې له زواله خوندي دی چې د چلينجونو د مقابلې او د خنډونو د لرې کولو وړتيا لري. زوال يې هله پيلېږي چې مشکلاتو ته په ځواب موندلو کې پاتې راشي. د ټاين بي په نظر دا د يوهٔ تمدن د روشنفکرو کار دی چې د خنډونو او چلينجونو ماهيت وپېژني او حل لارې ورته پيدا کړي.

ابن خلدون او شپنګلر دواړو د تمدن د مرګ پېش بيني وکړه خو ټاين بي خوشبينه ښکاري. البته، د تمدن د عمر په باره کې د دهٔ خوشبيني بې شرطه نهٔ ده. د تمدن د نه مړهٔ کېدلو شرط دا دی چې د روشنفکرو ټولنه به د چلينجونو او مشکلاتو ماهيت پېژني او مناسبې حل لارې به ورته مومي.

که پاکستان ته راشو نو ويلی شو چې دلته وضعيت پېچلی دی. دغه هېواد له اقتصادي بحرانه رانيولې تر اجتماعي او سياسي بحرانونو پورې له ډول ډول چيلنجونو سره لاس وګريوان دی. له بده مرغه پاکستان داسې روشنفکران نه لري چې له دغو بحرانونو يې راوباسي. په پاکستان کې د هغو فيلسوفانو، ټولنپوهانو، مورخانو، انتروپولجستانو او د اقتصادي او سياسي چارو د مفکرانو کمی دی چې د ملک او ټولنې د مشکلاتو لپاره حل لارې مومي.

له بلې خوا په پاکستانۍ ټولنه کې دا باور موجود دی چې دوی يو بشپړ نظام لري او د موجود حالت بدلېدا ته يې اړتيا نشته. هغه افراد

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په دې مفکوره کې خو او مشکل ويني، غندل کېږي. دلته له نويو فکرونو سره سخته دښمني روانه ده. دلته د مخ په ځوړ حالت د مشکلاتو د اواري لپاره نوي فکرونه، اورېدونکي نه لري.

که موږ د ټاين بي د چلينج او ځواب مفکورې په رڼا کې لويديځ تمدن ته وګورو نو ويلی شو چې دغه تمدن د پخوانو هغو په نسبت په بر او ممتاز دريځ کې دی. دغه تمدن نه يوازې د تېرو تمدنونو مفصل تاريخ لري بلکې په اوسنۍ دنيا هم د پوهې او معرفت او لورېينې کوي. په دې سربېره د اسيا او افريقا تر ګردو تکړه کسان چې په خپلو وطنونو کې ورته امکانات نشته، لويديځ ته تللي دي. د شپنګلر د پيش بيني برخلاف، لويديځ تمدن په ستونزو لاسبرى شوى او له زواله ژغورېدلی دی. د تاريخ په اړه بايد ووايو چې تاريخ چمتو دی چې يو څه رازده کړي خو سوال دا دی چې ايا موږ څۀ زده کولو ته تيار يو ؟

خيرات او ټولنه

صدقه او خيرات د بېوزلۍ د فشار د کمولو او د محتاجو کسانو د مرستلو يوه ډېره ښه ذريعه بلل کېږي. افراد او موسسې دواړه، هغو کسانو ته خيرات ورکوي چې خورا نيازمن دي. له بېوزلو سره مرسته يوه مذهبي وجيبه او دغه راز ټولنيزه دنده ده.

د ډيلي د سلطنت په زمانه کې، فيروز تغلق (۱۳۵۱ـ ۱۳۸۸ ميلادي) د صدقې د چارو لپاره يوه اداره جوړه کړه چې بې وسو نجونو ته جهيز برابرول او بېوزلو کسانو ته مالي مرسته يې دنده وه. محتاجو کسانو ته د ډوډۍ ورکولو لپاره د لنګر جوړول يو پخوانی دود دی. مغولو امپراطورانو د حکومت په پيسو په خپل ټول قلمرو کې لنګرخانې جوړې کړې.

د کاختۍ يا وچکالۍ په زمانه کې به لنګرخانې زياتېدلې. اکبر پاچا (۱۶۰۵-۱۵۵۶) په فتحپور کې مسلمانو او هندو بېوزلو ته لنګرخانې ودانې کړې چې خيرپوره او دهرمپوره يادېدلې. ګڼو جوګيانو چې د مفتې ډوډۍ اوازه واورېده نو فتحپور ته لاړل. دوی ته د جوګيپوره په نوم بېله لنګرخانه جوړه شوه.

جهانګير پاچا (۱۶۲۷-۱۶۰۵) د خپل سلطنت په دوران کې په احمداباد، اله اباد، لاهور، ډيلي او اګره کې لنګرونه جاري کړل. دغه لنګرخانې به يې بولغار کهان (د خوارانو په منځ کې د پخې ډوډۍ د وېشلو ځای) بللې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقې په دا رنګه موسسو سربېره، د خیر خیرات ځینې اجتماعي او مذهبي رواجونه هم وو. مثلاً، د اخترونو یا جشنونو په وخت به د نقره اي او طلايي سکو ډک پتنوس د امپراطور یا اشرافي د سر د پاسه ورل کېدهٔ چې وروسته بیا په بېوزلو ووېشل شي. دغو مراسمو ته یې نثار ویل. نثار د هرې موقعې رد بلا انګېرل کېدهٔ. دا دود هم و چې کله به امپراطور یا اشرافي د اختر لمانځهٔ یا د بزرګ د مقبرې زیارت ته په ډله کې روان و نو په هغو خلکو به یې پیسې شیندلې چې د جلوس ننداري ته به راغونډ شوي وو. په هندوستان کې د پیسو شندلو دغه دستور سخاوت بلل کېدهٔ.

اکبرپاچا د صدقې د وېشلو لپاره یو ځل یوهٔ نوي شي ته فکر شو. دهٔ یو حوض چې اناپ الاو بلل کېدهٔ، له پیسو ډک کړ چې په خوارانو یې ووېشل شي.

ابوالفضل لیکي چې، په فتحپور کې د ماڼۍ په حویلۍ کې یو ډنډ و چې شل، شل ګزه یې طول و عرض او درې ګزه یې ژوروالی و. پاچا امر وکاوهٔ چې دغه ټول ډنډ په سرو، سپینو او تورو پیسو (یعنې په طلايي، نقره اي، او مسي سکو) ډک شي. خو په لومړۍ ورځ دومره ګڼه ګوڼه شوه چې ځینې کسان تر پښو لاندې شول. پاچا چې دا حال ولید امر یې وکاوهٔ چې دغه کار دې نه تکرارېږي.

خو له بلې خوا، په انګلستان کې له بېوزلۍ سره مبارزه بل ډول وه. د تیر دور کورنۍ د سلطنت په دوران کې (۱۴۸۵-۱۶۰۳) په انګلستان کې د ګدایانو یو نوی ګروپ چې (روغ رمټ ګدایان) یې بلل، راڅرګند شول. دا هغه زمانه وه چې د ګلابو له جګړې او د فرانسې له جګړو فارغ شوي عسکر وزګاره شوي وو، د احاطې د سیستم په وجه خوارو بزګرانو ناکرلې مځکې نه شوای کرلی، ځنګلونه کم شوي او

بې روزګاري زیاته وه. دغو ټولو عواملو یو بل ته لاسونه سره ورکړي او په صورت پوره، روغ رمټ کسان یې ګدايي ته اړایستلي وو. دوی به په کلیو کې ډله ډله ګرځېدل، د خلکو ورونو ته به درېدل او خیرات به یې غوښت. ټولنه له دوی سره په تکلیف کې شوه.

د مشکل د اوارولو لپاره د انګلستان دولت له بېوزلو سره د مرستې په مقصد څو قانوني لایحې پاس کړې. دا مرسته به د اعانې له لارې برابرېده او له هرې کلیسا سره د اړوندې ناحیې خلکو به یې چارې سمبالولې. حکومت په بل قدم کې د بېوزلو لپاره کار ځایونه جوړ کړل چې بېوزلي په دې توګه له ګدايي او په مرسته باندې له تکیه کولو را وګرځوي. په ۱۷۲۳ میلادي کال کې د بېوزلو لپاره د کارځایونو یو قانون جوړ شو چې له دوی یې غوښتل چې په کارځایونو کې خپل نومونه ثبت کړي او کار کولو ته متې راونغاړي. یو بل قانون په ۱۸۳۴ کې د کوڅې او بازار ګدايي منع کړه او ګدایان یې مجبور کړل چې په کارځایونو کې واوسي.

په دغو کارځایونو کې ژوند بې مزې او تریخ و. دلته د کورنۍ د نظام درناوی نه کېدهٔ. ښځې، ماشومان او مېړونه له یو بله بېل ساتل کېدل او خورا سخت مقررات یې لرل. امر و چې د ډوډۍ په وخت به څوک خبرې نه کوي. خوارهٔ پکې کم او نیمګړي وو. دلته د تېرو د ماتولو، د هډوکو د ورهٔ کولو، د زړو رسیو د تار تار کولو او داسې نور کارونه وو. چارلز دیکنز په خپلو ناولونو کې د دغو کارځایونو د شرایطو روښانه انځورونه ایستلي دي.

یو مورخ لیکي: په اندوور کارځای کې د هډوکو د ماتولو په وخت د دې حقیقت معلومېدا چې خواران وراستهٔ هډوکي چیچي او غوړ و ماغزهٔ یې خوري، د لویې رسوايي سبب شوه. دا څه عجبه نه ده چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارځایونو کارکوونکي دغه ځایونه باستیل بولي. (د پاریس د مشهورې بندیخانې نوم)

په اتلس سوه پنځوسمو کلونو کې د عمومي فشار په نتیجه کې د کارځایونو شرایط بهتره شول. خو د دغو ځایونو په باب هغه بد تصور د بېوزلو په ذهنونو کې پاتې شو. د وخت په تېرېدو سره د بېوزلو په اړه د قوانینو ځای یو لړ نویو موسسو ونیو چې له محتاجو کسانو سره یې د حکومتي ادارو یا خیریه موسسو له لارې مرسته کوله.

د وګړي د خیرات او د موسسې د خیرات تر منځ لوی توپیر موجود دی. یو وګړی یوازې تر هغو خیر رسولای شي چې ژوندی وي خو موسسه ممکن په مودو مودو خیر ورسوي.

بله دا چې یو وګړی که چا ته صدقه ورکوي نو صدقه اخیستونکی ځان د هغه احسانمن او تر منت لاندې ګڼي. په مقابل کې خیرمن کس ته د غرور احساس ورپیدا کېږي. دا هم ممکنه ده چې له خپل خیر خیرات ته د سیاسي او اجتماعي موقف لپاره استفاده وکړي. خو د ادارو او موسسو په خیرات کې داسې څۀ نشته. له دغو موسسو سره مرسته کوونکي معمولا نه پېژندل کېږي او په دې ډول د موسسو صدقه په چا باندې منت نه ږدي او د دې باعث نه ګرځي چې یو انسان د بل انسان تر منت لاندې شي.

په یوه ټولنه کې چې دیموکراسي واکمنه وي، هلته اتباعو ته حق ورکول کېږي چې له دولت او دولتي موسسو وغواړي چې د خلکو د ستونزو غم وخوري. نو حکومت باید داسې اقدامات وکړي چې هیڅ وطنوال (تبعه، ستېزن) مجبور نه شي چې بل وطنوال ته لاس ونیسي او خیر وغواړي.

ترک غلامان

د ترکو غلامانو د اخیستلو او مقررولو دود په عباسي دوران کې پیل شو. ابن خلدون په خپله مقدمه کې په دې موضوع باندې تبصره کړې ده او لیکلي یې دي چې عباسي خلفاوو ځکه په ترکو غلامانو تکیه وکړه چې د خپلې قبیلې ملاتړ ورسره نه و او بله وجه یې دا وه چې عربي روح (عصبیت) چې د دوی د حکومت د ملا د تیر حیثیت یې درلود، کمزوری شوی و.

کله چې د دربار سیاسي قدرت ایرانیانو ته په ګوتو ورغی او عرب څنډې ته څپ وهل شول، عباسیانو د قدرت د ساتنې لپاره نورې لارې ولټولې. ترکو غلامانو ته د میدان ورکولو په نورو علتونو کې د امپراطورۍ د ساحې پراخېدا، د امپراطورۍ په جوړښت کې د بېلو بېلو توکمونو راغونډېدا، د خلیفه په لاسونو کې د بشپړ واک تمرکز او د تخت د بېلو بېلو مدعیانو جاه طلبي یادولای شو. دغو عواملو د وخت خلیفه مجبوراوۀ چې د داسې عسکرو یو ګروپ ولري چې دی ورباندې باور کولای شي. ترکو غلامانو دا غوښتنه پوره کوله او د خلافت د ساتندویو په توګه یې عزت او ویاړ په نصیب شو خو کله چې خلافت په زوال کې و نو دوی د انارکي او ګډوډي عاملان شول او دغه شي بدنامه کړل.

د عباسیانو په راوروسته دوران کې د همدې ترکو غلامانو له اجتماعي موسسې د طولونیانو (۸۶۸- ۹۰۵) او اخشیدیانو (۹۶۹-۹۳۵) په څېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهمې واکمنې لړۍ راڅرګندې شوې چې په مسلمانه ټولنه کې يې لوی نقش و.

په عباسي خلافت کې د ترکو غلامانو اجتماعي موسسه د اسلامي نړۍ تازه جوړېدونکو واکمنو لړيو ته يو مثال او ماډل شوه. هغوی ترک غلامان د شخصي باډيګاردانو په توګه په کار وګومارل او اداري مقامونه يې ورکړل. يعقوب بن ليث صفاري (۸۷۸-۸۶۸) کابو دوه زره غلامان لرل چې د دهٔ د شخصي نوکرانو او باډيګاردانو په توګه يې خدمت کاوهٔ. د يعقوب د ورور عمرو بن ليث (۹۰۰-۸۷۸ميلادي) دا عادت و چې د هلکوانې د عمر غلامان به يې پېرودل او بېل بېل مهارتونه او هنرونه به يې ورزده کول. دهٔ به دغه کسان د خپلو قوماندانانو په لښکرو کې مقررول چې دهٔ ته جاسوسي و مخبري وکړي.
سامانيانو (۱۰۰۵-۸۱۹)، قره خانيانو (۱۲۱۱-۹۹۲)، غزنويانو (۹۷۷-۱۱۸۶)، او غوريانو (۱۲۱۵-۱۰۰۰) په همدې پلونو پلونه کېښودل او د خپل اقتدار د جوړولو او ټينګولو لپاره يې له ترکو غلامانو استفاده وکړه. ترک غلامان مشهور پوځيان او اداره چيان شول. دوی په وفا او اخلاص کې بې جوړې وو. چې د دوی شمېر زيات شو نو د خپل لياقت په اساس په مختلفو درجو او کته ګوريو ووېشل شول. په جنرالانو سربېره، ځنې ترکان، غلامان خاص يا غلامان سلطاني شول چې د پاچا شخصي خدمتګاران وو.

په ګرده شرقي امپراطوري کې د غلامانو د خرڅلاو بازارونه وو. په دغو بازارونو کې به ترک غلامان د نورې مال التجارې په څېر خرڅېدل. له پېرودنې وروسته به دوی ته مختلف مهارتونه ورزده کېدل. کله چې به يو غلام د پاچا په خدمت کې داخل شو نو په ابتدا کې به د پاچا شخصي چارې لکه د ساقي خاص (د پاچا د شرابو وړونکی)، چاشني ګير (مزه څکونکی او خوند معلوموونکی)، طشت دار، مشعل دار (مشال

وړونکی) او جامه دار (د جامو ساتونکی) چارې ورسپارل کېدلې. که به يې لياقت او کفايت وښود، رتبه يې لوړېده. د يوهٔ ولايت مشري يا د پاچاهي لښکرو قوماندانې هغه تر ګردو لوړ مقامونه وو چې ترکو غلامانو ته ورکول کېدل.

د غلامۍ ټولنيزه موسسه د سلطنتي لړيو لپاره ګټوره ثابته شوه. د غلامۍ په برکت پاچايانو لايق او وفادار مرېيونه لرل چې دوی يې له داخلي او خارجي غليمانو ساتل. خو دې موسسې منفي نقش هم درلود. کله چې ټول سياسي قدرت د دې طبقې ګوتو ته ورغی نو قدرت يې د خپلو شخصي مقصدونو لپاره وکاراوهٔ او د سلطنتي کورنۍ يا نظام ګټې يې له پامه وغورځولې. دوی به تر هغو وفادار وو چې پاچا به زورور و. خو کله چې کمزوري پاچايان د سلطنت په ګدۍ کېناستل، نو غلامانو ټول واک په لاس کې واخيست او پاچايان يې مجبور کړل چې د دوی له خوښې سره سم وچلېږي.
شهاب الدين غوري (۱۲۰۶-۱۲۰۳) ترک غلامان هندوستان ته راوستل. د غوريانو د زمانې د مورخ منهاج سراج په قول، سلطان شهاب الدين د ترکو غلامانو د رانيولو خورا شوقي و او د دې توکم ګڼ شمېر غلامان يې په بيه واخيستل. دغه هر غلام په ګردو ختيځو ملکونو کې په کار کې د جديت، جنګي هنرونو او مهارتونو په خاطر شهرت وموند.)
د غوري شهاب الدين غلامانو له دهٔ سره د هندوستان په نيولو کې مرسته وکړه او چې دی ومړ نو دوی په هند کې د غلامانو د سلطنت بنياد کېښود. په دوی کې دوه کسه پخپله مرېيونه وو او دا حق يې نه درلود چې پاچاهي وکړي. دوی دواړو د خپلو غلامانو په ملاتړ پوره پوره تکيه لرله.
التميش (۱۲۳۶-۱۲۱۱) د امير چهل ګن يا څلوېښتو اميرانو اداره جوړه کړه چې دی له مخالفانو وساتي. دغه اميران التمش ته وفاداره وو او خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دۀ له مړينې وروسته سرکشه شول او د پاچا جوړولو کار ته يې لاس واچاوۀ. کله چې بلبن (۱۲۸۷-۱۲۶۶) په تخت کېناست، د دۀ سر سم خلاص شو چې تر څو پورې دغه اميران ژوندي وي، دی به د سلطنت په خوند پوه نه شي. په اوله کې دی پخپله د همدې ګروپ يو غړی و. دوی يې هر يو له نژدې پېژاندۀ. بلبن دوی ټول ووژل او ان د خپل ترۀ زوی يې چې د څلوېښتو اميرانو په ډله کې يو امير و، ژوندی پرې نه ښود.
که په هندوستان کې د ترکو غلامانو د نقش جاج اخلو نو ويلی شو چې دوی د پاچا د واک په تخريب سره سياسي انارکي راوسته چې په دسيسو کې د ګډون او په خپل منځ کې له يو بل سره د جګړو په نتيجه کې يې پخپله خپله پښه په تېشه ووهله او خپل دريځ يې کمزوری کړ. د دوی ټول پام دې ته و چې څنګه ډېرې پيسې ټولې کړي. دوی په دې پوه نه شول چې سلطنت ثبات نه لري او شاوخوا ته يې تېريګرې هندو واکمنې واقع دي چې د ډيلي د سلطنت د ړنګولو او ختمولو لپاره شېبې شماري. د يو واکمن په حيث بلبن په دې مشکل پوه و او ځکه خو يې په بې رحمۍ سره د اميرانو بېخ وايست. د څلوېښتو اميرانو په ختمېدو سره په هندوستان کې د ترکو غلامانو واک پای ته ورسېد.
تاريخ دلته موږ ته يو درس راکوي. که هره اداره ټول واک په خپلو لاسونو کې راغونډ کړي او له ځانه تر ګردو لوی قدرت جوړ کړي، نو د دې ادارې ملا به تر خپل درانۀ بار لاندې ماته شي. د يوۀ دولت او نظام د جوړښت او سټرکچر غوښته دا ده چې د قدرت بيلانس او توازن پکې موجود وي او واک بايد له نورو سره شريک شي. که په دې منځ کې يوه اداره او موسسه تر نورو لويه او تر ټولو زوروره شوه نو نورې ډلې او نورې موسسې د بحران په وخت کې له هغې سره ملاتړ نه کوي، په ميدان يې پرېږدي او په دې ډول هغه ډله او موسسه چې تر ټولو ځان بر غواړي، پخپله خپل بېخ باسي.

دوزخ په تاريخ کې

بشري ټولنې چې وده وکړه، د ګناه وثواب او خير وشر مفاهيم راڅرګند شول. خلکو ليدل چې ځينو مجرمانو ته جزا ورکول کېږي خو ځينې نور، په تېره بيا هغوی چې قدرت ورسره دی او د امتيازاتو څښتنان دي، جزا نهويني. څرنګه چې د خطاکارو د مجازات لپاره پياوړې اداره نه وه نو دوی د هرې ناجايزې په کولو کې ازاد وو.
بېوسي او نهيلي خلک باوري کړل چې که دغسې کسان په دې دنيا کې جزا ونه ويني په بله دنيا کې به مجازات شي. دې عقيدې چې ظالمان او جنايت کاران به د ابد لپاره په خدايي غضب ګرفتار شي، د ټولنې بېوسه پرګنې دلاسا کولې.
الن اي. برنسټين په خپل کتاب کې چې (د دروخ جوړېدا: په لرغونې زمانه او د عيسويت د ابتدا په زمانه کې مرګ او بيا ژوند) نومېږي، په دې اړه خبرې کړې دي چې د دوزخ مفکوره څنګه پيدا او له کومو کومو پړاوونو تېره شوه. د هغۀ له څېړنو سره سم د بين النهرين په تمدن کې عقيده دا وه چې له مړينې وروسته د ګناهونو تپوس نه کېږي او د ټولو مړيو، که هغه د خير کسان وي يا د شر، انجام يو شان دی. دوی ته نۀ د خپلو بدو عملونو جزا او نه د خپلو ښو عملونو اجر ورکول کېږي. په تېره زمانه کې يوه عامه عقيده وه چې د مړيو لپاره بېله دنيا موجوده ده. په همد ې خاطر په لرغونو اساطيرو کې موږ د مړيو د دنيا د موندلو لپاره ګڼې هڅې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بین النهرین کې د سومیر د خلکو د ګیلګمش په حماسه کې لولو چې: د اوبو او وچې یو لوی پړاو مړي او ژوندي له یوبله بېلوي.

د بین النهرین د بابل د تمدن د خلکو عقیده وه چې مړي تر دې دنیا لاندې ژوند کوي او خپل پاچا لري. دوی د ژوندو له شره د ځان د ساتنې لپاره تر خپلې دنیا کلاګانې او دیوالونه راتاو کړي دي او د بهرنی نړۍ هیڅ اوسېدونکي ته اجازه نه ورکوي چې ورشي.

د مصر په تمدن کې شریرو ته د جزا ورکولو او خیرمنو ته د اجر ورکولو مفکورې انکشاف وکړ. د مصریانو د عقیدې په اساس، له مرګه وروسته هر بنیادم له ځینو پړاوونو تېرېدهٔ او د دې دنیا په ژوند کې د خپلو کړو له مخې معامله ورسره کېده. د لرغونو مصریانو د باور مطابق، هغوی چې د جزا لایق وي، بدنونه به یې ټوک ټوک شي. دوی ته به وویل شي چې: اور ته دې مخه ده، لمبو ته دې مخه ده، سوځنده تودوخې ته دې مخه ده، په توره ځب ځب کېږې او داسې ټوک ټوک کېږې چې د دنیا د مخ ژوندي به بیا هیڅکله ونه وینې.

د یونان او روم خلکو هم عقیده لرله چې مړي تر مځکه لاندې بېله دنیا لري. دغه ځای به یونانیانو هیډیز بالهٔ. په هیډیز کې د مړیو روحونه د دوی له عملونو سره سم په بېلو بېلو طبقو کې وي. ګناهګارانو او مجرمانو ته تر ابده پورې جزا ورکوله کېږي.

یهودو د بعدالموت اجر و جزا مفکوره په پوره تفصیل سره بیان کړې ده. دوی د ګناهګارو ځای (جهنه) یعنې دوزخ وبالهٔ. په تورات کې د دوزخ ذکر او دا چې ګناهګاران به څنګه پکې عذاب وینې، په تفصیل سره راغلی دی. په تورات کې لولو: (دوی به د خدای په غضب واوړي او اور به یې وخوري.) په تورات کې د سرغړوونکو په باب راغلي دي چې: وګورئ، هغه ورځ را روانه ده، د تنارهٔ په څېر سوځنده، چې ټول

کبرکوونکي او شر جوړوونکي به د سرپرېکړیو بوټو پاتې ښخونه شي، هغه ورځ راځي چې دوی به سوځي.)

په یوهٔ مزمور کې لولو چې: خدای پاک صالحان او بدکاران خپل اختیار ته پرېږي ایښي دي. دی له هغو نفرت کوي چې له تعدی او ناروا سره مینه لري. په بدکارانو به د سکرو د اور او ګوګړو باران واوري. سوځوونکی باد به یې د نصیب برخه شي.)

په عیسویت کې د دوزخ یادونه کمه کېږي او جزییات یې نهٔ بیانېږي. خو وروسته بیا د کلیسا ځینو پلرونو د دوزخ مفکورې ته د بوډنوونکو جزییاتو په بیان سره ځانګې ورکړې. د کلیسا یوهٔ مشر پترو پناموننتي خبرداری ورکړ چې: (هر ملعون به د سرهٔ تنارهٔ په څېر وي، په ټېر باندې او د ټېر دننه به یې سرې لمبې بلې وي. ناولې وینه به یې په رګونو کې ایشي او دغه حال به یې په کوپړۍ کې د ماغزو، په سینه کې د زړهٔ او په بدمرغه بدن کې د کولمو وي.)

اسلام د دوزخ همدا ماډل ومانهٔ او د عبري ژبې جهنه په عربي کې جهنم شو. له اسلامي باورونو سره سم، د حساب و کتاب ورځ راتلونکې ده. په دې ورځ به ټول مړي له قبرونو را پاڅي او د هغوی د ښو او بدو عملونو له شمېرلو وروسته به اجر یا جزا ومومي.

د تاریخ په هر پړاو کې داسې مفکران تېر شوي دي چې د دوزخ مفکوره یې چلینج کړې ده. مثلا د روم د تمدن په زمانه کې مورخ پلوتارک دا سوال را اوچت کړ چې شریر او ګناهګار ولې په دې دنیا کې جزا نه ویني؟ جزا یې ولې ځنډول کېږي؟ پلوتارک وایي، دا جزا دلته پکار وه چې نورو عبرت اخیستی وای.

جان ګاوډس بلوم په (اور او تمدن) کې لیکي چې: د اور- دوزخ انځور چې د روحانیونو، شاعرانو او انځورګرو پرله پسې نسلونو انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړ، دا پوښتنه لا ځوابه پرې ایښي چې دغه انځور په کوم ډول اجتماعي او رواني چاپېريال کې خپرېدای شي ؟ د متمدنو خلکو په هلو ځلو او غورځو پرځو باندې د پوهېدو لپاره دې ته اړتيا شته چې دغو مبارزو ته د پوځي- زراعتي ټولنې په پراخه زمينه کې چې ښاري نفوس په پرله پسې توګه زياتېږي، وکتل شي. هغو کسانو چې د دوزخ له اوره وېره کوله، په ښارونو کې د اور او جنګ په اړه هم څه نا څه پوهه او تجربه لرله.

د کمزورو وسله

هر وخت چې په ټولنه کې بې عدالتي او استثمار وي، په مقابل کې يې د ټولنې د استثمار شويو او کمزورو کسانو عکس العمل هم وي. دغه مقاومت کله پټ او په پټه خوله وي خو کله بيا ښکاره او خشن شي. مورخانو په دې اړه چې عامو خلکو د خپلو سرکوبګرو په خلاف خپل سبک و وس څنګه کارولی دی، خبرې کړې دي. دوی چې پوه شوي چې د پاڅون او مقابلې وس يې نه شته نو د عقل په حکم يې د پټې خولې مقاومت ته مخه کړې ده او داسې تاکتيکونه يې کارولي چې باداران يې ورته هک حيران پاتې شوي او په ځای يې کېنولي دي.
مثلا د غلامۍ او فيوډالۍ په نظامونو کې چې له بزګرانو او غلامانو سره د خپلو بادارانو د ګواښلو وس نه و، نو دوی د غلا کولو، ملکيت ته اور اچولو يا تاوان رسولو، ځان ساده اړولو، د وسايلو ماتولو، دروغ ويلو او د ورسپارل شوي کار په بشپړولو کې د ځنډ کولو په څېر د اوږدمهال خورا اغېزمن ميتودونه خپل کړي وو.
د مقاومت دغه ميتودونه ښيي چې کمزوري څنګه ممکن زورور وغولوي، چل ورسره وکړي، چالاکي ورسره وکړي او تېر يې باسي. دغه مثالونه دا هم راښيي چې د زور او فشار له ميتودونو سره سره، بنيادم د تسلمېدو نه دی او د خپلو تاکتيکونو د بدلولو را بدلولو له لارې د خپلې بقا جګړه روانه ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غلامۍ په ټولنه کې د مقاومت د نورو میتودونو تر څنګ، غلامانو د استثمار په خلاف د اعتراض په سلسله کې له کروندو د تېښتې طریقه هم کارولې او په دې ډول یې د سر په بیه د ازادۍ د ګټلو هڅه کړې ده. که څه هم دا طریقه معمولا د فردي مقاومت یا دفاع یوه هڅه وه، خو کله کله ډله ایزې تېښتې هم شوې دي چې د غلامۍ ټول نظام ته یې خطره پېښوله. دغو غلامانو له نورو لرې، بېلې ټولنې جوړولې چې د قانون له منګولو بچ پاتې شي، هغه قانون چې د دوی د ځپلو او تر لاس لاندې ساتلو لپاره جوړ شوی و. په بېلو ټولنو کې ډله ایز ژوند د غلامانو له خوندیتوب سره مرسته کوله.

لي روز په خپل کتاب (ازادي او غلامي) کې د غلامانو د مقاومت د طریقو په اړه لیکي: د قدرت په ځینو ډولونو کې کمزوري نغښتې وي او د کمزورۍ په ځینو ډولونو کې قدرت پروت وي. هغه غلامان چې د بل انسان د ښه نیت په برکت یې د ځان د خلاصون او ژوندي پاتېدو چل زده کړ، سامبو نومول شوي دي. دا بې شکه د سپکاوي او تحقیر لقب دی او د ډارن و وېرېدلي معنا پکې پرته ده. خو د هغو میتودونو په حقارت سره ردول چې د غلامانو نسلونه نسلونه یې وتوانول چې د خپل ژوند سختې وزغمي، په حقیقت کې په راتلونکو کولونو او نسلونو پورې خندا ده.

موږ د پټه خولې مقاومت د فابریکو او د کورونو د منځ په مزدورانو کې هم وینو. د دوی دغه مقاومت ډېر ځله د دوی د ناوړه او بد خوی په وجه وګڼل شو. دلته یو جالب نصیحت لولئ چې پلار خپلو اولادونو ته کړی دی: ما دوی ته وویل (کشرانو ته)، په یاد ولرئ چې تاسې خپل کار پلورئ، او څوک چې یې اخلي هغه غواړي ووینې چې په مقابل کې یو څه ترلاسه کوي نو کله چې مالک وي، کار کوئ خو چې له

سترګو یې پناه شئ بیا استراحت کولای شئ. البته، هر وخت چې مفتشان وي تاسې باید ثابته کړئ چې کار کوئ.

د نظم نشتوالی د چوپ مقاومت لوی خصوصیت دی. دغه مقاومت نه لیډر لري، نه د پلان په اساس پیلېږي. بې ګونده، بې بېرغه او بې اعلامیې وي. ځکه خو معمولا له پامه غورځي او په رسنیو کې هم په دې اړه پاروونکي او جلبوونکي راپورونه نه راځي.

جېمز سي. سکاټ د خاموش مقاومت په هکله د ټولنپوهانو او مورخانو د نظر په باب په خپل کتاب کې چې د کمزورو وسله نومېږي، لیکي: څرنګه چې تاریخ او ټولنپوهنه د روشنفکرو له خوا لیکل کېږي او دوی له هغو اسنادو استفاده کوي چې تر ډېره حده تعلیم یافته مامورینو او مقاماتو لیکلي دي، نو طبعا د بزګرو د مخصوصې طبقاتي مبارزې چې په پټه خوله او له پامه غورځېدلې ده، د راڅرګندولو او سپړلو لپاره لازم او کافي وسایل نه لري.

له بلې خوا وینو چې د بزګرانو او غلامانو ښکاره او وسله وال بغاوتونه په بې رحمۍ سره ځپل شوي او دوی د ټولنې یا حکومت د غلیمانو په نوم یاد شوي دي. دوی ته له ماتې وروسته د انسان په سترګه نه دي کتل شوي او ځورېدلي دي. تاریخ راته وایي چې د روم امپراطوري څنګه د سپارتاکوس مشهورقیام مات کړ او ګرده سرغړوونکي غلامان یې ووژل شول.

په امریکا کې په ۱۷۳۷ کې د جنوبي کارولینا د غلامانو بغاوت او دغه راز په ۱۸۳۱ کې د وریجینا په ساوتامپټن کنټري کې د ناټ تورنر نومي مربي په مشري بغاوت په بې رحمۍ سره وځپل شو. په هندوستان، چین او اروپا کې هم د بزګرو له بغاوتو سره همداسې شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې شکه چې بغاوتونه د باغیانو شدید قهر او بې باوري راښيي خو دوی له دې لارې نه دي توانېدلي چې سیستم بدل کړي. دغه پاڅونونه د خپل مقصد په لار کې د دوی په سربښندنې سره پای ته رسېدلي دي. څرنګه چې د دربار او حکومت مورخان تاریخ لیکي نو په تاریخونو کې له دغو بغاوتونو سره خواخوږي نه وینو بلکې په ټولنه کې یې د بې نظمۍ او ګډوډۍ د رامنځ ته کوونکو په توګه غندنې لولو.

یو فرانسوی مورخ مارک بلوک د تاریخ دغه اړخ ته په پام سره لیکي چې دغه پاڅونه تقریبا همېشه له استثنا پرته په ماتې او بالاخره قتل عام محکوم شوي دي. لوی قیامونه په مجموع کې دومره منسجم نه وو چې کومه پایداره نتیجه ولري خو د کلیوالې ټولنې د کلونو کلونو د پټې خولې صبرناکې مبارزې تر هغه څۀ ډېر لاس ته راوړل چې په ظاهره ښکاري.

پټ یا ښکاره مقاومت دواړه را ښيي چې هم افراد او هم ډلې، عزت او درناوی غواړي. که هر سیستم د دې شي په ورکړه کې پاتې راشي نو ناراضه عناصر به د مسلط نظام د نسکورولو لپاره پرله پسې هڅې وکړي.

د محکومو او لاس لاندې طبقو په قهر او احساساتو باندې لاسبرې او ممتازې طبقې ژر نه پوهېږي او د ځنډ نتیجه دا شي چې بدلون په لویه بیه پرېوځي.

د اکبر پاچا ډوډۍ

په ختیځ کې یو وخت پخلنځی د یو چا د شان او مقام څرګندوی و. لوړو مقاماتو او غټانو به د خپل شان او مرتبې مطابق پخلنځي لرل. مغولو امپراطورانو چې د لویو کورنیو او ډېرو امکاناتو صاحبان وو، تر هر چا ښې اشپز خانې لرلې.

د دوی د کورنۍ دوو لومړیو امپراطورانو، بابر او همایون، پخلنځیو ته د پام کولو لپاره کافي وخت ونه موند. اکبر چې د مبتکر ذهن څښتن و، د کور د غړیو او درباریانو د ښۀ خدمت لپاره خپله اشپزخانه ښۀ سنبال کړه. د هغۀ پخلنځی په څو څانګو وېشل شوی و، لکه رکاب خانه (د لوښو ځای)، آبدار خانه (د اوبو ځای)، مېوه خانه، شربت خانه، افتابشي خانه او تمبل خانه. د شاهي پخلنځي په مامورینو کې میر باکاول (کنټرولر)، خزانه داران، مزه څکونکي او آشپزان شامل وو، چې دوی ټولو د صدراعظم تر مشرۍ لاندې کار کاوۀ.

د پخلنځي لپاره لازم شیان به د کال په سر کې لا وپېرودل شول. د سوخداسي وریجو په څېر عالي وریجې په دومره اندازه اخیستل کېدې چې د ټول کال مصرف پوره کړي. د پخلنځي مصارفو ته د ورځې زر روپۍ بېلې شوې وې.

آشپزانو د کار په وخت کې د کمیس لمن او لستوڼي رابروهل. د آشپز خولۀ، پوزه او سر باید پټ وای. له پخېدو وروسته به آشپز، باکاول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر باکاول د ډوډۍ مزه څکله. مورږ د بابر په خاطراتو کې لولو چې یوۀ افسر ته د چاشنیګیر (د ډوډۍ د مزې معلوموونکی) نوم اخلي. د مزې له څکلو وروسته به خوارۀ په زینتي لوښو کې واچول شول. د ټولو خوړو نومونه به ثبت او د میرباکاول تر څارنې لاندې به یې سرونه بند شول.

ډوډۍ د یوه ډله کسانو په حضور کې چې باکاولان، آشپزان او نور خدمتګاران پکې وو، پاچا ته وړل کېدله. دلته به د ماښې د خدمتګارانو نوبت و چې د ډوډۍ مزه وګوري.

د دسترخوان تر اوارېدو دمخه په کوټه کې عرق ګلاب او نور عطرونه پاشل کېدل. معمولا تر څلوېښت ډوله زیات خوارۀ پخېدل چې د پاچا له ذوق سره سم په ترتیب په دسترخوان اېښودل کېدل. ډوډۍ په لویو لوښو کې چې د سرو او سپینو زرو وو او یا کمیابه چیني وو، خوړل کېدله.

د ډوډۍ د پخولو په وخت د اشپزخانې نظافت ته ډېر پام کېدۀ. پخلنځي ته بې اجازې هیڅوک نه شو ورتلای. د آشپزخانې د کارکوونکو په اړه به ډېرې پوښتنې کېدلې او یوازې خورا باوري کسانو ته دا چانس و چې په اشپزخانه کې کار وکړي.

د څښلو اوبه په لویو خاورینو منګیو کې چې سرونه یې په ټوکر پوشلي وو، ساتل کېدې. وزې، هیلۍ او پسونه د سین په غاړه حلالېدل. هلته یې غوښه سمدستي وینځل کېده او په کڅوړو کې بندېده. د سبو لویه برخه د پخلنځي د باغ محصول وه.

د اکبر پاچا د دربار خوارۀ له لویه سره په درې اصلي ډولونو وېشلی شو:
له سبو یا مسالو سره پخه شوې غوښه چې د وچې ډوډۍ له مختلفو ډولونو سره خوړل کېده. له وریجو سره یو ځای پخه شوې غوښه او دریم

ډول هغه خوارۀ وو چې غوښه پکې نه وه او اکبر به صوفیانه خوارۀ بلل.
اکبر د هندوستان د جین مذهب تر اغېز لاندې د غوښې خوړل کم کړل خو بس یې نه کړل. په ځینو ورځو کې غوښه بالکل نه پخېده.
د اکبر زوی جهانګیر د یکشنبې په ورځو غوښه نه خوړه. (دا یې د پلار د زوکړې ورځ وه.) د ګوجرات د خلکو کیچړی د جهانګیر په طبعه برابر و. دۀ د یکشنبې په ورځو د کیچړې د پخولو امرکړی و.

ډوډۍ به هروخت تیاره وه او چې پاچا به امروکړ، سمدستي به راوړل شوه. پاچا ډوډۍ یوازې یا د حرم له مېرمنو سره خوړه. د اکبر پاچا عادت و چې د خپلې ډوډۍ تر خوړو دمخه به یې د هغې یوه برخه خوارانو ته بېلوله.

د دربار د پخلنځي لپاره میوې د هند له ګوټ ګوټه او نورو ملکونو راوړل کېدلې. د دربار د څښاک د اوبو په اداره کې ډېرو کسانو کار کاوۀ. اکبر غوره بلله چې د ګنګا اوبه وڅښي. د ګنګا اوبه به د زېړو یا مسو په سرپوښلیو لوښو کې راوړل کېدلې. داسې بندوبست شوی و چې که پاچا د خپل ملک په هره برخه کې وي، د ګنګا اوبه باید وروررسېږي. د اکبر پاچا په زمانه کې د پخلي لپاره د باران او د ګنګا اوبه استعمالېدلې.

پاچا ته اوبه په چیني پیاله کې چې د سرو زرو نعلبکۍ یې وه، وړل کېدلې. دې نعلبکۍ د الماسو او یاقوتو غمي لرل. په ووړي کې به د پنجاب د غرنیو سیمو کنګل په بېړیو او ګاډیو کې دربار ته لېږدول کېدل.

اکبر پاچا د اوبو په څښلو سربېره د مېوو یا ګلونو له اوبو تیارشویو ډول ډول خوړو شربتونو سره هم جوړه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انساني عامل

د منځنيو پېړيو اروپا په کلتوري لحاظ د عيسويت تر ژور اغېز لاندې وه. کليسا يوه پياوړې موسسه وه چې د دين تعبير او تفسير يې کاوه او د ژوند په ګردو اړخونو يې اثر اچولی و. مذهب ترموزيک، انځورګري، مجسمه جوړونې، جشنونو او مناسکو لاسونه تاو کړي وو او د کلچر دغو ټولو اړخونو ورته وفاداري څرګندوله. ويل کېدل چې له زانګو رانيولې تر ګورستانه پورې ټول ژوند د مذهب په ولکه کې و.

خو اقتصادي او اجتماعي قوتونو ورو ورو د ژوند طريقه بدله کړه. جغرافيايي اکتشافاتو او نويو سيمو ته رسېدا، د تجارت غوړېدا او د نورو خلکو له کلتورونو او دينونو سره مخامخېدا، نوی ليد وزېږاوه. خلکو دنيايي ژوند ته په يو بل نظر کتل پيل کړل.

په قوانينو او دغه راز په اجتماعي او سياسي موسسو کې رغاونه راغله. په څورلسمه ميلادي پېړۍ کې رنسانس اول په ايټاليا او بيا په نوره اروپا کې کلتوري تغييرات راوستل او د مذهب کنټرول يې چلينج کړ. د ټولنې اړتياوو ته د ځواب ورکولو لپاره نوې پوهه، نوی ادب، نوې معماري، نوې انځورګري او نوي اخلاقي ارزښتونه راڅرګند شول. جرمن مورخ جورج ويټ (۱۸۹۱-۱۸۲۷) په خپل کتاب کې چې د لرغونو دودونو احيا نومېږي، ليکي: دغه وخت په ايټاليا کې د نوي تمدن تخم وپاشل شو چې د هنر او ادب په کروندو کې يې

حاصل ورکړ او نه يوازې په ايټاليا بلکې په ګرده متمدنه نړۍ کې يې د علم و ادب يو ستېنډرډ او د پيروي وړ مثال رامنځ ته کړ.

د عيسويت له سلطې سره د مقابلې لپاره د رنسانس د کلچر لوی کار دا و چې د خلکو مخه يې د لرغوني يونان او روم د کلتور او ادب مطالعې ته واړوله. دغه حرکت د بشر او په تاريخ او په کايناتو کې د هغه د دريځ د نوې ارزونې غورځنګ و. د هيومانيزم (بشر پالنې) مفکورې د دې نظر له خپرېدو سره مرسته وکړه چې د انسان تقدير د هغه په خپل لاس کې دی او دی د خدايانو له مداخلې پرته دنيا بدلولای شي.

د اين. ايف. کانټر په قول، هيومانيزم، د کليسايي او فيوډالي موسسو او دودونو په مقابل کې په انساني ارزښتونو او فردي نوښتونو تاکيد کوي. د ده په نظر، هيومانيزم د يوه داسې تعليمي نظام ملاتړ وکاوه چې د نصاب په کتابونو کې يې د اخلاقي اصولو او روشنفکري د زده کړې لپاره د لرغوني روم او يونان د آثارو مطالعه شامله وه.

سوداګرو چې د دنيا ګوټ ګوټ ته سفرونه وکول او بلا غواړي (ماجرا جو يان) چې په سمندرونو کې تر دنيا راتاو شول نو ورسره انسان هم د منځنيو پېړيو له اجتماعي او سياسي کنټروله راووت او د خرافاتو له منګولو يې ځان راويست. څرنګه چې يوازې دغه ازاد شوي کس د خاورينې دنيا جوړولو ته اهميت ورکاوه نو ده د بدلون هڅه وکړه او دغه بدلون اول د کلچر په ساحه کې و. انسان د موزيک، ادب، انځورګري، مجسمه جوړونې او نڅا په موضوع بدل شو. د هنرخاوندانو او مجسمه جوړوونکو د انسان د بدن انځورولو او ستايلو ته پام واړاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر و ادب چې د کلیسا له تابو ګانو او سانسوره راویستل شو، وغوړېد او په ټولنه کې یې د سیاسي او اجتماعي شعور د خپرولو لپاره اغېزمن ګامونه واخیستل.

د هیومانیزم مفکورې په ښوونه او روزنه ژور اثر وکړ او د خلکو په سلوک او چلند کې یې بدلون راوست.

کانټر لیکي: هغه درسي پروګرام او پیداګوژي چې د رنسانس هیومانستانو تر یو زر او پنځه سوه میلادي کاله پورې ټولې غربي اروپا ته ورسول، د اوسني وخت د فرانسې د لیسې، د جرمني د جمنازیم او د انګلستان د پبلک سکول بنیاد یې بللی شو. دغو ښوونځیو د لرغوني پېر او منځنیو پېړیو کلتوري میراث په وضوح سره معرفي کړ چې د نړیوالې فکري راکړې ورکړې او سوال و ځواب، د یوې مشترکې ژبې (معمولاً لاتین یا فرانسوي ژبه) او د یوه معیاري سمبولیک کلچر د رامنځ ته کېدو سبب شو.)

د رنسانس په زمانه کې د نوي معرفت له خپرېدو سره د مطبعې اختراع لویه مرسته وکړه. په پنځلسمه پېړۍ کې کتابونه د ښارونو د یوې ممتازې ورځ کړې په انحصار کې و خو د خلکو اکثریت چې پوهه یې غوښته، له کتابونو بې برخې وو. مطبعې او د ایډیټ نوې میتودولوژي چې قلمي نسخې یې له یو بل سره مقایسه کولې او بیا یې متن د لازیاتو خلکو د لوستلو لپاره خپراوهٔ، د تعلیم یافته کسانو کړۍ لویه کړه. د دغو تحولاتو په نتیجه کې عمومي کتابتونونه پرانیستل شول. بله دا چې د تعلیم نوي نظام نوي نسلونه نه یوازې په کلاسیکه پوهه سنبالول بلکې دې ته یې هم تیارول چې پوهه د عملي مقصدونو لپاره وکاروي او په دې ډول د روشنفکري یو چاپېریال

پیدا شو چې نوې مفکورې یې وزېږولې. د ژوند په هره ساحه کې د سفر لپاره د لارښوونې مشالونه بل شول.

د رنسانس د کلچر بله ورکړه دا وه چې د اجتماعي چلند او آدابو لپاره یې نوي اصول کېښودل. نور برټ الییس په خپل کتاب (د متمدن کېدو بهیر) کې چې په ۱۹۷۸ میلادي کال کې یې لیکلی دی، دغه ټوله پروسه په دقت سره بیان کړې ده. د منځنیو پېړیو سړي د پاکۍ او حفظ الصحې له اهمیته ناخبره و. دا ناخبري د خلکو د ډوډۍ خوړلو له عادتونو، د خبرو اترو له طریقو او د لباس اغوستلو له رودو ښه رامعلومېږي. د رنسانس په زمانه کې د آدابو او عادتونو د بدلانه لپاره ځینې کتابونه ولیکل شول. نور برټ الییس د دغو کتابونو د محتویاتو په اړه لیکي چې د سړیتوب، د نزاکت او د ادب چلند همېشه پکې له شډل او توند و تېز چلند سره په مخالفت کې معرفي کېږي.

د رنسانس په زمانه کې د خلکو په سلوک کې دا تغییر هم راغی چې د جوړ پخیر په لړ کې د غېږ ورکولو دود ختم شو. بله دا چې د ښځو د احترام په خاطر د هغو لاس یا پښې ښکلول غیر ضروري وبلل شول. دغه راز د ډلې په ځای یوازې او سېدو ته تمایل وینو.

د کاستیجلاین په نوم ایټالیایي لیکوال په خپل کتاب (د درباریانو کتاب) کې د متمدنو او اشرافي کسانو د خصوصیاتو په اړه معلومات راکوي. دی لیکي چې یو نجیب کس باید جذابه څېره ولري او له هره اړخه پوره وي. دی باید د هنر او ادب څښتن وي او له لاپو شاپو دې ځان وساتي. دغه راز په خبرو او په حرکاتو کې پکار ده چې محتاط واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رنسانس کلچر په اوله کې لوړې طبقې بدلې کړې او بيا يې د ټولنې د نورو طبقو په عادتونو او دودونو کې تغييرات راوستل.
له دغه کلچر سره چې اروپا يې له مذهبي افراطه را ويسته، د فکرونو د تنوير او ليبراليزم دوره پيل شوه.
ريفورمېشن چې له رنسانسه وروسته پيل شو، د کليسا د لاسبرۍ او هژموني دوران يې پای ته ورساوۀ او د ملي دولت او ملي کلچر مفکوره يې پياوړې کړه. له خپلو ملي ژبو د استفادې په برکت، د اروپايي ملتونو د خلاقيت مخې ته ولاړ خنډونه لرې شول او د هر ملت د بېل هويت او بېل کلچر لا غوړېدلو ته مخه پرانستل شوه.

د ۱۸۵۷ د واقعې تفسير

تاريخي پېښې د نويو اسنادو، نويو نظرياتو او اجتماعي و سياسي تغييراتو په رڼا کې له سره تفسيرېږي او نوی تعبير يې کېږي. د ۱۸۵۷ کال پېښه هم دغسې درواخله. کله چې په هند براعظمګي باندې انګرېزانو حکومت کاوۀ نو دغه واقعه فتنه بلل کېدله او اتلان يې هغه پرنګي قومندانان او جنرالان وو چې د پېښې له عاملانو سره جنګېدلي او هغوی يې ځپلي وو. په دې منځ کې نور اوازونه چوپ وو.
د انګرېزانو د راج په زمانه کې د دې پېښې رامنځ ته کوونکي هندوستانيان باغيان، بلواګر، اشرار، خاينان او ارذال معرفي کېدل.
په دې اړه يو نوی نظر په شلمه پېړۍ کې پيدا شو چې د هند تعليم يافته طبقې د نشنليزم د مفکورې تر اغېز لاندې د هندوستان د تاريخ له سره لټون پيل کړ او د خپل تاريخ له سره جوړونې ته يې متې راونغښتې. نتيجه دا وه چې هندي مورخانو د انګرېز اتلانو په څنګ کې هغه هنديان معرفي کړل چې د ازادۍ لپاره جنګېدلي او په دې لار کې وژل شوي وو. خو خبره له ۱۹۴۷ کاله وروسته چې تاريخ د هندوستانيانو له ليدلوري له سره تفسير او بيا وليکل شو، بېخي سرچپه شوه.
په ۱۹۴۷ کال کې د براعظمګي له ازادي وروسته د ۱۸۵۷ کال واقعه چې تر دې دمه فتنه يادېدله، د هند د ازادۍ لومړۍ جګړه وبلل شوه. د هغو کسانو او سيمو يادونې ته پام واوښت چې د ازادۍ په لومړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جګړه کې یې برخه اخیستې وه خو ذکر یې لږ شوی و یا نه و شوی. په ملي کچه د پېښې په وسیع روایت سربېره، مورخانو د هغو وګړیو او ښارونو په اړه چې د انګرېزانو په خلاف په دې جګړه کې یې برخه اخیستې، بېخي ډېر څه لیکلي دي. د دا ډول تاریخ لیکنې مشکل دا دی چې یوازې په هغو کسانو رڼا اچوي چې قدرت ورسره و او د رول لوبولو وس یې درلود.

هغه ګڼ کسان معمولا له پامه غورځېدلي دي چې د دغو نومیالیو تر لاس لاندې یې کار وکړ او دوی ته یې نوم و نشان وګاټهٔ. موږ د بېګم حضرت محل او نانا صاحب د رول ستاینه او قدرونه کوو چې انګرېزانو ته سلامي نه شول او له هندوستانه نیپال ته لاړل. خو موږ دا خبره هېره کړې ده چې دوی یوازې نه وو، له دوی سره په زرګونو عسکر او پیروان وو چې هغوی هم د پردي وطن د غربت سختې تېرې کړې او په بدمرغۍ او بېوزلۍ کې ومړل. دغه راز، موږ د هغو رضاکارو د درناوي په کار کې پاتې راغلي یو چې له پردو سره د جګړې په نیت د هندوستان له ګوټ ګوټه راغلل. د راجستان له یوه کوچیني مسلمان ریاست، ټونک، څخه د مسلح کسانو ډلې راووتې چې د اسلام په لار کې سرونه نذر کړي. تاریخ شهادت راکوي چې د ټونک جنګیالي نه تسلیم شول او نه وتښتېدل بلکې تر پایه پورې په مېړانه وجنګېدل.

اترا پردېش، اود او روهلکنډ د ۱۸۵۷ کال په پېښه کې خپله برخه د نورو سترګو ته وځلوله خو نورې سیمې او ډلې چې په دې جګړه کې یې خپله برخه په اوله کې نورو ته ورښکاره نه کړای شوه، اوس لګیا دي د خپلو هغو هڅو ځلول غواړي. ولې؟ ځنډې ته شوي ګروپونه چې له سیاسي حقونو محروم او په اجتماعي لحاظ یې دریځ ډېر ټیټ دی،

دې ته اړتیا لري چې خپل نقش ته په تاریخ کې ځای پیدا کړي او له نورو سره برابري وغواړي. موږ د پاکستان په تحریک کې هم دغه شی وینو.

د دغه تحریک لیکل شوی تاریخ یوازې د محمد علي جناح تر مشرۍ لاندې مسلم لیګ په رول باندې تاکید کوي. په مقابل کې، وړو صوبو په سیاسي قدرت کې د ونډې د لرلو لپاره د پاکستان په تحریک کې د خپلې برخې ځلولو ته اقدام کړی دی. د ښځو، محصلانو، کارګرو او قومي اقلیتونو په څېر محروم ګروپونه هم په دې تحریک کې د خپلې ونډې د انځورولو په هڅه کې شول. دغه ټول ګروپونه، د قربانۍ د ادعا له لارې غواړي چې د پاکستان په تاریخ کې د قدر وړ ځای او سیاسي حقونه ولري.

په هندوستان کې هم، چې ټیټې طبقې ځنډې ته پورې وهل شوې دي او د پخواني سبک مورخان یې په تاریخي رول سترګې پټوي، د پاکستان غوندې کیسه روانه ده. له هغه وروسته چې د ۱۸۵۷ واقعه د ازادۍ په جګړې بدله شوې ده، د هند محرومې طبقې هم غواړي چې په دغه ملي حماسه کې ځای پیدا کړي. بادري نرایان تیواري په خپله یوه لیکنه کې د ازادۍ په لومړۍ جنګ کې د ټیټې طبقې په رول خبرې کړې دي.

تر او سه پورې د ازادۍ د جګړې په روایت کې، د لوړې طبقې رول بیان شوی او ستایل شوی دی خو د ټیټو طبقو د اړوندانو د رول یادونه نه کېږي. د ټیټې طبقې لیکوال د ۱۸۵۷ کال د واقعې د طبقاتي لیکنو په ځواب کې په تاریخ کې د خپل رول د ځایولو هڅه کوي. د هند د ټیټې طبقې ټولنه اوس د خپلو ځینو هغو اړوندانو د کوښښونو درناوی کوي چې د ازادي په جګړه کې شامل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره کېږي چې کله د جانسي رانۍ (ملکه) له قلعې وتښتېده نو د ټيټې طبقې يوې مېرمنې ځان د هغې غوندې ساز کړ او د هغې په نوم يې د قلعې دفاع ته ادامه ورکړه. د هند د ټيټې طبقې ځينو ليکوالو د جانسي په ملکې نيوکه کړې ده چې ډارنه وه او د انګرېزانو خوشامندې يې کولې او ادعا کوي چې دا لکشمي باى (د جانسي ملکه) نه وه بلکې يوه د ټيټې طبقې مېرمن وه چې د هغې په ځاى او په نوم جنګېدله. د ټيټې طبقې په بيا ليکل شوي تاريخ کې ليکوالو لوى ملي روايت غندلي چې د ازادي د جنګياليو په اړه يې د دوى روايات رد کړي دي. په مقابل کې دوى د ټيټې طبقې هندوان د ۱۸۵۷ کال د واقعې اصلي اتلان معرفي کړي دي.

دغه راز د پخواني سبک په تاريخونو کې د ښځو په رول هم سترګې پټېږي. دا يو تاريخي واقعيت دى چې په حضرت محل او لکشمي باى سربېره ځيني نورې مېرمنې هم وې چې د ازادۍ په جګړه کې يې فعاله ونډه واخيسته. په دې جګړه کې د فاحشو نقش هم لکه څنګه چې پکار ده، نه دى بيان شوى. موږ تاريخي سند په لاس کې لرو چې د بريلي يوه فاحشه چې ازيزان نومېده، د انګرېزانو په خلاف وجنګېده. کله چې ازيزان ونيول شوه، دې دا ونه منله چې د ازادۍ لپاره په هڅه پښېمانه شي. ازيزان د يوې باغي په حيث اعدام شوه. دغه راز د لکنهو يوې فاحشې د باغيانو مالي ملاتړ کاوه او مورال يې ورکاوه. کله چې جګړه ختمه شوه د بريتانيا حکومت په بدل کې د هغې جايداد ضبط کړ.

له بده مرغه، په تاريخ کې د عامو خلکو او نا اشنا سرتېرو نقش ته پام نه د ى شوى. د تاريخ داسې بيا ليکلو او بيا تفسير ته اړه ده چې عامو خلکو ته پکې يو محترم مقام ورکړ شي

مفت خوارۀ او غوړه مالان

چې قدرت د محدودو کسانو په لاسونو او ثروت د لږو کسانو په کورونو کې را ټول وي، په ټولنه کې غوړه مالي وده کوي او له زورورو د يو څه اخيستلو لپاره په مهارت بدلېږي.

غوړه مالي معمولا دوه اړخيزه معامله وي. غوړه مال د خپلو چاپلوسيو په بدل کې د پيسو، جايداد، لقب، ترفيع يا ملاتړ په تمه وي خو دا خبره په خوله نه راوړي، بس فرصت ته ګوري چې کله به يې کرلى تخم حاصل ورکړي.

په بل چا باندې اثر پرېباسل اسانه کار نه دى. هغه څوک چې د خپلې ګټې په خاطر د غوړه مالۍ نيت لري، د مقابل لوري شخصيت په دقت سره څېړي. مثلا په دې ځان پوهوي چې مقابل لورى کوم خويونه او څۀ خصوصيات لري، څۀ يې خوښېږي؟ او په څه خوشحالېږي؟ غوړه مال بايد په دې هم پوه وي چې د چاپلوسۍ مناسبه شېبه کومه ده؟ د غوړه مال همېشه دې ته پام وي چې که مقابل لورى شتمن دى نو د سخاوت او دريا دلۍ ستاينه يې پکار ده، او که يار پال او يار باز وي نو له ملګرو سره د کړيو ښو او قربانيو يادونه يې ضروري ده. د قدرت خاوند ته به دا وايي چې ډېر پوه او لايق سړى دى. غرض دا چې غوړه مال بايد د بل د زړۀ د ګټلو لپاره په شرايطو ځان ښه پوه کړي.

په دربارونو کې چې مستبد واکمن په تختونو ناست وو، د غوړه مالي مهارتونو وده وکړه. د شاهانو د خوشحالولو او له دوى څخه د څۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلاسه کولو لپاره پکار وو چې د دوی د هر عمل ستاينه وشي. په دغسې شرايطو کې نه يوازې په خبرو کې د غوړه مالۍ خاصې ژبې انکشاف وکړ بلکې په شاعرۍ کې هم د غوړه مالۍ خورا ښکلي مثالونه وړاندې شول. سربېره پر دې، کله چې به غوړه مال، خپل مخاطب ته خبرې کولې نو د خپل بدن حرکات يې هم بايد په کنټرول کې وای او د ستاينو د باران د ورولو لپاره ورته پکار وو چې د ويلو مناسبه طريقه ومومي.

په فارسي او اردو ادب کې د قصيدې ژانر د شاهانو او اشرافو د برياوو د يادولو له لارې د دوی د مدحې لپاره وکارېدۀ. دا د زورور د فتوحاتو، سخاوت او زړه ورتيا په بيا ن کې د مبالغې هنر و، داسې چې د زور ښتن به يې د دنيا تر ګردو لويو فاتحانو، واکمنو او مشهورو کسانو، لوی او بر معرفي کړ.

مثلا د هند د مغولو د زوال د زماني واکمنو ته ټول هغه صفات منسوبېدل چې د دوی نامي نيکونو لرل. شاعرانو به دوی په مدحو خوشحالول او دوی به د مدحو په مقابل کې شاعرانو ته د وياړ چپنې وراغوستې او قيمتي سوغاتونه ورکول.

مورخانو هم د غوړه مالۍ لاره خپله کړې وه. ابوالفضل په اکبر نامه کې اکبر پاچا ته داسې لقبونه اخلي او داسې عبارات کاروي چې دی په فوق العاده انسان بدلوي. ابوالفضل ليکي: دی د نجيبې کورنۍ، خوشحاله څېرې، نېک خوی، عالي نبوغ، سپېڅلي نيت، ثابتې عقيدې او کامل حکمت خاوند دی. دی د ډول ډول استعدادونو، د عزت، د سخاوت، د فوق العاده جرات او د سم قضاوت ښتن دی. د دۀ عفوه حد نلري.

ابوالفضل تعجب څرګندوي چې يو انسان څنګه دومره زيات صلاحيتونه لرلای شي. دا د غوړه مالۍ انتها وه او اکبر پاچا ورنه خوند اخيست.

د غوړه مالۍ نخښنه کله نا کله خطا شي. ولز ګات ريجر په خپل کتاب کې چې د غوړه مالۍ ستاينه نومېږي، ځينې جالبې پېښې ليکلې دي. يوناني مورخ استرابون د مقدوني سکندر د خوشحالولو لپاره په خپل تاريخ کې د سکندر او پورس تر منځ د دوه کسيزې جګړې واقعه هم را اخيستې وه. د استرابون مقصد دا و چې پاچا وستايي او زړه ورتوب يې وځلوي. ده د خپل کتاب دغه برخه د سکندر په مجلس کې چې جنرالان يې هم ناست و و، ولوستله. سکندر يې په اورېدو دومره په قهر شو چې کتاب يې سين ته خطا کړ او مولف ته يې وويل چې ته هم سين ته د غورځولو يې.

يوه بله جالبه کيسه د هولبين ده. دۀ د ان اف کليويس څېره دومره ښکلې انځور کړه چې اتم هانري د ان د انځور له ليدو وروسته له هغې سره واده وکړ. خو وروسته بيا هانري ته پته ولګېده چې مېرمن ان هغومره ښکلې نه ده لکه په انځور کې چې ښکاري. اتم هانري له وادۀ شپږ مياشتې وروسته هغې ته طلاق ورکړ او هولبين د پاچا له قهره د ځان بچولو لپاره وطن پرېښود.

د فرانسې څورلسم لويي دومره پياوړی واکمن و چې ويل به يې دولت يعنې زه. خو د غوړه مالي حدود ورمعلوم وو او يو ځل يې د دربار شاعر راسين ته وويل چې: زه به دې ډېر وستايم که مې ته لږ وستايې. ناپليون يو ځل يوۀ مارشال ته د خپلو درباريانو په اړه وويل چې: دوی ما د هغو تر ګردو ښکلو ويناوو ويناوال بولي چې ما يې يوه کلمه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ده ويلې. مارشال د درباريانو دا عمل په دې وجه سم وباله چې: د نظام د جلال او سرلوړي لپاره دی. د دغسې چارو پوره اجازه ورکړئ.

زموږ په خپله ټولنه کې هم د غوړه مالۍ دود غزونې کړې دي. موږ په دې کار کې تر خپلو نامې اسلافو په هيڅ وجه شاته نه يو. هرځل چې يو نوی پوځی ديکتاتور د چارو واګې تر لاسه کړي، موږ سمدستي هغه د دې زمانې محمد بن قاسم يا صلاح الدين ايوبي وبولو. د طنز خبره خو دا ده چې ديکتاتور پخپله هم ورو ورو په دې فکر کې ولوېږي چې د پخوانو اتلانو روح پکې پوکل شوې ده. نتيجه دا راووځي چې هر ديکتاتور يا سياسي ليډر د غوړه مالانو او خورا نژدې دوستانو په کړۍ کې ايسار شي او هغوی ورته دم په دم دا وايي چې ته خو د ملت ناجي يې.

په فيوډالي کلچر کې د واک او ځواک خاوندان د ځانونو لپاره داسې ستاينې غواړي چې په دوی کې نشته. زموږ په سياسي او اجتماعي ادارو کې، چې مشران او آمران له مامورينو او لاس لاندې کسانو د خوشامندو او ستاينو توقع لري، د خپلو مقصدونو د پوره کولو لپاره د يوې وسيلې په توګه چاپلوسي ورځ په ورځ رخنه کوي. دا د ځان په لور د زورورو د پام د اړولو لپاره تر ګردو اسانه لاره ده.

تاريخ شاهدي راکوي چې غوړه مالي د خپل مخاطب سترګې ړندوي او په غلطو لارو يې سموي خو له هيچا سره جرات نه وي چې ورته ووايي، جناب په غلطو لارو روان شوی يې! د دې وضعيت د دوام نتيجه زوال او ناکامي وي.

غوړه مالي او تاوانونه يې

موږ د تاريخ په هر پړاو کې وينو چې په کبر جنو او مغرورو کسانو باندې د معمولي وګړيو په بدلولو کې غوړه مالي لوی لاس لرلی دی.

په اصل کې به يو ورک او معمولي سړی وي خو چې د واک په ګدۍ کېني سمدستي نوم او شهرت وګټي او د دنيا ټولې ښېګړې په دهٔ کې راټولې شي. د دهٔ په تېر ژوند سترګې پټې شي او خپل او سنی مقام يې په قهرمان بدل کړي. دی د چوکۍ په برکت د سترګو په رپ کې د وياړ او شهرت ورو ستيو پوړيو ته وخېژي.

د قدرت څښتن د غوړه مالۍ په ميو داسې مست شي چې ورو ورو يې زړهٔ ته ولوېږي چې د ملت ناجي او ژغورونکی دی، د خدای له خوا هدايت شوی ليډر دی او د هر ډول مشکلاتو د اوارولو فو ق العاده صلاحيتونه ورسره دي. دهٔ ته د يوه غوره کس په توګه چې د ملت بېړۍ د امن او سوکالۍ په لور بيايي، درناوی کېږي. دهٔ ته نژدې ملګري ډاډ ورکوي چې په خلکو باندې تر بل هر چا ګران دی او دا ورباندې مني چې دوی يې مخلص ملګري او د ده لپاره له سره تېر کسان دي.

د واک څښتن د روشنفکرو ، مامورينو او ملګرو په غوړه مالۍ باندې وغولېږي، د دغو کسانو ملاتړ ته چمتو شي او په رنګارنګ امتيازونو يې ونازوي. څرنګه چې دوی له واکمنه د ځان په ګټه ډول ډول استفادې کوي نو هڅه يې دا وي چې هغه په قدرت کې وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه چاپلوسان ښه پوهېږي چې که واکمن بې واکه شو، په دوی به امتیازونه بند شي.

غوړه مالان په حقیقت کې واکمن د هغه د شخصیت په خاطر نه بلکې د هغه د قدرت په خاطر ستايي. ځکه همدا قدرت دی چې د غوړه مال ډوډۍ په غوړو کې ده. د واک څښتن ته د دغه حقیقت پته هغه وخت لګېږي چې له واکه لرې شي. کله چې د سیاسي حالاتو د بدلېدو یا د کودتا په نتیجه کې واکدار له تخته راوغوځي نو سمدستي ځان یوازې او د غوړه مالانو له ملاتړ او خواخوږیو بې برخې شوی ویني.

دی یو ځل بیا په معمولي کس واوړي او هغه ټول ویاړونه او لقبونه چې تر دې دمه د ده له نوم سره غوټه وو، د سترګو په رپ کې پوپنا شي.

رسنۍ، روشنفکران او بیروکراتان چې یو وخت د پتنګانو غوندې د ده د واک له ډیوې راتاوېدل، د ده سپکاوي ته متې راونغاړي. هر څوک دې ته تیار شي چې په ده ګوزار وکړي، په تېرو کارونو یې نیوکه وکړي، په دې رڼا واچوي چې ده له قدرته څنګه بده استفاده وکړه او څنګه یې په فساد و درغلۍ کې لاس و. په دغسې شرایطو کې له قدرته غورځېدلي لیډران بهتره ګڼي چې وطن پرېږدي، پاتې عمر په پردېس کې تېر کړي.

موږ د پاکستان په معاصر تاریخ کې د داسې مقتدرو کسانو مثالونه لرو چې د قدرت له زواله وروسته په بې اهمیته کسانو بدل شوي او له خپلو تېرو خاطرو سره مشغولا ته یوازې پرېښودل شوي دي. کله چې مارشال ایوب خان په ۱۹۵۸ کې کودتا وکړه نو ناڅاپه په فوق العاده انسان بدل شو او د یو داسې چا په توګه ډېر وستایل شو چې ملت د ترقي منزل ته رسولی شي. ده ته د اسیا د دوګول خطاب وشو.

ذوالفقار علي بوټو مشوره ورکړه چې ته یو تجربه کار جنرال او لوی سیاستوال یې، نو د دې لپاره چې له نورو جنرالانو دې فرق وشي، ځان فیلډ مارشال وبوله. پیر علي محمد راشدي خو ان وړاندیز ورته وکړ چې د پاکستان پاچا شه.

ایوب خان چې غوړه مالانو ایسار کړی و، وار په وار یې زړه ته ولویدل چې هغه دی دی چې ملت له پرېشانۍ او بحرانه را ایستلی شي.

د قدرت په وروستیو ورځو کې که څه هم ایوب خان محبوبیت بایللی و خو نژدې کسانو او ترې راتاو ملګرو یې ورته ویل چې په خلکو هماغه شان ګران یې. ویل کېږي چې له ایوب خان څخه راتاو کسانو به د ده غلطولو لپاره د اخبارونو هغه مطالب بیاتي کول چې د ایوب خان د خوشحالولو خبرې به پکې وې. دی له دې ناخبره ساتل کېده چې تګلارې یې غندل کېږي.

خو کله چې یې د فشار په نتیجه کې استعفا ورکړه نو خلکو د خوشحالۍ غونډې وکړې، جشنونه یې جوړ کړل. ایوب خان غلی خپل کلي ته ستون شو او هلته د یوه معمولي کس غوندې ومړ. په مرګ باندې یې نه ملي ماتم اعلان شو، نه یې ستاینې وشوې.

د ایوب خان د ځای ناستو هم همدا برخلیک و. په جنرال یحیی خان باندې له تقاعده وروسته د کترو او کنایو باران وورېد. د ده په کړیو عیاشیو باندې هر چا بد وویل. دی په تاریخ کې د داسې چا په توګه یاد شو چې د شرقي پاکستان د وېشلو مسولیت یې په غاړه دی. کله چې یحیی خان ومړ ډېرو لږو کسانو یې مرګ ته اهمیت وکړ.

جنرال ضیاالحق چې د واک په وخت کې (مرد مومن) بلل کېدۀ، اوس په پاکستان کې د مذهبي افراط د پالونکي او د خپلو سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصدونو د پوره کولو لپاره د ټولو قانوني شرايطو د ماتوونکي په توګه ياديږي.

حقيقت خو دا دی چې د قدرت خاوند له غوړه مالۍ خوند اخلي ځکه د ځان د لويولو تنده يې ماتيږي. چاپلوسي د واک خاوند ته دا احساس ورکوي چې دی تر نورو زيات دی.

د روسيې د نامتو لکيوال ليو تولستوی په قول: حتی په خورا تودو ، خورا دوستانه او خورا صميمانه روابطو کې هم چاپلوسي يا ستاينه داسې ضرور ده لکه ګريس چې د څرخ د تاوېدلو لپاره پکار دي.

ولز ګات رجير په خپل کتاب کې (د غوړه مالي ستاينه) د چاپلوسۍ زيانونه ياد کړي او په دې يې خبرې کړې دي چې ستاينې څنګه د ستايل شوي کس بېخ باسي. د ښاغلي رجير په قول، غوړه مالي د نشې په څېر ده چې له سره عقل اخلي. غوړه مالي خطرناکه ناروغي ده چې خپل ناروغ وژني. غوړه مالي د قدرت خاوند د بدې او ترخې خبرې اورېدو ته نه پرېږدي. غوړه مالي د انتقاد د زغملو وړتيا کموي او بنيادم کبر او کلانکارۍ ته هڅوي. لنډه دا چې د قدرت خاوند د غوړه مالۍ په دوړو کې ورک او د چاپلوسانو د کړۍ په منځ کې ايسار بندي شي.

انځورونه بدلېږي

حوادث، مدارک او شننې د تاريخ ليکنې درې اصلي عناصر دي. پېښنه ممکن د اکثرو نورو پېښنو غوندې وي، بېل هويت و خصوصيت ونه لري، خو شننه ورکې معنا و جوهر پيدا کوي. يو مورخ کولای شي چې د بېلو بېلو نظريو او ليدلوريو د شننې له لارې د پېښې په اړه خپله ارزيابي بشپړه کړي.

همدا وجه ده چې تاريخ په بدلېدونکي حالت کې دی او همېشه نوي نوي الهامونه راکوي. چې نوي شواهد ، مدارک او مواد وموندل شي نو مورخ د خپل وخت د سياسي، اجتماعي او اقتصادي شرايطو په رڼا کې ممکن د پېښو نوی تعبير او تفسير وړاندې کړي.

په تاريخونو کې د طلايي او تاريکو دورونو مفکوره وړاندې شوې ده. دا رنګه مفکورې د خاص وخت او خاصو شرايطو پيداوار وي او مورخان د خپل وخت د حالاتو تر اغېز لاندې تاريخ داسې ليکي چې له هغو حالاتو او غوښتنو سره سمون وخوري. مثلا يو وخت داسې و چې منځنۍ پېړۍ يې عموما د تاريخ تورې شپې بللې او د تاريکې زمانې نوم يې ورکړی و ، خو د منځنيو پېړيو په اړه دغه احساس تر ډېره حده د رنسانس او ريفورمېشن له زمانې سره تعلق لري، له هغه وخت سره چې مورخانو خپل تېر ژوند چې په منځنيو پېړيو کې د کليسا تر هر اړخيزې سلطې لاندې و ، تور او غمجن ليدۀ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی هغه زمانه توره بلله چې د کليسا پادريانو مزې چړچې کولې او
په فساد کې يې لاس و خو که به خلکو د کليسا له لارښوونو نوکی
غاړه وغړوله نو د عقيدې د لټون د ادارو له خوا يې سخته سزا ليدله.
په ښځو به چې د جادوګرو ګومان وشو نو نيول او اور ته اچول يې په
مخ کې وو. له کليسا او پاپ سره هر ډول مخالفت کفر و او له مرتکب
سره يې بې رحمانه سلوک کېدهٔ. ښوونه او روزنه د روحانيونو په کلک
کنټرول کې وه، هيڅا ته اجازه نه وه چې د مقدس کتاب د تعليماتو په
اړه شک وکړي او پوښتنه راولاړه کړي.

د کليسا په غلبې سربېره سياسي وضعيت هم داسې و چې عام خلک
ورکې ناراضه وو. د پاچا د بشپړ واک د چلينج امکان نه و او د امتياز
خاوندانو له ټولو اسانتياوو د ځان په ګټه استفاده کوله. دوی به ټکس
نه ورکاوه او تر قانون لوړ ګڼل کېدل. د دې شي نتيجه دا وه چې عادي
خلک د امتياز د خاوندانو په لاس وځورول شي او سپکاوی يې
وشي. له عادي خلکو سره نه د کليسا او نه د سياسي واکدارو ملاتړ
ملګری و. دوی داسې خلک ګڼل کېدل چې په تاريخ کې ځای نلري.

د منځنيو پېړيو د اروپا انځور د رنسانس او ريفورمېشن په زمانو کې
وکښل شو او دا هغه زمانې وې چې د کليسا زور پکې وخوت او
سلطنت ته د څو نورو دولتي ادارو په منځ کې هغه پخوانی قوت پاتې
نه شو.

د نويو فکرونو او نظرونو يوه نوې ټولنه چې مطلقو اقدارو او دودونو
ته يې غاړه نه ايښوده، راڅرګنده شوه. دا د هغه وخت ضرورت و چې
اروپا په نوي او زوړ دوران ووېشي، ماضي وغندي او په سبا کې
رڼايي ووينې.

خو وروسته چې د رومانتيسم حرکت پيل شو او د يو بل تجدد زمانه
راغله نو د منځنيو پېړيو په اړه پيدا شوی نظر په خپل حال پاتې نه
شو. رومانتيک روشنفکران او مورخان له خپل وخته خوشحال نه وو
او په تېر وخت پسې يې سرې ساوې ايستلې. دوی په منځنيو پېړيو
کې کورنی ژوند، اخلاقي اقدار، د شاهانو او اشرافو لخوا د هڅونې
او مالي ملاتړ دود، سوله، هارموني، د موزيک وده، ارټ، معماري
او ادبيات خورا وستايل او ايډيال يې وګڼل. له نوي عصر او د هغه له
پرابلمونو په تنګ شويو مورخانو د اروپا د منځنيو پېړيو له دورانه
داسې طلايي عصر جوړ کړ چې که يې د ژوند د طرز پيروي وشي نو د
تجدد د زمانې ستونزې به اوارې شي.

په ۱۸۳۰ کې هګل په جينا پوهنتون کې د تاريخ د فلسفې په باب خپل
مشهور لکچرونه ورکړل. دهٔ ادعا وکړه چې يوازې د اروپا تاريخ اصيل
دی ځکه د تحول خبره پکې کېږي. د دهٔ په قول، دغه تاريخ د فطرت د
رازونو غوټې پرانيستلې. دهٔ وويل چې هندوستان بې تاريخه دی،
لکه افريقا چې ده. د هګل په قول: افريقا د دې نړۍ د تاريخ برخه نه ده.
نه پکې حرکت شته او نه پکې تحول او پرمختګ ليدل کېږي. .. هغه
څهٔ چې په افريقا کې وينو هغه يو وروسته پاتې، بې تاريخه روح دی
د هګل نظريات تر ډېرو پورې اروپايي مورخانو منلي وو او د هغو
پيروي يې کوله. د هند د تاريخ په اړه د هګل نظرهندي مورخانو
چلينج کړ او ثابته يې کړه چې د هند تاريخ يوازې د واکمنو کورنيو د
تغيير تاريخ نه دی بلکې نوې مفکورې او نوې نظريې يې هم وړاندې
کړي دي چې په ټولنه يې اغېز کړی او پرمختګ يې راوستی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز افريقايي او ځينو اروپايي مورخانو دا خبره رد کړې ده چې افريقا بې تاريخه توره لويه وچه وبولي. د دې لويې وچې د تاريخ په اړه ځينې ليکنې په نړيوال تمدن کې د دې قارې برخه ثابتوي.

د مسلمانانو د تاريخ په اړه بايد ووايو چې مورخانو يې د طلايي زمانو يادونې کړې دي. دوی د اسلامي نړۍ د وروسته پاتې حالت په وجه د موجود احساس د شنډولو لپاره د طلايي زمانو مفکوره وړاندې کړه. دوی د خپلې ايگو د ارضا لپاره ځينې ايډيال دورانونه ومونډل لکه عباسي دوران چې د سولې، نيکمرغۍ او د ادب او هنر د غوړېدو د دوران په توگه وستايل شو. دغه راز، په اسپانيا کې د عربو د واک دوران هم چې د بېلو بېلو کلتورونو او مختلفو مذهبونو ټولنې ته يې وده ورکړه او اروپا يې له کلتوري او روشنفکري اړخه مخ په وړاندې بوتله، د خورا متمدن او باکلتوره عصر په توگه وستايل شو.

مورخان د خپل وخت له شرايطو سره سم او د ټولنې د غوښتنو مطابق د تېرې زمانې انځور بدلوي را بدلوي. د دوی تعبيرونه او تفسيرونه سړو او خاموشو پېښو ته نوی ژوند وربخښي او نوي ليدلوري يې ماضي يو ځل بيا جوړوي.

چچنامه

محمد علي کوفي چچنامه (د سند تاريخ) په ۱۲۱۶ ميلادي کال کې له عربي په فارسي ترجمه کړه. دا معلومه نه ده چې د چچنامې ليکوال څوک دی خو ځينو عالمانو د اثر د متن د سبک په اساس د مولف د پېژندلو هڅه کړې ده او دې نتيجې ته رسېدلي دي چې دغه تاريخ به ممکن ال مدني ليکلی وي.

چچنامه د سند په تاريخ کې مهم ځای لري ځکه دغه اثر په دې اړه چې عربو سند څنگه ونيو او هم په دې باره کې چې د عربو تر غلبې د مخه په سند کې څه حال و، لنډ معلومات راکوي.

دغه تاريخ د د عربو فاتحانو له ليدلوري ليکل شوی او د مغلوبانو ليدلوری پکې په ښکاره له پامه غورځېدلی دی. د دغه متن تحليل راښيي چې غالبانو څنگه خپل يرغل عادلانه ښودلی او مغلوبان يې غندلي دي.

دا يو څرگند حقيقت دی چې هر يرغلگر هڅه کوي چې خپل تېري ته اخلاقي جواز ومومي. چچنامه هم له دې قاعدې وتلی اثر نه دی. په دې کتاب کې استدلال کېږي چې د چچ کورنۍ واکمني مشروع نه وه ځکه د د سيسې له لارې يې قانوني واکمن له تخته غورځولی او قدرت يې تروړلی و. نو که د دا سې غاصبې کورنۍ واکمن له تخته رانسکور شي دا په اخلاقي لحاظ د منلو وړ چاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چچنامه کې راجه داهر د قدرت تږی او بد اخلاقه بنیادم معرفي کېږي. دی د قدرت په خاطر له خپلې خور سره وادهٔ کوي ځکه نجومیانو پیش ګویي کړې وه چې د دې ښځې مېړهٔ به پاچا شي. نو داسې سړی خو د واکمنۍ لایق نه وي.

چچنامه د یو شمېر مسلمانو ښځو او ماشومانو یادونه کوي چې سمندري غلو ونیول او حجاج له داهره د هغو د خوشي کېدو غوښتنه وکړه مګر خوشي نه شول. دا پېښه په سند باندې د یرغل اصلي دلیل بلل کېږي. البته په چچنامه کې د یرغل اقتصادي سببونو ته اشاره نه ده شوې او دا خبره ناویلې پاتېږي چې عربو د خپل تجارت د مصونیت لپاره غوښتل چې په هند سمندر برلاسي واوسي.

په چچنامه کې د عربو او سندیانو تر منځ شوې جګړې د حق و باطل او ظلم و عدل تر منځ جګړې یادېږي. د دې جګړې یوې خواته د حق او انصاف قوتونه وینو او بل لور ته یې هغه کسان وینو چې خلک استثماروي او ظلم ورسره کوي. راجا داهر کافر، لا مذهب او لعنتي بلل کېږي. د عربو په نظر راجه داهر د شر او ظلمت سمبول دی. له دغو توپیرونو دا نتیجه راوځي چې له عربو سره خدای مل دی او د کافرو ماته محتومه ده. په چچنامنه کې په دې اړه ډېر مثالونه مومو چې د اسلام لښکرې څنګه د خدای په مرسته له بلا او مصیبته وژغورل شوې.

یو ځل یوهٔ قبایلي لیډر کاکه بن کوتل وغوښتل چې په عربو باندې د شپې په تیاره کې حمله وکړي او تباه یې کړي خو له کاکه لاره ورکه شوه او سپاهیانو یې کرې شپه په سرګردانۍ کې تېره کړه. کله چې کاکه له عربو سره سوله وکړه نو اعتراف یې وکاوهٔ چې: خدای ورنه لاره ورکه کړې او کرې شپه یې په زحمت او سرګردانۍ کې تېره کړې

وه. دغه راز د دهٔ د ملک نجومیانو او صادقو کسانو د ستوریو د حساب له مخې معلومه کړې وه چې د مسلمانانو پوځونه به دغه ملک نیسي. دهٔ دا معجزه د مخه لا لیدلې وه او دی ډاډه و چې دا الهي اراده ده او هیڅ وسیله او خدعه به له مسلمانانو سره د مقابلې وس ونه لري.)

په چچنامه کې څو ځایه لولو چې سندیانو د خپلو نجومیانو پیش ګویي چې ماته به خوري، تایید کړې ده او په همدې وجه دوی عربو ته له تسلیمېدو او د هغوی د حکومت له منلو پرته بله لاره نه لري. د دغسې کسانو یو مثال برهمن دی چې د دیبال له کلا راووت او د عربو له قواوو سره ملګری شو ځکه دهٔ لیدل چې خدای د عربو پر خوا دی. برهمن عربو ته وویل چې کلا به د معبد په ورانولو سره چې یو بیرغ ورکې رپېږي، ونیول شي. برهمن، محمد بن قاسم (عادل لیډر) بولي. له یوې خوا د نجومیانو پیش ګویانې وې چې سندیان یې پخپله ماتې قانع کول او له بلې خوا د عربو عقیده وه چې خدای ورسره مل دی او د الهي هدایت په برکت به کامیابېږي. نو سند چې عربو لاندې کړ عرب یې مشروع مالکان شول. دوی په سند باندې د حکومت کولو حق وموند او د سند ثروت ورته د غنیمت په مال بدل شو.

خو سند په اسانه ونه نیول شو. راجه داهر په مېړانه وجنګېد او له عربو سره په جګړه کې ومړ. د دې معنا دا ده چې سند په سوله ییزه طریقه نه بلکې له مقاومته وروسته ونیول شو. دغه شي عربو ته د سند د نیواک او پر هغه د حکومت کولو حق ورکاوهٔ.

مورخان د چچنامې له شننې وروسته دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دا لیکنه د تاریخ او اسطورې ګډوله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اثر کې داسې ګڼ اصطلاحات وينو چې د عربو د نيواک په زمانه کې رواج نه وو. مثلاً د شهنا کلمه په سلجوقي زمانه کې کارېده. د اقطا د توري استعمال د آل بويه په زمانه کې پيل شو. دغه راز د حيوان په خام پوستکي کې د مجرم ګنډل د مغولو دود و. نو دا کيسه چې محمد بن قاسم ته د جزا ورکولو لپاره هغه د حيوان په پوستکي کې وګنډل شو، سمه نه ده. محمد بن قاسم د بدنامۍ په حالت کې ومړ. (ځينې مورخان باوري دي چې خودکشي يې کړې ده.)

سند د هند براعظمګي يوازينۍ برخه ده چې عربو ونيوه. وروسته بيا چې په سند باندې ځايي خلکو حکومت وکړ يا ترک توکمو ورباندې واکداري وچلوله، محمد بن قاسم د تاريخ له کتابونو ووت. دی د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې يو ځل بيا راڅرګند شو. دا په ټول هند کې د کميونالزم (فرقه واريت) د خپرېدو دوران و. په دې دوران کې تاريخ هم د فرقه واريت ښکار شو. مسلمانانو د ځان لپاره داسې تاريخ اختراع کړ چې دوی ته يې وياړ او افتخار باخښنۀ او په خپل هويت پورې يې لا زيات ښلول. دوی سند ته باب الاسلام ويل پيل کړل او له محمد بن قاسمه يې يو داسې ځوان اتل جوړ کړ چې د کفر لښکرو ته يې ماتې ورکړه او سند يې د عباسي امپراطورۍ د برخې په توګه مسلمان کړ.

خو له ۱۹۵۵ کاله وروسته يو ځل بيا د محمد بن قاسم په اړه او د عربو په لاس د سند د نيولو په اړه په تاريخي تصور کې تغييرات راغلل. کله چې په پاکستان کې ون يونټ اعلان شو او سند صوبه ختمه او د مغربي پاکستان يوه برخه شوه نو له دغو تحولاتو سره د مقابلې لپاره سندهي نشنليزم ميدان ته راووت او د سند د تاريخ د بيا تفسير او تحليل هڅې پيل شوې. دغه وخت د مغلوبانو اواز چې مورخانو تر

دې دمه پورې غلی کړی و، د سند د ناسيوناليستو ليډرانو په ليکنو کې واورېدل شو. دوی د محمد بن قاسم انځور بدل کړ. هغه يې يو تيريګر او يرغلګر وباله چې پرته له کوم اخلاقي جوازه يې د سند په خاوره برید وکاوۀ. په دې نوې هڅه کې راجا داهر د خپل ملک په دفاع کې وژل شوی اتل معرفي شو.

دغو تحولاتو د سند د تاريخ د پيل وخت هم بدل کړ. تر دې دمه که د سند تاريخ د عربو له راتګه (۷۱۲-۷۱۱ ميلادي) پيلېدۀ، تر دې وروسته د اندوس وادي له تمدنه پيل شو. جالبه دا ده چې هغه ماضي چې يو وخت غير اسلامي او بې اهميته بلل کېده، تر دې وروسته د وياړ سبب وګرځېده او په دې ډول د سند تاريخ ليکنه غير مذهبي شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احساساتو ځای په تاريخ کې

د انسان په ژوند باندې د احساساتو د اغېز مطالعه د اروا پوهانو د کار ساحه ګڼل کېدله خو اوس چې مورخانو د تاريخ د علم ساحه غځولې ده، د تاريخ په جوړېدو او پرمختلو کې يې د احساساتو د اغېز مطالعې ته هم متې رانغښتې دي. مورخ د احساساتو مطالعه له تاريخي منظره کوي او دا ګوري چې په بېلو بېلو زمانو کې احساساتو څهٔ معنا لرلې او په کومه سترګه ورته کتل شوي دي.

د مثال لپاره به قهر را واخلو. د قهر په وسيله هر څوک خپله نهيلي، بېوسي او کله کله په نورو باندې برلاسي څرګندوي. د قهرېدلي کس کاوړ (غصه) نه يوازې د هغه د بدن له حرکاتو او له څېرې اوري بلکې د هغهٔ د خبرو له ډوله هم رابښکاري.

قهر د کمزورو طبقو د کنټرول لپاره د يوې وسيلې کار هم ورکوي. له يوې خوا سپارښتنه کېږي چې ممتازې طبقې بايد په خپلو نوکرانو غصه وکړي چې هغوی په وېره کې واوسي او له بلې خوا له کمزورو طبقو توقع کېږي چې د زورورو له استثمار او بې عدالتۍ سره سره بايد خپله غصه څرګنده نه کړي.

د انلز د مکتب مورخان د تاريخ په مطالعه کې د نويو ساحو له موندلو سره دلچسپي لري. د دې مکتب يو مورخ ممکن د احساساتو تاريخ وليکي. باربارا روزين وين يو کتاب خپور کړی دی چې (د قهر ماضي: په منځنيو پېړيو کې د احساساتو اجتماعي اړخ) نوميږي. دغه کتاب

په تېر وخت کې د قهر د بېلو بېلو اړخونو په باب د يو شمېر تکړه مورخانو د مقالو ټولګه ده. په دغو مقالو کې لولو چې قهر له مختلفو طبقو سره څنګه رابطه لرله او دوی په خپلو خاصو شرايطو کې خپل قهر څنګه څرګنداوهٔ.

مثلا د روحاني طبقې کاوړ له مذهب سره اړوند و. واکمنو، اشرافو او فيوډالانو چې قدرت ورسره و او سلوک يې استبدادي و، له قهره د لاس لاندې کسانو د کنټرول په مقصد استفاده کوله. بېوزلو خلکو او بزګرانو خپل قهر نه څرګنداوهٔ، پټ يې ساتهٔ او ټولې ربړې يې په پټه خوله زغملې.

د منځنيو پېړيو د قهر مختلفې څېرې وې. يوه څېره يې د قهر په حالت کې ښېرا وه. د ښېرا ماهيت د وګړي اجتماعي او مذهبي حالت ته اشاره کوله. که به سړی مذهبي و نو هغه به له خدايه د مخالف لوري تباهي غوښته. مثلا د دهٔ په ښېرا کې به دا رنګه جملې وې: خدای دې يې غوښې د هوا د مرغانو او د مځکې د ځناورو خوراک کړي! د خدای په لعنت دې ککړ شي! دوزخ دې يې ځای شي!

د خدای په لاس د يو چا د تباهي يا ځورېدو غوښتنې دوې خبرې څرګندولې. يوه دا چې قهرېدلی کس خورا کمزوری دی، د بدل اخيستلو وس نلري، نو د خدای مرسته غواړي. بله دا چې قهرېدلی د مخالف لوري د ځورېدو د مسوليت منلو ته تيار نه دی. ارزو يې دا ده چې خدای پوه شه او د مقابل لوري تباهي.

غير مذهبي کنځلې له مذهبي هغو بېلې وې. دلته مخالف لوری داسې کنځل کېدهٔ چې اجتماعي موقف ته يې صدمه رسېده. مثلا که به څوک حرموني وبلل شو نو معنا يې دا وه چې حلالي نه دی، او په دې ډول يې اجتماعي حيثيت خرابېدهٔ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا ، هغوی چې لاسبري وو او د قهر په وخت يې تر لاس لاندې کسان لټ، احمق، بې سواده او بې کلتوره وحشيان بلل. شاهانو په عادي حالاتو کې هڅه کوله چې ځان ارام وښيي خو باغيانو ، جنايت کارو او متمردو ته به يې د خپل قهر زور ورښود. دا يو دود و چې د پاچا د فرمان له صادرېدو وروسته به يادونه هم کېدله چې که ونه منل شو نو د پاچا له قهره به هيڅوک په امان کې پاتې نه شي.

په تېرو زمانو کې د مرات الامرا په نوم تعليمي کتابونه وو. دغسې کتابونه چې واکمنو ته به يې په مختلفو حالتونو کې د چلند او سلوک طريقې ورښودلې، په ختيځ او لويديځ دواړو کې ليکل شوي دي. په دغه ډول کتابونو کې واکمنو ته لارښودنه کېږي چې په قهر او مهرباني دواړو کې اعتدال وساتي. که اعتدال ونه ساتي نو ګډوډي او انارکي به خپره شي.

مثلا خپلو معاصرو مورخانو په جلال الدين خلجي باندې نيوکه کړې ده چې د جنايت کارو او باغيانو په مقابل کې تر حد زيات مهربان و او دا رنګه سلوک يې د حکومت د کمزورۍ سبب شو. له بلې خوا بلبن او علاوالدين خورا سخته رويه کوله او جنايت کارو او باغيانو ته يې خورا شديدې سزاګانې ورکولې. خو ځای ناستو يې برعکس، خلکو ته بې حده ازادي ورکړه چې په نتيجه کې د دوی د لړۍ د واک ختمېدو ته لار پرانستل شوه. هم په نرمۍ او هم په سختۍ کې افراط واکمن په بلا اړوي.

په منځنيو پېړيو کې چې بزګران وحشي او بې کلتوره بلل کېدل نو د دوی غصه به چې د دوی د اجتماعي حيثيت په رڼا کې ورباندې قضاوت کېدۀ، بابېزه چاره حسابېدله. د بزګر قهر يو په ځای عکس العمل نه بلکې داسې کار بلل کېده چې اغتشاش، اړودوړ، بې نظمي

او بې قانوني زېږوي. د هغه وخت مورخانو د بزګرانو شورشونه د احمقانه قهر نتايج بللي او غندلي يې دي. نهم پاپ ګريګوري په ۱۲۳۳ ميلادي کال کې په بريمن کې د باغي بزګرانو په خلاف د جهاد اعلان وکړ او بزګران يې وحشي بلاوې وبللې. واکمنو طبقو د بزګرانو په شورشونو کې دې اړخ ته پام نه کاوۀ چې له استثماره په تنګ شوي او راپاڅېدلي دي بلکې د حکومت په خلاف بغاوت ورښکارېدۀ او د اطاعت نه کولو فتنه يې پکې ليدله.

پاول فريمن په خپله مقاله (په منځنيو پېړيو کې د بزګرانو قهر) کې ليکي چې: په هغه وخت کې چا دا نه ګڼله چې د بزګرانو شورش د بې عدالتۍ په مقابل کې عکس العمل دی او دا خو ډېره لرې خبره وه چې بامقصده اجتماعي غورځنګ وبلل شي. تصور دا و چې بزګران که سم کنټرول نه شي نو د دوی په شډل فطرت کې پروت قهر طغيان کوي. دا معمولا ناممکنه ګڼل کېدله چې بزګران دې د حيثيت د ساتلو يا بدل اخيستلو لپاره حساب شوی او سوړ قهر ولري.)

په طبقاتي اساس وېشل شوې ټولنه کې د بزګرانو بغاوت ته ځکه په سپکه سترګه کتل کېدل چې د بزګرو وظيفه خو خواري مزدوري وه او دا خو د شواليه وو حق و چې جګړه وکړي. د بزګرو غصه او د غصې په نتيجه کې بغاوت نادوده چاره ګڼل کېدله، همدا وجه وه چې په بې رحمۍ سره مقابله ورسره کېدله.

فرانسوي مورخ مارک بلچ په منځنيو پېړيو کې د خلکو د احساساتي حالاتو د علتونو په باب پلټنه کړې ده. دی وايي چې د دغو خلکو د قهر يو علت دا و چې مغذي خواړۀ نه ور رسېدل، بله دا چې دغو خلکو د نظافت شعور نه درلود. دغه دوه علته وو چې د منځنيو پېړيو اوسېدونکو په ورځني ژوند کې احساساتي چلند کاوۀ. په دې سربېره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د واک له خاوندانو، له کاختۍ، له ساري ناروغیو، د تشدد له واقعیاتو او له شکنجې وېره د دې سبب شوې وه چې د منځنیو پېړیو اوسېدونکي د ناامنۍ له احساس سره واوسي.

رنسانس په اروپا کې بدلون راوست. په نوي بدل شوي چاپېریال کې د قهر کنټرول او نرم چلېدل په اخلاقي فضیلت او حسن بدل شول. په اوسني وخت کې د ټولنې په بدن کې د دیموکراسي د روح په داخلېدو سره د قهر په ماهیت کې نور تغییير هم راغی. اوس خلک نه بلکې دا چاروا کي دي چې د خلکو له قهره وېرېږي.

د سترګو شهوت

د تجسس او کنجکاوي عنصر د تاریخ په جوړېدو، بدلېدو او تکامل کې لویه برخه لرلې ده، ځکه د تجسس او کنجکاوي شوق بشر همېشه هڅولی دی چې د طبیعت رازونه راڅرګند کړي، ناویلې خبرې راوسپړي او د منع شویو ساحو لټون وکړي.

لټون د نویو دنیاګانو د موندلو سبب کېږي او له نویو نظریو مو خبروي. لټون د پېړیو پېړیو زاړهٔ دودونه او تاریخ تېر ارزښتونه بې اعتباره کولای شي. همدا وجه ده چې ټولنې او ممتازې طبقې د تجسس د بهیر مخې ته خنډونه اچوي او د دې مخنیوي په کار کې له مذهبي او اجتماعي قوانینو چې وايي د موجود معرفت له پولو به نه ور اوړې، استفاده کوي.

په مقدس کتاب (بایبل) کې تجسس د سترګو شهوت بلل شوی دی او خبرداری ورکول کېږي چې بنیادم باید تر هغې پوهې چې خدای پر انسان لورولې ده، ورها خوا څه زده نه کړي. د ټولنې محافظه کارو او زوړپالو کړیو د لټون او کنجکاوي پلویان باغیان بللي او غندلي يې دي.

خو تجسس دومره پیاوړی اشتیاق دی چې له ټولو تابوګانو او بندیزونو سره سره، ساینس پوهان، مورخان، ادیبان او هنرمندان همېشه په لټون بوخت دي او د معرفت په سین کې نوې مرغلرې مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېرو زمانو کې ښځې ملامتې وبلل شوې چې د معرفت په لټه کې يې پولې ماتې کړې، حد يې ونه پېژاند. په لرغوني ادب کې ايو (په عبري ژبه کې حوا) او پاندورا (په يوناني اساطيرو کې لومړنۍ ښځه) د سرغړوونکو مېرمنو په توګه مشهورې دي. په منځنيو پېړيو کې چې ښځې له فعال ژونده منع وې نو پخپله دوی د کنجکاوي او تجسس په موضوع بدلې شوې. په منځني پېر کې ګومان کېدۀ چې ښځې له ځينو رازونو خبرې دي او په تېره بيا په اروپا کې ښځې د کوډګرو په نوم ونيول او وځورول شوې. دغه ښځې ګويا د ځينو بوټو له طبي خواصو خبرې وې. د دوی د تعقيب مقصد دا و چې له دې شيطاني پوهې محرومې شي. خو په حقيقت کې دا د ښځو د اېلولو او په اجتماع کې يې د اهميت د کمولو لپاره د نارينه وو هڅه وه.

کله چې اروپايي قدرتونو نوې دنيا (امريکا) وموندله او د هغې د اوسېدونکو بدوي ژوند يې وليد نو دا د لټون او کنجاوي احساس و چې کاشفانو د امريکا د اصلي اوسېدونکو د تېر تاريخ او کلتور د پېژندلو هڅه پيل کړه. دغه پېژندنه د نوې دنيا په اصلي اوسېدونکو باندې د غلبې لپاره پکار راغله. د مستعمرو د خلکو د پېژندلو لپاره د انتروپولوجي او اتنوګرافي نوي ميتودونه وکارول شول او په دې ډول د لټون شوق له استعمار او امپرياليزم سره مرسته وکړه چې مختلفې ټولنې او د دوی کلتورونه وپېژني.

د لرغوني او منځني پېر سيلانيان چې به د نورو هېوادونو له سياحته راوګرځېدل نو د ليدليو وطنونو د جالبو کيسو د کولو له لارې به يې اورېدونکي په ځان راټولول او د هغوی د کنجکاوي حس به يې تخناوۀ. دغسې يو سيلاني مارکوپولو و چې چين ته په سفر کې يې ډېر ملکونه وليدل. د ده په سفرنامه کې د اسماعيليه وو په لاس په

الموت کلا کې د جوړ شوي جنت ذکر شوی چې په حقيقت کې د خاورينې دنيا په مخ د موجود جنت د اسطورې انعکاس دی.

مارکوپولو وايي چې په يوه دره کې د دنيا تر ګردو لوی او ښکلی باغ و. په دې باغ کې د دنيا د تر ګردو ښو مېوو ونې ولاړې وې، بې حده شانداره ودانۍ يې لرلې چې په سرو زرو او د دنيا په ټولو ښکلاوو ښکللې وې. په دې باغ کې ځلور ويالې بهېدلې. يوه د شيدو، بله د شاتو، دريمه د شرابو، څلورمه د اوبو. دلته د نړۍ د مخ تر ګردو ښکلې پېغلې او مېرمنې شته وې چې په نڅا او په ساز او په سندرو کې يې مثل نه و.)

د سيلانيانو په راپورونو سربېره د خلکو د مشغولا لپاره د پردو ملکونو په باره کې کيسې هم ليکل کېدلې. په اسلامي دنيا کې سندباد او د هغه نکلونو د ګڼو کسانو توجه جلب کړې وه ځکه چې د نورو وطنونو مفصل داستانونه پکې وو.

سوداګرو نه يوازې د نورو ملکونو هغه مالونه په بازارونو کې خرڅول چې د عامو خلکو پکار وو، بلکې ځينې نادر شيان يې هم راوړل چې شتمنو يې د پېرودلو وس درلود او شتمن يې په لرلو وياړېدل.

د لټون لېوالتيا وګړي خطرناکو سفرونو او د دنيا له ګوټ ګوټه د راز راز شيانو راوړلو ته هڅول. کله چې د لرغون پېژندونکو د هڅو په برکت د لرغونو تمدنونو په خاورو کې پټ اثار وموندل شول نو دې شي د موزيم جوړولو مفکوره راپيدا کړه چې د تېرو زمانو اثار پکې د پخواني ميراث په توګه وساتل شي.

لومړنی موزيم په ۱۵۸۱ کال کې د ايټاليا په يوفيزي مانۍ کې جوړ شو. واتيکان په ۱۷۴۰ کې د موزيم څښتن شو. برټش موزيم په ۱۷۵۳ کې تاسيس شوی دی. وروسته بيا نورو اروپايي هېوادونو هم د

(c) ketabton.com: The Digital Library

موزيم لرلو هڅه وکړه او له کابو هر ښار سره دا شوق پيدا شو چې خپل موزيم ولري.

د تجسس عنصر د يو شمېر کسانو په تېره بيا هغو لپاره چې ځينې پخواني اثار سپېڅلي ګڼي او ساتي يې، د مينې او ذوق په کار بدلېږي. دغسې اثار هم په شخصي کليکسيونونو کې او هم په کليسا ګانو، معبدونو او جوماتونو کې چې د ايمان خاوندان د خپلې روحي تندې د ماتېدو لپاره ورځي، ساتل کېږي.

شتمن او وسيالي په نادرو شيانو پسې ګرځي چې ويې مومي او له ځان سره يې وساتي، ځکه د نوادرو لرل يې په ټولنه کې اهميت ورزياتوي. هغوی چې په تاريخي شيانو خپل انحصار غواړي په حقيقت کې په نورو باندې د لاسبري لپاره د پوهې د انحصار په فکر کې دي.

کميوناليزم او تاريخ

د مولانا شبلي دود او سنت د هغهٔ شاګرد مولانا سيد سليمان ندوي جاري وساته. البته، د استاد او شاګرد يو توپير دا و چې شاګرد د هندوستان د تاريخ په باره کې ليکنې کولې.

سليمان ندوي د هنديانو او عربو د روابطو په اړه ژوره څېړنه کړې ده. د دهٔ دغه څېړنه د عربو هېوادونو او هند براعظمګي تر منځ په اجتماعي او کلتوري روابطو باندې رڼا اچوي.

په اردو تاريخ ليکنه کې عبدالرزا ق کانپوري هم د ستاينې کارونه کړي دي. د هغه دوه کتابونه، الابرامکه او نظام الملک توسي د خراسان په يوې اشرافي کورنۍ او يوهٔ سلجوقي وزير باندې بحث کوي.

په اعظم ګړ کې د مولانا شبلي په لاس جوړې شوې ادارې، دارالمصنفين، د هند او اسلام د تاريخ په موضوع باندې ګڼ کتابونه خپارهٔ کړل. که څه هم د دې انستيتيوت پوهانو عربي او فارسي ژبې ښې زده وې او د اول لاس ګڼې منابع يې لرلې چې استفاده ورنه وکړي خو دوی د تاريخ ليکنې د علم له بنيادي پرمختګونو ناخبره وو. د دوی بل مشکل دا و چې د اسلام د تاريخ په متنازع فيه موضوعاتو يې له دريځ خپلولو ډډه کوله او دا يې بهتره بلله چې د دغسې موضوعاتو له شننې تېر شي ، په مازې روايت او يادونه يې اکتفا وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نتيجه کې د دوی ليکنې په زړۀ پورې نۀ دي او لوستونکي يې هغه نتيجه ګيرۍ او کانکلوژنونه نۀ شي منلای چې د دوی د وار مخکې قضاوت پيدا وار دي.

د پان- اسلاميزم په اساس تاريخ ليکنه ځکه دود شوه چې د هند مسلمان شخصيتونه د اسلام د شانداره ماضي د روښانولو شوقيان وو. دوی د هند په تېر تاريخ کې د سلطنت او مغولو د دوران حکومتونو ته پام نه کاوۀ خو د ډيلي، اګرې او فتح پور سکري په ځای يې په پوره شوق او جذبه د بغداد ، قاهرې او قرطبې د شان و شوکت يادونې کولې. دوی مبهمې او ناڅرګندې ماضي ته مهاجرت تر دې غوره بالۀ چې د خپل عصر شړ لو او معمولي واقعيتونو ته وګوري.

د دغه وخت اردو شاعرانو ، اردو ناول ليکونکو او مورخانو د هند د مسلمانې ټولنې لپاره د منلو وړ چوکاټونو په منځ کې د خيالي ماضي د جوړولو په کار کې له يو بل سره سيالي کوله. عجبه دا ده چې دوی ته په خپل چاپېريال او شاوخوا کې د سلطنت او مغولو د وخت ورانو ويجاړو ودانيو او يادګارونو الهام نه شوای ورکولی.

دوی چې د اروپايانو په مقابل کې ځان وروسته پاتې ليدۀ او د حقارت احساس يې کاوۀ نو له دغه روحي حالت سره د مقابلې لپاره يې خپلو ګومانونو او فرضيو ته پناه يووړه. دوی وويل چې اروپايانو خپل تمدن او پرمختګ له مسلمانانو پور کړی دی او اسپانيا چې مسلمانانو، مسيحيانو او يهودو پکې په سوله کې ژوند کاوۀ د خورا پرمختللي کلچر مرکز و منځۍ وه چې د پوهې مشالونه يې بل کړل او همدې مشالونو اروپا ته رڼا يي وروسته، اروپا يې د وروسته پاتې

والي له منګولو وژغورله. د دغه ليد طبيعي نتيجه دا وه چې دوی توقع لرله چې اروپايان خپله ګرده ترقي د مسلمانانو له برکته وګڼي.

د نولسمې پېړۍ په وروستيو او د شلمې پېړۍ په ابتدا کې په اردو تاريخ ليکنه کې يو نوی تمايل پيدا شو چې د نړۍ په حالاتو کې د تغييراتو په وجه و. دا هغه وخت دی چې د اروپا استعماري قوتونو يا اسلامي ملکونه نيولي يا يې د نيولو په حال کې وو. له بلې خوا عثماني امپراطوري په چټکۍ سره مخ په زوال روانه وه. په بالکان کې د شوررشونو د ځپلو لپاره د عثماني امپراطوري اقداماتو خونړۍ شخړې وزېږولې او دې پېښو هندي مسلمانانو ته اندېښنه پيدا کړه چې د اروپايي قدرتونو د شريکو هڅو په نتيجه کې عثماني امپراطوري د ماتېدو په حال کې ده.

ځينو هندي مسلمانانو د بالکان ټکرونو ته د اسلام او عيسويت د ټکر په سترګه وکتل. له بلې خوا په همدې وخت کې ګڼو اروپايي مستشرقانو په اسلام او د اسلام په کلچر او تاريخ باندې حمله وکړه چې د ګڼو مسلمانانو د روحيې د کمزورۍ سبب شوه. دغه شي هم په اردو تاريخ ليکنه باندې اغېز وکړ.

په اردو تاريخ کې يو ځل بيا د هندوستان له تاريخه اسلامي تاريخ ته توجه واوښته. سرسيداحمد خان په خطبات احمديه کې يو شمېر مقالې وليکلې او شبلي خپل پام د مسلمانانو د حکومت د برياوو او د مسلمانو واکمنو د عملونو د دفاع موضوع ته واړاوۀ.

د شلمې پېړۍ تر شلمو کلونو پورې د هند په تاريخ کې ځينې تغييرات راغلل. د خلافت او نه همکارۍ د نهضت ناکامي کميوناليزم وزېږاوۀ چې په نتيجه کې يې تاريخ هم په يو ډول سره د فرقه واريت (کميوناليزم) ښکار شو. هندو فرقه پرستو مورخانو استدلال وکاوۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مسلمانان تېريګر وو او په هند کې د دوی حکومت د پردو او بلوسګرو حکومت و. دوی هغه کسان وستايل چې له مسلمانو حمله کوونکو سره يې ډغرې وهلې وې. د دوی په نويو اتلانو کې پاراتوي راج، رانا پاراتاب او شيواجي يادولای شو. د هندي فرقه پرستو مورخانو په ځواب کې مسلمانو مورخانو محمد بن قاسم، محمد غوري او محمود غزنوي د خپلو نويو اتلانو او د اسلام د مدافعانو په توګه راوړاندې کړل.

کله چې د اورنګزيب په مذهبي پاليسي باندې نيوکه وشوه نو شبلي د اورنګزيب ناکامه دفاع وکړه. د تاريخ سياسي کولو او د اجتماعي او مذهبي ډلو د تعصباتو په خم کې د تاريخ رنګولو ، هم د هندوانو او هم د مسلمانو په روحيې باندې خورا ژور اغېز وکړ.

جالبه دا ده چې دغه وخت د هند په مسلمانه ټولنه کې يو سوال راپيدا شو چې د مغولو د حکومت د زوال مسوليت د چا په غاړه دی؟ د اکبر که د اورنګزيب؟ د مسلمانو کميوناليستو په اند، اکبر د هندي مسلمانانو د زوال ذمه دار دی ځکه دهٔ په خپل حکومت کې ګڼ شمېر هندوان شامل کړل چې دا کار د دهٔ له حکومته د مسلمانانو د ځنډې ته کېدو سبب شو. په اردو تاريخ ليکنه کې دغه بحث اوس هم يو له تودو بحثونو څخه دی.

بهکتي غورځنګ

په ديارلسمه او څورلسمه ميلادي پېړۍ کې په هندوستان کې ژور سياسي، اجتماعي، کلتوري او مذهبي تحولات روان وو. د ترکو واک کوچيني حکومتونه ختم کړل او د داسې سلطنت بنياد يې کېښود چې د هندوستان شمال يې په سياسي لحاظ متحد کړ. له بلې خوا ديني علماوو، چې د مسلمانې دنيا له بېلو، بېلو برخو راغلي وو، د کافر او مسلمان تر منځ د ديني توپير د رابرسېره کېدو هڅه کوله او پر حکومت يې فشار اچاؤ چې شريعت عملي کړي. دغه راز، په دې زمانه کې د مختلفو سلسلو صوفيانو د مذهب دود شوې بڼه چلينج کړه او د مذهبي زغم تبليغ يې وکاوه. چې ترک د واک په ګدۍ کېناستل هغه واکمن د واک له ګدۍ پرېوتل چې برهمن يې نازواو پالل. دې پېښې برهمن د ټولنې د سين څنډې ته څپ وهل. چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکريت اهميت ورسره کم شو او دې تحول برهمن نور هم کمزورې کړل.

په دې سربېره هغې تکنالوژي هم د هند ټولنه ډېره بدله کړه چې ترکو له ځان سره راوړه. دې نوې ټکنالوژي زراعتي پيداوار زيات کړل او د نويو کسبونو له رواجېدو سره يې مرسته وکړه چې ورسره د کسبګرو اجتماعي مقام لوړ شو.

د لوړو طبقو دا نه خوښېدل چې ټيټې طبقې دې د لوړو هغو ځای ته د ختلو امکان ومومي. همدا وجه ده چې د سلطنت د زمانې مورخ ضيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدین برني ټیټو طبقو ته په خورا سپکه سترګه ګوري او واکمنو ته نصیحت کوي چې دوی ته لوېي چوکۍ ورنه کړي.

بهکتي غورځنګ د دیارلسمې او څورلسمې پېړۍ د دغسې اجتماعي ـ کلتوري چاپېریال پیداوار و. ایا دغه نهضت د ټیټو طبقو او بې وسه خلکو اواز و چې هغه دودونه او رواجونه وګواښوي چې له دوی سره د تعصب او تبعیض سبب کېدل؟ او که یې نور سببونه لرل؟ مورخانو په دې اړه مختلفې خبرې کړې دي. د ځینو په نظر د نهضت مقصد دا و چې اسلام ته د هندوانو د اوښتلو مخه ونیسي او د هندوانو په ټولنه کې چې د اسلام له چلینج سره مخ وه، له لاندې خوا اصلاحات راولي. له بلې خوا ویل شوي دي چې بهکتي نهضت په هندوایزم کې د مسلمانانو د شاملولو هڅه وه. د مشهور مورخ کې این پینکار په نظر، د مسلمانانو غلبې هند ژوبل کړ او بهکتي نهضت د هند د زخمي بدن لپاره ملهم و. روسي مورخانو دغه نهضت د فیوډالیزم په خلاف د خلکو پاڅون تعبیر کړی دی. د ځینو نورو په اند دغه غورځنګ د هغو باورونو او مناسکو د پرېښودلو له لارې د هندو او مسلمان د وحدت نهضت و، چې د دغو دوو دیني ټولنو تر منځ یې اختلاف پیدا کاوه.

د بهکتي غورځنګ ټول ملاتړي او شارحان د ټیټو طبقو کسان وو او په دې ویاړېدل چې له دغو طبقو سره اړه لري. دغه واقعیت دا راښیي چې په ټولنه کې تحرک پیدا شوی و او د کاست فولادي نظام د ماتېدو په حال کې و. د بهکتي نهضت بله ځانګړنه دا وه چې په مذهبي چارو کې یې د ملا او پنډت واکداري، د مذهب ظاهري او قشري تعبیر او مذهبي شعایر چلینج کړل. دوی له خدای سره په بې واسطې او مستقیم ارتباط ډېر تاکید کاوه. له خدای سره نېغې رابطې

په مذهبي ډله کې غړیتوب ته اړتیا نه لرله. د خدای مینې ټول تعصبات او اختلافونه ختمول او خلک یې طبقې، عقیدې او توکم ته له پامه پرته سره یو ځای کول. د دې نهضت دریمه لویه ځانګړنه دا وه چې مشرانو یې د خلکو د خوځولو او هڅولو لپاره د شعر مختلف ژانرونه وکارول. دا په نالوستې ټولنه کې خورا اغېزمنه او جذابه طریقه وه. دوی به کلي په کلي ګرځېدل او له خدای سره د مینې شعرونه به یې اورول. د دې غورځنګ بل مهم خصوصیت دا و چې لارویانو یې خپل فعالیت په کلیو پورې محدود وساتهٔ. د دوی په اند ښارونه د فساد او حرص ځالې وې. نو دوی د کلیو عادي خلکو ته مخاطب شول. دوی د عادي خلکو په زړونو کې د ژغورنې د امید زړي وکرل او د بدمرغیو د زغملو روحیه یې ورکړه.

بهکتي نهضت د سګونا او نیرګونا په دوو فکري مکتبونو ووېشل شو.

د سګونا په عقیده د خدایي قدرت د لمانځنې او عبادت لپاره یو شکل او فورم ته اړتیا ده. د دې فرقې پیروانو د بتانو او اصنامو عبادت اختیار کړ. د اصنامو د عبادت لپاره معبدونه پکار شول او په معبد کې د مقدسو کتابونو لوستل او اورول پکار راغلل. د دې مکتب په لویو استادانو او شارحانو کې د سر داس، تولس داس، میرا بهایي، چایتینیا، او ویدیا پي نومونه اخیستلای شو. دغه مکتب د هندوایزم په لوی سین کې حل شو.

په مقابل کې نیرګوما د خدای د عبادت لپاره په هیڅ ډول فورم عقیده نه لرله. دوی د خدای د عبادت لپاره نه کوم معبد ته تلل او نه یې مذهبي مناسک او شعایر تر سره کول. د دوی له عقیدې سره سم خدای له هر چا سره شته نو معبد یا جومات ته اړتیا نشته. کسبګر، کارګران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وړه کي سوداګر چې د د دې فرقې غړي وو د کتابونو په معرفت پسې به يې ټوکې کولې. کبيرجي، راى داس، اخو ، بهګت، چرن داس او دادو ديال د دې مکتب ليډران وو.

بهکتي غورځنګ د هندو او مسلمان روحاني د ريا او تعصب په چلينجولو سره د هندوستان په ټولنه کې زغم زيات کړ او د بېلوبېلو مذهبي ډلو د ټکرونو او تناقضاتو په منځ کې يې هارموني راوسته. که څه هم دې فرقې په مذهب کې واکداري ونه منله خو په خپلو پيروانو يې ټينګار وکړ چې د مرشد او ګورو ومني.

په دې نهضت باندې دا نيوکه کېږي چې د وګړي په ژغورنه يې تاکيد وکړ خو د ټولنې د ژغورنې لپاره يې هڅه ونه کړه. بله دا چې د ژغورنې په چاره کې يې ډېر څه خداى ته حواله کړي وو او عقيده دا وه چې خداى به ظالمانو او مظلومانو ته سزا او جزا ورکوي.

خو په مهاراشترا کې، بهکتي نهضت چې رام داس خپور کړى و، مهاراشترا دهرم رامنځ ته کړ. رام داس له مغولو سره په مقابله کې د شيوا جي ملاتړ وکاوۀ او خپله امپراطوري يې جوړه کړه. په پنجاب کې ګورو نانک د نيرګونا مکتب پيروي وکړه خو پيروانو يې ورو ورو دا لاره پرېښوده او سيک ټولنه يې د مغولو پر خلاف پوځي کړه.

که څۀ هم بهکتي نهضت د تاريخ برخه ده، خو سندرې يې تر اوسه پورې خلک په هيجان کې راولي او د ورځني ژوند له هغه خشن او تريخ ماحوله يې چې پکې اوسي راباسي. خلک د سولې، روغې جوړې او هارموني دنيا ته وربولي.

په خوراکي نظام کې تحول

خوړو د ژوند په ستېج کې همېشه مهم رول لوبولى دى. نامتو انټروپولوجيسټ لويي سټراوس د بشر تاريخ د خوراک د طريقو د بدلانۀ په اساس په دريو دورونو وېشي: يو هغه دور و چې بنيادم ناپاخۀ شوي خواړۀ خوړل. بل هغه دور دى چې بشر اور کشف کړى او د غوښو وريتول يې پيل کړي دي. په دريم دور کې بشر ابشېدلي خواړۀ خوري. د ستراوس په نظر دغه هر دور د بشري تمدن د پرمختګ د يو پړاو او د خوړو په عادت کې د تحول ځرګندونه کوي. چې د خوړو ذايقې وده کړې ده د بشر په جسم او ذهن کې هم بهتري راغلې ده.

خوراک له بدن سره خاصه رابطه لري. د همدې رابطې په اساس غوښتنه کېږي چې د بدن د ضرورت تر اندازې زيات خواړۀ بايد ونه خوړل شي. کله چې انسان د ښکار له لارې خواړۀ تر لاسه کول نو ډاډه نه و چې په منظم ډول به خواړۀ ومومي. همدا وجه وه چې ډېره ډوډۍ يې خوړه ځکه نه پوهېده چې بل ځل به خواړۀ چېرته او څه وخت په ګوتو ورځي. چې زراعت وده وکړه د خوړو عادتونه نور شول. نور نو ډوډۍ په اسانه موندل کېدله او په ورځ کې د درې ځله خوراک کولو عادت پيدا شو.

کله چې ټولنه په طبقو ووېشل شوه، هغوى چې سخت کارونه کول، چاغ نه شول او ځانونه يې روغ وساتل خو هغوى چې د نورو د زحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډوډۍ خوړله چاغ او لټ شول. دوی ته چاغښت او کار نه کول د نېکمرغۍ او شتمنۍ نخښې ښکاره شوې. په سند کې د تالپور میرانو چاغوالی د ښکلا سمبول ګاڼۀ.

د تمدن د انکشاف په یوه پړاو کې د بشر مسالو ته پام شول چې د خوړو خوند زیاتوي. اروپایي سوداګر په مسالو پسې اسیا ته راغلل چې استعمار ته یې لار پرانیستله. په دغو مسالو کې مالګه مهمه وه. مالګې نه یوازې ډوډۍ خوندوره کوله بلکې غوښه یې هم له ورستېدو ساتله. همدا د مالګې اهمیت و چې حکومتونو د مالګې تولید انحصار کړی او ټکس یې ورباندې لګولی و. په ځینو هېوادونو کې مالګه د پیسې په توګه استعمالیده او په تنخواه کې ورکول کېده.

خواړۀ په هر کلچر کې مقدس ګڼل کېږي او د ارباب النواعو او الهو د رحمت او حمایت د ترلاسه کولو لپاره هغو ته وړاندې کېږي. دا دود هم و چې خواړۀ د اولیا و الله ګانو او مقدسینو په نوم د خوارانو په منځ کې وویشل شي. عقیده وه چې په زیارتونو کې پخه شوې ډوډۍ خپل چاپېریال مبارکه کړې ده او چې زیارت ته راغلي کسان یې وخوري شفا به ومومي. په مذهبي مراسمو کې د خاصو خوړو د پخولو دود تر ننه پورې پاتې دی. مثلاً په محرم کې حلیم (په افغانستان کې بیا شولۀ زرد پخېږي. ژباړن) او یا د برات په شپه حلوا نن هم معمول دي.

په ځینو دینونو کې ځینې خواړۀ منع دي. هغه خواړۀ چې په اسلامي کلچر کې ورباندې بندیز نشته حلال بالۀ شي او د یهودو حلال خواړۀ کوشر بلل کېږي. په هندو ټولنه کې د ډوډۍ د پاکۍ او ناپاکۍ مفهوم ژورې ریښې لري. پخوا د لوړې طبقې هندوانو د لاندې کاست له وګړیو سره ډوډۍ نه خوړه. د لوړې طبقې ځینې کسانو به غوښه بېخي نه خوړه، تر دې حده چې پیاز او اوږه یې هم چې د غوښې په پخولو کې

پکارېدل، نه خوړل. د دوی په اند ، اشپزخانه مقدسه ساحه وه چې بل هیچا د ورتلو اجازه نه لرله. البته ، په اوسنۍ هندو ټولنې کې د دغو خبرو اهمیت کم شوی دی.

د اشرافو لپاره پخلنځی د حیثیت یوه ذریعه هم وه. د اشرافي د کور اشپز د ډېر اهمیت ښتن و ځکه دۀ داسې ډول ډول خواړۀ برابرولای شوی چې د بل چا د وس خبره نه وه. اشرافي به د خپل ثروت او مېلمنه پالنې د ښودلو لپاره خپل دوستان او خپلوان دعوتول او نوي نوي خواړۀ به یې ورته پخول چې مېلمانۀ تر تاثیر لاندې راشي. په یوۀ دسترخوان باندې کېناستلو وګړي سره نژدې کول. د ډوډۍ د بلنې نه منل د کوربه د سپکاوي معنا لرله.

له بلې خوا ، وږی کس ټولنې ته خطر ګڼل کېدۀ. هغه د خپلې ګېډې د اور د وژلو لپاره هر جنایت ته تیار و. تاریخ دا هم راته وایي چې د کاختۍ په وختونو کې خلکو د خوړو په منځ کې د حلال او حرم فرق نه دی کړی. لوږې او کاختۍ اخلاقي اقدار هم له پښو غورځولي دي. په داسې حالاتو کې میندو او پلرونو د یوې ګولې ډوډۍ لپاره ماشومان پلورلي دي. لوږې او کاختۍ ښځې تر نارینه وو زیاتې ځورولې او فحشا او بې عزتۍ ته یې اړایستلې دي.

د جګړې، وچکالۍ یا کاختۍ په وختونو کې به خواړۀ په جیره ورکول کېدل. په دغسې حالاتو کې به د سوداګرو غوا لګنه شوه، ښې ګټې به یې وکړې.

په ځینو دیني عقیدو کې د معنوي پیاوړتیا لپاره د لوږې ګالل هڅول شوي دي. ویل شوي دي چې بودا ځکه د معنویت لوړو مدارجو ته ورسېد چې لوږې یې وګاللې. موږ د صوفیانو په سلوک کې هم د بېوزلۍ ستاینه وینو ځکه عقیده ده چې یوازې وږی بنیادم ډېر ژور او

(c) ketabton.com: The Digital Library

متمرکز فکر کولای شي. د صوفيانو په اند ، خواړهٔ د جسم لپاره خو لوږه د روح لپاره اړين دي. همدا وجه چې صوفي بزرګانو بېوزلي ستايلې او شتمني غندلې ده.

د حيرانتيا خبره دا ده چې د هغو طبقو خلکو چې د تاريخ جوړوونکې يې ګڼو ، خپلې ګېډې د بزګرو په اضافي توليداتو مړې کړې دي. د ښار د اوسېدونکو ډوډۍ د استثمار شويو کليوالو په لاسونو برابرېږي. دا هم د تاريخ يو حقيقت دی چې که ښارونو ته غلې دانې او نور خواړهٔ ورنه شي، له وګړيو تشېږي، په ډاګونو بدلېږي.

د محصلانو غورځنګونه

نن سبا په ګرده نړۍ کې محصلان په سياسي، کلتوري او اجتماعي فعاليتونو کې فعاله برخه اخلي او د ځپونکي دوديز سيستم په خلاف اواز اوچتوي.

دا د ديموکراسي او د هغې د موسسو نتيجه ده چې محصلان او زده کوونکي د يوهٔ فعال قشر په څېر را څرګند شول. تر ديموکراسي دمخه په منځنيو پېړيو کې محصلان له هر ډول سياسي او اجتماعي ارتباطاتو جدا په خپلو تعليمي ادارو کې ايسار وو.

د محصلانو په سياسي فعاليتونو کې درې عاملونو لوی لاس لرلی دی. اول بايد صنعتي انقلاب ياد کړو چې په انګلستان کې پيل او په نوره اروپا کې خپور شو او د فيوډاليزم کلچر يې ختم کړ. د دې کلچر د ختمېدو په نتيجه کې د فرد حيثيت د هغهٔ په لياقت او تخصص پورې اړه پيدا کړه او دغه شي د يوې فعالې کارګرې طبقې له پيدا کېدو سره مرسته وکړه چې د ټولنې د جوړښت د بدلېدو سبب شوه.

صنعتي انقلاب په تعليمي نصاب هم اثر واچاوهٔ، ځکه فابريکو ماهرو منيجرانو او ټکنيشنانو ته اړتيا لرله. دې شي منځنيو اقشارو ته يو چانس په ګوتو ورکړ چې خپل اولادونه د مناسبو دندو د تر لاسه کولو لپاره تعليمي ادارو ته واستوي.

دويم لوی عامل د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب و چې سلطنت او فيوډاليزم يې ختم کړل او د ملي دولت بنياد يې کېښود. ملي دولت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعلیم کا ر د کلیسا له ګوتو وایست، ملي یې کړ. دې پېښې د منځنۍ طبقې ډېرو ماشومانو ته ګټه ورسوله.

د محصلانو په سیاسي کولو کې دریم لوی عامل د فیلسوفانو، مفکرانو، ناول لیکونکو، هنرمندانو، او شاعرانو وو چې ټولنې ته یې سیاسي او اجتماعي شعور ورکړ. ښوونکو او استادانو شاګردان وهڅول چې په عملي ژوند کې برخه واخلي او د سیاسي او اجتماعي بدلون لپاره مبارزه او مجاهده وکړي.

دغو پېښو په شریکه په اروپا کې د محصلانو د غورځنګونو پیلېدو ته لاره اواره کړه. کله چې ناپلیون جرمني، روسیې، ایټالیې او استریا ته ماته ورکړه او په نتیجه کې یې په مغلوبو ولسونو کې د خپلو ملکونو د ازادۍ لپاره نشنلزم غزونې وکړې نو د محصلانو په غورځنګونو کې لا ډېر قوت پیدا شو.

په ۱۸۱۵ میلادي کال کې د ناپلیون له ماتې وروسته، د استریا صدراعظم میترنیخ اروپا ته زوړ نظم (د اولډ ارډر) ستون کړ چې محصلانو ونهٔ مانه. د میترنیخ له اقدام سره د مقابلې لپاره د جینا پوهنتون محصلانو یوه اتحادیه جوړه کړه چې د بورشن شافتن په نوم یادېږي. د دې اتحادیې څانګې د جرمني په کابو ټولو پوهنتونونو کې په لنډ وخت کې جوړې شوې. پخوا به محصلانو نشې کولې، بلواوې به یې جوړولې یا به یې د غیرت په نوم له یو بل سره ډغرې وهلې خو دلته د محصلانو بل ډول مبارزې پیل شوې. دا سیاسي مبارزې وې.

د اتحادیې غړیو د وطنپالنې جذبه لرله او شعار یې شرف، ازادي او وطن و. اتحادیې په ۱۸۱۷ کې په وارت بورګ کې د محصلانو عمومي غونډه راوبلله. راغونډېیو شویو محصلانو په خپلو کې ملګرتوب احساس کړ او د بورشن شافتن د شعار ملاتړ یې وکاوهٔ.

دوی په ۱۸۱۹کې یو ځل بیا په جینا کې سره راغونډ شول او اتحادیې ته یې وفاداري څرګنده کړه. بالاخره د جرمن محصلانو لومړۍ اتحادیه جوړه شوه. دوی تور، سور او طلایي د جرمني ملي رنګونه وبلل. اتحادیې د محصلانو د ژوند په طرز کې تغییرات راوستل. دوی اوږدې څڼې او اوږدې ږیرې پرېښودې، د جرمني د منځنیو پېړیو زمانه یې ایدیاله وبلله او هوډ یې وکاوهٔ چې یوه کلمه فرانسوي به هم نه وایي.

د محصلانو د اتحادیې محبوبیت جرمني دولتونه ووېرول او په ۱۸۱۹کې یې د پورشن شافتن د بندولو حکم وکاوهٔ. د محصلانو د توندو حرکتونو د درولو لپاره ځینې قوانین نافذ شول. تعلیمي ادارو ته پټ جاسوسان واستول شول چې د محصلانو فعالیتونه وڅاري. د پروفیسرانو لکچرونو ته به جاسوسان ورتلل چې وګوري دوی څه وایي. ځارګرو به د هغو کتابونو لیستونه کتل چې محصلانو لوستل. دغو محدودیتونو محصلان پټو فعالیتونو ته اړ ایستل چې د ځار له ادارو خوندي وي.

د ۱۸۳۰ کال د انقلاب په درشل کې چې قانوني نظام غوښتنه کېدله، بورشن شافتن بیا فعالیت پیل کړ. که څه هم دغه انقلاب کامیاب نه شو خو محصلانو د انقلابونو نوې تجربه وکړه. محصلان څو کاله وروسته په ۱۸۴۸ کې په پاریس، ویانا او برلین کې د نورو انقلابي ګروپونو د تکړه شریکانو په توګه راڅرګند شول. د ۱۸۴۸ کال د انقلابونو اجندا دا وه چې په اروپا کې سلطنتي نظام ختم کړي او په ځای یې د اساسي قانون حاکمیت او دیموکراتیکې ادارې راولي. دوی له حکومتي قواوو سره چې پوره مسلح وې، مقابلې وکړې او په لارو کوڅو کې یې مورچې جوړې کړې چې د دغو قواوو د حرکت مخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونيسي. محصلان د لارو کوڅو په نښتو کې ډېر تکړه وو ، تر اخره په میدان کې ودرېدل.

دلته مهم ټکی دا و چې محصلانو د دیموکراتیک مقصد لپاره د عادي خلکو په خوا کې مبارزه کوله. که څه هم انقلاب ناکام او په درې وارو ښارونو کې وځپل شو خو محصلانو له خپلو تجربو عملي سبقونه زده کړل چې په راتلونکو غورځنګونو کې یې ورنه استفاده وکړه.

په ایټالیا کې محصلان په یوه ګروپ کې چې د کاربوناري (د سکرو لمبه) په نوم ټولنه یې جوړه وه، شامل وو. دوی واحده ایټالیا غوښته او په دې لړ کې یې د مازیني د هڅوچې د پردو له منګلو یې د ایټالیا د را ایستلو لپاره مبارزه کوله، ملاتړ کاوه.

وروسته بیا په روسیه کې هم د محصلانو اتحادیه جوړه شوه چې د زار له استبداد سره مقابله وکړي. دوی په روسیه کې ترور او تشدد ته مخه کړه چې واکمنه طبقه ووېروي او دا ورته ووایي چې د خلکو د منافعو په خلاف ګام مه اخلئ.

د دغو غورځنګونو تخم په اسیا ، افریقا او لاتیني امریکا کې هم وکرل شو او هلته محصلانو د ازادۍ په مبارزو کې د مخکښو رول ولوباوۀ.

تاریخ او افسانه

کلاسیک مورخان خپله ټوله انرژي د جګړې او د هغې له پیله تر پایه پېښنو په تفصیلي بیان لګوي. خو د جګړو حالات ممکن له بېلو بېلو زاویو وڅېړل شي. نظامي ماهران او جنرالان بې له دې چې د جګړې تباهیو ته اهمیت ورکړي، ډېر پام د جګړې د تاکتیکونو او ستراتیژي څېړلو ته کوي خو د تاریخ خپل ماهران د جګړې په علتونو او نتایجو ډېر غږېږي.

معمولاً د فاتحانو د کړو وړو په وړاندې کولو کې مبالغه کېږي او د اتلانو په خبر انځورېږي. د جګړې په ډګر کې بری ملي احساسات پاروي. دغه بری په شور وشوق و ولوله لمانځل کېږي او کله نا کله خو د بري نېټې ان ملي ورځې شي او جشن یې جوړېږي.

تاریخ چې د غالبانو له لیده ولیکل شي د مغلوبانو لید ورکې له پامه وغورځي. په دغسې لیکنو کې د تېري او مداخلې د عادلانه ښودلو هڅه روانه وي او افتخار ورباندې کېږي. هر وخت چې په یوۀ ملک تېری شوی دی، د تېري لپاره اخلاقي توجیهات تراشل شوي دي. معمولاً ویل شوي دي چې د مداخلې په برکت ولسونه د پرځېدلیو واکمنو له ظلمه ژغورل شوي او له انارکي او ګډوډې راوتلي دي.

د بابر د یرغل د عادلانه ښودلو لپاره، مغولو مورخانو لیکلي دي چې هغه وخت په هندوستان کې ګډوډي وه، ورې، ورې باچهۍ وې چې په خپلو کې سره جنګېدلې او هېواد په اجتماعي او اقتصادي بحران کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاهو و. مغولو په هند کې انارکي ختمه کړه او سياسي ټيکاو يې راوست.

کله چې انګرېزانو د ايسټ انډيا کمپنۍ په ذريعه په هند کې سياسي واک تر لاسه کړ نو ادعا يې کوله چې د مغولو د امپراطورۍ د زوال په نتيجه کې اداره فاسده شوه، په ملک کې ګډوډي و نا امني راغله، پرنګيانو ناسمه اداره ختمه کړه او (انګرېزي سوله) يې راوسته.

په دغو دواړو مثالونو کې د غالبانو ليدلوری بيان شوی خو د مغلوبانو ليدلوری هېر شوی دی. حقيقت خو دا دی چې هندي ټولنه نه د بابر تر يرغل دمخه او نه د انګرېزانو د مداخلې په درشل کې له بحران سره مخ وه. د مغولو او انګرېزانو د وخت مورخانو ځکه د هند منفي انځور وړاندې کړی دی چې يرغل او غلبې ته پلمې جوړې شي.

د هند د ټولو سيمو او صوبو په نيولو کې د انګرېزانو د مداخلې او غلبې لپاره د توجيه پاليسي دغه يو شان وه. کله چې انګرېزانو په ۱۸۴۳ کې سند ونيو او په ۱۸۴۹ کې يې پنجاب لاندې کړ نو د دغو سيمو د سياسي بحران او اداري کمزورۍ په اړه يې دومره په قوت خبرې وکړې چې خلکو رشتيا وبللې، د تېريګرو نظر يې ومانهٔ او ان تر ننه پورې په هند باندې د انګرېز حکومت د خدای رحمت ګڼل کېږي.

خو همېشه داسې نه وي چې مغلوبان د غالبانو ليدلوری ومني. داسې هم شوي دي چې مغلوبانو خپله ماته نه ده منلې، هغه يې د دسيسې او خيانت نتيجه بللې او د لاسه وتلي وياړ د ستنولو لپاره يې مبارزې ته ادامه ورکړې ده.

په دولسمه ميلادي پېړۍ کې محمد غوري څو ځله په هند حمله وکړه. د هغه لويه جګړه په ۱۱۹۱ کال کې د تراين په ميدان کې له پريتوي راج سره وه چې ماته يې وکړه او د اجل له غشي په تصادف کې بچ شو. له دې

پېښې کال وروسته د تراين په دويمه جګړه کې محمد غوري خپل بدل واخيست. پريتوي راج مات شو او ووژل شو، خو راجپوتو ماته و نه منله.

د پريتوي راج راسا په نوم کتاب کې چې د دې جګړې بيان راغلی، تاريخ تحريف شوی دی.

د ځينو مورخانو په قول دا تاريخ هغه وخت و ليکل شو چې پريتوي راج ژوندی و خو ځينې نور ادعا کوي چې دغه تاريخ څو سوه کاله وروسته په اوولسمه پېړۍ کې ليکل شوی دی. دغه کتاب د پريتوي راج ماته نه مني او بلکې وايي چې راجا له ماتې وروسته محمد غوري ته بندي راوستل شو. د راجا چې سترګې ترل شوې وې، ورنه وغوښتل شول چې يوه نخښه وولي خو دهٔ محمد غوري وويشت، هغه يې وواژهٔ او بيا يې ځان وواژهٔ. دا کيسه چې له راجا يې اتل جوړ کړی دی او د پريتوي راج راسا خورا مهمه برخه ده، په راجپوت قبايلو کې ډېره مشهوره شوه.

د تراين د ميدان ماته په کتاب کې په بري واوښته. دا مثال راښيي چې کله د تاريخ او افسانې تر منځ ټکر واقع کېږي نو افسانه چې احساساتي روايت کوي، له تاريخه ميدان وړي.

په ۱۳۸۱ کې صرب امير، لالازار ته عثمانيانو ماته ورکړه خو صربانو د يوې جوړې کړې افسانې په ذريعه چې د دوی په ټولنه کې خورا مشهوره شوه، ماته په بري واړوله. افسانه وايي چې د جګړې تر پيلېدو دمخه امير ته فرشته راغله، پوښتنه يې ورنه وکړه چې ايا دی په جګړه کې بری غواړي چې په فاني دنيا حکومت وکړي او که غواړي چې شهيد شي، خپل قام ته جنت وګټي. لالازار د قام د خير په خاطر شهادت غوره کړ. په دې ډول وينو چې د جګړې په ميدان کې ماته د صربو لپاره په معنوي فتحې بدله شوه. لالازار د خپلې قربانۍ له برکته د کليسا په بزرګانو او مقدسينو کې حساب شو.

نو د تاريخ او افسانې په روايت کې دومره فرق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو دولت

د اسيايي دولتونو په اړه ويل شوي دي چې استبدادي جوړښت يې درلود او زورورو واکمنو يې خپله اراده د قانون په چوکاټ کې نه ايساروله. خو سلطنتي نظامونه که په اروپا کې وو يا په اسيا کې، يو شان ځانګړنې يې لرلې. دغه نظامونه خورا متمرکز وو. سلاطينو ته چې اصلي قدرت له دوی سره وو ، ځانونه د خدای له خوا ټاکل شوي ښکاريدل.
البته، دغو رژيمونو ځينې موسسې لرلې چې د سلاطينو د قدرت کاغذ باد ته يې چېلک وراچاوه. په اروپا کې فيوډالانو وخت په وخت د پاچا واک چلينج کاوه او د اداري په اډانه کې يې خپله برخه غوښته. دغه راز په اسيا کې، جاګيردارانو او ديني عالمانو هڅه کوله چې پاچا د دوی د ګټو او غوښتنو خيال وساتي او په دې برخه کې يې خودسرۍ ته پرې نه ږدي.
په اسلامي ټولنو کې د مراة الامرا په نوم يو ژانر و چې واکمنو ته پکې توصيه کېدله چې په عدل وچلېږي او د رعيت خيال وساتي. د نظام الملک سياست نامه د دې ژانر يو کتاب دی چې د منځنيو پېړيو د مسلمانو واکمنو او امراوو د خوښې اثر و. په سياست نامې سربېره د مسلمانو اميرانو د لارښودنې لپاره نور ګڼ کتابونه هم کښل شوي دي.

مورخانو د مغولو د دولت د جوړښت په اړه مختلفې خبرې کړې دي. يوه ډله وايي چې دا يو پياوړی مرکزي دولت و چې اداره يې د بيروکراسي په لاس کې وه. ځينو مورخانو ورته د (ميراثي بيروکراتيک دولت) عبارت کارولی دی. د مورخانو بلې ډلې ويلي دي چې په دغه دولت کې واک دومره متمرکز نه و بلکې په بېلوبېلو اداري واحدونو کې وېشلی و. د دغو اداري واحدونو اداره کوونکو مستقل واک درلود او له ځايي غوښتنو سره سم سياست يې کاوه. په دې منځ کې امپراطور د مرکز او ولايتونو تر منځ يوازې د ارتباط ذريعه وه.
د مغولو د دوران مورخانو خپل پام دربار او مرکز ته اړولی دی او د هغو په اړه يې رپورټونه ورکړي دي خو اوس د نوموړي دوران د تاريخ په مطالعه کې يو بل تمايل پيدا شوی دی. اوس پوهان غواړي چې د اداري په بدلونونو او د پاليسيو په جوړولو کې د هغه وخت د ولايتونو نقش او اهميت مطالعه کړي.
فرحت حسن په خپل کتاب کې چې (د مغولو په هند کې دولت او ولايتونه) نومېږي، وايي چې قدرت د دولت د موسسې يو مهم عنصر و. قدرت له يوې خوا ، واکمنو او زورورو طبقو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره استعمالاوه او له بلې خوا د حکومتي مقاماتو او ځمکه والو له فشار او ظلمه د خلکو د ساتلو لپاره استفاده ورنه کېدله. دی دا هم وايي چې په منځني پېر کې د اشرافيت د وفادارۍ مفکوره نه وه. اشرافو به د خپلو شتو او امتيازونو د ساتلو لپاره د وفادارۍ لوري بدلول رابدلول.
ځينې مغول اشراف د همايون(۱۵۳۰ – ۱۵۵۵) له درباره وتښتېدل، د ګجرات د پاچا بهادرشاه (۱۵۲۷ – ۱۵۳۷) په دربارکې يې پناه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخيسته. کله چې همايون ګجرات ونيو، د بهادر شاه اشراف سمدستي د همايون ملګري شول خو بزګرو او سوداګرو د همايون واک ونه مانۀ او خپل پاچا ته يې د ماليې ورکول جاري وساتل. د دوی دغه چلند همايون په غصه کړ، خپلو عسکرو ته يې د لوټ، تالان او قتل عام امر وکاوۀ. دا پېښه راښيي چې که به واکمن عادل و، عامو خلکو ورسره وفا کوله.

فرحت حسن له محبوب واکمنه د خلکو د ملاتړ يو بل مثال ورکوي. د ګجرات پاچا سلطان محمود دومره کمزوری و چې ان د خپل رعيت دوو اشرافو يې اطاعت نه کاوۀ او همېشه يې ورته د سيسې جوړولې. سلطان يوه ورځ بازار ته ووت او په عوامو يې غږ وکاوۀ چې له دغو دوو يې وژغوري. خلکو چې د سلطان شکايت واورېد، د دواړو کسانو په کورونو ورغلل، کورونه يې ورو سځول، شتمني يې ورتالا کړه او مجبور يې کړل چې ښار پرېږدي، وتښتي.

له همايونه وروسته، نورو مغولو واکمنو د هغه له سياسي تجربو ځينې درسونه زده کړل. فرحت حسن په نيول شويو سيمو کې د مغولو د بري په علتونو غور کړی دی. دی وايي چې د مغولو دولت محلي اشراف، علما او صوفيان په دولتي کارونو کې استخدام کړل او د دوی د وفادارۍ د ترلاسه کولو لپاره يې لقبونه او جاګيرونه ورکړل. له بلې خوا په هغه دوران کې بزګرانو ته هم خاصه توجه کېدله ځکه چې له دوی سره د عوايدو يوه لويه برخه غوټه وه.

حسن د سورت او کامبې مثالونه ورکوي چې مغولو واليانو هلته د ځايي اشرافو او سوداګرو په همکارۍ حکومت کاوۀ. واليانو د مرکزي حکومت نماينده ګي کوله او ځايي اشرافيت ته په اداره کې برخه ورکړه شوې وه. دا ښيي چې د مغولو دولت مطلق العنانه نۀ و

بلکې د ځايي خلکو په مرسته يې حکومت چلاوۀ. د بازار خلکو او سوداګرو به د فاسدو او نالايقو چارواکو په خلاف مظاهرې کولې او د هغو د عملونو په اړه به يې پاچا ته معلومات ورکول. پاچا معمولا د خلکو غوښتنه منله او نامحبوب افسران يې تبدېلول.

خلکو له چارواکو د شکايت څرګندولو بېلې بېلې طريقې لرلې. يوه طريقه يې دا وه چې په چارواکي پسې به يې سپکې سپورې و ويلې، سپکه به يې ورواړوله او د خندا او د ټوکو به يې کړ.

په ۱۶۸۵ کال کې چې د مارکيټ د چارو مسوول شيخ عبدالوهاب د قيمتونو په کنټرول کې پاتې راغی، نو خلکو يې په ګاډۍ باندې تېرې وورولې او توهين يې کړ. په ۱۷۲۴ کې د کامبې د والي احسان الله په کاروان باندې هم خلکو همدا ټوکه وکړه، د تيږو باران يې ورباندې ووراوۀ. احسان الله د خلکو خورا بد ايسېدۀ.

د مغولو د دوران په هندوستان کې دا هم وينو چې سوداګرو او دوکاندارانو د حکومت د پاليسو خلاف خپل دوکانونه بند کړي او چارواکي يې د خپلو غوښتنو منلو ته اړ ايستلي دي.

تاريخ راته وايي چې عوامو د بې عدالتۍ او فساد پر خلاف همېشه اواز اوچت کړی دی او داسې نه وو چې دوی دې يوازې لاس تر زنه کښيني، د نورو د قدرت د لوبې ننداره دې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قبرونو ډبرليکونه

د مړي خښنول خورا پخوانی دود دی. دا عقیده چې مړي به یوه ورځ راپاڅي او ژوندي به شي، د دې سبب شوې ده چې ټولنه او خپلوان د مړي خپل شیان په قبرکې ورسره خښ کړي چې په بیا ژوندون کې یې پکار راشي. په دغو شيانو کې ختين لوښي، ډوډۍ، وسلې، جواهر او زيورات شامل وو. په قبرونو کې ايښودل شويو شيانو لرغونپوهانو ته د پخوانو ټولنو د کلچر او تاريخ په اړه ډېر څه وروښودل.

کله چې په ګڼو ټولنو کې د شخصي جايداد د لرلو او ميراث مفکوره خپره او د مړي د اولاد او خپلوانو تر منځ د هغۀ د جايداد د وېشلو چاره عامه شوه، په قبرونو کې د شيانو د ايښودلو رواج له پامه وغورځېد.

د قبر د پاسه ډبرليک ځکه رواج شو چې د قبر خاوند وپېژندل شي. ډبرليکونه مازې نخښې نه وې بلکې د مړي د ژوند په اړه معلومات، د هغۀ برياوې، وړتياوې، ځانګړنې، او د هغه لپاره دعا چې په بله دنيا کې يې جنت په نصيب شي، دا ټول پکې راتلای شول. کله نا کله به په ډبرليک باندې د فاني دنيا په اړه او د دنيايي خوندونو په ياد د مشهور شاعر اشعار ثبت شوي وو. په ډبرليکونو به دا يادونه هم راتله چې د ژوند وروستی منزل دغه دی.

مورخانو چې د مختلفو زمانو د قبرونو ډبرليکونه ولوستل، هڅه يې وکړه چې د بېلو بېلو زمانو د کلتوري او اجتماعي اقدارو او رواجونو

د تاريخ په تدوين کې ورنه کار واخلي. مثلا که ټولنې په قيامت عقيده لرلې ده نو د هديرو ډبرليکونو يې په بله دنيا کې د اجر و جزا په اړه د خلکو باورونه را اخيستي دي. که ټولنه بېخي بې دينه وه نو د قبرونو ډبرليکونو يې د خدايانو او د هغوی د غضب او جزا ګانو په اړه خبرې نه دي کړې.

په تاريخي لحاظ د بلې دنيا وېره هالۀ را پيدا شوه چې لويو دينونو ظهور وکړ او د ښو چارو لپاره په جنت کې د اجر او د بدو چارو لپاره په دوزخ کې د جزا مفکوره وغوړېده. په بې دينو ټولنو کې د مرګ وېره نه وه. مړينه له اند ښېښنې پرته طبيعي ښکارنده انګېرل کېدله.

د قبرونو د ډبرليکونو په بحث کې د روميانو د قبرونو ليکنې خورا جالبې دي. مورخانو او لرغونپېژندونکو د رومي قبرونو کابو سل زره ډبرليکونه لوستي دي. دغه ليکنې راښيي چې دوی په قيامت باندې چندان عقيده نه لرله او ان د مرګ په وخت يې هم د دې دنيا له چارو سره دلچسپي وه. دا د روم د اشرافو او شتمنو رواج و چې له ښاره راوتلې لارې په غاړه به يې قبر جوړاوۀ. په دې کار کې مقصد دا و چې لارويان او مسافر قبرته ودرېږي او ډبرليک ولولي. د ډبرليکونو موضوعات د مړيو له شخصي مسايلو سره اړه لري. په ګڼو ډبرليکونو باندې دوستانو او خپلوانو ته د قبر د څښتن ورمونه او لارښوونې او غليمانو ته يې کنځلې او غندنې لولو. لارويانو ته د ښه سفر هيله يوه بله هغه خبره ده چې په رومي ډبرليکونو کې يې ډېره وينو.

د يوۀ رومي قبر په ډبرليک باندې لاروي ته ويل شوي دي چې: لارويه، ولوله هغه څه چې ما په دې دنيا کې کړي دي. او اوس چې تا ډبرليک ولوست نو ښه سفر درته غواړم.) په ځواب کې يوۀ لاروي په دغه قبر باندې کنبلي دي چې: ځان ته يې هم وغواړه.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کسانو د خپلو قبرونو په ډبرو خلکو ته خپل پيغامونه پرې ايښي او ورته ويلي يې دي چې د دوی د ژوند له تجربو سبق واخلي. د يوۀ رومي قبر په ډبره کښل شوي دي: زما چې څومره ژوند و ټول مې په ذلت او کنجوسۍ کې تېر کړ. زه درته نصيحت کوم چې تر ما له ژونده ډېر خوند واخله. دا ژوند دی: تر دې ځايه راورسېدې او نور به يې وغځوې. ما د خپل استاد نصيحت ته هيڅوخت اعتنا ونه کړه. له ډاکترانو سره پام کوه. دوی زما په قاتلانو کې شامل دي.)

ځينو کسانو ان د قبر له منځه هم خپل غليمان او مخالفان نه دي هېر کړي او سپکې سپورې يې ورته ويلي دي. يوۀ اشرافي هغه څوک چې دۀ ازاد کړی او هغه ورسره خيانت کړی و، د خپل قبر په ډبرليک باندې قطاع الطريق او لاره وهونکی بللی دی. يوۀ پلار ويلي دي چې نۀ منونکې لور ته ميراث نه ورکوي. يوې مور په بلې ښځې تور لګولی چې د دې زوی ته يې زهر ورکړي دي. د يوۀ قبر په ډبرليک باندې د مړي دا ارزو کښل شوې ده چې د دۀ ګناهکار او شرير ملګری دې د اسمانونو د خدايانو په غضب ګرفتاره شي.

د ماشوم يا ځوان په مړينه د وير او خپګان خبرې هم د قبرونو په ډبرليکونو لوستلای شو. يو ځای لولو: باکس (په روم کې د شرابو خدای) دی وتښتاوۀ چې د ځان دوست او ملګری يې کړي.

د شخصي ژوند تاريخ په نوم کتاب مولف پاول وېن ليکي چې: موږ په دې باندې د يوۀ حقيقت په توګه پوهېدلي يو چې کله به يو رومي د يو څه مطالعې شوق وکړ نو له ښاره به ووت. د قبرونو د ډبرليکونو لوستل د بدخطو کتابونو تر لوستلو اسانه وو. هلته به هيچا د ويرجنو د وير خبره نه کوله، ټولو د مړي د اجتماعي رول او د کورنۍ او ملګرو په مقابل کې د هغه د وفا او تر سره کړيو کارونو ذکر کاوۀ. دا يو

اجتماعي عيب نه و چې د چا په مېلمستيا کې دې د هغۀ د قبر د ډبرليک په اړه خبرې وشي. د کوربه په ذهن کې به شايد غمجن فکرونه ورتېر شوي وای خو هغه به دا ډاډ تر لاسه کړی و چې له مرګه وروسته به يې هم د خلکو په خاطرو کې درناوی کېږي.)

د تېرو وختونو د ډبرليکونو مطالعه راښيي چې څنګه د مرګ مفکوره وخت په وخت بدله شوې ده. خو يو شی يقيني دی او هغه د انسان دا ژوره ارزو ده چې له مرګه وروسته هم هېر نه شي. ځينې کسان د لنډ وخت لپاره په حافظو کې پاتېږي، ځينې نور چې نېکمرغه دي، د ژغورونکو او اتلانو په حيث د ډېر وخت لپاره په يادونو کې پاتېږي. موږ د مړۀ بنيادم د ياد په ژوندي ساتلو کې د قبرونو د ډبرليکونو له روله انکار نه شو کولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تنباکو

په طبي لحاظ خو اوس دا معلومه ده چې سګرټ څکول د روغتیا لپاره د زهرو حیثیت لري او له همدې کبله د دې عادت د پرېښودلو او کمولو په مقصد قوانین تصویب شوي او اجتماعي بندیزونه لګېدلي دي چې عمومي ځایونه د تنباکو له لوګیو پاک وساتل شي.

خو داسې زمانه هم وه چې اروپایان د تنباکو په لیدو ګبنې نیول او د زړۀ له تله یې غوښتل چې له امریکا څخه په دې نوي راوړل شوي بوټي عادت شي. تمباکو په لومړي ځل له امریکا څخه اروپا ته اسپانویانو راوړل.

په کیوبا کې د کولمبس ملګرو د ځایي خلکو تنباکو څکول لیدلي وو. دغه مشاهده په اسنادو کې دا رنګه ثبت شوې ده: دوی دا یو سر بلوي او دا بل سر زبېښي، ژدویي یې او هغه لوګی کشوي ټټر ته یې ننباسي، چې ورسره یې بدن کرخت کېږي، ګواکې نشه کېږي، دوی وايي چې دا چم وکړي بیا نو ستړیا نه پېژني.)

تمباکو په اروپا کې ژر عام شول. پرتګالیانو تمباکو جنوبي هند ته راوړل او له همدې ځایه د اسد بېګ په نوم یوه اشرافي په لاس په (۱۶۰۴ – ۱۶۰۵) کې د اکبر دربار ته راوړل شول.

اکبر پاچا، اسد بېګ بېجاپور ته د خپل استازي په حیث استولی و. دلته دۀ تنباکو ولیدل او څرنګه چې پوهېدۀ چې اکبر د نویو او نادرو شیانو شوقي دی نو فیصله یې وکړه چې تنباکو د سوغات په توګه

اکبر ته یوسي. د اسد بېګ په قول اکبر یې په لیدو تعجب څرګند کړ، د تمباکو په باره کې یې چې په پایپ کې و، پوښتنې وکړې، ویې ویل، دا څه دي، له کوم ځایه دې راوړي دي. نواب خان اعظم ورته وویل چې: دا تنباکو دي، په مکه او مدینه کې ورسره خلک ښه بلد دي. دغه طبیب تاسې معظم ته د دوا په توګه راوړي دي.)

اکبر کنجکاو شو او ویې غوښتل چې ویې څکوي. اسد بېګ ورته یو ښکلی چیلم راوړ. دا چیلم چې درې زرعې (د لاس د منځوی ګوتې له سره د څنګلی تر سره پورې فاصله چې په متوسط ډول نیم ګز کېږي. ژباړن) اوږد و، په ښه طریقه وچ شوی او رنګ شوی و. دواړه سرونه یې جواهر نشانه او مینایي شوي وو. د دربار طبیب هڅه وکړه چې پاچا د یوې نا اشنا دوا له څکولو راوګرځوي، ځکه شاید صحت ته خطر پېښ کړي خو اکبر ونه منله او د اسد بېګ د خوشحالولو لپاره یې لږ تمباکو وڅکول. وروسته بیا اکبر له دوا پېژندونکي څخه چې د تنباکو او د هغه د خواصو په اړه د معلومات ورکولو لپاره دربار ته رابلل شوی و، پوښتنې وکړې. دوا پېژندونکي وویل چې د دۀ په کتابونو کې د تنباکو په باره کې هیڅ نه دي راغلي. وروسته بیا د تمباکو په اړه یو جالب بحث وشو چې د اکبر په دربار کې د روشنفکرۍ د چاپېریال ښودنه کوي. یوۀ طبیب وویل: دا یوه ناتجربه شوې دوا ده چې طبیبانو یې په باره کې هیڅ نه دي لیکلي. نو موږ تاسې معظم ته د داسې ناپېژندل شویو شیانو خواص څنګه بیا ن کړو؟ دا به ښه نه وي چې تاسې معظم یې امتحان کړئ.)

اسد بېګ طبیب ته ځواب ورکړ: اروپایان احمق نه دي چې تنباکو به نه پېژني خو څکوي به یې. په دوی کې عاقل کسان شته چې په ندرت سره تېروځي او خطا کوي. تاسې څنګه کولای شئ چې د یو شي تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربه کولو او د هغه د خواصو تر معلوموملو دمخه، د هغه په اړه قضاوت وکړئ، د داسې شي په باره کې چې ممکن له طبیبانو، پاچهانو، لویو کسانو، او اشرافو سره تعلق ولري؟ په شیانو باید د هغو د ښو یا بدو خصوصیاتو په اساس قضاوت وشي او فیصله باید د موضوع د حقایقو مطابق وي.

طبیب ځواب ورکړ: موږ د داسې عادت په منلو کې چې زموږ عاقلانو تجربه کړی او منلی نه وي، د اروپایانو پیروي نه کوو.

اسد بېګ ورته وویل: دا نو عجبه خبره ده. له ادمه تر دې دمه هر دود یو وخت نه یو وخت نوی و. عادتونه او دودونه ورو ورو پیدا شوي دي. کله چې په یوه ټولنه کې یو نوی شی پیدا کېږي او د دنیا خلک ورسره ښه بلدېږي نو هر څوک یې مني. د یوهٔ شي د ښه والي یا بد والي په اړه باید طبیبان او هوښیاران فیصله وکړي. د یوهٔ شي ښهٔ خصوصیات ممکن وار له واره معلوم را څرګند نه شي.)

اکبر له دې مباحثې خوند واخیست او تبصره یې وکړه چې: واقعا موږ باید یو شی چې د نورو ملتونو هوښیارانو منلی دی، یوازې په دې دلیل چې دا خو زموږ په کتابونو کې نشته، رد نه کړو. کنه نو څنګه به پرمختګ کوو؟

اسد بېګ ډېر تمباکو او یو شمېر چلمونه راوړل چې خپلو ملګرو او اشرافو ته یې سوغات ورکړي. اکبر بل ځل تمباکو ونه څکول. د مآثر رحیمي لیکوال هم دغه تنباکو چې په اول ځل د اکبر په زمانه کې راوړل شول او د مغولو اشرافو په ټولنه کې په لنډ وخت کې رواج شول، وڅکول. البته، داسې ښکاري چې د تنباکو له څکولو سره کلک مخالفت هم شوی دی. جهانګیر پاچا په ۱۶۱۷ کې په خپل توزک کې یادونه کوي چې: څرنګه چې د تنباکو څکول د ګڼو خلکو په ذهن او

صحت بد اثر کړی و نو ما امر وکړ چې هیڅوک دې یې نه څکوي. زما ورور، شاه عباس، هم د تنباکو له ناوړه اغېزو خبر دی او د هغو استعمال یې منع کړی دی.)

داسې ښکاري چې په اوولسمه پېړۍ کې د تنباکو له څکولو سره پراخ مخالفت وشو. په هغه وخت کې د انګلستان پاچا لومړي جیمز هم د تنباکو استعمال منع کړ. عثماني امپراطور سلطان مراد (۱۶۲۳ – ۱۶۴۰) هم په تنباکو بندیز ولګاوه. له بندیزه د غاړه غړوونکي جزا اعدام وه.

انګرېز سفیر توماس رو ته چې د شپاړلس سوه پنځلس او شپاړلس سوه اتلس کلونو تر منځ موده کې د مغولو دربار ته تللی و، په هندوستان کې د تنباکو موندل مشکل شول، ځکه بندیز ورباندې لګېدلی و. دهٔ په انګلستان کې خپل یار، پاپ ول ته ولیکل چې د هغه د خپل مصرف لپاره څلور، پنځه پونډه تنباکو ورواستوي. کله چې جرمن سیاح مانډسلو د شاه جهان په زمانه کې هند ته لاړ، هلته یې ولیدل چې د تنباکو استعمال هم په اشرافي ټولنه کې او هم په عادي خلکو کې عام دی.

تاریخي اسناد راښیي چې وروستنو مغولو واکمنو د بانډار خانې په نوم د تنباکو د څکولو لپاره بېله شعبه لرله. شاهانو، نوابانو او اشرافو به د چلیم د څکولو لپاره خاص ترتیبات نیول. کله چې انګرېزان هندوستان ته راغلل، دوی هم په اوله کې همداسې وکړل. چې یو څه وخت تېر شو، عوامو هم د چیلم د څکلولو لپاره پېچلي رواجونه په شوق سره ومنل. چیلم د خلکو او ولس د ورورګلوۍ یو سمبول شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنوي محمود

د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې چې د هند سیاست د فرقه پرستۍ (کمیونالیزم) ښکار شو، د هند په تاریخ باندې هم دغه تږکه وشوه. د دواړو غاړو مورخانو خپل اتلان وغښتل او د نورو په اتلانو پسې یې بد و رد وویل. هندو کمیونالستو غزنوي محمود (۹۶۸ – ۱۰۳۰) وحشي او ډبرزړی بنیادم وبالۀ چې هند ته یې تباهي راوسته، په شاهي خزانو او معبدونو کې راټوله شوې شتمني یې ولوټله او هند یې په سیاسي انارکي او اقتصادي بحران دوچاره کړ. د محمود له خوا د معبدونو ورانېدا او د بوتانو بې احترامي د هندوستان د خلکو مذهبي ژوند پرېشان کړ. د دغو کمیونالستو په نظر، محمود یوه وژونکې بلا وه چې هند ته یې نه جبران کېدونکي تاوانونه واړول.

له بلې خوا مسلمانو کمیونالستو مورخانو د محمود فتحې په ډېر شد و مد وستایلې او د بت شکن په لقب یې ولمانځۀ. ایم. ناظم په خپل کتاب (د غزنوي محمود ژوند او زمانه) کې هغه یو داسې لوی جنرال یاد کړی دی چې هیڅ وخت یې ماته ونه کړه، ټول خنډونه یې له مخې لرې کړل او په خپلو ګردو پلانونو کې بریالی شو.

محمود شیراني په خپلو څو مقالو کې د دې تور د ردولو هڅه کړې ده چې غزنوي محمود له لوی شاعر فردوسي سره په خپله ژمنه ونه درېد او هغومره پیسې یې ورنه کړې چې ورته ویلي یې وو. شیرواني وایي چې محمود سخي سړی و ،د علم او ادب د خاوندانو حامي و. د دۀ په قول، دا تورونه غلط دي چې محمود حریص او کنجوس و.

محمد حبیب په خپل کتاب (غزنوي محمود) کې د محمود نقش له سکیولر او غیر مذهبي لیدلوري شنلی دی. د حبیب په نظر محمود د فتحه شویو سیمو د نیواک او له ځان سره ساتلو شوقي نه و. د دۀ دلچسپي دا وه چې له هنده ثروت یوسي او په مرکزي اسیا کې یې د خپلې امپراطورۍ په جوړولو ولګوي. دۀ له ځان سره له هنده د کسب او کمال خاوندان بوتلل چې خپل پایتخت، غزني ورباندې ښکلی ودان کړي. غزني د محمود په زمانه کې په لنډ وخت کې د علمي او ادبي فعالیتونو زړۀ او مرکز شو. محمود د مذهب په چارو کې متعصب نه و. د زغم څښتن و او په خپل پوځ کې یې هندیان هم شامل کړل. دۀ پنجاب له خپل قلمرو سره یو ځای کړ او لاهور یې ورته پایتخت وټاکۀ. لاهور په لنډ وخت کې په یوۀ اسلامي ښار بدل شو. دې ښار ته له ګردې اسلامي نړۍ پوهان، دیني علما، صوفیان او شاعران راغلل.

د محمود پراخې او مظبوطې امپراطورۍ د بغداد د خلیفه سیاسي قدرت ته خطره پېښوله. په نتیجه کې د غزني د سلطنت او په بغداد کې د عباسي خلافت تر منځ اختلافونه پیدا شول. چې څومره محمود سلطنت پیاوړی کاوۀ هغومره په بغداد کې د خلافت قدرت او اقتدار کمېدۀ. دغه حالت په اسلامي دنیا کې یو تغییر راوست او خلکو د خلیفه په ځای له خپل سلطان سره چې د دوی ساتندوی او مدافع و، وفاداري څرګنده کړه. خلیفه د اسلامي نړۍ تش په نوم مشر باندې بدل شو. سلاطین چې پوره مستقل شول نو د خپلو خلکو د هویت ځلولو او د ځایي کلچر غوړولو ته یې متې راونغښتې. د دې کار یوه نتیجه دا راووته چې اسلامي نړۍ ووېشل شوه او محلي واکمنو په خپلو ټولنو کې د خپل قدرت رېښې وځغلولې.

دغه سیاسي تغییر، په غزنوي دربار کې د فارسي ژبې او کلچر د احیا سبب شو. دې کار دعربي ژبې سلطه وګواښله او فارسي یې د علم و ادب په ژبې بدله کړه.

محمود خپل دربار ته د لویو ادبي څېرو او پوهانو په وربللو سره د فارسي ژبې حمایت وکاوۀ. ابن سینا یو هغه څوک و چې د محمود بلنه یې ونه منله. خو نورو د محمود بلنه ومنله، د هغه دربار ته لاړل او له امتیازونو برخور شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستر شاعر فردوسي د شاهنامې په لیکلو سره د ایران لرغونی افسانوي تاریخ تدوین کړ. شاهنامه د ایراني نشنلیزم لپاره د مقدس کتاب حیثیت لري. شاهنامه له عربي کلچر سره د مقابلې او د ایراني دودونو او ارزښتونو د ستایلو او غځولو لپاره یوه پیاوړې وسله وه چې له عرب امپریالیزم سره په مقابله کې د ایران نشنلستې غورځنګ ته په لاس ورغله. شاهنامې په فارسي ژبې سیمه کې د عربي کلتور وده ورو کړه او ویې دروله. د هند مسلمانې ټولنې هم تر عربي کلچر ایراني کلچر ډېر ورخپل کړ، ځکه اسلام د ایران له لارې هند براعظمګي ته ورسېد. د محمود زمانه د فارسي ژبې د رنسانس زمانه بلل کېږي.

د محمود په لاس د هند فتحې نامتو عالم البیروني ته هم دا چانس ورکړ چې هند ته راشي او هندي کلچر و تمدن له نژدې مطالعه کړي. د دهٔ تحقیق (کتاب الهند) د هند د مذهب، فلسفې، دودونو او شعایرو د پېژندلو لپاره تر ګردو ښه او تر ګردو دقیق سند دی. کتاب الهند د مسلمانې دنیا او هندوستان تر منځ د فاصلې په سین باندې د تفاهم او پوهاوي یو پل وتاړهٔ.

دلته یو تاریخي درس دی چې زده کړه یې پکار ده: د غزنوي محمود په لاس لویه جوړه شوې امپراطوري د هغه له مړینې وروسته په لنډ وخت کې ونړېده خو په ذهنونو باندې د شاهنامې او کتاب الهند اغېزان تر ننه پورې پاتې دی.

د انګرېزانو او افغانانو تر منځ د دویمې جګړې په زمانه کې برطانوي پوځ د هندوانو د خوشحالولو او د افغانانو د سپکاوي په خاطر د سومنات دروازې له غزني څخه هندوستان ته یوړې. خو مخکې تر دې چې په معبد کې ودرول شي، معلومه شوه چې دغه دروازې له خورا ورستیو وختونو سره تعلق لري. شاید مقاماتو به شرم او سپکاوی احساس کړی وي چې دروازې یې په اګره کې په یوه زېرخانه کې کېښودلې او د هغو په هکله یې بیا هیڅکله هیڅ ونه ویل. په دې ورستیو کې، رومیلا تاپار د سومنات په اړه خورا عالي مقاله لیکلې او هغه ټوله افسانه یې راسپړلې چې په دې اړه موجوده ده.

حقونه او مقاومتونه

ستمګرو واکمنو طبقو د تاریخ په هر پړاو کې ولسونه استثمار کړي دي او چې ولسونو په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو، عدالت او مساوات غوښتنې کړې د دوی له غوښتنو سره مخالفت شوی دی.

د استبدادي سلطنتونو په زمانه کې چې ټول واک له ټولواک سره و، له هغه سره مخالفت بغاوت بلل کېدهٔ. بغاوت لوی جرم و او باغي ته په بې رحمۍ سره سزا ورکول کېدله. باغیان شکنجه کېدل، د دوی کولمې را ایستل کېدلې او په ښکاره اعدامېدل چې نور خلک سبق واخلي. خو له سختو سزاګانو سره سره، د خلکو چې هر وخت وس رسېدلی د ظالمانو په خلاف یې اواز اوچت کړی دی.

دا به شاید له ازادۍ، برابرۍ او عدالت سره فطري مینه وي چې خلک له رسمي او منل شویو رواجونو سره مقابلې ته وربولي. ډېر ځله وینو چې خلکو له هغې وروسته هم مبارزې ته دوام ورکړی او له سربښندنې یې لاس نه دی اخیستی چې د پوره مسلح دولتي قواوو په وړاندې یې د بري تمه شلېدلې ده. د خواشینۍ ځای دا دی چې مورخانو له خلکو سره خواخوږي نه ده لرلې. مورخانو د خلکو د مبارزو د ثبتولو په ځای پاڅون کوونکي د ټولنې غلیمان یاد کړي او د نظام د ثبات د ختمولو عاملان یې بللي دي. د تاریخ لیکونکو د دې سلوک نتیجه دا ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس د اکثرو تېرو مقاومتونو په باره کې معلومات نه لرو او د ماضي په دوړو کې رانه پټ و ورک دي.

په معاصره زمانه کې مورخان هڅه کوي چې د تېرو مقاومتونو تاریخ راپیدا کړي. بزګرو د ډېرو ټکسونو او د اضافي حاصلاتو د نه ترلاسه کولو په وجه د ملاکانو په خلاف پاڅونونه کړي دي. غلامان د اجباري کار او ناوړه چلند په خلاف راپاڅېدلي او کسبګر، کارګر او دوکانداران د چارواکو کبر و کلانکاري، چې د دوی وس ته يې نه کتل خو پیسې ورنه غوښتې، پاڅون ته مجبور کړي دي. خلکو په ښارونو کې مظاهرې کړې او د بدې ادارې یا د خوړو د لوړې بیې په مقابل کې یې تحریکونه چلولي دي. دغو تحریکونو د اخوت یو احساس پیدا کړی او دغه احساس خلک د خپلو غلیمانو په مقابل کې یو موټی کړي دي.

د مقاومت له دغو تحریکونو سره په ټولنه باندې تلپاته اثرات پرېوتل ځکه د ټولنې حساس او مهم سیاسي، کلتوري او مذهبي مسایل رڼا ته راوتل او بېداري راتله نو تغییر ته متې رانغښتل کېدې.

البته دغه اغېز د ټولنې په ټولیزه حافظه کې پاتېږي او په راتلونکو نهضتونو باندې ژور اثر غورځوي. مثلا په اوولسمه میلادي پېړۍ کې په انګلستان کې د ډیګرز او لیولرز په نوم د مقاومت دوه نهضتونه رامنځ ته شول چې رادیکالې غوښتنې یې لرلې. دوی غوښتل چې بزګرو ته دې د ناکرل شویو ځمکو د کرلو اجازه ورکړه شي، شخصي ملکیت دې لغوه شي، په اجتماعي او سیاسي لحاظ دې له ټولو وګړیو سره برابر چلند وشي، د رایو حق دې لاز یاتو کسانو ته ورکړ شي، او د لاردانو جرګه دې ختمه شي.

دغه تحریکونه له روحانیونو سره هم وران وو ځکه هغوی د منل شویو رسمي اصولو چې د عوامو له ګټو سره په ټکر کې وو، ملاتړ کاوه.

خو د مقاومت ځینې تحریکونه په دومره بې رحمۍ سره ځپل شوي چې په ټولنه یې هیڅ اثر ونه شینده. په هندوستان کې بزګرو او قبایلو د استعماري حکومت په خلاف بغاوت وکاوه خو د دوی هڅې په کامیابۍ سره وځپل شوې.

سنتالي په ۵۷-۱۸۵۵ کې، د نیلو کرونده ګرو په ۱۸۶۲ کې، په پونه کې مرهټه بزګرو په ۱۸۷۶ کې، او د شرقي بنګال بزګرو په ۱۸۷۲ کې د استعماري دولت خلاف بغاوتونه وکول خو دغه ټول بغاوتونه وځپل شول.

د ۱۸۷۶ او ۱۸۹۶ کلونو په منځ کې د هند د جنوب د موپلا بزګرو د ملاکانو او برطانوي حکومت په خلاف دوه ویشت ځله پاڅون وکاوه.د دوی پاڅون هر ځل وټکول شو او په ۱۹۳۰ کال کې یو ځل بیا چخنې شو. خو هغه څه چې څرګند دي دا دي چې دغو باغیانو هیڅ وخت ماته ونه منله.

کله چې د مقاومت یو غورځنګ کامیابېږي، نو خلکو ته روحیه ورکوي چې له یوې نوې انرژي سره په ټولنه کې ریفورم راولي. خو که وځپل شي نو خلک تر څه وخته پورې په روحي لحاظ مړاوي وي. دې ته کافي وخت پکار وي چې خلک له کوما ډوله حالته راووځي او په ځان کې یو ځل بیا د مقاومت انرژي احساس کړي.

هغه لیډران چې په ماضي کې له سرونو تېر شوي د اتلانو په څېر راڅرګندېږي. مثلا د روم د امپراطوري په خلاف راپاڅېدلی غلام، سپارتاکوس چې په شپېتمو او اویایمو کلونو کې د رادیکالو ګروپونو سمبول شو. نن ورځ زپاتا، چیګوارا، او بګت سینګ چې له ستمګرو رژیمونو سره وجنګېدل، د اتلانو مقام لري. که څه هم دوی په خپل وخت کې ناکام شول خو وروسته بیا د راتلونکو نسلونو لپاره د الهام بخښونکو په توګه وځلېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شمالي هند باندې د ترکو غلبه

په يولسمه او دولسمه ميلادي پېړۍ کې د هندوستان په شمالي سيمو باندې ترکانو حملې وکړې چې په نتيجه کې يې د ډيلي سلطنت تاسيس شو. مورخانو د دغو فتوحاتو د اغېز په اړه بېلې بېلې خبرې کړې دي. د تاريخپوهانو يوې ډلې دا حملې، فتحې او نيونې د هندوستان لپاره مصيبت او افت بللي دي ځکه د هند د تاريخ بهير يې مختل کړی دی او د هندي ټولنې په وده او پرمختګ کې يې ګډوډي پېښه کړې ده.

د دوی په نظر د دغو فتوحاتو په نتيجه کې يو بهرنی عنصر د هند د سياست، ټولنې او اقتصاد په ميدان کې لاسبرى شو. دغه عنصر د هندوستان خپل خلک د خپل وطن په چارو کې له فعال رول لوبولو راوګرځول او په دويم درجه کسانو يې بدل کړل. بله دا چې د يرغلګرو او مدافعانو تر منځ جګړې د ګڼو هنديانو د وژلو سبب شوې او د هند خلک يې بې سېکې کړل. دغو حملو هندوستان ته په کلتوري او معنوي لحاظ لوی تاوانونه ورسول.

خو ځينې نور مورخان وايي چې د ترکو حملو هنديان له درانهٔ خوبه راپاڅول او دوی يې له نويو چيلنجونو سره مقابلې ته چمتو کړل. دوی چې خطر وليد نو وسله يې راواخيسته او خونړۍ جګړې يې وکړې. د مقاومت روحيې په هندي ټولنه کې نوې سا پوه کړه او د ليد ونظر ساحه يې ورپراخه کړه.

دغه مورخان دا هم وايي چې د ترکو تر فتوحاتو دمخه شمالي هند په ورو، بې اهميته دولتونو وېشلی و چې کمزورو خو مستبدو واکمنو ورباندې حکومت کاوهٔ. دغه واکمن به له خپلو غليمانو سره په جګړو بوخت وو او

خپل قوت او امکانات يې د هيڅ لپاره لګول. د ترکو د استيلا يوه مهمه نتيجه دا وه چې دا وړې واکمنۍ ختمې او په يوه واحد سياسي سيستم کې چې سوله او ثبات يې راوړ، مدغمې شوې.

ترکو له ځان سره يو نوی کلچر راوړ او هندي ټولنه يې په لنډ وخت کې په څو کلچرواله ټولنه بدله کړه. د کلچر تنوع د هندي ټولنې په رګونو کې چې يوازې شوې وه او نويو نظريو ته يې اړتيا وه، تازه وينه جاري کړه. يو مثال به راواخلو: د ترکو تر نيواک دمخه پوځي خدمات يوازې په کشتريا طبقې پورې محدود وو، نورو طبقو د وسلو لرلو اجازه نه لرله. د ترکانو استيلا دغه انحصار ختم کړ او ټولو طبقو ته يې د پوځي خدمت اجازه ورکړه.

څرنګه چې نويو فاتحانو په ښارونو کې واړول او خپل پوځونه يې د ښار په کلاګانو کې دېره کړل نو له دې سره ښاري انقلاب راغی چې د ښار ټول جوړښت يې بدل کړ. نوي ښارونه ودان او پخواني ښارونه پراخ و بهتره شول. د عليګړ د نامتو مورخ، محمد حبيب په نظر، دغه ښاري انقلاب په هندي ټولنه کې عظيم تغييرات راوستل.

نجس او د ټيټو طبقو خلک چې د ښار په چارديوالي کې يې د اوسېدا اجازه نه لرله، د ښار په داخل کې له نورو طبقو سره اوسېدلو ته پرېښودل شول. د محمد حبيب په نظر دې نوې پاليسي ښاري جوړښت مظبوط او د تېرې په مقابل کې د ښارونو د مقاومت قوت زيات کړ. په ښار کې ژوند د دې سبب شو چې کسبګر او صنعتګر خپل مهارتونه لا زياتو خلکو ته وروښيي.

اشرافو او شاهي کورنيو ښې جامې، پسولونه، جواهر، فرنيچر او د اسونو او هاتيانو لپاره وسايل پکار وو. دغه صنعتګر په شاهي کارخانو کې استخدام شول چې د اړتيا وړ شيان جوړ کړي. د صنعتګرو اقتصادي سوکالي په ټولنه کې د دوی قدر زيات کړ. حال دا چې دوی په پېړيو پېړيو په بې قدرۍ کې ژوند کړی و.

کله چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکريت ژبې او برهمن طبقې چې د سانسکريټ زده کړه يې په انحصار کې وه، اهميت کم شو. برهمنانو، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ورته په دربارونو کې ځای و ډوډۍ نه وه، نورو کارونو ته مخه کړه. دوی له سوداګرو سره کاتبان و محاسبان شول او په دې ډول یې په ټولنه کې قدر کم شو. لکه څنګه چې البیروني وایي، ځینې برهمنان د محمود له یرغله وروسته کشمیر ته او د هندوانو نورو واکمنیو ته ولېږدېدل چې په دربارونو کې ډوډۍ پیدا کړي او بې قدره نه شي.

خالق احمد نظامي په خپل کتاب (د دیارلسمې پېړۍ په هند کې د مذهب او سیاست ځینې اړخونه) کې لیکلي چې: له اتمې پېړۍ را په دې خوا هندوستان له بهرنۍ دنیا سره بې ارتباطه پاتې و. په شمالي هندوستان باندې د ترکو د غلبې یوه لویه بریا دا وه چې دغه انزوا یې ختمه کړه او هند د هغې زمانې په پېژندل شوې دنیا کې خپل ځای ومونډ.

په ستراتېژيکو ځایونو کې د کلاګانو جوړولو تجارتي لارې له غلو وساتلې او د هند مارکیټونه له خارجي مالانو مالامال شول. سوداګرۍ د دې سبب شوه چې یو قانوني سیستم وده وکړي او د تعرفو لپاره مقررات جوړ شي. کله چې ترکو پاچایانو خپلې پیسې را وایستلې، اقتصاد پولي شو او داخلي و خارجي تجارت یې وغوړاوه.

لوی مورخ عرفان حبیب وایي چې د ترکو د غلبې په وجه هند ته نوې تکنالوجي راغله او د صنعتګرو په لاس یې لا ښې وسیلې ورکړې چې د دوی تولیدي ورتیا یې لوړه کړه. د دې شي په نتیجه کې د ټیټو طبقو ټولنیز حیثیت بهتره شو او په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو په لټه کې شول.

د دې لټون په وجه پیدا شوی اجتماعي ټکر د هغه وخت په ادبیاتو کې منعکس شوی دی. لوړې طبقې او خواص د ټیټ ذاتو له لاسه، چې په ټولنه کې یې د محترم ځای د لرلو هڅه کوله، شکایت کوي چې کلانکاره شوي دي. دغه ټکر د بلبن په زمانه کې (۱۲۸۷-۱۲۴۶) چې په لوړو دولتي څوکیو کې یې د ټیټ ذاتو مقررول منع کړل، ډېر څرګند دی. خو، کله چې د بدلون بهیر پیل شو، دا مشکله شوه چې مخه یې ونیول شي. نو، کوم بدلون چې په هند کې له ترکو سره راغی په دې ټولنه یې دایمي اثر وکړ.

د استعماري دوران له تاریخ سره د چلند ډولونه

د اسیا او افریقا هغه هېوادونه چې د استعمار دوران یې لیدلی دی د استعماري قوتونو په لاس د خپل تاریخ او کلتور د شکل د بدلېدو او مسخه کېدو ترخه تجربه لري. له خپلواکۍ وروسته د دغو هېوادونو یو لومړی کار دا و چې خپل تاریخ له سره ولیکي او هغه ځایونه پکې سم کړي چې استعمار د خپلو سیاسي ګټو په خاطر بدل کړي او یا له قلمه غورځولي وو.

له استعماري ماضي سره چلند د دوی لومړی مشکل و چې ورسره مخ شول. خپلې دې ماضي دوی ته ماته، بې حیثیتي او وروسته پاتې والی ورياډول. دغو هېوادونو له خپل ماضي سره دوه ډوله چلند وکړ: یو دا چې د مستعمره کېدلو له بهیره څه زده کړي او د خپلو ټولنو په وروسته پاتې حال ځانونه پوه کړي. دوی وغوښتل چې د هغه شاته پاتې حال چې په نتیجه کې یې د نورو تر لاس لاندې شول، علتونه ومومي او له تاریخه دا درس واخلي چې بیا هغسې حال ورباندې رانه شي.

دویم چلند دا و چې د خپلې ماتې د هېرولو او د استعماري قوتونو په لاس د خپلې غلامۍ د هېرولو لپاره یې په استعماري ماضي ځانونه ناګاره واچول. دغه کار اسپانیاوالو هم کړی و. د اسپانیا مورخانو د خپل ملک د تاریخ د لیکلو په وخت عرب له پامه وغورځول، لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

عرب چې ښځې اسپانيا ته راغلي نه وو. دغه پاليسي د بالکان
مسيحي دولتونو هم خپله کړه. دوی د نيواک د دوران د هېرولو لپاره
له خپل تاريخه د عثماني دوران خاطرې وايستلې.

د براعظمګي مورخان هم له دې مشکل سره مخ دي چې د بريتانيا د
واک دوران څنګه تحليل کړي او څه معامله ورسره وکړي؟ په دې
دوران سترګې پټول ممکن نه دي. دا يو داسې تاريخي حقيقت دی چې
مورخ ورنه په اسانه ټوپ نه شي اچولی. پوښتنه دا ده چې: ايا د انګرېز
دوران د هند د تاريخ په بهير کې مداخله وه او که له دخالت او لاس
وهلو سره سره يې د داسې دور په توګه تحليل کړو چې د هند د تاريخ
پيوستون او اتصال پکې په خپل حال پاتې شو؟

يوه بله فرضي پوښتنه دا ده چې که په هند کې برطانوي راج نه وای، د
براعظمګي بڼه به څنګه وه؟ بې شکه چې د انګلستان راج په هند کې
تغييرات راوستل او د نويو اقدارو موسسې يې جوړې کړې چې له
پخوا سره يې رابطه وشلوله او د تاريخ تداوم يې ونه ساته. لا مهمه دا
چې ټولنه يې په دوو ډلو ووېشله: يوه د غربي شويو ډله وه چې د
اروپا په طرز يې د هند عصري کول غوښتل. دويمه ډله په وطني
اقدارو پورې ونښته او له هر ډول تغيير سره يې مخالفت وکړ. لومړۍ
ډله په خپله ماضي شرمېدله خو دويمه ډله پې وياړېدله. دا وېش تر
اوسه پورې په هند و پاکستان کې وينو.

هغوی چې د پردو د واک پلويان دي، استدلال کوي چې که يو
پرمختللی قدرت په يوه وروسته پاتې هېواد واکمني وکړي، نو د
عصري کېدو بهير به يې چټک شي او کنه نو په ترقي به يې ډېر وخت
ولګېږي. د دغه استدلال په اساس، بريتانيا پلوي ډلې وايي چې د
انګرېزانو د واک په وجه هنديان له نويو فکرونو سره بلد شول او

سياسي ګوندونه يې جوړ کړل. د مستشرقانو څېړنو د هند د ماضي په
اړه پټ او ناڅرګند معلومات رڼا ته راوايستل. د اروپايانو ساينس او
فلسفې د هند په تعليم يافته طبقه کې نوی شعور او معقوليت پيدا
کړ. د لويديځ مادي کلچر اقتصادي سوکالي او اسوده ګي راوړه او
وګړيو هڅه وکړه چې له ژونده خوند واخلي او مزې پکې وکړي.

سياسي او اجتماعي موسسو ټيټو طبقو ته د تعليم کولو امکان برابر
کړ او د عزت څښتنان يې کړل، حال دا چې په پېړيو پېړيو د دوی له
محترم ګڼلو انکار شوی و. استعمار نوې کاري ځانګې لکه ډاکټري
او وکالت وزېږولې چې منځنۍ طبقه يې پراخه او په ټولنه کې يې د
هغې رول پياوړی کړ.

دغه دلايل په دې اساس رد شوي دي چې انګرېزانو دا هر څه د خپلو
ګټو لپاره وکړل. البته، تاريخ شاهدي ورکوي چې د انګرېزانو
حکومت د ټولنې د بنيادي جوړښت او سټرکچر د بدلولو هڅه نه کوله.
انګرېز حکومت لوړو طبقو ته اجازه ورکړه چې له حکومت سره د
همکاري په بدل کې خپل امتيازات وساتي.

جي، الويسيوس په خپل کتاب (په هند کې بې ملته نشنليزم) کې
ليکي چې د بريتانيا واکمني د هند ټولنه په چټکۍ سره بدله نه کړه. د
بريتانيا د راج عصر له ماضي سره د انقلابي پرېکون عصر نه بلکې تر
ډېره حده د ماضي د ادامې عصر بللای شو. دی دا ادعا هم سمه نه ګڼي
چې انګرېزانو هند واحد کړ. دی ليکي چې: د يوالي پروسه نيمګړې
وه. د براعظمګي کابو دريمه برخه خاوره د نوابانو تر کنټرول او ادارې
لاندې پاتې شوه چې له مرکز سره يې تفاوتونه لرل...

د الويسيوس استدلال دا دی چې په حقيقت کې برتانوي حکومت
هندي ټولنه بدله نه کړه او بلکې د سياسي ثبات په خاطر يې د هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زارهٔ اقدار او دودونه په ځای وساتل. مثلا کله چې انګليسي سرکاري ژبه شوه، د برهمنو په څېر لوړو طبقو زده کړه او خپل پخوانی موقف يې وساته. په تجارت او سوداګرۍ کې مرواريس او بنياس د شرقي هند کمپنۍ ته د نماينده ګانو په څېر کار کاوهٔ او ډېرې ګټې يې وکړې. په کليوالو سيمو کې فيوډالانو له انګرېزانو سره همکاري لرله او د دوی ملاتړ ورته حاصل و. د دې حالت په نتيجه کې دغه طبقې ونه توانېدې چې د بدلانهٔ د نماينده ګانو رول ولوبوي او ټولنه لږ و ډېر په خپل حال پاتې شوه.

د انګرېزانو د دوران په اړه د مطالعې يو بل اړخ وايي چې په دې دوران کې هندي او اروپايي تمدنونه سره غاړه غړې شول او دې شي د هند په بې حرکته کلچر کې نوې سا وغړوله. نويو وسايلو او ميتودولوژۍ له هندي منورينو سره مرسته وکړه چې د خپلې ټولنې د زوال علتونه وڅېړي او وپلټي او دغه راز مرسته يې ورسره وکړه چې دا وڅېړي چې نويو چلينجونو ته د ځواب ورکولو لپاره بايد څنګه پخپله ټولنه کې ريفورم راولي. د راجا رام موهن رای نهضت او د سرسيد ريفورمونه د دې پروسې نتايج دي. د ريفورم دغه حرکتونه د دوګم په ځای تر ډېره حده د عقلانيت په رڼا کې د ارزښتونو او دودونو قضاوت ته لاره پرانيستله.

نو موږ نه دا ويلی شو چې استعماري دوران بې تاثيره و او پخوانۍ ټولنه په خپل حال پاتې شوه او نه دا ويلی شو چې انقلابي بدلونونه يې راوستل او ټولنه يې ګرد سره بدله کړه. البته دا يقيني ده چې د بريتانيا رول په ځينو اړخونو کې بدلونونه راوستل خو په زوړ سټرکچر يې غرض ونه کړ. نو موږ د هند په تاريخ کې د استعمار په نتيجه کې هم اتصال او هم پريکون وينو. دغه شی له موږ څخه د بريتانيا د وخت د هند د تاريخ دقيقه مطالعه غواړي له ټولو پېچلتياوو او ضمني اړخونو سره.

د مغولو د زوال برطانوي روايت

باور عام دا دی چې بريتانيا ځکه د هند واکمنه شوه چې د مغولو امپراطورۍ د غروب په حال کې وه. دغه وخت هندي ټولنه ټوک ټوک شوې وه او د وحدت ځای ورکې تفرقې نيولی و. د هند اقتصاد شړېدلی و، اخلاقي و معنوي ارزښتونه يې بې سبکه شوي او په دودونو او موسسو کې يې اعتبار و اقتدار پاتې نه وو. د دغو کمزوريو په وجه پيدا شوې خلا د شرقي هند کمپنۍ په اسانۍ سره ډکه کړه. کمپنۍ چې قدرت ته ورسېده، په هند کې نوې دوره پيل شوه، کورنۍ جګړې ختمې شوې، قاتلان و داړه مار وځپل شول، سوله او سوکالي بيا راغله او د يوه داسې حکومت تېره يې کېښوده چې سياسي او اقتصادي ثبات ورسره مل و.

د مغولو د دوران د ختمېدو او د انګرېزانو د دوران د پيلېدو په اړه دغه پاسنی تعبير ډېره موده منل شوی و او شک پکې نه کېدهٔ. خو د دې زمانې ته ژوره کتنه او نوي اسناد د نوموړي تعبير نيمګړتيا او يو اړخيزوالی راښيي. اوس دا خبره کېږي چې برطانوي مورخانو او سياستوالو په هند باندې د انګرېزانو د سلطې د توجيه کولو لپاره د مغولو د زوال په باره کې له مبالغې سره اخښلې تيوري جوړه کړې وه.

په دې کې شک نشته چې د مغولو امپراطورۍ د اورنګزيب له مړينې وروسته (۱۷۰۷) مخ په ځوړ وه. په دربار کې توطيو او دسيسو اشرافيت په مخالفو ډلو سره ووېشهٔ او دولت يې کمزوری کړ. دا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت د کمزورۍ نتيجه وه چې نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي په هندوستان حملې وکولې او د مغولو راټوله کړې شتمنې يې خپلو ملکونو ته يووړه. په اخر کې امپراطور ته اهميت و پرستيږ پاتې نه شو او د مرهټه وو يا د کمپنۍ رحم و کرم ته کېناست. د امپراطور د شان و شوکت په ختمېدو سربېره د شاهي کورنۍ غړي او اشراف مفلس او په مالي تنګسه کې ګرفتار شول. هغوی چې د دربار او اشرافو دغه حال ته د ډيلي له ليدلوري کتل، دې زوال ته يې د ټولنې د زوال په توګه کتل. خو حقيقت بېخي بل شان و. ډيلي چې له خپل تېر برم سره خدای پاماني وکړه نو په ولايتونو کې حکومتونه د خپل رول د لوبولو لپاره له نوي ځواک او انرژي سره راڅرګند شول.

لکنهو، بنګال، حيدراباد، بکانر، جيپور او پونه د کلتوري فعاليتونو مرکزونه وو. د پونې دولتي اسناد د پونې د حکومت په قلمرو کې په ښارونو او کليو کې د ژوند حال په تفصيل سره راکوي. دغه اسناد مو پوهوي چې د هغه وخت په ټولنه کې ګډوډي يا ناخوښي نه وه. جالبه دا ده چې د بريتانيا د حکومت په زمانه کې مورخانو اجازه نه لرله چې دغه اسناد وګوري، ځکه له حکومت سره وېره وه چې د زوال په افسانه باندې به شک وشي. په ۱۹۱۷ کې د بمبۍ ګورنر، سي، اې، کنکاډ ته خوښه ورنه کړه چې په مرهټه وو باندې خپل ليکلی کتاب خپور کړي. له ګورنر سره تشويش و چې دغه کتاب به د حکومت په رسمي ليدلوري باندې لوستونکي بې باوره کړي.

نوې څېړنې دا هم ښودلې ده چې د مغولو د امپراطوري زوال د هغې د موسسو زوال نه و. راوروسته حکومتونو لکه په بنګال کې د مرشد قلي خان او علي وردي خان ادارو په خپل قلمرو کې د مغولو سيستم

ته ادامه ورکړه او ان د نولسمې پېړۍ په منځ کې رنجيت سينګ د مغولو ډېرې موسسې په خپل حال وساتلې.

دغه راز، نه سياسي سقوط او نه د واحد حکومت په ځای د څو حکومتونو ظهور، له هندي ټولنې خپله خلاقه انرژي واخيستلی شوه. په دې ټول دوران کې هندي ټولنې په پوره شوق و جذبې کلتوري و اجتماعي نوښتونه وکړل.

هرمان ګوتز په خپل کتاب کې چې: په اتلسمه پېړۍ او د نولسمې پېړۍ په سر کې د هندي تمدن بحران نومېږي، ليکلي چې: ايا ممکنه ده چې د جيپور، جودپور، ډګ، اوديپور، لاهور، لکنهو، مرشد اباد، او پونې خيال ته ورته قصرونه او باغونه له پامه وغورځوو؟ ايا د هغې زمانې له بې شمېرو ظريفو، ښکلو انځورونو انکار کولای شو؟ ايا د اردو، بنګالي او مرهټه ادب زرين عصر د هېرېدو دی؟ ايا د هغو وختونو د موزيک و نڅا په عظمت کې شک کولای شو؟ او يا په هغې ټولنه کې د ښځو مهم مقام او د اجتماعي ژوند مهذب والی د دې دی چې سترګې ورباندې پټې شي؟ ايا موږ بايد دې نتيجې ته ونه رسېږو چې د اتلسمې پېړۍ او د نولسمې پېړۍ د ابتدا پېر نه يوازې د سياسي او اقتصادي زوال پېر نه و بلکې د هندي کلچر د ظرافت و لطافت د اوج مهال و؟)

د مغولو د زوال يوه مثبته نتيجه دا وه چې د دربار او اشرافو په کړۍ کې ايسار شوی عالي کلچر د درباريانو او اشرافو له انحصاره راووت، په ټول هند کې خپور شو. هنرمندان، شاعران، مورخان او د کسب و کمال خاوندان د حاميانو او پالونکو د موندلو په نيت په ټول هندوستان کې خپاره شول. دوی چې د ډيلي له درباره راوتلي وو، نوی ژوند يې تجربه کړ او نوې تجربې يې خلاقيت ور زيات کړ. دوی د کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوی چاپېریال وموند او د اظهار لپاره نوي موضوعات په ګوتو ورغلل چې په نتیجه کې هندي کلچر لا شتمن شو.
په دې دوران کې د اقتصاد ولاړ او ساکن حالت د دې سبب نه شو چې ټولنه وشړېږي. سوداګرو خپل کار ته ادامه ورکړه او د ټول هند مارکيټونو ته يې مالونه ورسول. مونږ په دې اړه ډېر جزییات موندلای شو چې په ښارونو او ښارګوټو کې څنګه نوي مارکيټونه ودان او تجارتي فعاليتونه پکې وار په وار زيات شول. سي، اې. ببللي په خپل کتاب کې (بازاريان او بازارونه: د ۱۷۷۰ او ۱۸۷۰ کلونو تر منځ د بريتانيا د نفوذ د خپرېدو په وخت د هند د شمال ټولنه) د دغو بازارونو په اړه ډېر اسناد خوندي کړي دي.
د دې وخت يو بل مهم خصوصيت دا و چې د خلکو مذهبي تعصبات کم شول. يو عام پسنده، ولسي مذهب چې د ټولو مذهبونو د خلکو يو ځای کولو ته مايل و، د راڅرګندېدو په حال کې و. مقبرې او زيارتونه به له معمولي خلکو ډک وو. دلته به خلکو خپل مذهبي توپيرونه خاورو ته وسپارل او سره ګډ او مخلوط به شول.
نو، ويلی شو چې د مغولو د زوال او د هغو په ځای د انګرېزانو د راتلو ټوله تيوري برطانوي مورخانو جوړه او په دومره قوت يې خپره کړه چې د تاريخ په ثابت حقيقت بدله شوه. د افسانو شاربل او د واقعيت او دروغو بېلول، وخت غواړي. په هندوستان کې د قدرت ګدۍ ته د انګرېزانو د ختلو او د مغولو د راکوزېدلو په اړه دغه شاربل تر سره شوي دي او اوس دا ثابته شوې ده چې د مغولو زوال په مجموع کې په هندي ټولنې اثر ونه کړ. سياسي بلواوې ونه توانېدې چې له دې ټولنې ژوند، تحرک او انرژي واخلي.

قهوه خانه او س نشته

پخوا به خلکو د تفريح او وزګارتيا وخت له يارانو سره په ناسته او د ورځنيو مسايلو په اړه په خبرو اترو تېراوه. د دغو ناستو اسانتيا په ميخانو کې مهيا وه. د شرابو نشې به بحثونه تاوده او احساساتي کړل. کله کله به نشه شويو ډلو يو بل ته لاس واچاوه، اخ و ډب به يې جوړ کړ او ګډوډي به راغله. په دغسې وختونو کې د ميخانې چلوونکي ته د خشمېدليو مشتريانو کنټرول مشکل و.
همدا وجه وه چې سپين روبو او درنو کسانو دا رنګه ځايونو ته له تلو ډډه وکړه. په فرانسه کې اشرافي مېرمنو د داسې ناستو لپاره سالونونه جوړ کړل چې منورين او فرهنګيالي به ډېر ورتلل او د مهذبو ملګرو له ملاقاته به يې خوند اخيست. په نورو هېوادونو کې هم کله دلته او کله هلته شخصي غونډې جوړېدلې چې د لوړو طبقو او لوړو سويو کسانو به په مهذبه طريقه له يو بل سره بحثونه کول او نظرونه شريکول.
نو د قهوه خانو رواج د لوړو طبقو او منورينو په کلتوري ژوند کې يو نوی تغيير راوست. قهوه خانې د ليکوالو، هنرمندانو، مهندسانو، ښوونکو، ډاکترانو، سوداګرو او حقوقپوهانو په څېر اقشارو لپاره په اول ځل د ناستې او د خپلې خوښې په موضوعاتو د بحث کولو ځای برابر کړ.
د قهوه خانو او ميخانو ډېر توپير و. په قهوه خانه کې نشې نه کېدلې. دلته راټول کسان نه بېسده کېدل. څرنګه چې دلته معمولا منورين او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهارتونو ځښتنان راغونډېدل نو ان په ډېرو شدیدو بحثونو کې هم د ادب و درناوي خیال ساتل کېدۀ. د قهوه خانو مالکانو هم د خپلو مشتریانو د اسوده ساتلو او ښه خدمت په وسیله د هغو لپاره د طبعې چاپېریال برابر کړی و. معمولا به د قهوه خانو فرنیچر ښه په سلیقه ایښودل کېدل او له یو بله به بې دومره فاصله وه چې د راز د خبرو او د خواله امکان به موجود و. د ژمي په موسم کې به د قهوه خانې د منځ د هوا د ماتولو لپاره د سکرو منقلونه ایښي وو. که به د خبرو لپاره څوک نه وو نو یوازې کس د قهوې له څښلو سره په یوه وخت کتاب لوستلای یا شعر، کیسه، یا لیک لیکلای شوی.

ستیوراټ لي الین په خپل کتاب کې چې (د شیطان پیاله) نومېږي، د قهوه خانو په تاریخ غږېدلی دی. دی لیکي چې لومړنۍ قهوه خانه په استانبول کې په ۱۵۵۵ کې پرانستل شوه. دغه نوښت د ډېرو کسانو خوښ شو او ورو ورو د ترکیې په بېلو بېلو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په هره قهوه خانه کې به یو بېل کلتوري فعالیت و. مثلا ځینې یې په دې مشهورې وې چې مشتریان پکې شعرونه وایي. په ځینو نورو کې به تمثیلي پروګرامونه وو او یو شمېر نورو قهوه خانو د موسیقي په خپرولو کې نوم درلود. د قهوه خانې دود مصر و ایران ته لاړ او په دغو هېوادونو کې په لنډ وخت کې هر ځای قهوه خانې جوړې شوې.

د استریا مرکز ویانا د اروپا لومړنی ښار و چې په اوولسمه پېړۍ کې قهوخانه پکې جوړه شوه. دلته له قهوې سره شیدې او پیروی هم یو ځای شول چې د قهوې تریخوالی کم کړي. وروسته بیا په نورو اروپایي ملکونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په لندن کې په لومړي ځل اکسفورډ قهوه خانه په ۱۶۵۲ کې یوه یهود جوړه کړه. په انګلستان کې د دې نوښت هرکلی وشو نورې قهوه خانې پرانیستل شوې او تر یو زر او اوولس سوه کاله پورې یې شمېر دوه زرو ته ورسېد. دغو قهوه خانو د

انګلستان د ټولنې په سیاسي، کلتوري او روشنفکري پرمختګ کې مثبت رول ولوباوۀ. مثلا په ترکس هیډ کافي هاوس کې مشتریانو ته د رایو یو صندوق ایښی و چې د روانو حالاتو په اړه خپل نظر په یوه ټوټه پاڼه ولیکي او صندوق ته یې واچوي. دا یوه نوې روده او طریقه وه چې وګړیو ته یې اجازه ورکوله چې د استخباراتو د ادارو له وېرې پرته په پټه د زړۀ خبره له زړۀ راوباسي. ځینو مشهورو کمپنیو هم خپلو کارکوونکو ته قهوه خانې جوړې کړې، لکه ایل، لویډس کافي هاوس، بالتیک کافي هاوس، او د شرقي هند کمپنۍ یورشلیم کافي هاوس. د قهوه خانو ارام او خلوت چاپېریال کاروباریانو ته اجازه ورکوله چې په خپلو پرابلمونو باندې په سړه سینه غور وکړي.

په انګلستان کې ځینې خاصې قهوه خانې وې چې لیکوالو، هنرمندانو او ساینسپوهانو ورته تګ راتګ کاوۀ. اسحاق نیوټن به یوناني قهوه خانې (ګرشن کافي هاوس) ته همېشه ورتۀ. جاناتان سویفت او الکساندر پوپ (ویل کافي) خوښوله. ریچارډ ستیل چې په کافیانو کې جالبو خبرونو او اوازو ته پام شو نو یوه ورځپاڼه یې خپره کړه. دۀ خپل خبریالان په بېلو بېلو قهوه خانو کې کښېنول چې دۀ ته له هغو ځایونو د تازه خبرونو په اړه معلومات ورکړي. د دۀ ورځپاڼه چې ټاټلر نومېده، ډېره ژر د خپلو جالبو موضوعاتو په خاطر مشهوره او محبوبه شوه.

په فرانسه کې کافي په لومړي ځل د څورلسم لویي د دربارترک سفیر نورو ته وروپېژندله او چې فرانسویانو ته یې خوند ورکړ نو په فرانسه کې یو شمېر قهوه خانې پرانیستل شوې چې د دغه هېواد اشرافي کړۍ یې جذب کړې. د پروسوپیو دل کولتیلي په نوم د سیسل د ټاپو یو سړی چې په دې پوه شو چې د فرانسې د اشرافو او منورینو په خته کې له زرق و برق سره مینه ده نو په پاریس کې یې د شاهانه سلیقې قهوه خانه پرانستله. د دې قهوه خانې مېزونه د مرمرو وو، خورا ظریفې چوکۍ یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرلې، چت او دیوالونه یې په هیندارو پوښلي وو، چلچراغونه پکې
ځوړند وو او پیاده ګانو یې داسې ارایش کاوه لکه د شاهي دربار نوکران
چې وي. دا قهوه خانه د والتیر، روسو، ناپلیون او ارستو کراتو د خوښې
قهوه خانه شوه. دغه ځای اوس هم شته او سیلانیان په ګڼ شمېر کې
ورځي.

په هندوستان کې شواهد ښیي چې د مغولو د اشرافو یوې محدودې
کړۍ قهوه څښله. قهوه د ډېرو کسانو د خوښې څښاک نه وه. د انګرېزانو
د واک په زمانه کې قهوه د منورینو او متخصصانو په قشر کې رواج
شوه. په نولس سوه څلوېښتمو کلونو کې انډیا کافي بورډ د هندوستان
په ټولو لویو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستلې. په کراره او دوستانه
چاپیریال کې د قهوې ارزانه پیاله د دې سبب شوه چې قهوه خانې په لنډ
وخت کې د منورینو د تلو راتلو ځایونه شي. په ډهلي او لکنهو کې قهوه
خانو ته مشهور شاعران لکه مجاز، جوش، سلام، علي سردار جعفري او
نورو تګ راتګ کاوۀ. د لاهور قهوه خانې هم د ادب د خاوندانو د مباحثو
او خبرو اترو په خاطر مشهورې وې. د هند او پاکستان له بېلېدا وروسته
په کراچي کې زیلین کافي هاوس او ایسټرن کافي هاوس داسې ځایونه
وو چې محصلان، سیاستوال، او لیکوال به ورتلل او له یو بل سره به یې
نظریات مبادله کول.

د خواشینۍ ځای دی چې د قهوه خانو په زړۀ پورې او ارزانه کلچر اوس
نشته. امریکایانو د چټکو خوړو په شان دا دود هم راوایست چې یوه
پیاله کافي ژر ژر وڅښه او لاړ شه. نور نو دومره وخت نشته چې تر ډېرو
پورې له یارانو سره کېښېني او له ناستې یې خوند واخلي.

البته خورا ګرانبیه قهوه خانې اوس هم شته چې یوازې شتمن کسان
ورتللی شي.

ترکان

عربو مرکزي اسیا په نهمه میلادي پېړۍ کې ونیوله. د دې پېښې په
نتیجه کې ترک قبایل ورو، سوکه او وار په وار مسلمان شول. دوی د
اسلامي ټولنې د ساتلو لپاره لایق او پیاوړي پاچایان، زړۀ ور عسکر
او وفادار غلامان وړاندې کړل. دوی څوک دي؟

د مورخ اندرې وینک په قول، یوازې له شپږمې میلادي پېړۍ
راهیسې وینو چې د مرکزي اسیا کوچي قبایلو ته د ترک کلمه کارول
شوې ده. د چین خلکو دوی توکوی، یونانیانو تورکوی، عربو اتراک،
ایرانیانو ترکان او د هند خلکو توروشکا بللي دي. هغه قامونه چې له
ترکو سره مخ شوي دوی یې بد خلک معرفي کړي دي.

دا طبیعي خبره ده چې غلیمان یو بل بد بولي. ترکان د مریبیونو په توګه
د ټیټې درجې خلک، د عسکرو په توګه د پیسې او ټنګې لپاره
جنګېدونکي کسان او د واکمنو په حیث غاصبان ګڼل کېدل.

مثلا په اسلامي ټولنه کې دوی اوله پلا د غلامانو په توګه راڅرګند
شول. په هره هغه ټولنه کې چې خلک په لوړو او ټیټو طبقو وېشل
شوي وي، هلته غلام ته په درنه سترګه نه کتل کېږي. همدا وجه ده چې
د هغه وخت په ادبي اثارو کې ترکان د تحقیر له مخې احمقان بلل
شوي دي. دوی ته هغه وخت یوځه په درنه سترګه وکتل شول چې د
غلامانو په توګه د عباسي خلفاوو په شخصي ګارد کې شامل شول.
چې عباسي خلفا په زور کې وو، دوی یې په اخلاص خدمت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی د کمزورۍ او زوال په وخت يې بد نوم وګاټه او د خليفه جوړوونکو په توګه ياد شول. همدا وجه ده چې د عباسي دورې په وقايع نامو او پېښليکونو کې د ترکو منفي انځور وړاندې شوی دی.
دغه انځور ايرانيانو ، چې له ترکو سره يې ان له هغه وخته خصومت درلود چې اسلام نه و راغلی، لا بد رنګی کړ. ايرانيانو ته ځان خورا مهذب او با کلتوره ښکارېدهٔ خو ترکان يې شډل، وحشي او بې رحمه ايسول. له ترکو سره د ايرانيانو او عربو همدا مشترک تعصب دوی رخنه ګر او د خلفاوو وژونکي معرفي کړل.
طيب الهبري په خپل کتاب کې چې اسلامي تاريخ ليکنې ته بيا کتنه نومېږي، ليکي: د اسلامي امت په بېلو بېلو ټولنو کې له يوې سره هم دومره خصمانه سلوک نه دی شوی لکه له ترکو سره. د ايرانيانو ښکاره تعصب د دې سبب شو چې ترکان د مسلمانانو په تاريخونو او روايتونو کې په بد نوم ياد شي.
په بل پړاو کې ترک د واکمنو په حيث راڅرګند شول. دوی هندوستان په يولسمه او ديارلسمه پېړۍ کې ونيو. په سانسکريټ ليکنو او ادبياتو کې چې په ټول هندوستان کې خوارهٔ دي، د ترکو نوم خورا بد دی. چاټوپډيايا په خپل کتاب (د نورو معرفي) کې د سانسکريټ يو روايت رانقل کړی چې په هغه کې ترکان تباه کوونکي او قاتلان بلل شوي دي.
د توروشکا حکومت او د دوی د غلبې نتايج داسې توصيف شوي دي : معبدونه چې عبادت پکې بس شو ، له پامه وغورځېدل. د معبدونو په منځ کې د ميريدانګا (د موسيقي يوه آله) د خواږه اواز په ځای د شغالانو وېروونکې انګولاوې اورېدل کېږي. د بتۍ د لوګي د

خوشبويي ځای اوس د بوټيو د کباب توږم او د ترکو رذيلانو بد شورماشور نيولی دی.
اروپايان هغه وخت له ترکانو سره بلد شول چې عثمانيانو کنستنتينوپول او د بالکان مسيحي ملکونه ونيول. کله چې سليمان په ۱۶۸۳ کې ويانا محاصره کړه، غربيانو ته ترکان لوی خطر وبرېښېدل. د ترکو په خلاف په ټوله اروپا کې دا خبرې خپرې شوې چې وحشي، جګړه مار او غيرمتمدن خلک دي.
ايچ، اې، ايل فيشر په خپل کتاب (د اروپا تاريخ) کې د ترکو په باب ليکلي دي چې: ترکان د افکارو څښتنان نه وو. دوی ان تر همدې اوسني کهوله پورې د غرنۍ اسيا د کوچيانو له ژوند او فکر سره مناسبې شيوې ساتلې وې.
اکسفورډ ډکشنري نن هم، ترک وحشي، ستمګر او نه ايلېدونکی کس تعريفوي.
د اوسني هند په تاريخ ليکنه کې دا بحث څو ځله تود شوی دی چې ايا مسلمانانو هندوستان د اسلام لپاره ونيو که د سياسي ګټو لپاره.
هغوی چې په دې باور دي چې د غزنوي محمود يا شهاب الدين غوري په شان مسلمان واکمن د اسلام په خاطر هند ته راغلل، دوی ته دغه واکمن مقدس جنګيالي ښکاري چې اسلام يې خپور کړ او په هند کې يې اسلامي دولت تاسيس کړ.
جالبه دا ده چې د سيد سليمان ندوي په شان مذهبي عالم وايي چې د ترکو په لاس د هندوستان نيواک د اسلام لپاره نه و، ځکه نيواکګرو پخپله د اسلام په اړه کافي معلومات نه لرل. دوی نومسلمانه کسان وو چې خپل غير اسلامي قبايلي عادتونه يې لا نه وو پرې ايښي. د دهٔ په نظر د عربو په لاس د سند فتحه د اسلام لپاره وه ځکه عرب سوچه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانان وو او د اسلام د تبليغ لپاره سند ته راغلي وو. د مولانا ندوي په نظر د هندوستان په شمال باندې د ترکو غلبې دنيايي مقصدونه لرل، نه ديني. وروسته بيا د عليګړ پوهنتون خالق احمد نظامي هم د مولانا ندوي خبره وکړه. دی دا استدلال نه مني چې د هندوستان نيولو ديني انګېزې لرلې. دی وايي چې ترک جنګيالي مجاهدين نه بلکې مازې تيريګر وو.

په دغو دوو تعبيرونو کې د ليد لوري توپير وينو.

سليمان ندوي چې دغه فتوحات د سياسي انګېزو په اساس ګڼي، غواړي د اسلام په اړه تصور د دغو فاتحانو له کړو، چې لوټ يې وکړ، تالان يې وکاوه او د خلکو وينې يې وبهولې، بېل کړي. مولانا پوښتنه کوي چې يو مجاهد نو څنګه داسې ظلمونه کولای شي؟ دی وايي چې دوی سم، سوچه مسلمانان نه وو. د دوی ستمونه د اسلام لپاره نه بلکې د خپلو ګټو لپاره وو. تاريخ ښيي چې دوی د مفتوحه سيمې منابع او لوټ کړي ثروتونه د خپلو شخصي اړتياوو لپاره وکارول نه د عامو مسلمانانو لپاره.

د خالق احمد نظامي تعبير و تفسير له سکيولر هندوستان سره سمون خوري. د ده په نظر، ترک تيريګر د نورو تيريګرو او بلوسګرو غونډې وو چې هر ډول جرمونه يې ځانونو ته روا ګرځولي وو. دوی په نوم مسلمانان وو مګر عملونو يې له اسلام سره تعلق نه درلود. دې ته ضرورت نشته چې دوی وستايو او د اسلام اتلان ورنه جوړ کړو.

د تمدن په نوم

د تمدن د کلمې تعريف ډېر مشکل کار دی او چې داسې ده نو دا هم مشکله ده چې څوک متمدن وبولو، څوک ونه بولو. معمولا پياوړي ملتونه ځانونه متمدن بولي او له دې شي د کمزورو هېوادونو د لاندې کولو لپاره استفاده کوي. لرغوني يونانيان د نړۍ په هغو لومړيو خلکو کې شامل دي چې د تمدن په نوم يې د ګاونډيو نيولو ته متې راونغښتې. له هغه راهسې نړۍ په متمدنو او وحشي خلکو باندې وېشل شوې او له تمدنه د نورو هېوادونو د نيولو او د هغو د طبيعي منابعو د استثمارولو لپاره يوه پلمه جوړه شوې ده.

د فرانسوي مورخ براډل په قول، د سولايزېشن (تمدن) کلمه په لومړي ځل په اتلسمه پېړۍ کې د فرانسې تر انقلاب لږ دمخه فرانسوي اشرافي ميرابو وکاروله. تر دې دمه به دغه مفهوم د پولس، پليس، يا پولايټ د کلمو په ذريعه ادا کېده. کله چې د سولايزېشن کلمه جوړه شوه، ورو ورو له فرانسې، هالنډ، بيا جرمني او ورپسې انګليسي ژبو هېوادونو ته ورسېده. جرمنيان د کلچر او سولايزېشن د کلمو تر منځ توپير کوي. د دوی لپاره کلچر تر سولايزېشن ډېر بامعنا دی.

اروپايان ولې ځانونه متمدن بولي او په نورو ملتونو د وحشي او بربر ټاپه لګوي؟ د لويديځو مفکرانو په بېلوبېلو تعبيرونو کې د دې سوال ځواب موندلی شو. مثلا، فرانسوی مورخ جيزوت، د اروپايي تمدن په جوړولو کې درې عناصره ويني: په پيل کې اروپايي تمدن له رومي تمدنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي موسسو، لکه سنا، ښاروالي، قضا، قوانينو او حکومت چلولو ميراث تر لاسه کړ. وروسته بيا اروپايي تمدن دين او سياست سره بېل کړل. ورپسې يې د فرديت او ازادۍ مفاهيم خپل کړل چې د خلاق ذهنيت له ودې سره يې مرسته وکړه. دغو ټولو عواملو د لويديځ تمدن په جوړېدو کې برخه واخيسته. جيزوت باوري دی چې مذهب د تمدن په وده کې لويه برخه لري او د اروپا په مورد کې وايي چې مسيحيت د تمدن په وده کې لويه ونډه واخيسته.

له بلې خوا توکم پال مفکر ګوبينو د تمدن په جوړېدو کې د مذهب له نقشه منکر دی. د ده په نظر مذهب له بلې دنيا سره تعلق لري نه د دې دنيا له چارو سره. د دۀ په نظر يو سوچه توکم د يوۀ پياوړي، روغ او شتمن تمدن لوی عامل دی. کله چې د توکم سوچه والي ته زيان ورسي، تمدن يې زوال مومي او بې اهميته کېږي. نو دا د سوچه توکمونو حق دی چې په ناسوچه او ختمېدونکو توکمونو حکومت وکړي. دې توکم پالې تيوري اروپايانو ته چې د وروسته پاتې او کمزورو هېوادونو د نيولو او په هغو باندې د حکومت کولو په لټه کې وو، يوه بله وسله او پلمه په لاس ورکړه.
هربرت سپنسر يو بل مفکر و چې توکم پاله نظريه يې د داروين د بقای اصلح د تيوري په مرسته پياوړې کړه. دۀ خپلې نظريې ته د اجتماعي داروينېزم نوم ورکړ او د اروپايانو استيلا يې په اسيايي او افريقايي هېوادونو باندې چې اوسېدونکي يې ګويا په توکميز لحاظ پريوتي خلک وو، توجيه کړه.

په دوی سربېره دلته ځينې نور مفکران وو چې د تمدن منشا او وده يې وڅېړله. فرويد په خپل کتاب کې چې تمدن او مخالفان يې نومېږي، استدلال کوي چې د تمدن د ودې وجه د شک و بې باوري هغه حالت دی چې انسان پکې ژوند پيلوي. د طبيعت په مقابل کې د ځان د حفاظت لپاره انسان خپله ټوله انرژي کاروي چې په خپله ګټه د طبيعي منابعو د

استعمالولو په مقصد په چاپېريال برلاسی شي. له طبيعت سره د مقابلې په بهير کې بشر هم وده کوي او هم له تباهي و تخريب سره مخ کېږي. خو دغه ټکرونه انسان د تمدن د ودې لپاره خلاقيت، ابتکار او فعاليت ته اړباسي.

نوربرت الېس په خپل کتاب کې چې د تمدن بهير نومېږي، ليکي چې دهر تمدن يو مهم شاخص دا دی چې خلک خپل احساسات او د بدن حرکات څنګه کنټرولوي. د دۀ په نظر يو څوک هغه وخت د يوې ټولنې په باره کې قضاوت کولای شي چې د هغې ټولنې عادتونه او رواجونه وڅېړي او په دې ځان پوه کړي چې د دې ټولنې اوسېدونکي څنګه ډوډۍ خوري، څنګه خبرې کوي او چلند يې څه ډول دی.

دی په خپل يو بل کتاب کې چې د دربار کلچر نومېږي، وايي چې دا د درباري آدابو برکت و چې درباريان په دې پوهېدل چې څنګه د پا چا په وړاندې د خپل بدن حرکات کنټرول کړي. دغه کلچر ورو ورو له اشرافو او درباريانو عامو خلکو ته ورسېد او د ټولنې په عادت بدل شو. دی د تمدن په خپرېدو کې پياوړي دولت او د هغه موسسو ته هم اهميت ورکوي چې د اشرافو او فيوډالو ملاکانو نفوذ يې کم کړ او بورواژي يې وهڅوله چې را مخکې شي. په نتيجه کې تمدن يوازې د اشرافو په ولکه کې پاتې نه شو بلکې نورو طبقو ته هم خپور شو.

د خندا خبره دا ده چې په نړۍ کې ډېرې جګړې د تمدن په نوم شوي دي. په دې جګړو کې د نړۍ د متمدن کولو په ځای د مغلوبو ملتونو مدنيتونه تباه او دوی اړايستل شوي دي چې د غالبو هېوادونو اصول او ارزښتونه ومني. دغه پروسه ان تر ننه پورې روانه ده مثلا د امريکا امپرياليزم د تمدن په نوم نور هېوادونه نيسي چې لويديځ اقدار وساتي او د مغلوبو هېوادونو ارزښتونه ختم کړي. له خپلو ارزښتونو او کلتوره بې برخې شوي مغلوب ملتونه بې کلتوره او غير مهذب شي. دا حالت د عراق، افغانستان او فلسطين په پېښو کې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاريخ کشف

تاريخ چې په خپل وخت ونه ليکل شي يا دروغ پکې شامل شي او د حقيقت د معلومولو اصلي منابع له ګوتو ووځي، نو په داسې حالت کې د موادو راغونډول او د ورکو کړيو موندل اسانه کار نه وي. خو له دې سره سره له ازادۍ وروسته د هند براعظمګي مورخانو هڅه وکړه چې د ۱۸۵۷ کال د پېښو څرک ولګوي او له نشنلستي ليدلوري يې نوى تاريخ وليکي. د براعظمګي مورخانو په اول قدم کې د انګرېزانو هغه اسناد ولوستل چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په اړه سرکاري پاليسي پکې بيان شوې وه.

د برطانوي ليکوالو په ليکنو کې د ځينو پېښو ذکر شوى دى چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په دوران کې مو له هنديانو سره د انګرېزانو له قهرجن چلنده خبروي. په دغو ليکنو کې د هنديانو د کليو د سوځولو، په مازې شک د وګړيو د اعدامولو، بې له پوښتنې او تحقيقه د وګړيو د وېشتلو، د مسلمانو او هندوانو په بدنونو باندې د سرکوزي او غوايي د وازدې د مښلو له لارې د خلکو د ځورولو، ا و د اعدام د حکم د اورولو په وخت د وګړيو د سپکولو له پېښو خبرېږو. دغسې ټول موردونه دا راښيي چې انګرېزانو د نومومړي کال د پېښو په دوران کې بې رحمۍ او شقاوت ته مخه کړې وه.

د ۱۸۵۷ کال د تاريخ د ليکلو بله منبع د هغه وخت هندۍ ورځپاڼې دي. د جګړې په دوران کې دا ورځپاڼې ازادې وې چې د باغيانو په ګټه

خبرونه او اعلاميې هم خپرې کړې. مثلا د مولوي باقر، دهلي اردو اخبار د باغيانو د هڅو ملاتړ کاوه او دوى يې له بهرنيانو سره جګړې ته هڅول. په دې اخبار کې د نورو ښارونو خبرونه هم خپرېدل. د هغه زوى، محمد حسين ازاد، د کمپنۍ او د هغې د حکومت په خلاف يو نظم وليکه.

بله ورځپاڼه صديق الاخبار وه چې جميل الدين هجر چلوله. دې اخبار هم خپلو لوستونکو ته د باغيانو په اړه خبرونه خپرول. دغه اخبار د انګرېزانو په خلاف د بهادرشاه ظفر شاعري خپروله. صديق الاخبار د کافرانو په خلاف د ديني علماوو د جهاد مشترکه فتوا هم خپره کړه.

پيام ازادي يوه بله ورځپاڼه وه چې د امپراطور لمسى ميرزا بيدار بخت يې چلوونکى و. د نانا صاحب يو نژدې ملګرى عظيم الله د پيام ازادي په چلوولو کې د ميرزا بيداربخت همکار و. په دې اخبار کې د عظيم الله يو مشهور شعر چې د هندوستان خلک يې د خپلې خاورې د ازادۍ لپاره له انګرېزانو سره مقابلې ته رابلل، خپور شو. په اردو سربېره ځينې فارسي خپروونو لکه ګلشن نوبهار، سلطان الاخبار، او سراج الاخبار د جنګ په دوران کې په منظم ډول خبرونه خپرول.

په دې دوران کې د پاچا ځينې فرامين، ځينې پامفليټونه او پوسترونه هم خپاره شول چې خلک يې له پردو واکمنو سره په مقابله کې يو والي ته رابلل.

ظهير دهلوي په خپل کتاب (داستان غدر) کې، تر بغاوت پخوا دهلي کې د کلتوري او اجتماعي ژوند انځور او دغه راز د هغه وخت انځور چې باغي پوځ دهلي ته راننوت او هر څه بدل شول، په زړه راښکونکي انداز کښلى دى. دۀ د خلکو د لوټېدلو، وژلو او له ښاره د شړلو بدمرغۍ په تفصيل سره بيان کړې دي. دغه اثر د هغو خلکو يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوندی داستان دی چې د کورنۍ غړې يې له لاسه ورکړي او له خپلو کورونو او جايدادونو محروم شوي دي. دی ليکي: د انګرېزانو فاتح پوځونو د کورونو لوټ پيل کړ. که به دوی له وګړيو تش کور وليد سمدستي به ورغلل چې لوټ يې کړي، که به يې په کور کې څوک وموندل، بې له ځنډه به يې و واژۀ. په يوه محله کې يو سلو څوبښت کسان ونيول شول او راجګړ ته راوستل شول. هلته په دوی ټولو د توپکو باړونه وچلېدل او مړي يې سين ته وغورځول شول. ښځې دومره پرېشانه شو ي چې له ماشومانو سره له کورونو راووتې او کوهيانو ته يې ځانونه واچول. د کوچۀ چيلان ټول کوهيان د دوی له مړيو ډک شول... زما قلم نور وړاندې نه شي تلی.)

ډيلي د کلتوري فعاليتونو مرکز و او تباهي يې په اوسېدونکو باندې د غم، خپګان او مړاويتوب توپان راوست. مېرزا غالب خپلو نژدې دوستانو ته په خپلو مختلفو ليکونو کې د ښار په تباهي اوښکې تويولې. په هغو شاعرانو کې چې په ډيلي باندې يې مرثيې کښلي دي غالب، حالي، داغ، صدرالدين ارزو، ظهير دهلوي، ميرزا قربان، علي بېګ سالک، منير شکوه ابادي، او مير مهدي مجروح شامل دي. ماتې، چې د هند د مشرانو د وژنې، اعدام يا جلاوطنۍ سبب شوه، د هنديانو زړونه مات کړل. د انګرېزانو د برې جشن ډېر شانداره و. پې، سي جوشي په خپله يوه ليکنه کې هغه ولسي سندرې او کيسې را اخيستې دي چې له همدې پېښو سره تعلق لري. دا له احساساتو مالامالې سندرې عوامو جوړې کړې او په ولسونو کې خپرې شوې وې. په يوه ولسي سندره کې د ميرټ د خلکو قيام په دغو الفاظو بيان شوی دی:

واه، راشه او وګوره!

د ميرټ په بازار کې
پرنګي ته لاره نيول شوې ده، لاس ورلوېدلی دی
د ميرټ په بازار کې، په رڼا ورځ
وګوره، واه، وګوره، پرنګی وهل کېږي، ټوپک ورنه تښتول کېږي
د هغه اس مړ پروت دی
د هغه تمانچه ټوک ټوک شوې ده
د ميرټ په بازار کې په رڼا ورځ

د جانسي د رانۍ (د جانسي ملکه) لپاره هم ګڼې سندرې ويل شوې دي. يوه سندره وايي چې څنګه: هغه د نارينه په شان زړۀ وره وجنګېدله، اه، د جانسي رانۍ (خوب لړي مرداني، اري جانسي والي راني!) دغه راز کنور سنګ، رانا بيني مدو، تانتيا ټوپ، ګلاب سنګ، او حضرت محل په سندرو کې ياد شوي دي. دغه سندرې د ازادۍ لپاره د دوی قرباني ستايي. په دغو سندرو کې د انګرېزانو د حکومت غندنه او ورنه کرکه وينو. سندرو د ولسونو احساسات څرګند کړي دي. که څه هم د هندوستان خلکو سياسي او پوځي ماته وخوړه خو دغو سندرو د دوی ماته په بري بدله کړه او د بغاوت کوونکو ياد يې ژوندی وساتۀ. ويل کېږي چې د هغه وخت خلکو د مليت مفکوره نه لرله خو دا سندرې راښيي چې د هند خلکو د خپلو او پردو واکمنو تر منځ پوره فرق کاوۀ. دوی انګرېزانو ته نه بلکې ځايي ليډرانو ته وفاداره وو.

وروسته بيا خواجه حسن نظامي او راشد الخيري له ژغورېدليو کسانو سره د مرکو او د هغو د توضيحاتو په اساس د ۱۸۵۷ کال د پېښو په اړه مواد راغونډ کړل. دا د هغې ټولنې د حال بيان و چې د بغاوت د ناکامۍ په وجه يې اډانه تباه شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د براعظمګي له ازادۍ راهيسې مورخانو د ۱۸۵۷ کال په پېښو باندې مسلسل کار کړی دی. کله چې په ۱۹۵۷ کال کې د بغاوت سليزه وه، په دې اړه د هنديانو د ليدلوري څو کتابونه خپاره شول. سږ کال (۲۰۰۷) د خپلواکۍ د جګړې د يوسلوپنځوسم کال په مناسبت يو شمېر کتابونو او مقالو د ۱۸۵۷ کال هير شوي اړخونه رڼا ته راوايستل.

د براعظمګي تر وېشلو دمخه هندوستاني اکتور او فلم جوړوونکي سهراب مودي د جانسي په رانۍ باندې يو عالي فلم جوړ کړ چې د انګلستان حکومت يې په ښودلو سمدستي بنديز ولګاوۀ. په دې وروستيو کې په منګل پنډې باندې يو فلم چې اصلي نقش پکې اميرخان لوبولی دی، د سينما په پرده راښکار شو. دغه فلم که څه هم له تاريخي حقايقو سره پوره سمون نه خوري خو د راج (په هندوستان باندې د انګرېزانو حکومت) په خلاف يې د خلکو احساسات ښه څرګند کړي دي.

په دې وروستيو کې مورخانو د ۱۸۵۷ قيام ، د امپرياليزم او توکم پالنې په خلاف مقاومت سره غوټه کړی دی. دا به مشکله وي چې د ۱۸۵۷ حادثه يوازې پوځي بغاوت وبولو او دا ونه وايو چې د انګرېزانو د کلتوري، مذهبي، سياسي، اقتصادي او اجتماعي غلبې په مقابل کې يو عکس العمل هم و. هغه تاريخ چې ورک شوی دی، د کشف کېدو په حال کې دی. نور نو په تاريخ ليکنه باندې د انګرېزانو غلبه ختمېدونکې ده.

هندوستان داسې ونيول شو

دا د هند په تاريخ کې يو جالب خو مهم سوال دی چې انګرېزانو څنګه او ولې د هندوستان سياسي واکې په اسانۍ سره او بې درد سره تر لاسه کړې؟ ايا وجه دا وه چې د هندوستان سياسي، اجتماعي او اقتصادي نظام دومره وروست و کاواکه شوی و چې د انګرېزانو د غلبې مخه يې نه شوای نيولی؟ اياهغو تحولاتو چې په انګلستان کې راغلل او ټولنه يې بدله کړه، انګرېزانو ته په هندوستان باندې د ځان برګنډلو او غلبې روحيه وبخښله؟ او که نه، دا هسې يو چانس و چې انګرېزانو ته په ګوتو ورغی او استفاده يې ورنه وکړه؟

دا هم يو مهم سوال دی چې ايا انګرېزانو واقعا هندوستان په اسانۍ سره ونيو او که له مقاومت سره مخ شول؟ په دې کې شک نشته چې په لومړي پړاو کې د شرقي هند کمپنۍ او د هغې مامورينو سياسي جاه طلبۍ او بلند پروازۍ نه لرلې. د دوی مقصد يوازې تجارت و. دوی غوښتل چې د لا زياتې ګټې لپاره له واکمنو امتيازات واخلي.

د شرقي هند کمپنۍ په داسې وضعيت کې نه وه چې ډېر عسکر ولري. دې ادارې د خپلو فابريکو او کاروباري مرکزونو د ساتلو لپاره محدود عسکر لرل. خو د مغولو د امپراطورۍ د شړېدو په وجه چې مسلح بريدونه پيل او د قطاع الطريقو ګروپونه فعال شول، نو د دې ادارې د عسکرو شمېره زياته شوه. مثلا شيوا جي څو ځله سورت ښار چې تجارتي مرکز و ، لوټ کړ. د کمپنۍ د مسلح کېدو بل علت له فرانسويانو سره رقابت و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتلسمې پېړۍ تر اواسطو پورې د بريتانيا حکومت او کمپنۍ د دغه پوځ مصارف ورکول خو تر دې وروسته حکومت دې نتيجې ته ورسېد چې د نومورې پوځ مصارف دې يوازې د کمپنۍ په غاړه وي. کمپنۍ تر دې مودې پورې په هندوستان کې په کافي اندازه د منابعو کنټرول تر لاسه کړی و او دا يې په وس کې وه چې د انګلستان له مرستې پرته په خپلو پيسو يو لوی پوځ وساتي.

د پلاسي په جګړه کې بري،کمپنۍ له يوې تجارتي ادارې په يوۀ سياسي ځواک بدله کړه. کمپنۍ د سياسي ځواک په توګه له هندي دولتونو او ايالتونو سره اتحادونو او معاهدو ته ملا وتړله. دغو ځايي دولتونو ته به يې په سود پيسې ورکولې او عسکر يې وراستول چې دفاع يې وکړي. که به دغو حکومتونو د پور د ادا کولو وس نه درلود نو په بدل کې يې ورنه خاوره لاندې کوله او د خپلو خدماتو په مقابل کې يې ماليه ورنه ټولوله. د بکسر (۱۷۷۰) له جګړې وروسته کمپنۍ د بنګال، بيهار او اوريسې د مالياتو د غونډولو حق تر لاسه کړ.

د مصارفو د پوره کولو بله طريقه دا وه چې کمپنۍ به د خپلو هغو عسکرو مصارف غوښتل چې د هندي نوابيو او حکومتونو دفاع يې کوله. په ۱۷۷۰ کې د اود حکومتونو د کمپنۍ د دوو غونډونو مصارف په غاړه اخيستي وو چې د اود په سيمه کې دېره وو. د پوځي قدرت د لرلو په نتيجه کې کمپنۍ په ځايي دولتونو امر وکړ چې خپل پوځونه ختم کړي او د ځان د دفاع لپاره يوازې د دې ادارې په پوځ تکيه وکړي. دې شي د ځايي واکمنو قدرت کم کړ او وار په وار يې د کمپنۍ د بشپړ کنټرول په ولکه کې راوستل.

تاريخ شاهد دی چې هيڅ امپرياليست ځواک يوه ساحه او يوه خاوره تر هغو پورې سمه نه شي لاندې کولای چې د سيمې خلک ورسره همکار نۀ شي. په هندوستان کې له کمپنۍ سره په لومړي پړاو کې سوداګرو،

کسبګرو، صنعتګرو او اجنټانو همکاري وکوله ځکه د کمپنۍ په کاروبار کې دوی ته هم ګټه رسېدله. تاريخ د هغو کسانو نومونه ثبت کړي دي چې په دې سلسله کې يې ډېره ګټه وکړه او په سيټانو بدل شول. د پلاسي په جګړه کې جګټ سيټ او اوميچند د انګرېزانو ملګرتيا وکړه ځکه له دوی سره يې کاروباري تعلقات وو.

په دويم پړاو کې چې کمپنۍ په شمالي او مرکزي هند کې په سياسي قدرت بدله شوه، هغه بيروکرات ورسره يو ځا ی شول چې د مغولو د حکومت د ړنګېدو په وجه په کور ناست وو او په اداره کې يې لويه تجربه وه . مولانا فضل الحق خيرابادي او سرسيداحمدخان د همدې بيروکراتو دوې مشهورې څېرې دي چې په اخلاص سره يې د کمپنۍ خدمت وکړ.

کمپنۍ د عسکرو په موندلو کې له مشکل سره مخ نه وه. په هند کې د هغو کليوالو او بزګرو کمی نه و چې کورنيو جګړو ځپلي وو او تېربدونکو پوځونو يې کروندې ورويجاړې کړې وې. دوی بېلو بېلو جګړه مارو ډلو ته ماليې ورکولو بې وزلي کړي وو او دې ته تيار وو چې کمپنۍ غوندې يوې اداره کې کار وکړي. دغه کليوال په غالب ګومان په دې نه پوهېدل چې د خپل ملک په نيولو کې له يوۀ خارجي قدرت سره همکاري کوي. دا ناخبري بې دليله نه ده. اول دا چې انګرېزان خورا لږ وو او چې د کمپنۍ هندي عسکرو ته به له خپلو منصبدارانو سره د رابطې اړتيا پيدا شوه نو له ځايي منصبدارانو سره به يې رابطه نيوله، نه له خورا عالي رتبه منصبدارانو سره چې انګرېزان وو. هندي عسکرو ته د ځايي منصبدارانو د اوامرو منل مشکل نه پرېوتل.

د ناخبرۍ بل دليل به ممکن دا و چې د هندوستان په تاريخ کې پخوا هم همداسې شوي وو. يوازينی فرق دا ښکاري چې د غزنوي محمود او بابر په څېر کسان له خپلو ملکونو له پوځونو سره راغلي وو خو انګرېزان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خورا کم شمېر کې راغلل او د خپل پوځ قشلې يې په هندي عسکرو ډکې کړې. البته، انګرېزانو د جګړې خورا نوي تخنيکونه لرل چې هنديان ورسره بېخي بلد نه وو. د هند ځايي خلکو په دې تمه هم د انګرېزانو ملاتړ وکاوۀ چې ګوندې د کوچنيو حکومتونو له خپلمنځي جګړو به وژغورل شي او انګرېزان به د مغولو د وخت په څېر هندوستان واحد کړي او امن به راوړي.

د هنديانو تېره تجربه دا وه چې بلوسګرو به د هند له نيولو وروسته له خپل اصلي وطن سره رابطه غوڅه کړه، د همېشه لپاره به په هند کې دېره شول. عربو او ترکو همداسې کړي وو خو د انګرېزانو کيسه بل ډول وه. دوی د پخوانو پوځي يرغلګرو غوندې نه وو. دوی تر ډېره حده د تجارتي ادارو مامورين وو او چې په هند کې به يې د کار موده پوره شوه، انګلستان ته به ستنېدل.

البته، دا خبره سمه نه ده چې انګرېزانو له هر ډول مقاومته پرته هندوستان نيولی دی. انګرېزان دلته د هرې سيمې د نيولو لپاره جنګ ته مجبور شوي دي. مقاومت هم فردي و او هم ډله ييز. د مغولو له زواله وروسته په هند کې ځينو ځايي حکومتونو د بريتانيا د غلبې په مقابل کې ډېر مقاومت ونه کړ، په اسانۍ سره يې نيواک ته غاړه کېښوده. د حيدراباد او اود حکومتونه همداسې وو. خو ځينو نورو لکه د سيکانو، مرهټه وو او ميسور واکمنيو له انګرېزانو سره خونړۍ جګړې وکړې او له شديد مقاومته وروسته يې ماتې ومنله.

د بريتانيا د راج مطالعه او د هغې شننه موږ ته دا تاريخي بصيرت راکوي چې يو خارجي قدرت څنګه د داخليانو په همکارۍ يوۀ هېواد ته داخلېږي او نيسي يې. دا خبره که پرون سمه وه نن هم سمه ده.

اورنګزيب عالمګير

د مغولو وروستی لوی امپراطور اورنګزيب عالمګير په ۱۷۰۷کې ومړ. دۀ يوه لويه امپراطوري په ميراث پرېښوده چې د دۀ له مړينې سمدستي وروسته يې تجزيه پيل شوه. داسې څکه وشول چې د اورنګزيب ځای ناستي بې کفايته کسان وو.

اورنګزيب د هند په تاريخ کې يو متنازع فيه شخص دی. د دۀ په باره کې متضادو قضاوتونو د شلمې پېړۍ په دويمه لسيزه کې زور واخيست. دا هغه زمانه وه چې په هند کې کميوناليزم خپور شو او تاريخ ليکنه يې هم تر اغېز لاندې راغله.

د اورنګزيب په غندنه کې ويل کېږي چې متعصب او توند لاری سړی واو دا دی و چې د مغولو امپراطوري يې د زوال لوري ته تاو کړه. د اورنګزيب ستايونکي هغه د تقوا څښتن او د عالي استعداد خاوند بولي. دوی وايي د اورنګزيب په زمانه کې ځينې لوی بحرانونه راغلل خو دۀ بيا هم، امپراطوري اداره کړای شوه.

که څه هم په پاکستان کې د مغولو د وروستي لوی امپراطور په باره کې اکاډيميک تحقيق نه دی شوی مګر ځينې کړۍ چې د ټولنې د اسلامي کولو په اړه خپل فکرونه لري، له اکبر او دارا شکوه سره د اورنګزيب د مقايسې په وخت دې نتيجې ته رسېږي چې اورنګزيب د دوی لپاره د لارې د مشال او اعلی مثال په شان دی، خو هغه نور دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلام په لار برابر نه دي او د هند د مسلمانې ټولنې ګټو ته يې تاوان رسولی دی. په هندوستان کې له جدونت سرکاره وروسته د هند په تاريخ کې د اورنګزيب د نقش په اړه ځينې مقالې او کتابونه ليکل شوي دي.

له يوۀ نوي تحقيق سره سم، اورنګزيب عالمګير بايد د قدرت د سياست په رڼا کې مطالعه شي. دی يو پراګماتيک واکمن او د عمل سړی و چې خپلو سياسي هدفونو ته د رسېدو لپاره يې له دينه استفاده کوله. دۀ د خپلو وروڼو د اعدامولو لپاره سياسي نه بلکې مذهبي دلايل وموندل ځکه دا يې په ګټه وه. دا د ملايانو يوه شورا وه چې د شهزاده داراشکوه د اعدام حکم يې وکاوۀ او دليل يې ورته دا راوړ چې شهزاده له خدايه منکر دی. د اورنګزيب د ورور د اعدام لپاره د قصاص له حکمه استفاده وشوه. ديني علما د اورنګزيب تر اغېز لاندې وو او دۀ له خپلو مقصدونو سره سمې فتواګانې ورباندې جاري کولې.

مثلاً، د ستارا د محاصرې په دوران کې څلور مسلمانان او نهۀ هندوان د جنګي اسيرانو په توګه راوستل شول. اورنګزيب له قاضي د اسيرانو د جزا پوښتنه وکړه. د قاضي فتوا دا وه چې هندو اسيران که ايمان راوړي خوشي دې شي او مسلمان اسيران دې بنديان وي. په اورنګزيب باندې دا فتوا ښه ونه لګېده. قاضي يې سپک کړ او ورته ويې ويل چې يوازې حنفي فقه خو نه ده، نورې هم شته. قاضي په خبره ورسېد او د ټولو اسيرانو د وژلو فتوا يې ورکړه.

خو له بلې خوا، د دربار سني اشرافو له اورنګزيبه خواهش وکړ چې شيعه اشراف له لويو دولتي مقامونو لرې کړي. اورنګزيب يې

غوښتنه ونه منله، ورته ويې ويل چې سياست و مذهب له يوبله بېل دي.

ځينې کسان په ګجرات، بنارس، ټاټا او ماتورا کې د اورنګزيب په لاس د هندوانو د يو شمېر معبدونو د ړنګولو خبره کوي خو د اورنګزيب پلويان وايي چې دغه معبدونه په هغه وخت کې د سياسي دسيسو مرکزونه وو. البته، داسې سند نه لرو چې د اورنګزيب د پلويانو دغه ادعا ورباندې ثابته شي. په حقيقت کې د معبدونو تخريب د اکبر پاچا د صلح کل له پاليسۍ د مخ اړولو په معنا و. د صلح کل د سياست په اساس د امپراطورۍ له ټولو اتباعو سره د مساوي کسانو په توګه د چلند غوښتنه کېدله. د معبدونو په ړنګولو سره اورنګزيب غوښتل چې خپل زور وښيي او د اکبر د سياست پيروي ته د پای ټکی کېږدي.

په دې وروستيو کې د اورنګزيب ځينې فرامين موندل شوي چې د هندوانو، سيکانو او جين فرقې د مختلفو معبدونو د ودانولو په کار کې مو د حکومت له مالي مرستې خبروي. اورنګزيب په دکن کې، چې د عمر وروستي کلونه يې هورې وو، هيڅ معبد ړنګ نه کړ. ځکه هلته د دۀ په ګټه نه وه چې د خلکو مذهبي احساسات وپاروي.

د اورنګزيب د جزيې د حکم په باره کې مورخ ساتيش چندرا وايي چې امپراطور دغه حکم د خپلې پاچهۍ په دوه ويشتم کال په ۱۶۷۹ کې وکړ او دا هغه وخت و چې امپراطور د دکن د امارتونو له واکمنو او راجپوتو سره په جګړه بوخت و او غوښتل يې چې د جزيې په جاري کولو سره د مسلمانې ټولنې خواخوږي تر لاسه کړي. البته، وروسته معلومه شوه چې د جزيې د ټولولو مامورين په درغلۍ بوخت دي.

همدا وجه وه چې اورنګزيب په ۱۷۰۴ کې د جزيې ټولول منع کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اورنګزيب د حکومت چارې پخپله کنټرولولې. په جامو او آرايش کې يې ساده ګي خوښوله. د لوکسې زنده ګۍ شوقي نه و. دۀ هغه ټکسونه چې اسلامي نه وو او خلک ورسره په تکليف وو، لغوه کړل. په دربار کې يې په ساز او نڅا بنديز ولګاوۀ. خو د هغه له تقوا او امساک سره سره، واکمنې طبقې ببخي بل ډول ژوند کاوۀ. کابو ټول عالي رتبه مقامات په درغلۍ بوخت وو. د اورنګزيب قومندانانو به د مرهټه وو د کلاګانو محاصره بې موجبه اوږدوله چې رشوت ورکولو ته يې مجبور کړي. خلکو د اورنګزيب د حکومت چارواکي چې په استثمار بوخت وو، بد ايسول. د دۀ په وخت کې ان قاضي عبدالوهاب هم په درغلۍ مشهور و. د دۀ د زمانې په اشرافي ټولنه کې شراب څښل او زنا کول عام وو. اورنګزيب د دغه حالت په کنټرولولو يا اصلاح کولو کې ناکام و.

د اورنګزيب په کرکټر کې ځينې کمزورۍ وې. دۀ په هيچا او ان خپلو زامنو باور نه کاوۀ. دۀ نهه څلوېښت کاله پاچهي وکړه خو په دې ټوله موده کې يې خپلو اولادونو ته اجازه ورنه کړه چې په سياست او اداره کې تجربه تر لاسه کړي. دی دغه راز د راجپوتو، مرهټه وو او جټانو د راڅرګندېدونکو هويتونو په پېژندنه کې پاتې راغی. دغو خلکو غوښتل چې په خپلو سيمو کې مستقل رول ولوبوي او اورنګزيب يې په غوښتنو سم پوه نه شو. دۀ د دکن په سيمه کې د جنوبي هند له واکمنو سره په جګړه کې اوولس کاله تېر کړل او په دې ډول يې د خپلې امپراطورۍ انرژي ورباندې ختمه کړه. په دکن کې اوږدې استوګنې په اورنګزيب باندې د هند شمال هېر غوندې کړ، حال دا چې د هند شمال د امپراطورۍ اصلي مرکز و.

ايا اورنګزيب د مغولو د واکمنۍ د زوال ذمه وار دی؟ د دې امپراطورۍ په زوال کې د دۀ برخه شته خو يوازې دی نه بلکې نور عوامل هم وو.

د وروستيو مغولو مالي مشکلات

کله چې شاه عالم (۱۸۰۶-۱۷۸۸) د انګرېزانو تر حمايت لاندې ډېلي ته ستون شو، د دۀ واکمني په سري کلا پورې محدوده شوه. دی مجبور و چې د خپلو نيکونو د کورنيو ګڼ شمېر غړيو ته چې په سرې کلا کې اوسېدل، خرڅ ورکړي.

د شاه عالم محدود شوي عوايد دومره نه وو چې د مغولو د سردارخېلو چاره ورباندې وشي خو د مغولو د امپراطور په توګه د دوی ساتندوی و او دا د دۀ دنده وه چې د هغوی مصارف برابر کړي.

د مغولو د زوال په زمانه کې د دربار د مالي مشکلاتو يو مثال دا دی چې کله مرهټه په قدرت کې وو نو امپراطور ته هغوی د مياشتې اوولس زره روپۍ ورکولې، حال دا چې د امپراطور لګښتونه پنځه څلوېښت زره روپيو ته رسېدل.

کله چې اکبر شاه (۱۸۳۷-۱۸۰۶) په تخت کېناست نو سلطنتي غړيو ته د ډوډۍ برابرولو لپاره کافي پيسې نه وې. دوی مجبور وو چې په ببوزلۍ او مشکلاتو کې ژوند وکړي. په ۱۸۰۹ کې ګورنر جنرال ويلزلي د سرې کلا واکمن او دربار ته د مياشتې اويا زره روپۍ مستمري وټاکله خو ان دا پيسې هم د سردارخېلو د کورنيو چې د غړيو شمېر يې ورځ په ورځ ډېرېدۀ، نه بس کېدلې. دغه وخت د امپراطور يوازينۍ اندېښنه دا وه چې د خپل دربار او اړوندانو لګښتونو ته مدارک ومومي. له هغه وخت راهيسې چې د شرقي هند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپنۍ د اداري چارو ټول کنټرول په خپل لاس کې اخیستی و ،امپراطور نه سیاسي واک او نه اداري صلاحیت درلود. د سرې کلا څښتن یوازې په نوم پاچا و.

اکبر شاه د خپلو مالي مشکلاتو د اوارولو په فکر کې و او خواجه فرید یې وزیر وټاکهٔ چې له مالي بحرانه د راوتلو لپاره د عوایدو نورې منابع پیدا کړي. وزیر د عواید و د زیاتولو او د مصارفو د کمولو لپاره درې لارې وموندلې : یو دا چې د سلطنتي کورنیو د غړیو معاشونه یې لس فیصده کم کړل بله دا چې ځینې سلطنتي کارخانې او د سلطنتي پخلنځي ځینې څانګې یې بندې کړې . دریم دا چې د عام دربار د سالون د چت سرهٔ زر او مس واخیستل شول چې په ضرابخانه کې په سکو واوړي. د ډیلي خلکو به ویل چې د چتونو سپین زر نادرشاه افشار لوټ کړل او سرهٔ زر و مس یې خواجه فرید یوړل. خو د خواجه فرید حل لارې دایمي نه وې ، د لنډ وخت چاره ورباندي کېدله.

بهادر شاه (۱۸۳۷-۱۸۵۸) د خپل سلطنت په ټوله موده کې له کمپنۍ د نورو پیسو غوښتنه کوله. دهٔ ته کمپنۍ د میاشتې سل زره روپۍ معاش ټاکلی و. جالبه دا ده چې د مغولو دربار دغه پیسې باج بللې خو کمپنۍ د تنخواه نوم ورکړی و. د دغو دوو اصطلاحاتو په حقوقي معنا کې ډېر توپیر و. زورور له کمزورو باج اخلي خو تنخواه تر لاس لاندې او مامور ته ورکوله کېږي .کله چې کمپنۍ بهادرشاه د خاین په حیث محاکمه کاوهٔ نو د تنخواه او باج په معنا کې همدا حقوقي تفاوت د محاکمې بنیاد و.

مالي پرابلمونو د سلطنتي کورنیو په ژوند ډېر اثر غورځولی و. پاچا ، د هغه مېرمنو او شهزاده ګانو د وروستۍ ذریعې په توګه د خپلو زیوراتو او د کور د سامان خرڅولو ته مخه کړه.

سره کلا د مرهټه وو ، جټانو ، روهیله وو ، او د نادرشاه افشار او احمدشاه ابدالي عسکرو لوټ کړه . لوټمارو نه یوازې د مغولو پاچایانو راغونډه کړې خزانه یووړه بلکې د سرې کلا د دیوالونو چتونه او دیوالونه یې سوري کړل چې ګوندې پټې شوې خزانې په ګوتو ورشي. غلام قادر روهیله خو ان د سلطنتي کتابتون په کتابونو هم صرفه ونه کړه ، په بازار کې یې وپلورل.

د دغو پېښو نتیجه دا وه چې د سلطنتي کورنۍ غړیو په بېوزلۍ کې ورځې شپې تېرولې. دوو خارجي مېرمنو چې سرې کلا ته ورغلې او د سلطنتي کورنۍ غړې یې لیدلې، د هغوی د تریخ ژوند په باره کې ځینې معلومات راکړي دي. مېرمن فني پارک لیکلي دي چې د سرې کلا په هغه ځای کې چې سلطنتي کورنۍ اوسېده ، د پخوانۍ عظمت پته نه لګېده. د سالون له دېوالونو خپګان ورېدهٔ. شهزاده ګۍ هدایت النسا د قیمتي ملغلرو د غاړه کۍ په ځای د ګلونو امېل په غاړه و چې د لویو مغولو دود یې بېخي نه وي هېر کړی.

مېرمن حسن علي هم چې په اصل کې انګرېزه وه او د لکنهو له یوهٔ مسلمان نواب سره یې وادهٔ کړی و ، سرې کلا ته ورغلې وه.دې لیکلي دي چې: زه د ملکې لخوا د ګلدوزي شوي ټکري د سوغات په راکولو خوابدې شوم ځکه په دې پوه وم چې هغه تر دې ډېره بې وسه ده چې سوغاتونه ورکړي او د مېلمنو توقعات پوره کړي.البته ما یې تحفه چې زما د ویاړلو په نیت راکړه شوې وه، ومنله. ما یې تحفه قبوله کړه خو د هغو احساساتو د ژوبلېدو په بیه چې ډېر ورته درناوی لرم. ملکې یوه وړه ارزانبیه ګوتې راپه ګوته کړه او ویې ویل: چې درپه یاد مې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویې امپراطورۍ د برم و بري په وختونو کې د خپل ویاړ و عظمت د ښودلو لپاره لوی یادګارونه جوړوي . کله چې امپراطوري زوال ومومي او واکمنان یې د مالي مشکلاتو په وجه په ساتلو کې پاتې راشي، نو د شاندارو ماڼیو ویجاړېدا پیل شي. له مغولو سره همداسې وشول. شاه جهان آباد چې د شاه جهان پاچا د خوبونو تعبیر و ، او ډیلی چې د تېرونسلونو ماڼۍ، مقبرې او باغونه پکې وو ، د مغولو د حکومت په وروستیو کې یې حال ابتر و.

د ډیلي د دغه وخت بد حال د ګڼو خارجي سیلانیانو په لیکنو کې انځور شوی دی. ریجلنډ هیبر د پاسني هند ولایتونو ته د خپل سفر (۱۸۲۵-۱۸۲۴) په یادښتونو کې د ډیلي په باب لیکلي چې: د اګرې له دروازې رانیولې د همایون تر مقبرې پورې په ډېرینه ، سپېره، ناکرل شوې ځمکه چې ان یوه ونه پکې نه وه ولاړه، هر ځای او هره خوا د ورانۍ او تباهۍ بوږنوونکې منظره لیدل کېدله. په کنډوالو پسې کنډوالې، په مقبرو پسې مقبرې، ماتې خښتې، د توږل شویو تیږو پارچې، د مرمرو خورې ورې ټوټې. یوازې دوه ځایه د ځمکې وړه ساحه اباده وه.)

دلته د تاریخ درس دا دی چې کله د زوال وخت راشي نو نه یوازې بېوزلي خلک بلکې واکمنې او زوروري طبقې هم تحقیر، بېوزلي او بدمرغي احساسوي.

د اتلسمې پېړۍ هندوستان

د هندوستان د اتلسمې پېړۍ تاریخ په زړۀ پورې دی. دغه دوران له جالبو پېښو او د هند په سیاسي او اجتماعي جوړښت کې له چټکو تغییراتو مالامال دی.د دې زمانې مورخانو نه یوازې سیاسي پېښې لیکلې بلکې هغه اجتماعي، کلتوري، او اقتصادي حالات یې هم کښلي دي چې دوی یې پخپله شاهدان وو.

د مغولو د قدرت د زوال او د واکمنو او اشرافو د مالي بحران په وجه مورخانو ته مشکله شوه چې په دربارونو کې کار او تنخواه پیدا کړي. مورخان له دربارونو راووتل او د حالاتو په باره کې یې د خپلې خوښې مستقلې لیکنې پیل کړې.

د دغه وخت د تاریخ لیکنې لویه ځانګړنه دا ده چې د لویو شخصیتونو له محوره نه راتاوېږي بلکې د ټولنې په نورو خواوو خبرې کوي. البته ، دغه مورخان د دربار په تباه کېدونکي حالت او د اشرافو د شخصیت په کمزوریو پټه خوله نۀ دي پاتې شوې، په دې اړه یې څرګندونې کړې دي. دوی په واکمنو سختې نیوکې کړې او په فساد او دسیسو لړلي اشراف یې په کلکه غندلي دي. ځینې مورخان چې په دربار کې ورته ځای نه و ، نورو ولایتونو ته لاړل او د کامیابو واکمنو دربارونو ته یې ځانونه ورسول چې مالي حمایت تر لاسه کړي . ځینې نور ، خپلو ښارونو ته ستانۀ شول او د خپلو ښارونو او کورنیو تاریخونه یې وکښل. په دې ډول ، د تاریخ لیکنې ساحه او موضوع پراخه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا، د منځنۍ طبقې د مورخانو یوه طبقه راڅرګنده شوه چې په اصل کې صرافان یا مثلا منشیان وو. دوی د لیکلو طرز بدل کړاو د پخواني پېچلي طرز په ځای یې چې د مورخانو لوړې طبقې یې پیروي کوله، ساده ژبه خپله کړه. موږ د همدې طبقې د مورخانو له برکته د هندوستان د اتلسمې پېړۍ په اړه ډېر معلومات لرو.

شاعران هم د خپل عصر په انځورولو کې تر مورخانو وروسته نۀ وو. د دوی شاعري د هماغه وخت د اجتماعي، سیاسي او کلتوري حالاتو څرګندویه ده. میرتقي میر(۱۷۰۲-۱۸۱۰)، سودا (۱۷۱۳-۸۱) ، درد (۱۷۲۰-۸۵)، نظیر اکبرابادي (۱۷۴۰-۱۸۳۰) او د اردو ژبې نورو شاعرانو په خپله شاعري کې د همدې دوران په اړه خپل احساسات بیان کړي دي. د دغو شعرونو غمجن انداز د هغه وخت د خلکو بېوسي او مایوسي رانښیي. مذهبي عالم، شاه ولي الله (په ۱۷۶۲ کې مړ) چې د حالاتو شننه کوي، د بحران د اواري لپاره د مغولو د قدرت د احیا په فکر کې لوېږي. البته، د دۀ اصلي دلچسپي دا وه چې هندوان مات او تابع شي.

د اوس وخت مورخان هڅه کوي چې د اتلسمې پېړۍ مهم تحولات وپېژني. مثلا په دې زمانه کې نوي سیمه ایز هویتونه راڅرګند شول. کله چې جټان ، راجپوت، مرهټه، سیکان او روهیله پخپلو سیمو کې ځواکمن شول، نو خلک د خپلو سیمو له جنګسالارانو سره ودرېدل او مغولو واکمنو ته وفاداري یې بس کړه. خو څرنګه چې دغه نوي حکومتونه د مغولو د حکومت په نقشه جوړ وو او هماغسې استثماري اداري یې لرلې، نو د خلکو په ژوند کې بهتري رانغله. شمالي هندوستان د امپراطوري نظام له شړېدو سره مخ شو او د کورنیو جګړو او د مغولو اشرافو د تربورګلویو په میدان بدل شو. لېږدېدونکو عسکرو کلي ویجاړ کړل او په دې ډول کرنې صدمه ولیده. له کر، کروندې لاس په سر

شوي بزګر د غلو له ډلو او غدیو سره ملۀ شول. غلو او قطاع الطریقو لارې نا امنه کړې چې په نتیجه کې یې سوداګري تباه شوه.

اشین داس ګوپتا په خپله مقاله کې چې (د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې سیاست او تجارت) نومېږي، لیکي چې هندوستان په دوو برخو ووېشل شو: ساحلي هند او په وچه کې ایسار هند. په ساحلي هندوستان کې د تجارت کاروبار وغوړېد خو په وچه کې ایسار هندوستان له تجارتي فعالیته بې برخې شو. په ا وله مرحله کې سورت او هوګلي مهم بندرونه وو چې په وچه کې ایسار هندوستان ته ورنه مالونه لېږدېدل. د سورت سوداګر خورا مشهور وو. په ۱۷۰۰ میلادي کال کې انګرېز کونسل په خپل لیک کې انګلستان ته لیکلي دي چې د سورت سوداګر بېخي ډېرې بېړۍ لري، که د اروپا سوداګر ورسره مقابله ونه کړي نو اروپایان به په دې وطن کې میدان پرېښودلو ته مجبور شي.

خو په وچه کې ایسار هندوستان کې چې لارې لازیاتې نا امنه شوې، نو ساحلي سوداګري هم صدمه ولیده. د ساحلي سیمو سوداګرو ته د هند له شماله د نیلو او ټوکرانو تر لاسه کول مشکل شول. مرهټه غلو په ګجرات حملې کولې او شتمنۍ یې لوټلې. دغو پېښو د ساحلي ښارونو اهمیت وار په وار کم کړ. دغه وخت د شرقي هند کمپنۍ مدراس، کلکتې او بمبۍ ته وده ورکړه. دلته چې امنیت و، هندي سوداګرو هم ورمخه کړه او په دې ډول تجارتي ګټو ځینې هندیان د انګرېزانو ملګري کړل چې وروسته بیا کمپنۍ له دې ملګرتوبه او ګډو ګټو د سیاسي استیلا لپاره هم ګټه واخیسته.

هغه کسان چې پیسې به یې په پور ورکولې، په دې زمانه کې یوه مهمه طبقه شوه. د واکمنو او اشرافو چې د عوایدو چینې وچې شوې او د مالیې په ټولولو کې ورته مشکلات پیدا شول نو د خپلو ورځنیو اړتیاوو د پوره کولو لپاره یې پور ورکوونکو ته لاس ونیو. که څه هم د پور د نه ورکولو خطر موجود و، خو پور ورکوونکي وار په وار شتمن شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن کرين ليونارد په خپله څېړنه کې چې (د لوی شرکت تيوري) نومېږي، په اتلسمه پېړۍ کې د بانکدارانو د کورنيو په راڅرګندېدا او اهميت خبرې کړې دي. سلطنتي نظام چې د خپلو مالي چينو د وچېدو په وجه له تنګسې سره مخ شو، د پور د اخستلو لپاره يې بانکدارو کورنيو ته مخه کړه. دغو کورنيو هم پورونه ورکول او هم يې د ماليو د ټولولو او د سکو د ضربولو کار په غاړه واخيست. دوی د خزانه دارانو نقش ولوباوۀ. مېرمن کرين ليونارد د يوۀ شرکت خاصه يادونه کوي چې د جن له دين سره اړوند يوۀ سوداګر يې بنسټ کېښود. دغه شرکت په راجپوتانه، پټنه، دکن او بالاخره په مرشد اباد کې پرانيستل شو. په بنګال کې د دې شرکت مشر جګت سيټ و چې د خپلو تجارتي ګټو په خاطر يې په پلاسي جګړه کې د سراج الدوله په ځای د انګرېزانو ملا تړ وکړ. د شرقي هند کمپنۍ د خپل کار په لومړي پړاو کې د نورو بانکدارانو مرسته تر لاسه کړه خو د سياسي واک له حصوله وروسته يې له ټولو شرکتونو سره رابطه غوڅه کړه.

که موږ د اتلسمې پېړۍ هندوستان له اوسني پاکستان سره پرتله کړو نو، ځينې مشابهتونه پکې مومو. د پاکستان سياسي حالت د هغه وخت د هندوستان غوندې دی. په اوسني پاکستان کې د اتلسمې پېړۍ د هندوستان په څېر بې نظمي او ګډوډي وينو. وضعيت له کنټروله وتلی ښکاري. اداره شړېدلې ده او جګړه مارې ډلې پخپلو منځو کې په نښتو بوختې دي. د دغو حالاتو په نتيجه کې د پاکستان مالي نظام د شړېدو په خوا روان دی. د پاکستان حکومت د مصارفو د پوره کولو لپاره د اوسنۍ زمانې پور ورکوونکو لکه آی، ايم، ايف او نړيوال بانک ته مخه کړې ده. د دې زمانې د شرقي هند کمپنۍ د پاکستان سياسي حالات پخپله ګټه کنټرولوي او د دې ملک چارواکي د ګوډاګيو نقش لوبوي.

البته، د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې مذهبي افراط نه و خو اوسنی پاکستان دا مشکل هم لري.

د کسات اور

د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې چې مرکزي حکومت کمزوری شو، واکمنو طبقو د خپلو شخصي ګټو په خاطر دسيسو او توطيو ته لاس واچاوۀ چې پای يې نه و. د قادر روهيله جنجالونه د دې زمانې د بې پايه جنجالونو يوه برخه او بېلګه ده چې د ټولنې زوال او فساد ورنه څرګندېږي.

غلام قادر د ضابطه خان زوی و. ضابطه خان د شاه عالم په خلاف بغاوت وکاوۀ او شاه عالم هغه څوک و چې دی يې مير بخشي ټاکلی و. د ضابطه خان په بغاوت کې شاه عالم پخپله د جګړې ميدان ته لاړ. په جګړه کې د ضابطه خان کورنۍ ونيول شوه او اګرې ته واستول شوه.

په بنديانو کې اتۀ کلن غلام قادر هم و. اوازه شوه چې دغه هلک ته ډېره سپکه واوښته او امپراطور پخپله ورسره لواطت وکړ. قادر هغه وخت له بنده خوشې شو چې د ضابطه خان او شاه عالم تر منځ د سولې موافقه وشوه. قادر پلار ته ورغی او چې پلار يې په ۱۷۸۵ کې ومړ، د هغه جاګير دۀ ته پاتې شو.

دغه وخت نو مغول امپراطور شاه عالم ته واک و ځواک نه و ورپاتې. شاه عالم د سيندهيا نومي مرهټه ليډر د متو په زور ځان ساتۀ خو کله چې سيندهيا له خپلو عسکرو سره له ډيلي ووت، امپراطور بې دفاع پاتې شو. غلام قادر له فرصته استفاده وکړه په ډيلي يې يرغل وکړ. شاه عالم هغه ته د ميربخشي لقب او د وياړ چپنه ورکړه او قهر يې ورکېناوۀ. قادر د څه مشکل له جوړولو پرته ستون شو. خو دا د هغه وروستی يرغل نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۷۸۸ پورې دهٔ د سرې کلا دننه ځینې ملګري وموندل . ملګرو له سلطنتي سلاکوټه مرمۍ او باروت ورکړل. د کلا یو مقام منصور علي خان دروازې ورته پرانیستلې او قادر او د هغه عسکرو ته یې اجازه وکړه چې په کلا باندې سخته حمله وکړي او ویې نیسي.

کله چې شاه عالم ، غلام قادر ته راوستل شو ، غلام قادر ورنه وغوښتل چې د شاهي خزانې د پټېدو ځای وروښيي. شاه عالم منکر شو او غلام قادر یې د بندي کېدو امر وکړ. شاه عالم، د هغه خدمتګارانو او خواجه سرایانو ته شکنجه ورکړه شوه. دغه وخت د محمد شاه (۱۷۴۸-۱۷۱۹) کونډو غلام قادر ته وړاندیز وکړ چې که د محمد شاه زوی بیداربخت په تخت کېنوي ، لس لکه روپۍ به ورکړي. غلام قادر وړاندیز ومانهٔ او بیداربخت یې نوی امپراطور اعلان کړ. (۱۷۸۸)خو کله چې کونډو د لس لکه روپیو له ورکولو انکار وکړ، نو دوی هم شکنجه او د شاهي کورنۍ د نورو غړیو په څنګ کې په زندان کې کېنول شوې.

د عبرتنامې د لیکوال فقیر خیرالدین محمد په قول، غلام قادر یو رسام وروغوښت، ورته ویې ویل چې: (انځور مې وباسه چې چاړه مې په لاس کې وي ، د شاه عالم په سینه ناست یم، سترګې ورنه باسم.) البته، غلام قادر دغه بوږنوونکې صحنه تر دې دمخه په رشتیا جوړه کړې او عملي کړې وه. د دهٔ ساتیري دا وه چې د خپلو بندیانو د سپکاوي په باره کې فکر وکړي. یو ځل یې امر وکړ چې شهزاده ګان دې ورته ونڅېږي او بدلې دې وبولي خو شهزاده ګانو داسې ونه کړل او دهٔ پخپلو اردلیانو د شهزاده ګانو د پوزو د غوڅولو امر وکړ. شهزاده ګانو چې بله لاره ونه لیده، نڅېدلو او بدلو ته حاضر شول. وروسته بیا غلام قادر اردلیانو ته وویل چې له کوټې ووځي. هغوی ووتل او دهٔ خپله توره اوجمدر یوې خوا ته کېښودل، سترګې یې پټې کړې، شېبه نیمه پس یې پرانیستلې، شهزاده ګانو ته یې وویل: (ایا دغسې نامرده کسان د پاچهي په فکر کې دي؟ که

په تاسې کی نوکی غیرت وي، ما به زما پخپله توره، زما په خپل جمدر ووژنئ.)

غلام قادر د سلطنتي کورنیو د نجونو او مېرمنو د ځورولو او بې عزته کولو کوشش هم وکړ خو له دې کاره خپل سیک قومندان مویر سینګ راوګرځاوهٔ. مویرسینګ توندې خبرې ورته وکړې. غلام قادر په قهر شو ، ورته ویې ویل چې امپراطور د دهٔ د پلار د کور له مېرمنو سره همداسې بد سلوک کړی و. غلام قادر دا هم وویل چې نیت یې دی چې مغولې شهزادۍ په خپلو افغانو سرتېرو ووېشي چې ګوندې غیرتمن زامن ورنه وزېږي.

د سلطنتي کورنۍ د عذاب عمر هغه وخت پای ته ورسېد چې غلام قادر د امپراطور د ژغورنې لپاره د مرهټه وو د قومندان رانا خان له راتلو خبر شو. غلام قادر له لوټ کړې خزانې او څو کسه یرغمل شویو شهزاده ګانو سره له ډیلي ووت. رانا خان په قادر پسې ورغی، ویې نیو. شاه عالم له رانا خانه وغوښتل چې هغه ته بې رحمانه سزا ورکړي. رانا همداسې وکړل او د غلام قادر شونډې، پوزه، سترګې او غوږونه یې په یوه وړه صندوقچه کې شاه عالم ته د تحفې په توګه واستول. د وقایع اذفري لیکوال چې پخپله یو مغول سردار و ، له څو نورو شهزاده ګانو سره د غلام قادر په محاکمه کې حاضر و. شاید دوی ټولو به د هغه له ختمېدو سره د کرارې ساه ایستلې وي.

د غلام قادر د زمانې ټولنه که د خپل وخت له ټولنې سره پرتله کړو ، ګڼ مشابهتونه به پکې ووینو. په غلا او په رشوت، په ظلم او په خیانت ، په هره طریقه د پیسو پیدا کول، د مېرمنو بې عزته کول، زبرزنا (په زور زنا)، د مېرمنو لوڅول او لوڅې لغړې په کلي کې ګرځول، په بدیو کې د نجونو ورکول، دا هغه څه دي چې هغه وخت هم وو، اوس هم شته. د کسات اخیستل کسات پیدا کوي او وحشت و بې رحمي زېږوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زوال د ورځو غټان

د هندوستان د منځنيو پېړيو ټولنه په بېخي بېلو دووطبقو وېشل شوې وه. يوې خوا ته د امتياز خاوندان وو او بل لوري ته عام خلک. د امتياز خاوندانو ځان تر نورو زيات او تر قانون برباله. لويو ملاکانو د خپلو جاګيرونو په منځ کې ، په خپلو خدمتګارانو او بزګرو پوره کنټرول درلود او دوی ته به يې په ورو تېروتنو يا سرغړوونو جزاګانې ورکولې. دوی د خپلو لاس لاندې کسانو د ايل ساتلو لپاره له هر ډول وحشيانه طريقو استفاده کوله او دا يې خپل حق ګاڼه چې تر لاس لاندې کسان شکنجه کړي، زندان ته يې واچوي يا يې حتی په دار وځړوي.

داسې څوک نه و چې خواران او نوکران ورشي او د نواب و جاګيردار د ناروااوو په خلاف شکايت ورته وکړي. يو مثال به راوړو. د اود د سيمې نواب وزير شجاع الدوله يو زورور اشرافي و چې په خپل حرم کې يې ګڼې ښځې لرلې. يو ځل يې د خاتري خلکو يوه ښکلې ښځه وتښتوله، خپلې ماڼې ته يې بوتله، د زور زنا يې ورسره وکړه او له ماڼې يې وشړله. خاتري خلکو د دې بې عزتۍ په خاطر اعتراض وکړ خو اعتراض يې ځای ونه نيو ، ځکه د کمزورو خلکو د اواز د اورېدو ځای نه و.

اشرافو پخپلو کې هم له يو بل سره ستم کاوه. د دوی په خپلو کړيو کې هم زور بالای زور و. د مغول پاچا احمد شاه (۱۷۵۴-۱۷۴۸) په زمانه کې د دهٔ د خوښې خواجه سرا جاويد خان، د ډېر اثر و رسوخ څښتن

شو. د پاچا د حرم د دغه خصي شوي نوکر دومره ډېر نفوذ د ځينو غټانو طبعه خټه کړې وه. صفدرجنګ نومي اشرافي جاويد خان د مېلمستيا په پلمه بوت او وېې واژهٔ. پاچا په قهر شو خو څرنګه چې د صفدر جنګ زور يې نه دلود ، د جاويد خان د قتل په خبره يې ځان غلی کړ.

چې د نظام اداري وشړېدې او پاچا کمزوری شو، مغولو اشرافو د رقيبانو د وهلو او د ځان د ګټلو لپاره په توطيو او د سيسو تکيه وکړه. د دوی لپاره د رقيبانو امتيازونه او لوړ مقامونه د زغملو نهٔ وو او په هره وسيله يې د رقيبانو مخه نيوله. مثلا د محمد شاه په دوران کې (۱۷۱۹-۱۷۴۹) سعادت خان برهان الملک د اميرالاعمارې مقام ته يو کانديد و خو کله چې دغه چوکۍ نظام الملک ته ورکړه شوه، برهان الملک ، نادرشاه افشار ته ځان ورساوهٔ. دا نو داسې وخت و چې مغول پاچا له نادرشاه افشار سره د سولې موافقه کړې وه او نادر دې ته تيار و چې بېرته ستون شي. سعادت خان برهان الملک ،نادرشاه ته وويل چې دوه کروړه روپۍ چې پاچا د سولې په مقابل کې درته منلي دي، هيڅ روپۍ نه دي، دا خو زه هم چې يو مغول سردار يم، له خپلې خزانې درکولی شم. برهان الملک په دې ډول نادرشاه افشار د ډيلي نيولو او د سلطنتي خزانې لوټلو ته وهڅاوهٔ. نادرشاه د هغه له خبرو وروسته ډيلی ونيو او د مغولو د عمرونو غونډه کړې خزانه يې ايران ته يووړه.

اشراف او غټان چې هرڅومره د شخصيت په لحاظ راپرېوتل او واړهٔ کېدل هغومره يې زړونو د غټو لقبونو هوا کوله. د دوی له لقبونو سره د خان، بهادر، جنګ، دوله او ملک غوندې کلمې غوټه وې. د لقبونو معنا د دوی له شخصيت سره اړخ نه لګاوهٔ. هغوی چې د امين او اعتماد لقبونه لرل، د خپلو شخصي ګټو لپاره له دولت سره خيانت ته چمتو ناست وو. جالبه دا ده چې د مغولو د حکومت د کمزورۍ په وخت کې د غټانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لقبونه لا شانداره او درانۀ شول او داسې وخت راغی چې په لقبونو کې واقعي اهمیت پاتې نه شو.

که څه هم د اشرافو او غټانو سپکو عملونو په ټولنه کې د هغوی قدر خورا کم کړی و مګر دوی به د خپل زور او ثروت د ښودلو له لارې کوشش کاوۀ چې خلک ورته په درنه سترګه وګوري.دوی به خپلو جامو ته خاصه توجه کوله. د ورېښمو او نورو قیمتي ټوکرانو جامې یې اغوستې. په پګړیو کې به یې الماس ټومبل چې خلکو ته شتمن ښکاره شي او ډول ډول زیورات یې استعمالول چې د خلکو پام ورواوړي. له کورونو چې په وتل په هاتیانو به سپارۀ وو یا به په تخت روان باندې ناست وو. ګڼ نوکران به یې په مخ کې روان وو چې لار ورته پرانیزي. غټانو دغو خوشامندګرو نوکرانو ته هغه منلې تنخواه هم په منظم ډول نه ورکوله.

د غټانو له دا رنګه چلنده په دې پوهېږو چې هغوی د خپل مقام او حیثیت د ساتلو په مساله کې ډېر حساس وو او په خلکو باندې د اثر غورځولو لپاره یې له ټولو ظاهري وسیلو استفاده کوله.خو خلکو دوی ته په بل نظر کتل، په ثروت او لقبونو یې نه غلطېدل.

شاعر جعفر زټلي به په خپلو شعرونو کې پاچا او نور غټان غندل چې شرمېدلي خویونه لري. دغه شاعر د فرخ سیر (۱۷۱۹-۱۳۱۷) د تاجپوشۍ په جشن کې د طنزیه او کنایي شعرونو د ویلو په جرم د پاچا په امر اعدام شو.

مورږ چې اوس خپلو غټانو ته ګورو د مغولو د زوال د زمانې غټانو ته ورته عادتونه پکې وینو.دوی ځانونه تر قانون بر ګڼي. خپلې کمزورۍ د خپل ثروت په جامه کې پټوي او د خواصو د کلچر د خپلولو له لارې له عادي خلکو ځان لرې ساتي خو په دې خبر نه دي چې عام خلک ورته درناوی نه کوي او بلکې ذلیل یې ګڼي.

د یوۀ مغول شهزاده کیسه

د مغولو امپراطورانو اولاده به په سره کلا کې اوسېدله. دوی ته اجازه نه وه چې کلا پرېږدي. د امپراطورۍ د زوال په زمانه کې د دوی لپاره د کلا ژوند په زړۀ پورې نه و خو اکثرو یې تقدیر ته غاړه ایښې وه او ټول عمر یې له نورې دنیا لرې، د سرې کلا د دیوالونو په منځ کې تېراوۀ. البته، ځینو کسانو د کلا د منځ ستومانوونکی ژوند قبول نه کړ او د نوي ژوند د پیل کولو لپاره له کلا وتښتېدل. د تېښتې د مخنیوي لپاره په کلا کې څو چک پوستونه وو چې تګ راتګ وڅاري. د تښتېدلیو د بېرته نیولو او په کلا کې خپل کورته راوستلو لپاره به پوره پوره هڅه کېدله.

خو هغه کسان چې له کلا ووتل او ونه نیول شول، په خپلواکو شویو ولایتونو کې ځایي واکمنو د درنو مېلمنو په توګه ومنل. دا په هغه وخت کې د ځایي واکمن لپاره یو امتیاز و چې په دربار کې یې مغول شهزاده واوسي.

محمد ظهیر الدین علي بخت اذفري ګورګاني یو هغه شهزاده و چې له کلا وتښتېد او د هند مختلفو خپلواکو شویو دربارونو ته ورغی. دۀ وروسته بیا خپله بیوګرافي ولیکله چې واقعات اذفري نومېږي. په دې بیوګرافي کې د لیکوال د زمانې د مهمو پېښو یادونه هم شوې ده. دغه شهزاده په ۱۷۶۰ کال کې په سره کلا کې دنیا ته راغی، همدلته یې لومړۍ زده کړې وکړې ، همدلته رالوی شو ، واده یې وکړ او د اولادونو څښتن شو. دۀ د غلام قادر روهیله د حملې په وخت کې له شاه عالم سره په دې تمه مرسته وکړه چې له کلا د وتلو اجازه به ورکړي، خو امپراطور د تېښتې اجازه ورنه کړه او دی د تېښتې په فکر کې شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی په ۱۷۸۹ کې په تېښته بریالی شو او کیسه یې جالبه ده. کیسه داسې ده چې شهزاده څو کسه نوکران وموندل چې په دسیسه کې ورسره ملګري شي، بیا یې له خپلې ارادې خپل ورونه خبر کړل او له ورځنۍ حاضرۍ د بچېدو په خاطر یې پلمه وکړه چې سخت ناروغ دی، له هیچا سره نه شي لیدلی. د تېښتې په شپه یې په مخ باندې تریاک ومونښل چې تور ښکاره شي او د یوه سقاو جامې یې واغوستې. وروروسته بیا له څو کسه نوکرانو سره یو ځای روان شو، چا ونه پېژاند او له کلا ووت.

دی د ګوجرو په مرسته جیپور ته ورسېد او هورې خبر شو چې د جیپور راجا ته د دهٔ د تېښتې په باره کې یو مکتوب رسېدلی دی. د شهزاده په تېښته باندې د مقاماتو له خبرېدو وروسته د سرې کلا او ډیلي ټولې دروازې بندې شوې وې او ناظر یعنې د کلا د چارو سنبالګر ورپسې ډېره لټه کړې وه چې ویې نیسي.

په جیپور کې شهزاده وقدرول شو او راجا یې په حضور کې د مغولو آداب رعایت کړل. شهزاده ته جیپور یو ښکلی او پاک ښار په نظر ورغی چې اوار او پراخ سړکونه او سترې ماڼۍ لري. دی له جیپوره جودپورته لاړ. د دې ځای راجا یې هم هرکلی وکړ. په واقعات اذفري کې لولو چې د جودپور راجا په خپله سیمه کې امن و نظم راوستی و او لارې خوندي وې. د راجا په قلمرو کې ښکار منع و. شهزاده د سنبهار، اجمیر، رامپور او بریلي په لار کې لکنهو ته ورسېد. په لکنهو کې یې شاندارې ودانۍ ولیدې مګر کوڅې او سړکونه چټل وربښکاره شول.

شهزاده په لکنهو کې کابو اووهٔ کاله دېره و او نواب آصف الدوله چې نور مغول سرداران یې هم پاللي وو، د دهٔ ښه عزت وکړ. دی په ۱۷۹۲ کې د دکن په نیت له لکنهو ووت. په دې سفر کې یې بنارس، سهسرام، عظیم آباد، مرشد آباد، برداون، کلکته او مکچلي پټان ولیدل. بالاخره مدراس ته ورسېد. د مدراس واکمن نواب عمدة الملک والاجاه د هغه رسمي هرکلی وکړاو تنخواه یې ورته وټاکله.

د شهزاده د خاطراتو له کتابه پوهېږو چې د ژورې مشاهدې خاوند و او د مختلفو موضوعاتو په باره کې یې ازادانه نظریات څرګندول. دهٔ چې هم د هندوانو او هم د مسلمانو حاکمانو په دربارونو کې وخت تېر کړ، د هند کابو ټول واکمن عیاش او درغل ولیدل چې بس موسیقي اوري او د نڅاګرو سیل کوي. د جیپور د راجا په باره کې وایي چې د ورځې ویدهٔ وي او شپه یې له یوه ډله ښځو سره وېښه تېرېږي. د آصف الدوله وخت د نویو ودونو په کولو او تفریح تېرېدهٔ. د هند حاکمانو د خپل رعیت د ژوند ښه کولو ته پام نه و.

خو برعکس، کله چې شهزاده انګرېزان لیدلي او د هغوی ادارې ته یې کتلي دي، ډېر اثر یې ورباندې کړی دی. دی وایي په هندوستان باندې مختلفو قامونو لکه افغانانو، مغولو، او مرهټه وو حکومتونه کړي دي او دا دی اوس د انګرېزانو نوبت دی. د دهٔ په نظر انګرېزان تر نورو قامونو ممتاز دي ځکه خو په هندوستان باندې د حکومت کولو حق لري.

په واقعات اذفري کې د مغولو د عصر او په تېره بیا د ابدالي احمد شاه په باره کې ځینې نادر معلومات موندلای شو. ابدالي احمد شاه په هندوستان باندې د دویمې حملې په وخت ډیلی ونیو او د مغول واکمن محمد شاه لور حضرت محل یې په زور ځانته په نکاح کړه او ډېر جهیز یې واخیست. احمد شاه ابدالي نه یوازې ناوې بلکې د هغې مور او څو نورې ښځې هم افغانستان ته ورسره بوتلې. حضرت محل په افغانستان کې نولس کاله ژوند وکړ. کله چې مړه شوه مور یې د لور تابوت ډیلي ته ورساوهٔ او هورې یې خاورو ته وسپارله.

د شهزاده خاطرات د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې د واکمنو طبقو د سیاسي او اجتماعي ژوند په باره کې ډېر څه راته وایي.

مور له تاریخه دا درس اخلو چې عام خلک سوله او سوکالي غواړي. که د دوی خپل واکمن سوله او سوکالي ورنه کړي، دوی د ځان د ژغورلو لپاره د خارجیانو هرکلی کوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library